

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT).



VIJF EN DERTIGSTE DEEL.



AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1914.

INHOUD.

	Bladz.
VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER HET DIENSTJAAR 1913. . .	v
BIJLAGEN VAN HET VERSLAG :	
A. NAAMLIJST DER LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP . .	xxiv
B. GENOOTSCHAPPEN ENZ., WAARMEDE HET GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT	xli
C. OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP	xlviii
D. LIJST DER VAN JANUARI 1913 TOT JANUARI 1914 DOOR SCHENKING, RUILING EN AANKOOP VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN. . . .	l
E. JAARVERSLAG VAN DE CENTRALE COMMISSIE VOOR DE HISTORISCH-STATISTISCHE KAARTEN VAN NEDER- LAND OVER 1913	lxix
DE OUDSTE GOEDERENLIJSTEN DER ABDIJ VAN EGMOND, mede- gedeeld door MR. S. MULLER FZ.	1
EGMONDSCH E ANNAL E N UIT DE VEERTIENDE EEUW, medege- deeld door DR. A. HULSHOF.	40
EEN AMSTERDAMSCH E FACTORIJ TE PARAMARIBO IN 1613, mede- gedeeld door MR. DR. S. VAN BRAKEL	83
EENE MEMORIE OVER DEN HANDEL DER WEST-INDISCHE COM- PAGNIE OMSTREEKS 1670, medege- deeld door MR. DR. S. VAN BRAKEL	87
BESCHRIJVING VAN DEN AANSLAG OP AMSTERDAM IN 1650, mede- gedeeld door DR. GISBERT BROM	105
DIRK PAULSZOON, ONDERDEKEN VAN ST. MAARTEN EN ST. VIN- CENTIUS TE GORKUM, DE WERKELIJKE AUTEUR VAN MARCEL- LINUS' VITA SANCTI SWIBERTI APOSTOLI PRESONUM, medege- deeld door A. HULSHOF	123
EEN ITALIAANSCH BERICHT OVER DEN LAATSTEN GELDERSCHEN OORLOG, medege- deeld door DR. GISBERT BROM	135
EEN DOCUMENT OVER DE OPVOEDING VAN PRINS WILLEM II, medege- deeld door MR. DR. J. EYSTEN	152
LEVEN VAN ST. RADBOUD, medege- deeld door H. TER HAAR	158
GEGEVEN S BETREFFENDE LANDBOUW-TOESTANDEN IN RIJNLAND IN HET JAAR 1575, medege- deeld door MR. N. W. POSTHUMUS „PRÉCIS DE L'ÉTAT DE L'UNIVERSITÉ ÉTABLIE A UTRECHT (1811)''	169
	186

VERSLAG VAN HET BESTUUR

OVER HET DIENSTJAAR 1913.



Reeds eenige jaren achtereen hadden wij in den aanvang van dit verslag niets bijzonders te melden omtrent de samenstelling van het Bestuur; in het afgelopen jaar evenwel kwamen wij voor de noodzakelijkheid der keuze van een nieuw medelid te staan. In den zomer toch deelde de 2^{de} Secretaris, Jhr. Mr. B. M. de Jonge van Ellemeet, ons mede, dat hij wegens zijn benoeming tot rijks-archivaris in Drente zijn plaats in ons midden moest prijsgeven. De tijding kwam niet onverwacht; de omstandigheden hadden ons al doen verwachten, dat wij hem niet lang meer zouden behouden. Wij verheugden ons over de eervolle onderscheiding, die hem in die benoeming was te beurt gevallen; toch zagen wij hem noode gaan. De heer De Jonge heeft gedurende de vijf jaren, dat hij lid van het Bestuur was, zich doen kennen als een ijverig en nauwgezet 2^{den} Secretaris, als een hupsch en welwillend man, dien wij gaarne in onze vergaderingen ontmoetten; wij wenschen hem dan ook op deze plaats nog eens dank te zeggen voor al hetgeen hij voor het Genootschap deed. Met ingang van September eerst legde hij zijn functie neer, waarop gedurende eenige maanden een *interregnum* intrad, dat een einde nam, toen in November op onze uitnoodiging om de successie van Mr. De Jonge te aanvaarden een gunstig antwoord werd ontvangen van den conservator van de handschriften der Utrechtsche Universiteits-bibliotheek, Dr. A. Hulshof, die sedert eenige jaren als medewerker aan de *Bijdragen*

geen onbekende meer voor ons was. Wij heeten hem welkom in ons midden en spreken de hoop uit, dat het hem moge gelukken het heengaan van zijn voorganger minder te doen gevoelen.

Naar gewoonte volgen thans eenige mededeelingen omtrent de honoraire en de gewone leden van het Genootschap. In ons vorig verslag konden wij nog juist vóór het afdrukken melden, dat ons het bericht had bereikt van het afsterven van het honorair lid, den heer F. Vanderhaeghen te Gent; sedert dien vernamen wij ook dat een ander eerelid, Prof. J. A. Fridericia te Kopenhagen, niet meer in leven was. Wij brengen hier gaarne hulde aan hunne nagedachtenis, zoowel aan die van den scherpzinnigen bibliograaf en kenner van de voorgeschiedenis van den Nederlandschen opstand als aan die van den geschiedschrijver der betrekkingen tusschen Denemarken en ons land in de 17^{de} eeuw.

Zagen wij dus het getal der honoraire leden met twee verminderen, wat de gewone leden betreft verheugt het ons te kunnen berichten, dat hun getal thans voor het eerst boven de vijfhonderd is gestegen; wel verloor het Genootschap in 1913 door overlijden en bedanken het vrij aanzienlijke getal van 30 leden, maar sedert kort verheugden op onze roepstem 38 nieuwe leden ons door hun toetreding. De achter dit verslag gevoegde Bijlage A vermeldt de namen der 24 honoraire en 506 gewone leden. Als een bijzonderheid van zeldzamen aard vermelden wij nog in dit verband, dat wij in het begin van het nieuw ingetreden jaar het voorrecht hadden twee onzer leden, de heeren Mr. N. P. van den Berg, den oud-president-directeur der Nederlandsche Bank te Amsterdam, en den nog altijd actieven archivaris van Alkmaar, den heer C. W. Bruinvis, met hun 60-jarig lidmaatschap van het Genootschap te mogen gelukwenschen.

In het ruilverkeer van het Genootschap kwam daarentegen een ongewone, zij het ook kleine achteruitgang. Wel knoopten wij betrekkingen aan met de redactie van het tijdschrift *Neerlandia Franciscana*, dat te Iseghem in België wordt uitgegeven; maar met twee genootschappen

staakten wij het verkeer: met den *Historischen Verein für Steiermark* te Graz en den *Verein für Geschichte der Stadt Meissen*. Dit verkeer was trouwens sedert eenige jaren toch al denkbeeldig. De beide genootschappen kregen onze uitgaven niet meer toegezonden, sedert zij trots herhaalde aanmaningen in gebreke waren gebleven de ontvangbewijzen voor onze zendingen terug te sturen; maar ook van hunne publicaties bereikte ons niets meer. Het scheen ons dus wenschelijker de banden ook officieel te ontknoopen.

De *Verein für Lübeckische Geschichte und Altertums-kunde* te Lübeck, aan wien wij voor eenige jaren evenals aan een aantal andere genootschappen hadden moeten berichten, dat zijne beperkte productie slechts met onze *Bijdragen en Mededeelingen* als tegengave kon worden beantwoord, deelde in het voorjaar het Bestuur mede, dat hij de beschikking had gekregen over een aantal exemplaren van de jaarlijks door het archief dier Hanze-stad uitgegeven *Veröffentlichungen zur Geschichte Lübecks* en bood ons aan, het Genootschap daarin te laten deelen, mits van deze zijde het volledige ruilverkeer werd hersteld. Het behoeft geen betoog, dat wij op dit voorstel gaarne ingingen.

Het *Koloniaal Museum* te Haarlem, dat met zijn boekerij over eenige jaren zal overgaan in het in staat van oprichting verkeerende *Koloniaal Instituut* te Amsterdam, vroeg ons in den loop van het jaar eene reeks publicaties uit onze Boekerij voor de bibliotheek van dat Instituut te willen afstaan. Natuurlijk konden wij in dat voorstel niet treden, wilden wij niet onze boekerij ontwrichten; maar wij boden het Instituut voor nu en later onze eigene uitgaven, die van koloniaal belang zijn, in de plaats daarvoor aan, onder beding eventueele uitgaven dier instelling in ruil te mogen ontvangen. Wij ontvingen daarop een instemmend antwoord; daar echter een dusdanige overeenkomst niet onder het gewone ruilverkeer kan worden gerangschikt, namen wij het *Koloniaal Instituut* niet in de lijst van de 106 Genootschappen enz. op, waarmede het Historisch Genootschap in betrekking staat en die als Bijlage B hierachter volgt.

Het jaar 1913 sluit met een batig saldo van f 2562.42. Dit hooge bedrag geeft evenwel geen zuiver begrip van den staat der geldmiddelen; de drukkersrekening over 1913 was ongewoon klein en een vrij belangrijk bedrag aan honorarium, over dat jaar verschuldigd, moest door toevallige omstandigheden ten laste van het boekjaar 1914 komen; toch is de toestand onzer kas, waarvan Bijlage C een overzicht geeft, ruimschoots bevredigend. Dit schaft ons intusschen stof tot dankbaarheid, daar, zooals hieronder blijken zal, de naaste toekomst aan de financiën van het Genootschap buitengewone eischen stellen gaat.

Het nieuwe contract met de firma Kemink en Zoon, vanouds de drukkers van het Genootschap, waarvan het vorige verslag reeds gewaagde, kwam in het afgelopen jaar tot stand. In tegenstelling met vroeger stelt het een eenheidsprijs voor het drukken zoowel der *Werken* als der *Bijdragen en Mededeelingen* vast, in welchen prijs behalve de kosten voor het zetten en drukken ook die van extra-correctie, papier, vouwen en innaaien begrepen zijn. In verband met deze vereenvoudiging van administratieven aard maakten wij ook den drukspiegel der beide soorten van uitgaven, die voorheen verschillend in aantal regels per bladzijde waren geweest, aan elkander gelijk. De verhooging van den contractueelen prijs per vel druks, een noodzakelijk gevolg van de stijging der werkloonen, zou de kas niet onaanzienlijk belast hebben, indien wij niet, zooals wij trouwens reeds in 1913 aankondigden te zullen doen, het cijfer der oplage onzer uitgaven meer in overeenstemming met de behoefte hadden verlaagd, terwijl de Firma Kemink bij eene soms noodzakelijke vergrooting daarvan billijke voorwaarden heeft aangeboden. Bij wijze van bezuiniging besloten wij verder de lijst der publicaties van het Genootschap, die tot nu achter alle uitgaven werd gedrukt, voortaan alleen achter de *Bijdragen* te doen volgen. Wij verwachten, dat op deze wijze het bedrag van de jaarlijksche drukkersrekening in ieder geval niet zal stijgen. Ten einde evenwel op verrassingen bedacht te zijn, kwamen wij met de firma Kemink overeen, dat het nieuwe contract tot in het voorjaar van 1914 slechts als een voorloopige over-

eenkomst zou gelden. Het volgende jaar hopen wij over dit punt definitief te kunnen berichten.

Ook de reeds in het vorige verslag aangeroerde opruiming van een aantal overtollige exemplaren van enkele oude serieën der Genootschapsuitgaven heeft plaats gevonden; zij heeft aan de kas een geringe bate wegens oud papier en aan onzen drukker een niet onaanzienlijke vermeerdering van beschikbare bergruimte bezorgd. Vermindering van de verzekeringssom van dezen voorraad bleek bij nauwkeurige berekening van de verkoopswaarde niet noodzakelijk.

De reeds vroeger als aanstaande aangekondigde prijsverlaging van vele vroegere uitgaven heeft mede haar beslag gekregen. In de aan het slot van dit deel gedrukte lijst komen de nieuwe prijzen voor het eerst voor; wij hopen, dat in het algemeen het debiet der werken van het Genootschap er door zal toenemen en dat in het bijzonder de leden er aanleiding in zullen vinden, hunne bibliotheek met de daarin ontbrekende deelen aan te vullen.

Het door de Genootschapswet vereischte jaarverslag van den 1sten Bibliothecaris over den staat der aan zijne zorgen toevertrouwde boeken en handschriften bracht ook ditmaal weinig, doch ten volle bevredigend nieuws. Op verzoek van ons medelid bevelen wij evenwel gaarne met eenigen aandrang onze Boekerij in de belangstelling der leden aan. Behalve de gewone serieën genootschapswerken, in ruilverkeer verworven, ontving onze bibliotheek toch slechts weinig geschenken, zooals Bijlage D uitwijst. En aangezien de kasmiddelen alleen aangewend mogen worden voor de publicaties, moet zij aan present-exemplaren, door leden en andere belangstellenden geschonken, een aanzienlijk deel harer uitbreiding te danken hebben.

De verzameling handschriften werd vermeerderd met een afschrift van een Valkeniersrekening van Holland over de jaren 1410/11, vervaardigd door wijlen het lid van het Genootschap, den heer A. Sassen te 's-Gravenhage, en door mevrouw de weduwe Sassen—Teulings aangeboden, — en met een korte auto-biografie in handschrift van den beroemden kerkhistoricus Moll, indertijd op verzoek van diens duitschen ambtgenoot Prof. Nippold opgesteld

en thans door dezen, honorair lid van het Genootschap, aan onze Boekerij ten geschenke gegeven. Deze levensbeschrijving zal binnenkort in een der Nederlandsche kerkhistorische tijdschriften het licht zien.

Door den 1^{sten} Bibliothecaris werden op verzoek aan den heer G. A. Evers te Utrecht eenige historische en statistische gegevens omtrent onze bibliotheek verschaft.

Aangaande het Leesgezelschap en zijn takken valt ditmaal niets der vermelding waard te boekstaven. Zij handhaven hun bestaan, doch zouden gaarne op meerderen bloei willen bogen. In de laatste Bijlage tot dit verslag geeft de Centrale Commissie voor de Historisch-Statistische Schetskaarten van Nederland haar jaarlijksch overzicht van haar werkzaamheden. Wij constateerden met voldoening den goeden voortgang der uitgave van den Historischen Atlas.

Na deze mededeelingen van administratieven aard moge, vóór wij over onze uitgaven berichten, een kort verslag volgen van een aantal onderwerpen van verscheiden aard, waarmede het Bestuur zich in zijn maandelijksche vergaderingen korter of langer tijd had bezig te houden.

Gedurende den zomer nam de 1^{ste} Secretaris, het geheele Bestuur hierbij vertegenwoordigende, eenige malen te Leiden deel aan de bijeenkomsten tot oprichting van een Vereeniging voor Geschiedenis der Genees-, Natuur- en Wiskunde. Zooals hij toen reeds de jeugdige zuster bij haar geboorte begroette, zoo willen wij ook op deze plaats haar een „welkom in het leven” toeroepen en haar verzekeren van dien steun en die medewerking bij haar streven, waartoe wij ons in staat zullen zien.

Een adres van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal, tegen de voorgenomen en helaas! sedert tot stand gekomen slooping der historische gebouwen op het Haagsche Binnenhof gericht en tegen de wijze, waarop men ze herbouwen gaat, steunden wij op verzoek gaarne. Daarentegen moesten wij weigeren daadwerkelijk deel te nemen aan de lofwaardige pogingen om Huygens' Hofwijk van den ondergang te redden, Niet dat in dit geval onze

sympathie geringer was, het tegendeel is waar, maar onze wet verbiedt ons het geven van subsidies en richt de financieele krachten van het Genootschap uitsluitend op zijn uitgaven. Om dezelfde redenen vermochten wij ook geen steun te geven, zelfs niet langs den weg van inteekening, aan de uitgave van reproducties der plattegronden van Nederlandsche steden van de hand van Jacob van Deventer, die de firma Martinus Nijhoff heeft ondernomen. Wij zullen evenwel de kostbare uitgave toch voor onze Boekerij kunnen winnen; de Minister van Binnenlandsche Zaken immers deelde ons mede, dat hij een der exemplaren, waarvoor de Regeering had ingeteekend, voor het Genootschap had bestemd.

Aan den burgemeester van de gemeente Marken, waar men een historische verzameling, het eiland betreffende, gaat inrichten, werden op diens verzoek eenige inlichtingen verschaft, evenals aan eenige belangstellenden omtrent diverse uitgaven van het Genootschap.

Op het in de maand Augustus te Gent gehouden congres van de *Fédération archéologique et historique de Belgique* belastte zich op ons verzoek onze oudmedebestuurder, Dr. G. Brom te Rome, met de vertegenwoordiging van het Genootschap, terwijl we verder nog melding te maken hebben van een verzoek, dat ons in het voorjaar bereikte, om voor de te Leipzig te houden „*Internationale Baufachausstellung*” een Nederlandsche inzending te organiseeren voor de afdeeling „*Geschichte des Siedlungswesens*.” Wij meenden niet beter te kunnen doen dan deze uitnoodiging in handen te stellen van het Geografisch Instituut der Utrechtsche Universiteit en kwamen daarmede blijkbaar aan het goede adres. Immers de inzending kwam door de goede bemoeiingen van Prof. Niermeyer, den directeur van het Instituut, tot stand en was, zooals ons later bleek, hoewel klein, een volledig succes.

Het bundeltje, waarin wij de herziene regels voor het uitgeven van handschriften met de regels voor de indiceering en het stellen van inleidingen hopen te vereenigen en waarover ons vorig jaarverslag reeds sprak, bleef in het afgeloopen jaar nog achterwege. Er blijkt

aan dezen arbeid meer vast te zitten dan wij dachten, doch voor het komende jaar meenen wij goede verwachting te mogen geven.

In 1914 hopen wij wederom de leden van het Genootschap in Algemeene Vergadering vereenigd te zien en wel naar de goed bevonden gewoonte der laatste jaren op 14 April, den Dinsdag na Paschen. Hadden wij aanvankelijk de heeren Dr. J. Cuvelier, den Belgischen algemeenen rijksarchivaris, en Dr. I. H. Gosses te Amsterdam aanstonds bereid gevonden in die vergadering als sprekers op te treden, in den loop van het jaar moest de eerste ons teleurstellen met de mededeeling, dat zijn veelomvattende ambtsbezigheden hem tot zijn leedwezen zouden verhinderen zijn belofte gestand te doen. Ons leedwezen was niet minder groot, maar wij vonden des heeren Cuveliers motieven volkomen afdoende; gelukkig mochten wij in onzen oud-voorzitter Prof. Kernkamp, die reeds zoo dikwijls het Genootschap aan zich verplicht heeft, een zeer gewenschten plaatsvervanger vinden. De onderwerpen, die hij en de heer Gosses denken te behandelen, zullen in de gewone oproepingsbrieven ter kennis der leden worden gebracht.

Na deze mededeelingen van algemeenen aard omtrent de werkzaamheden van het Bestuur, mogen de jaarlijksche berichten omtrent die uitgaven volgen, waarvan het de zorg reeds op zich heeft genomen of die nog in staat van voorbereiding verkeeren.

Het plan van werkzaamheden, dat wij in den aanvang van 1913 voor dat jaar vaststelden, kon volledig uitvoering vinden, al liep ten slotte toch nog iets anders dan wij gewenscht hadden. Behalve het vier-en-dertigste deel der *Bijdragen en Mededeelingen* deden wij het eerste deel der *Stadsrekeningen van Leiden (1390—1434)*, uitgegeven door Mr. A. Meerkamp van Embden, op den daartoe bestemden tijd het licht zien; doch het mocht door een samenloop van omstandigheden niet gelukken, het vierde en laatste deel der *Brieven van Johan de Witt* nog vóór het einde des jaars aan de leden van het Genootschap rond te deelen. Ernstig is de vertraging

evenwel niet geweest, want in den loop van Januari 1914 kon ook deze uitgave verzonden worden, doch nog als een deel van het programma 1913, zoodat wij het boek niet aan de pasbenoemde leden hebben doen toekomen. Zooals wij verleden jaar reeds aankondigden, zullen de leden achter dit vierde deel een naamregister op de geheele serie aantreffen. Wij maken van deze gelegenheid gaarne gebruik, onze gelukwensen aan Dr. Japikse aan te bieden met de voltooiing der uitgave van de brieven van den grooten raadpensionaris. Moge de publicatie van de aan dezen gerichte brieven, die de heer Japikse op een omvang van twee onzer deelen schat, even vlot en aangenaam van de hand loopen, als tot nu toe het geval was.

Met eenige zelfvoldoening kondigden wij in het verslag over 1912 aan, dat wij ook reeds voor het jaar 1914 ons programma hadden kunnen vaststellen; wel wat onvoorzichtig eigenlijk, zooals de ervaring van vroeger jaren had kunnen leeren, en zooals ook de uitkomst tot onze spijt heeft uitgewezen. Niet dat wij vreezen, dat Mr. Meerkamp van Embden ons te leur zal stellen: de druk van het tweede deel der *Stadsrekeningen van Leiden* gaat geregeld zijn gang en het werk zal zonder twijfel op tijd compleet zijn; maar de aangekondigde verschijning van een vierde deel der *Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek* zal dit jaar nog moeten uitblijven. Wij maken echter niemand een verwijt; ons bekende omstandigheden van persoonlijken aard, die Dr. Van der Meulen er toe brachten een jaar uitstel te vragen, waren zóó overtuigend voor de billijkheid van zijn verzoek, dat wij gaarne hieraan voldeden. In de nu opengevallen plaats schoven wij toen de nieuwe vermeerderde uitgave der *Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken*, die Dr. Hulshof tegen het einde van 1913 persklaar had toegezegd; doch ook hij deelde ons in den zomer mede, dat vermeerdering van wetenschappelijke werkzaamheden hem geen kans deed zien op den beloofden tijd gereed te zijn. Gelukkig beschikten wij over een verzameling kopij, die, hoewel de bewerker nog steeds bezig was zijn stof te vermeerderen en te verrijken, reeds zoo goed als persklaar in onze handen was geweest. Wij bedoelen de

Aanvullingen en verbeteringen van het Register op de Journalen van Constantijn Huygens den Zoon, waarover op deze plaats reeds zoo dikwijls is bericht. Het deed ons te meer genoegen Jhr. Mr. Hora Siccama, den geleerden en nauwgezetten bewerker, de gelegenheid tot den druk te kunnen bieden, omdat wij hem een jaar tevoren niet de minste zekerheid hadden kunnen geven, wanneer het tijdstip daarvan zou aanbreken. Wel heeft sedert ons besluit het ter perse leggen der *Hugeniana* eenige vertraging gevonden, deels een gevolg van den minder gunstigen gezondheidstoestand van onzen geëerden medewerker; maar de door hem getroffen maatregelen hebben het mogelijk gemaakt, dat thans met den druk een aanvang is gemaakt, en wij koesteren de hoop, dat wij het deel, dat lijvig belooft te worden, vóór het einde van 1914 zullen kunnen verzenden.

De *Kronijkenlijst* is nu wat op den achtergrond gekomen; maar wij hopen Dr. Hulshof, als hij gereed zal zijn, niet al te lang te moeten laten wachten.

Na het bovengemelde schijnt het waaghalzerij nu reeds over hetgeen het jaar 1916 brengen zal te gaan spreken, en wij zouden het ook niet nu reeds doen, indien een allergewichtigst *novum* in onze werkzaamheden, dat in het afgelopen jaar meermalen den hoofdschotel op den disch onzer werkzaamheden uitmaakte, ons er niet toe noopte. Want in de Februari-vergadering bracht de Voorzitter het eerst een plan voor een uitgave van het allergrootste gewicht ter sprake, die voor het Genootschap weggelegd scheen. In de jaren 1843 en volgende immers had Bakhuizen van den Brink op kosten van de Nederlandsche regeering in de archieven te Brussel, te Weenen en elders een groot aantal afschriften gemaakt van stukken, betrekking hebbende op het bewind van Margaretha van Parma als landvoogdes en wel in hoofdzaak van hare officieele in het Fransch gestelde briefwisseling met Philips II, die in den Raad van State ter tafel kwam. Een deel dier copieën was voor kort op het Algemeen Rijksarchief onder de nagelaten papieren van Van den Brink, die na diens dood daarheen waren overgebracht, teruggevonden, terwijl ook een ander deel, de te Weenen vervaardigde af-

schriften, die indertijd de geleerde verzamelaar aan den Belgischen rijksarchivaris Gachard ten behoeve van diens *Correspondance de Marguerite d'Autriche, duchesse de Parme* had afgestaan, te Brussel wederom aan den dag waren gekomen. De Haagsche afschriften waren door de familie Bakhuizen van den Brink aan het Rijksarchief ten geschenke gegeven, terwijl de Brusselsche stukken ook tijdelijk daar waren gedeponeerd. De Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën had daarop de papieren in studie genomen en was, in aansluiting aan de belangrijke rapporten, door haren Secretaris, Dr. Colenbrander, over de zaak in quaestie uitgebracht, tot de conclusie gekomen, dat het materiaal voor de voortzetting van Gachard's onvoltooid gebleven arbeid hier volledig aanwezig was en ten volle een uitgave verdiende; doch de Commissie had het voornemen hiertoe na ampel beraad moeten laten varen, omdat het haar toegestane crediet ten eenen male ontoereikend was, om bij hare andere uitgaven in de eerste zes of zeven jaar nog den kostbaren last van deze omvangrijke publicatie op hare schouders te kunnen laden. Onze Voorzitter, aan wien dit alles niet onbekend was gebleven, bracht nu de zaak bij het Bestuur van het Genootschap ter sprake, opdat overwogen zou kunnen worden, of dit wellicht de uitgave der Parma-correspondentie ter hand kon nemen. Wij hebben toen aanstonds reeds dit voorstel in ernstige overweging genomen, al ontveinsden wij ons de bezwaren van financieelen en anderen aard niet, die het aanvatten van dit groote werk met zich zouden brengen. Overwegende, dat de middelen van het Genootschap alleen nooit voldoende zouden zijn om de kosten der uitgave te dragen, hebben wij toen ons principieel besluit om op het voorstel van den Voorzitter in te gaan vastgelegd aan de mogelijkheid eener subsidie der Nederlandsche regeering, die, door het Genootschap te steunen, niet alleen goedkooper en spoediger de uitgave tot een goed einde zou helpen brengen dan indien deze door de Rijks-commissie en dus geheel op rijkskosten ondernomen werd, maar bovendien niet wel zou kunnen nalaten een onderneming te bevorderen, waartegenover zij met eenige moreele verplichting was bezwaard, als zijnde

indertijd Van den Brink op hare kosten met het vervaardigen der afschriften belast. En in ditzelfde verband overwogen wij verder de wenschelijkheid om ook aan de Belgische regeering een geldelijke bijdrage te vragen, daar het hier gelden zou den arbeid van Gachard voort te zetten, die destijds door haar was bekostigd. Sedert heeft het Bestuur bijna in elke volgende vergadering over dit onderwerp gehandeld, ééns zelfs een buitengewone bijeenkomst geheel daaraan gewijd. Ten einde niet in de toen gevoerde omstandige discussies te moeten terugtreden, geven wij nu verder een beknopt overzicht van den stand der zaak op het oogenblik dat wij dit jaarverslag uitbrengen.

In de overtuiging, dat bij het vragen van subsidie het een zaak van beteekenis zou zijn, indien het Bestuur bij de regeering zou kunnen wijzen op een volkomen bevoegd eventueel bewerker der Parma-papieren, hebben wij ons het eerst aan het zoeken van een dusbedoelden medewerker gezet. Wij slaagden hierin zeer naar wensch, daar wij den heer Dr. J. S. Theissen te Groningen, in de geschiedenis der 16de eeuw blijkens zijn wetenschappelijke arbeid lang geen vreemde, in afwachting van wat er verder zou geschieden, bereid vonden met ons in zee te gaan, terwijl ons medelid, Prof. Bussemaker, zich aanbood den heer Theissen met zijn adviezen en voorlichting te steunen. Een in de maand Mei tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht verzoek, om een subsidie voor de uitgave der afschriften van Bakhuizen van den Brink te mogen ontvangen, viel bij de regeering in goede aarde en kwam blijkbaar nog niet te laat met het oog op de begrooting voor 1914; immers toen deze begrooting in het najaar bij de Staten-Generaal in behandeling kwam, bleek dat met het verzoek van het Genootschap rekening was gehouden en thans is het Bestuur zeker, dat ook van die zijde de uitgave zal mogelijk gemaakt worden. Immers even heugelijk nieuws vermogen wij te berichten omtrent geldelijke medewerking van Belgischen kant. Gedurende de zomer-vacantie richtte het Bestuur zich namelijk op aanwijzing van den Minister van Buitenlandsche Zaken, wiens belangstelling het voor

zijn plan had ingeroepen, langs diplomatieken weg tot de Belgische regeering en mocht daarbij het voorrecht genieten de steunende aanbeveling van dien bewindsman te ondervinden. Het was reeds vrij ver in het jaar, toen wij hiertoe konden overgaan, en wij vreesden reeds, niettegenstaande officieuze berichten uit betrouwbaren bron ons hadden geleerd, dat ons verzoek te Brussel veel kans had ingewilligd te worden, dat wij voor dit jaar te laat waren gekomen, toen onder het vaststellen van dit verslag ons de verblijdende tijding bereikte, dat al wat wij gevraagd hadden door de Belgische regeering was ingewilligd. Wij verheugen ons hartelijk in het welslagen onzer pogingen en deden nu onlangs het beschikbare materiaal aan den heer Theissen toekomen, die zich aanstonds aan den arbeid heeft gezet.

Het meeste hoofdbreken nog kostten ons de berekeningen omtrent den omvang van de voortzetting van de uitgave van Gachard en van het bedrag aan subsidie, dat wij noodig zouden hebben, en de inschuiving dezer nieuwe onverwachte uitgave in ons werkprogram voor de volgende jaren. Laat ons ten slotte hieromtrent in het kort mededeelen, dat wij ons voornemen gedurende vier achtereenvolgende jaren telkens één deel, ten vervolge op Gachard en in drukvorm en wijze van bewerking geheel aan zijn werk gelijk, te doen verschijnen; dat het Genootschap de helft van de kosten zal dragen, de Nederlandsche en Belgische regeeringen tezamen de andere helft; en dat wij besloten dit belangrijke werk, dat reeds zoo lang bleef liggen en waaromtrent wij tegenover onze subsidie-gevers verplichtingen op ons nemen, vóór andere uitgaven te laten voorgaan, wat wij, al voelden wij de bezwaren, met te meer vrijmoedigheid deden, daar niemand onzer medewerkers, die aan de beurt waren, nog voor den druk gereed was, terwijl de kopij van Bakhuizen van den Brink zoo goed als persklaar daar lag en slechts bewerking en annotatie noodig heeft. Zoo hebben wij, in de verwachting te zullen slagen, voor 1915 het eerste deel der *Correspondance* en het vierde van *Hardenbroek* als in dat jaar te verzenden *Werken* op ons programma gezet. Niemand behoeft te

vreezen, dat in de eerstvolgende jaren niet nog vele malen te dezer plaatse van onze nieuwe groote onderneming sprake zal zijn.

In verband met het bovenstaande wijzen wij nog op een andere bemoeiing van het Bestuur bij de Nederlandsche regeering. Het was ons toch, deels uit de jaarverslagen der Rijkscommissie, bekend geworden, dat reeds voor eenige jaren de Minister van Binnenlandsche Zaken zijn goedkeuring aan de uitgave door genoemd instituut had gehecht van een serie bescheiden der zgn. Droogscheerders-synode, een door de Nederlandsche lakenfabrikanten der 17^{de} eeuw opgerichte vereeniging, min of meer een nationaal gild, waarbij zich een andere serie stukken omtrent een dergelijke vereeniging van lakenverkoopers zou aansluiten. Het verschijnen dezer uitgave, te bewerken door Mr. N. W. Posthumus, had echter jaar op jaar uitgesteld moeten worden, omdat de staat van 's lands middelen zulks niet scheen te gedoogen: een zeker te betreuren uitstel voor wie de beteekenis dezer papieren voor onze economische geschiedenis kent. Het was daarom dat het Bestuur, toen het inzake de correspondentie van Margaretha van Parma zich tot de Nederlandsche regeering richtte, bij zijn verzoek om steun dáárvoor het aanbod voegde, de uitgave der stukken betreffende de Droogscheerders-synode van de Commissie over te nemen, indien de Regeering bereid mocht gevonden worden ook voor deze uitgave het Genootschap te subsidieeren. Ook met deze zaak hebben wij succes gehad. De Rijkscommissie en Mr. Posthumus waren tot deze dading te vinden en de regeering bracht het gevraagde bedrag op de sedert aangenomen begrooting. Het zal nu alleen eenigszins de vraag zijn, wanneer wij die stukken in het licht zullen kunnen zenden. De Parmacorrespondentie heeft onze plannen wel wat in de war gestuurd en ook de heer Posthumus zal, naar wij vreezen, met het oog op een nieuwen eervollen werkkring, dien hij voor kort heeft aanvaard, wel niet dadelijk gereed staan. Immers in den aanvang van 1914 berichtte hij ons, dat hij, met het oog op zijn nieuwe werkzaamheden, moest afzien van zijn voornemen met den her-

druk van Pieter de la Court's *Welvaren van Leiden* in het begin van dit jaar een begin te maken. Had Margaretha van Parma onzen weg niet gekruist, wij hadden deze mededeeling als een teleurstelling gevoeld; thans legden wij ons met gemoedsrust bij het geval neer, daar wij toch niet tot den druk hadden kunnen overgaan. Wij reserveeren echter gaarne voor Mr. Posthumus' *Welvaren* of zijn *Droogscheerders* een plaats in de verzending van 1916.

Weinig kunnen wij ditmaal melden omtrent de reeds lang in voorbereiding zijnde *Leycester-correspondentie*, evenzoo over de *Grafelijkheidsrekeningen van Holland en Zeeland uit den tijd der Henegouwsche graven*. Het rapport over de *Correspondentie* hebben wij nog niet ontvangen, terwijl wij omtrent de *Grafelijkheidsrekeningen* slechts kunnen mededeelen, dat de afschriften, te Rijsel vervaardigd, thans volledig in ons bezit zijn. Wij zouden hen, die ten opzichte dezer uitgave verplichtingen op zich namen, wellicht daaraan herinnerd hebben, hadden wij niet overwogen, dat in de eerstvolgende jaren de pers van het Genootschap zóó bezet zal zijn, dat er van een nader ter hand nemen der genoemde groote publicaties „in voorbereiding” geen sprake zou kunnen zijn. Wij zouden somtijds wel eens wat meer schot in ons werk willen brengen, maar steeds maant tot kalme bedachtzaamheid de beperkte omvang van het budget van het Genootschap, dat in de verste verte niet toelaat het schema van de laatste jaren: één bundel *Bijdragen en Mededeelingen* en twee deelen *Werken* per jaar, ook maar eenigszins uit te breiden. Intusschen meenen wij ons te mogen verheugen, dat sedert het instellen der Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën het Genootschap nog geen oogenblik bemerkt heeft, dat deze zoo krachtige organisatie aan zijn werkzaamheden afbreuk doet.

Over het koopmansarchief van den Delftschen burgemeester Van Adrichem spreken wij hier slechts pro memorie. Wij vernamen er in het afgelopen jaar niets over.

Spraken wij in het vorige verslag en vroeger niet zonder eenig scepticisme omtrent de sedert jaren beloofde *Dépêches*

van Lord Auckland, wellicht doen we het thans voor den laatsten keer. De stukken zijn nog wel niet voor den bundel, die door dit verslag wordt ingeleid, ontvangen, maar toch op zeer korten termijn toegezegd en door ons, behoudens teleurstelling, voor de volgende *Bijdragen* bestemd.

Zij zullen daar dan prijken naast de *Rekeningen van den Amsterdamschen bankier Pompeius Occo*, betreffende het verblijf van den Deenschen koning Christiaan II in de Nederlanden. Wij mochten er in slagen voor de uitgave van het voor ons daarvan gemaakte afschrift een uiterst bevoegd bewerker te vinden in Prof. Kernkamp. In deze *Bijdragen* hadden ze reeds een plaats kunnen vinden; maar om redenen, die men na de aanstaande Algemeene Vergadering beter zal kunnen billijken, bewaarden we ze liever tot het volgend jaar.

Voor die *Bijdragen* van 1915 aanvaardden wij ook reeds een verzameling *Goudsche vroedschapsresolutiën* uit de jaren 1480—1581 en het *Eindvonnis, geslagen door den Hoogen Raad van Holland in zake het proces, gevoerd door den admiraal Wolfert Hermansz. tegen de bewindhebbers der Moluksche Compagnie*. In een volgend verslag over deze bijdragen meer.

Enkele ons in het jaar 1913 ter beoordeeling toegezonden kleinere publicaties meenden wij na rijp beraad te moeten afwijzen. Het meeste leed deed dit ons ten opzichte van de omvangrijke verzameling afschriften van bescheiden betreffende de verrassing van Loevestein in 1570, waarop wij het vorige jaar reeds met een enkel woord doelden. De belangstellende verzamelaar, die met groote zorgvuldigheid zijn collectie had bijeengebracht en nog, hangende het onderzoek, er meerdere nieuwe afschriften aan toevoegde, moest ten slotte zelf erkennen, dat zijn verzameling te weinig nieuws bracht en te weinig onuitgegevens, dat bepaald historische waarde had, om haar in haar geheel af te mogen drukken.

Gaarne hadden wij ook aangenomen een reisjournaal van David Jan de Hohepied, consul te Smyrna, van twee reizen naar Konstantinopel, welk journaal berust op het Algemeen Rijksarchief, en waarvan ons een *spe-*

cimen in afschrift werd aangeboden. Wij vreesden wel reeds, afgaande op dit gedeelte, dat een onverkorte uitgave van het geheel niet wel doenlijk zou zijn; doch de bevoegde adviseur, wien wij het afschrift hadden doen toekomen en die de moeite nam het geheele journaal door te zien, berichtte ons, dat het overigens niet zeer belangrijke reisverhaal toch zijn waarde zou kunnen hebben door de talrijke daarin opgenomen *nouvelles* en ingelaschte bescheiden, indien deze niet voor het grootste deel reeds elders waren afgedrukt, althans gebruikt, terwijl andere in een groote bronnenpublicatie zullen worden opgenomen of verwerkt. Op deze gronden raadde hij afdruk *in extenso* van het journaal af en wij konden ons met zijn advies niet anders dan vereenigen.

Eindelijk moesten wij ook afwijzend beschikken op het verzoek, om in de *Bijdragen* uit te geven een in het Duitsch gestelde memorie, betreffende godsdienst, onderwijs en taal in Rusland ten tijde van Peter den Groote, berustende in het archief te Wolfenbüttel en waarvan ons een fotografische reproductie was ter hand gesteld. Het zonder twijfel belangrijke stuk bevatte evenwel niet meer dan een enkele toespeling op de betrekkingen tusschen Rusland en de Republiek te dier tijde, waarom wij moesten raden voor het document elders opneming te verzoeken, waar het meer op zijn plaats zou zijn.

Aan het slot van het jaarverslag over 1913 moge het gewone overzicht dezer *Bijdragen en Mededeelingen* volgen. Vooraf ga een verklaring van den, in vergelijking met vorige jaren, ongewoon beperkten omvang van dit vijfendertigste deel van het jaarboek. Waren over het algemeen de door ons aanvaarde bijdragen wel kleiner dan vroeger meest het geval was, de eigenlijke oorzaak van de betrekkelijke dunheid van dit boekje ligt in de noodzakelijkheid, waarin de uitgave van de Parma-correspondentie, zelfs met de subsidies, ons brengen zal om de drukkersrekening in de eerstvolgende jaren zoo laag te houden, als met het oog op het aanbod mogelijk zal blijken. Indien wij over eenigen tijd een beter overzicht van de geldelijke gevolgen der groote onderneming voor

de kas van het Genootschap zullen verkregen hebben en deze, naar wij hopen, mee zullen vallen, kunnen wij altijd nog de *Bijdragen* tot haren vroegeren omvang terugbrengen. Op het oogenblik gebiedt de voorzichtigheid inperking.

Het stuk, waarmede deze *Bijdragen* beginnen, is onzen lezers reeds van het vorige jaar bekend, toen wij aankondigden, dat onze Voorzitter zich aangeboden had de onuitgegeven bladen uit het zoogenaamde St. Adalbertsboek, die Bakhuizen van den Brink's *Haecmundensia* hadden moeten vervolgen en die wij reeds deden afschrijven, voor den druk gereed te maken. Onder den titel *De oudste goederenlijsten der abdij van Egmond* wordt thans naar het Egmondsch cartularium in het Algemeen Rijksarchief in zijn geheel afgedrukt, wat Van den Brink slechts gedeeltelijk had uitgegeven.

Het volgende stuk, *Egmondsche Annalen uit de veertiende eeuw*, medegedeeld door Dr. A. Hulshof, sluit zich geheel bij zijn voorganger aan. Een zaakregister uit het bovengenoemde cartularium, dat Bakhuizen van den Brink had willen uitgeven maar niet uitgegeven heeft en dat sedert wel, maar in twee tempo's, elders is afgedrukt, verdiende volgens onzen 2^{den} Secretaris den hierachter volgende verbeterden herdruk, daar de „indexmaker ongemerkt korte kronijkschrijver geworden is,” zooals reeds Van den Brink opmerkte, terwijl het Dr. Hulshof tevens gelukt is de bronnen der Tabula aan te wijzen, alsmede dat deze zelve een bron van Johannes a Leydis is geweest.

Bij ons weidspel naar bijdragen voor het jaarlijksch historisch jachtmaal hadden wij het geluk meerdere dubletten te schieten. Immers verderop in dit deel vindt men nog een bijdrage van den heer Hulshof, getiteld *Theodericus Pauli, onderdeken van St. Maarten en St. Vincentius te Gorkum, de werkelijke auteur van Marcellinus' Vita sancti Swiberti apostoli Fresonum*, terwijl zelfs een derde door hem toegezegde op zijn verzoek liever voor het volgende jaar werd bewaard. Ook van de hand van twee andere getrouwe medewerkers, de heeren Dr. G. Brom en Mr. Dr. S. van Brakel namen wij

twee stukken op. Van den laatste ontving het Bestuur twee bijdragen tot de kennis onzer koloniale en handels-geschiedenis, waarvan de titels *Een Amsterdamsche factorij te Paramaribo in 1613* en *Eene memorie over den handel der West-Indische Compagnie omstreeks 1670* geen nadere toelichting behoeven. Dr. Brom had ons toegezegd een *Italiaansch bericht over den laatsten Gelderschen oorlog* uit het Vaticaanisch archief; doch in afwachting van de toezending zijner kopij, verheugde hij ons alvast met een andere vondst uit de onuitputtelijke schatkamers, die voor hem geen geheimen hebben, en wel met een *Beschrijving van den aanslag op Amsterdam in 1650*, afkomstig uit de Bibliotheek-Chigi te Rome. De heer Brom verplichtte wederom die lezers van dit boek aan zich, voor wie de taal, waarin de door hem gepubliceerde documenten gesteld zijn, een bezwaar mocht zijn, door den inhoud daarvan in zijn inleidingen beknopt te verwerken.

Een *Document over de opvoeding van Prins Willem II*, door Mr. Dr. J. Eysten medegedeeld uit het huisarchief van H. M. de Koningin, aan Wie bij dezen voor de daartoe verleende vergunning eerbiediglijk dank wordt gezegd, vermeerderd het weinige, dat ons omtrent de jeugd van dien Oranjevorst bekend is.

Naar de middeleeuwen voert ons weer terug de heer H. ter Haar met zijn *Leven van St. Radboud*, waarna een bijdrage van den heer Posthumus, *Gegevens betreffende landbouwtoestanden in Rijnland in het jaar 1575*, ons weer op diens speciaal terrein, dat der economische geschiedenis, brengt.

Ten slotte mocht in een bundel, die aanvangt met een jaarverslag over 1913 een herinnering aan den tijd van voor honderd jaren niet ontbreken. Prof. Kernkamp, voorwaar een deskundige in deze materie, geeft die in het sluitstuk dezer *Bijdragen* in een *Précis de l'état de l'Université établie à Utrecht (1811)*.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

S. MULLER Fz., *Voorzitter.*

W. A. F. BANNIER, *1ste Secretaris.*

BIJLAGE A.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP.¹⁾

BESTUUR.

Mr. Dr. S. Muller Fz., *Voorzitter*.
Dr. W. A. F. Bannier, *Eerste secretaris*.
Dr. A. Hulshof, *Tweede secretaris*.
Dr. N. J. Singels, *Penningmeester*.
Dr. J. W. Muller, *Eerste bibliothecaris*.
Dr. A. J. van der Meulen, *Tweede bibliothecaris*.
Dr. P. J. Blok.
Dr. H. Brugmans.
Dr. C. H. T. Bussemaker.
Dr. F. J. L. Krämer.

¹⁾ Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1 Januari 1914. — Adresveranderingen en andere correcties in deze lijst gelieve men te melden aan den 1sten secretaris (J. W. Frisostraat 18).

HONORAIRE LEDEN.

- U. Berlière, te Brussel.
W. Bode, te Berlijn.
E. baron de Borchgrave, te Brussel.
G. Edmundson, te Londen.
M. Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Gent.
G. Galland, te Berlijn.
H. Havard, te Parijs.
J. H. Hessels, te Cambridge.
E. Hubert, te Luik.
E. Jacobs, te Wernigerode.
O. Nachod, te Grünewald (bij Berlijn).
F. Nippold, te Ober-Ursel (bij Frankfort a/d M.).
M. Philippon, te Berlijn.
H. Pirenne, te Gent.
O. Pringsheim, te Breslau.
F. Rachfahl, te Kiel.
M. Ritter, te Bonn.
D. Schäfer, te Steglitz (bij Berlijn).
H. ritter von Srbik, te Graz.
G. Mac Call Theal, te Kaapstad.
A. de Waal, te Rome.
A. Waddington, te Lyon.
E. Wrangel, te Lund.

GEWONE LEDEN.

- Dr. T. P. H. van Aalst, te 's-Gravenhage.
 Mr. J. H. Abendanon, te 's-Gravenhage.
 Dr. A. J. d'Ailly, te Amsterdam.
 P. Albers, te Maastricht.
 H. J. Allard, te Maastricht.
 Dr. M. A. van Andel, te Gorinchem.
 Mr. J. P. Fockema Andreae, te Utrecht.
 Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
 Mr. J. baron d'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
 Jhr. Mr. J. F. Backer, te Amsterdam.
 Mr. C. Bake, te 's-Gravenhage.
 Mr. W. E. J. baron van Balveren, te Arnhem.
 Dr. W. A. F. Bannier, te Utrecht.
 Mej. Dr. F. E. J. M. Baudet, te Groningen.
 Dr. H. Bavinck, te Watergraafsmeer.
 Mr. A. J. de Beaufort, te Leusden.
 J. B. de Beaufort, te Woudenberg.
 Mr. J. F. de Beaufort, te Utrecht.
 Mr. W. H. de Beaufort, te Leusden.
 Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Maarsbergen.
 Dr. H. E. Becht, te Hengelo (O.).
 A. A. Beekman, te 's-Gravenhage.
 Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland, te Peking.
 Jhr. Mr. W. A. Beelaerts van Blokland, te Wassenaar.
 J. H. Been, te Brielle.
 Mr. N. Beets, te Amsterdam.
 G. J. G. C. graaf van Aldenburg Bentinck, te
 Amerongen.
 Jhr. Mr. Dr. E. A. van Beresteyn, te Veendam.
 Mr. N. P. van den Berg, te Amsterdam.
 Dr. J. Bergsma, te Groningen.

- Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
 L. J. van Beuningen van Helsdingen, te Leeuwarden.
 A. F. van Beurden, te Roermond.
 G. J. W. Koolemans Beynen, te 's-Gravenhage.
 Dr. J. T. Beysens, te Utrecht.
 Dr. J. P. de Bie, te 's-Gravenhage.
 W. H. van Bilderbeek, te Dordrecht.
 Mr. A. S. de Blécourt, te Utrecht.
 Mr. A. J. Blok, te Leiden.
 Dr. P. J. Blok, te Leiden.
 J. H. Blum, te Domburg.
 Dr. G. J. Boekenooogen, te Leiden.
 Dr. M. G. de Boer, te Amsterdam.
 Dr. C. W. T. baron van Boetzelaer van Dubbeldam,
 te Batavia.
 Dr. U. P. Boissevain, te Amsterdam.
 Mr. A. C. Bondam, te Arnhem.
 Jhr. P. J. Boogaert, te Middelburg.
 Dr. A. Borgeld, te Amsterdam.
 Dr. A. J. Botermans, te Zwolle.
 Mr. L. G. N. Bouricius, te 's-Gravenhage.
 M. ten Bouwhuys, te Utrecht.
 Mr. Dr. S. van Brakel, te Amsterdam.
 Dr. A. A. Bredius, te 's-Gravenhage.
 Dr. J. C. Breen, te Amsterdam.
 D. A. Brinkerink, te Bovenkarspel.
 Dr. R. Broersma, te Zutphen.
 Dr. G. Brom, te Rome.
 J. H. Brom, te Utrecht.
 Dr. W. L. C. Bronsveld, te Hoorn.
 Mr. J. G. Brouwer Nijhoff, te Utrecht.
 Dr. H. G. ten Bruggencate, te Terneuzen.
 Dr. H. Brugmans, te Amsterdam.
 Mej. C. E. C. Bruining, te Alkmaar.
 C. W. Bruinvis, te Alkmaar.

- Dr. M. Bruijcl, te Haarlem.
 Dr. C. P. Burger Jr., te Amsterdam.
 Dr. C. H. T. Bussemaker, te Leiden.
 Mr. A. le Cosquino de Bussy, te Utrecht.
 Jhr. P. H. A. Martini Buys, te Loenersloot.
 W. J. J. C. Bijleveld, te Oegstgeest.
 Mr. R. Bijlsma, te Rotterdam.
 Dr. A. W. Bijvanck, te 's-Gravenhage.
 Mr. J. F. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
 Dr. J. R. Callenbach, te Rotterdam.
 Mr. H. Blaupot ten Cate, te Scheveningen.
 A. Cauchie, te Leuven.
 J. W. Chevallier, te Driebergen.
 Mej. E. de Clercq, te Utrecht.
 Dr. H. T. Colenbrander, te Scheveningen.
 H. J. Coppens, te Schiedam.
 W. del Court, te Londen.
 Mej. M. M. Couvée, te Arnhem.
 H. T. Cox, te Amersfoort.
 C. C. A. Croin, te Dordrecht.
 J. Cuvelier, te Brussel.
 J. T. J. Cuypers, te Amsterdam.
 Dr. P. J. H. Cuypers, te Roermond.
 W. E. van Dam van Isselt, te Amersfoort.
 A. J. Derkinderen, te Amsterdam.
 Dr. A. H. J. V. M. Desertine, te 's-Hertogenbosch.
 Mr. C. T. van Deventer, te 's-Gravenhage.
 Mr. P. Dieleman, te Middelburg.
 H. C. Diferee, te Amsterdam.
 C. P. J. Dommisse, te Maassluis.
 P. K. Dommisse, te Vlissingen.
 P. H. Meekhoff Doornbosch, te Baflo.
 Mr. Dr. A. van Doorninck, te Utrecht.
 P. N. van Doorninck, te Bennebroek.
 Dr. G. J. Dozy, te Zeist.

F. Driessen, te Leiden.
 F. J. W. Drion, te 's-Gravenhage.
 Mr. H. L. Drucker, te 's-Gravenhage.
 H. van Druten, te Rijnsburg.
 Mr. W. H. F. Dubois, te Utrecht.
 Mr. M. I. Duparc, te 's-Gravenhage.
 Dr. B. Dijksterhuis, te Tilburg.
 Mr. C. C. D. Ebell, te 's-Hertogenbosch.
 Mr. T. G. van Eck, te 's-Gravenhage.
 C. P. van Eeghen Jr., te Amsterdam.
 Dr. A. Eekhof, te Diemen.
 A. G. A. van Eelde, te Amsterdam.
 Mr. J. L. M. Eggen, te Gent.
 Dr. D. van Embden, te Amsterdam.
 Dr. H. J. E. Endepols, te Maastricht.
 Jonkvr. C. Engelen, te Zutphen.
 Mr. C. Enschedé, te Haarlem.
 J. W. Enschedé, te Amsterdam.
 D. G. van Epen, te 's-Gravenhage.
 Dr. E. Epkema, te Zalt-Bommel.
 N. J. A. P. H. van Es, te Arnhem.
 Dr. L. van der Essen, te Leuven.
 Dr. M. A. Evelein, te 's-Gravenhage.
 Dr. W. van Everdingen, te Rotterdam.
 G. A. Evers, te Utrecht.
 Mr. J. C. A. Everwijn, te 's-Gravenhage.
 Jhr. Mr. Dr. W. J. M. van Eysinga, te Leiden.
 Mr. Dr. J. Eysten, te 's-Gravenhage.
 A. N. J. Fabius, te Bussum.
 Mr. D. P. D. Fabius, te Amsterdam.
 Mr. P. Falkenburg, te Amsterdam.
 Mr. P. J. van der Feen, te Domburg.
 P. Feenstra Jr., te Amsterdam.
 C. H. van Fenema, te Groningen.
 Mr. E. Fokker, te Utrecht.

T. Folmer, te Rotterdam.
 Mr. B. de Gaay Fortman, te Willemstad (Curaçao).
 Dr. J. J. A. A. Frantzen, te Utrecht.
 Mr. Dr. K. J. Frederiks, te 's-Gravenhage.
 C. G. Frentzen, te Leiden.
 Mr. R. Fruin, te 's-Gravenhage.
 Dr. P. Fijn van Draat, te Utrecht.
 A. A. Ganderheyden, te Hilversum.
 H. P. Geerke, te Utrecht.
 Mej. Dr. T. J. Geest, te Winschoten.
 Dr. H. van Gelder, te Utrecht.
 Dr. H. E. van Gelder, te Scheveningen.
 H. A. Geurts, te Rolduc (gem. Kerkrade).
 Dr. P. J. M. van Gils, te Rolduc (gem. Kerkrade).
 Jhr. Mr. J. J. Gockinga, te Arnhem.
 Mevr. Dr. J. Goekoop—de Jongh, te 's-Gravenhage.
 C. J. Gonnet, te Haarlem.
 Dr. J. W. H. Goossens, te Rolduc (gem. Kerkrade).
 Mr. L. J. C. van Gorkom, te 's-Hertogenbosch.
 P. C. Görlitz, te Nijmegen.
 Dr. I. H. Gosses, te Amsterdam.
 P. Gouda Quint, te Arnhem.
 Mr. M. L. van Goudoever, te Utrecht.
 W. Graadt van Roggen, te Utrecht.
 J. J. Graaf, te Bloemendaal.
 J. de Graaf, te Delft.
 Mr. J. Hooft Graafland, te Utrecht.
 Jhr. Mr. J. F. Hooft Graafland, te Utrecht.
 Mej. Dr. C. C. van de Graft, te Utrecht.
 Mr. S. Gratama, te 's-Gravenhage.
 H. G. van Grol, te Vlissingen.
 Dr. J. V. de Groot, te Amsterdam.
 Dr. C. Hofstede de Groot, te 's-Gravenhage.
 Mr. W. T. Grothe van Schellach, te Utrecht.
 J. E. N. baron Sirtema van Grovestins, te 's-Gravenhage.

- P. M. Grijpink, te Laren.
 Mgr. G. Gul, te Utrecht.
 Mr. J. M. Gülcher, te 's-Gravenhage.
 Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.
 Jhr. Mr. N. C. de Gijselaar, te Leiden.
 Dr. S. P. Haak, te Arnhem.
 L. J. J. Hageraats, te 's-Gravenhage.
 H. van de Hagt, te Rotterdam.
 Dr. C. F. Haje, te Middelburg.
 Dr. J. Hania Pz., te Steenwijk.
 G. C. D. d'Aumale baron van Hardenbroek, te Drie-
 bergen.
 Mr. G. C. D. R. baron van Hardenbroek, te Bunnik.
 Mr. P. A. V. baron van Harinxma thoe Slooten, te
 Leeuwarden.
 A. T. Hartkamp, te Amsterdam.
 J. Haspers, te Arnhem.
 Dr. W. A. A. Hecker, te Delft.
 Mr. J. E. Heeres, te Leiden.
 Dr. K. Heeringa, te Middelburg.
 Dr. J. Heinsius, te Leiden.
 Dr. A. H. L. Hensen, te Warmond.
 P. G. Hesse, te Weert.
 Mr. E. J. J. van der Heyden, te Rotterdam.
 J. C. Gijsberti Hodenpijl van Hodenpijl, te 's-Gra-
 venhage.
 F. A. Hoefer, te Hattem.
 Mr. H. graaf van Hogendorp, te 's-Gravenhage.
 Jonkvr. A. baronesse van Hogendorp, te 's-Gravenhage.
 Dr. C. Hoitsema, te Utrecht.
 A. Hollestelle, te Tholen.
 Dr. A. G. Honig, te Kampen.
 G. J. Honig, te Zaandijk.
 J. Hoogendijk, te Vlaardingen.
 Dr. G. J. Hoogewerff, te Rome.

- Dr. S. S. Hoogstra, te Gouda.
 Mr. F. R. ter Horst, te Scheveningen.
 A. P. H. Hotz, te Beyrouth.
 Dr. M. T. Houtsma, te Utrecht.
 A. Hoyneck van Papendrecht, te Rotterdam.
 F. de Witt Huberts, te Venlo.
 Dr. N. G. van Huffel, te Utrecht.
 Dr. J. Huges, te Gouda.
 Dr. J. Huizinga, te Helpman (bij Groningen).
 Dr. J. de Hullu, te 's-Gravenhage.
 Dr. A. Hulshof, te Utrecht.
 G. Hulsman, te Groningen.
 Dr. H. F. M. Huijbers, te Tiel.
 F. A. R. A. baron van Ittersum, te Utrecht.
 Dr. R. Jacobsen, te Rotterdam.
 Mgr. Dr. J. A. H. G. Jansen, te Jutphaas.
 J. J. van Noorle Jansen, te Utrecht.
 Dr. N. Japikse, te 's-Gravenhage.
 Mej. J. T. Jelgersma, te Apeldoorn.
 Dr. J. de Jong, te Winsum (Fr.).
 Jhr. Mr. B. M. de Jonge van Ellemeet, te Assen.
 H. de Jongh, te Leuven.
 Mr. J. G. C. Joosting, te Groningen.
 G. C. A. Juten, te Ginneken.
 W. F. Juten, te Bergen-op-Zoom.
 Dr. J. Kalf, te 's-Gravenhage.
 Dr. G. Kalff, te Leiden.
 G. M. Kam, te Nijmegen.
 Dr. A. H. Kan, te Dordrecht.
 Mr. J. Kappeyne van de Coppello, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. Dr. H. A. van Karnebeek, te 's-Gravenhage.
 P. H. van der Kemp, te 's-Gravenhage.
 A. O. van Kerkwijk, te 's-Gravenhage.
 Dr. G. W. Kernkamp, te Utrecht.
 W. J. Kernkamp, te Edam.

Dr. L. A. Kesper, te 's-Gravenhage.
 Dr. E. B. Kielstra, te 's-Gravenhage.
 J. C. J. Kleijntjens, te Nijmegen.
 F. K. van Ommen Kloeke, te Groningen.
 B. H. Klönne, te Amsterdam.
 Dr. A. Kluyver, te Groningen.
 Dr. L. Knappert, te Leiden.
 F. S. Knipscheer, te Zalt-Bommel.
 W. L. S. Knuif, te Rijsenburg.
 Dr. W. P. C. Knuttel, te 's-Gravenhage.
 F. Koch Jr., te Rotterdam.
 Mr. F. C. Koch, te Rotterdam.
 Dr. W. C. G. T. Koch, te Tiel.
 Mej. Dr. A. C. S. de Koe, te Rotterdam.
 H. F. Kol van Ouwerkerk, te Utrecht.
 Dr. W. J. Kolkert Jr., te Amsterdam.
 Mr. A. H. Koning, te Finsterwolde.
 Mr. Dr. D. A. P. N. Koolen, te Utrecht.
 Dr. L. M. G. Kooperberg, te 's-Gravenhage.
 W. P. Kops, te Amsterdam.
 Dr. F. J. L. Krämer, te Rijswijk (Z.-H.).
 H. F. L. Krämer, te Rijswijk (Z.-H.).
 A. J. C. Kremer, te Arnhem.
 Dr. N. J. Krom, te Batavia.
 Mej. M. E. Kronenberg, te Deventer.
 J. F. A. Kronenburg, te Roermond.
 B. Kruitwagen, te Woerden.
 Dr. R. Krul, te 's-Gravenhage.
 Dr. W. J. Kühler, te Amsterdam.
 Dr. E. T. Kuiper, te Amsterdam.
 Mr. J. van Kuyk, te 's-Gravenhage.
 Dr. A. Kuyper, te 's-Gravenhage.
 Dr. H. H. Kuyper, te Watergraafsmeer.
 Mr. Dr. A. R. van de Laar, te Gendringen.
 A. J. F. van Laer, te Albany (N.-Y.).

- Dr. G. J. Landweer Az., te Arnhem.
 Mr. F. J. van Lanschot, te 's-Hertogenbosch.
 Dr. L. W. A. M. Lasonder, te 's-Gravenhage.
 Dr. K. Later, te Utrecht.
 W. J. Leendertz, te Amsterdam.
 Dr. E. C. van Leersum, te Amsterdam.
 Mej. Dr. A. E. C. van der Looy van der Leeuw, te Amsterdam.
 H. J. Lenderink, te Amsterdam.
 Dr. H. M. R. Leopold, te Rome.
 Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
 Dr. G. J. Liesker, te Freiburg (Zw.).
 Dr. J. D. de Lind van Wijngaarden, te Putten.
 Dr. J. Lindeboom, te Groningen.
 Dr. H. van der Linden, te Luik.
 J. G. de Lint, te Gorinchem.
 Dr. C. te Lintum, te Scheveningen.
 Dr. A. Rutgers van der Loeff, te Utrecht.
 J. D. Rutgers van der Loeff, te Haarlem.
 Jhr. Mr. B. C. de Savornin Lohman, te Utrecht.
 Dr. H. W. van Loon, te Washington (D. C.).
 J. C. van der Loos, te Nieuwerkerk-a/d-IJssel.
 Jhr. Dr. J. Loudon, te 's-Gravenhage.
 Mr. J. de Louter, te Hilversum.
 Mr. A. F. baron van Lynden, te Utrecht.
 F. baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen.
 Mr. Dr. F. A. C. graaf van Lynden van Sandenburg, te Nederlangbroek.
 Mr. E. baron Mackay, te Arnhem.
 Mej. M. G. A. de Man, te Middelburg.
 W. J. Manssen, te Zaandam.
 Dr. R. van Marle, te Parijs.
 Jhr. Mr. A. H. Martens van Sevenhoven, te 's-Gravenhage.
 Dr. B. van Meer, te Apeldoorn.
 Mr. A. Meerkamp van Embden, te Middelburg.

- Dr. P. A. Meilink, te 's-Gravenhage.
 Dr. K. O. Meinsma, te Zutphen.
 L. A. van Melle, te Utrecht.
 Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
 H. M. van der Mersch, te Zeist.
 Dr. A. J. van der Meulen, te Utrecht.
 Dr. R. van der Meulen, te Leiden.
 Dr. W. W. van der Meulen, te 's-Gravenhage.
 A. Meyboom, te Utrecht.
 G. A. Meijer, te Zwolle.
 Dr. W. Meijer, te 's-Gravenhage.
 Dr. E. J. W. Posthumus Meyjes, te 's-Gravenhage.
 Dr. P. C. Molhuysen, te 's-Gravenhage.
 B. H. Molkenboer, te Huissen.
 Mr. G. Moll, te Rotterdam.
 Dr. E. C. Godée Molsbergen, te 's-Gravenhage.
 Mr. F. A. Molster, te Amsterdam.
 Dr. M. Monasch, te Utrecht.
 Mr. A. M. M. Montijn, te 's-Gravenhage.
 Dr. K. W. M. Montijn, te Vlaardingen.
 Mej. Dr. H. C. H. Moquette, te Rotterdam.
 T. Morren, te 's-Gravenhage.
 Dr. W. J. M. Mulder, te Nijmegen.
 Dr. H. P. N. Muller, te 's-Gravenhage.
 Dr. J. W. Muller, te Utrecht.
 Mr. Dr. S. Muller Fz., te Utrecht.
 Mr. S. Muller Hz., te Rotterdam.
 Mej. J. W. A. Naber, te Amsterdam.
 S. P. l'Honoré Naber, te Amsterdam.
 Dr. H. M. van Nes, te Leiden.
 Mej. Dr. E. Neurdenburg, te Amsterdam.
 Mej. Dr. L. van Nierop, te Amsterdam.
 M. C. Nieuwbarn, te Nijmegen.
 F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.
 Dr. W. H. Nolens, te 's-Gravenhage.

- R. P. J. Tutein Nolthenius, te Delft.
 M. Noordt zij, te Kampen.
 M. van Notten, te Amsterdam.
 C. Nuys, te Amsterdam.
 W. Nijhoff, te 's-Gravenhage.
 Mej. Dr. J. A. Nijland, te Amsterdam.
 Dr. H. T. Oberman, te Vlissingen.
 Dr. H. G. A. Obreen, te Brussel.
 M. Onnes van Nijenrode, te Breukelen.
 H. L. van Oordt, te Breda.
 J. van Oordt tot Bunschoten, te Velp.
 Dr. R. van Oppenraay, te Katwijk-binnen.
 Dr. T. H. van Oppenraay, te Rijsenburg.
 Dr. O. Oppermann, te Utrecht.
 Dr. J. A. F. Orbaan, te Genève.
 Mr. J. C. Overvoorde, te Leiden.
 Mr. H. Pelinck, te Utrecht.
 Mr. P. Pet, te Groningen.
 Dr. W. B. Peteri, te Alkmaar.
 J. W. Pik, te Rotterdam.
 Mr. L. J. Plemp van Duiveland, te 's-Gravenhage.
 Dr. H. A. Poelman, te Groningen.
 C. J. Polvliet, te 's-Gravenhage.
 Dr. J. W. Pont, te Bussum.
 Mej. M. W. Macclaine Pont, te Zetten.
 Mr. Dr. N. W. Posthumus, te Rotterdam.
 Mr. C. W. van der Pot, te Leiden.
 Dr. J. Prinsen J.Lz., te Nijmegen.
 P. A. Pijnappel, te Hilversum.
 Dr. F. Pijper, te Leiden.
 J. C. Ramaer, te 's-Gravenhage.
 Jhr. Mr. F. A. J. F. ridder van Rappard, te Utrecht.
 Dr. W. van Ravesteyn Jr., te Rotterdam.
 Mevr. M. van Reenen—Völter, te Bergen (N.-H.).
 A. F. J. Reiger, te Meran.

- T. graaf de Renesse, te Bilsen (België).
 Mr. W. J. van Welderen baron Rengers, te Leeuwarden.
 Dr. H. J. Reynders, te Amersfoort.
 Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. T. H. F. van Riemsdijk, te 's-Gravenhage.
 Mr. P. Rink, te 's-Gravenhage.
 Jhr. Mr. Dr. A. Röell, te Amsterdam.
 Jhr. H. H. Röell, te Haarlem.
 Jhr. Mr. J. Röell, te 's-Gravenhage.
 Mr. H. H. R. Roelofs Heyrmans, te Delft.
 H. W. Roes, te Kessel.
 T. M. Roest van Limburg, te Amsterdam.
 Dr. A. G. Roos, te Groningen.
 Mr. C. P. van Rossem, te Rotterdam.
 A. A. J. van Rossum, te Benschop.
 Mr. W. H. J. Royaards, te Utrecht.
 J. A. Royer, te Wassenaar.
 Dr. F. L. Rutgers, te Amsterdam.
 Dr. H. C. Rutgers, te Marken.
 Mej. Dr. H. J. A. Ruys, te Leiden.
 Dr. B. van Rijswijk, te Dordrecht.
 E. A. von Saher, te Haarlem.
 Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt, te 's-Hertogenbosch.
 Dr. J. Sassen, te Zwolle.
 Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, te Leiden.
 J. H. L. van der Schaaff, te Leiden.
 Dr. A. C. M. Schaepman, te Rijnsburg.
 Dr. A. A. van Schelven, te Maarssen.
 C. W. Lunsingh Scheurleer, te 's-Gravenhage.
 Dr. D. F. Scheurleer, te 's-Gravenhage.
 H. D. J. van Schevichaven, te Nijmegen.
 Mr. F. D. graaf Schimmelpenninck, te Utrecht.
 Dr. L. C. M. Schmedding, te Amsterdam.
 F. Schmidt Degener, te Rotterdam.

- Dr. M. Schoengen, te Zwolle.
 Jhr. Mr. K. J. Schorer, te Utrecht.
 Dr. J. Schrijnen, te Utrecht.
 J. Schulman, te Amsterdam.
 Mr. W. C. Schuylenburg, te Utrecht.
 Mej. Dr. C. Serrurier, te Leiden.
 Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama, te 's-Gravenhage.
 Jhr. Mr. D. G. Rengers Hora Siccama, te Utrecht.
 T. H. Siemelink, te Goes.
 Dr. N. J. Singels, te Utrecht.
 Jhr. Dr. J. Six, te Amsterdam.
 J. C. van Slee, te Diepenveen.
 Dr. G. M. Slothouwer, te Wageningen.
 Dr. E. Slijper, te Utrecht.
 Mr. J. P. W. A. Smit, te 's-Hertogenbosch.
 Dr. P. A. E. Sillevis Smit, te Amsterdam.
 Mr. F. W. J. G. Snijder van Wissenkerke, te Was-
 senaar.
 H. Snijders, te Middelburg.
 Dr. C. J. Söhngen, te Nijmegen.
 J. F. van Someren, te Utrecht.
 Mr. L. J. Sparnaay, te 's-Gravenhage.
 Mr. J. H. W. Q. ter Spill, te 's-Gravenhage.
 J. F. M. Sterck, te Heemstede.
 W. P. van Stockum Jr., te 's-Gravenhage.
 C. A. P. van Stolk, te Rotterdam.
 Dr. K. E. W. Strootman, te Utrecht.
 Mr. A. L. E. ridder de Stuers, te Parijs.
 Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, te 's-Gravenhage.
 W. O. Swaving, te Middelburg.
 Jhr. Mr. R. de Marees van Swinderen, te Londen.
 Jhr. C. H. C. A. van Sijpesteijn, te 's-Gravenhage.
 W. H. baron Taets van Amerongen van Woudenberg,
 te Utrecht.
 Jhr. L. F. Teixeira de Mattos, te Beekbergen.

- Dr. N. B. Tenhaeff, te 's-Gravenhage.
 Dr. H. Terpstra, te Hilversum.
 Jhr. Mr. D. A. W. van Tets van Goudriaan, te
 's-Gravenhage.
 Dr. J. S. Theissen, te Groningen.
 J. H. A. Thus, te Sassenheim.
 J. C. Alberdingk Thijm, te Culemborg.
 Mr. G. van Tienhoven, te Haarlem.
 Mej. Dr. E. Timmer, te Haarlem.
 Dr. G. Tjalma, te Veen (Noord-Brabant).
 J. W. des Tombe, te Bilt.
 J. Trosée, te Nijmegen.
 F. L. S. F. baron van Tuyll van Serooskerken van
 Zuylen, te Zuilen.
 W. J. Tuyn, te Edam.
 Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
 Dr. V. Vanderhaeghen, te Gent.
 F. Vanveerdeghem, te Luik.
 Dr. J. S. van Veen, te Arnhem.
 J. Veersema, te Utrecht.
 Dr. H. E. J. M. van der Velden, te Zwolle.
 Dr. J. Verdam, te Leiden.
 J. F. L. de Balbian Verster, te Amsterdam.
 Mej. R. Visscher, te Leeuwarden.
 Mr. A. C. Visser van Yzendoorn, te Leiden.
 P. T. C. Scharp de Visser, te Gorinchem.
 Mr. G. Vissering, te Amsterdam.
 B. R. F. van Vlijmen, te Schijndel.
 Dr. W. Vogelsang, te Utrecht.
 Dr. C. W. Vollgraff, te Groningen.
 Dr. J. A. Vollgraff, te Leiden.
 Dr. J. C. Vollgraff, te Utrecht.
 Dr. W. C. A. baron van Vredenburg, te 's-Gravenhage.
 Dr. A. G. C. de Vries, te Amsterdam.

- Mr. J. de Vries van Doesburgh, te Leeuwarden.
 R. W. P. de Vries, te Amsterdam.
 Mr. T. de Vries, te Grand Rapids.
 C. W. Wagenaar, te Utrecht.
 J. D. Wagner, te 's-Gravenhage.
 F. G. Waller, te Amsterdam.
 Mr. J. van Walré, te Utrecht.
 P. M. H. Welker, te Rotterdam.
 Dr. H. A. Weststrate, te Zetten.
 Dr. C. E. A. Wichmann, te Utrecht.
 Dr. E. Wiersum, te Rotterdam.
 Dr. J. te Winkel, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland, te 's-Gravenhage.
 Dr. M. Wolff, te Haarlem.
 Dr. J. Woltjer, te Amsterdam.
 Dr. R. H. Woltjer, te Amsterdam.
 Dr. J. A. Worp, te Zeist.
 Dr. M. Woudstra, te Utrecht.
 Mr. G. Wttewaall, te Arnhem.
 B. W. G. Wttewaall van Wickenburgh, te Houten.
 Dr. G. A. Wumkes, te Sneek.
 W. E. A. Wüppermann, te 's-Gravenhage.
 J. M. Wüstenhoff, te Sassenheim.
 Jhr. C. H. A. van der Wyck, te Baarn.
 Jhr. J. M. van Asch van Wijck, te Utrecht.
 Jhr. Mr. L. H. J. M. van Asch van Wijck, te Utrecht.
 W. Wijnandts van Resandt, te Ellecom.
 H. A. van IJsselsteyn, te 's-Gravenhage.
 J. W. IJzerman, te Wassenaar.
 Jonkvr. S. J. baronesse van Zuylen van Nyevelt, te 's-Gravenhage.
 Dr. A. Zijp, te Rotterdam.
 Mr. Dr. W. A. van Zijst, te Utrecht.

BIJLAGE B.

GENOOTSCHAPPEN ENZ, WAARMEDE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT.

Redactie der Annales des Facultés de Droit et des Lettres d'Aix, te Aix-en-Provence.

Aachener Geschichts-Verein, te Aken.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam.

Académie royale d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Gelre. Vereeniging tot Beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht, te Arnhem.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Historische und antiquarische Gesellschaft, te Bazel.

Verein für Geschichte der Mark Brandenburg, te Berlijn.

Allgemeine geschichtsforschende Gesellschaft der Schweiz, te Bern.

Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Historische Gesellschaft des Künstlervereins, te Bremen.

Société d'Emulation pour l'Etude de l'Histoire et des Antiquités de la Flandre, te Brugge.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Algemeen Archief van het Koninkrijk, te Brussel.
De Bollandisten, te Brussel.

Société royale d'Archéologie de Bruxelles, te Brussel.

Società di Storia patria per la Sicilia orientale, te Catania.

Westpreussischer Geschichtsverein, te Danzig.

Oudheidkundige Kring der Stad en des voormaligen Lands van Dendermonde, te Dendermonde.

Düsseldorfer Geschichtsverein, te Dusseldorp.

Bergischer Geschichtsverein, te Elberfeld.

Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer, te Emden.

Historischer Verein für Stadt und Stift Essen, te Essen.

Verein für Geschichte und Altertumskunde, te Frankfurt a/d. M.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Koninklijke Vlaamsche Akademie voor Taal- en Letterkunde, te Gent.

Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde, te Gent.

Oberhessischer Geschichtsverein, te Giessen.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Algemeen Rijksarchief, te 's-Gravenhage.

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, te 's-Gravenhage.

Vereeniging Die Haghe, te 's-Gravenhage.

Rügisch-pommerscher Geschichtsverein, te Greifswald.

Redactie van de Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem, te Haarlem.

Thüringisch-sächsischer Geschichts- und Altertumsverein, te Halle a/d. S.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Historischer Verein für Niedersachsen, te Hannover.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's-Hertogenbosch.

Redactie van Neerlandia Franciscana, te Iseghem (België).

Verein für thüringische Geschichte und Altertums-kunde, te Jena.

Badische historische Kommission, te Karlsruhe.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde, te Kassel.

Redactie van de Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst, te Keulen.

Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, te Kiel.

Redactie der Altpreussische Monatschrift, te Koningsbergen.

Geschied- en oudheidkundige Kring, te Kortrijk.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Königlich-sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.

Redactie van de Analectes pour servir à l'Histoire ecclésiastique de la Belgique, te Leuven.

Redactie van de Revue d'Histoire ecclésiastique, te Leuven.

Redactie van de English historical Review, te Londen.

Royal historical Society, te Londen.

Hansischer Geschichtsverein, te Lübeck.

Verein für lübeckische Geschichte und Altertums-kunde, te Lübeck.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Société d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liège, te Luik.

Kongelige Universitet, te Lund.

Institut grand-ducal de Luxembourg, te Luxemburg.

Verein für Geschichte und Altertumskunde des Herzogtums und Erzstifts Magdeburg, te Maagden-burg.

Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

Abbaye de Maredsous, te Maredsous.

Cercle archéologique, littéraire et artistique de Malines, te Mechelen.

Gesellschaft für lothringische Geschichte und Al-tertumskunde, te Metz.

Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, te Mid-delburg.

Königlich-bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Redactie van het Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, te München.

Verein für Geschichte und Altertumskunde West-falens, te Munster en Paderborn.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

The New-York historical Society, te New-York.

Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, te St. Nikolaas.

Verein für Geschichte und Landeskunde, te Osnabrück.

Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, te Posen.

Historischer Verein für Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Limburg. Provinciaal Genootschap voor geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst, te Roermond.

Biblioteca apostolica vaticana, te Rome.

Institut historique belge, te Rome.

Nederlandsch historisch Instituut, te Rome.

Reale Società romana di Storia patria, te Rome.

Verein für Rostocks Altertümer, te Rostock.

Gemeente-archief, te Rotterdam.

Verein für mecklenbürgische Geschichte und Altertumskunde, te Schwerin.

Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde, te Stettin.

Kungelige Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademi, te Stockholm.

Nordiska Museet, te Stockholm.

Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen, te Straatsburg.

Königliche Landesbibliothek, te Stuttgart.

Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren.

Verein für Kunst und Altertum in Ulm und Oberschwaben, te Ulm.

Carolina rediviva. Kongelige Universitets-Bibliothek, te Upsala.

Gemeente-archief, te Utrecht.

Redactie van het Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, te Utrecht.

Redactie van De Katholiek, te Utrecht.

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten
en Wetenschappen, te Utrecht.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.

Institut für oesterreichische Geschichtsforschung, te
Weenen.

Harzverein für Geschichte und Altertümer, te
Wernigerode.

Verein für nassauische Altertumskunde und Ge-
schichtsforschung, te Wiesbaden.

Geschichtsverein für das Herzogtum Braunschweig,
te Wolfenbüttel.

Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffen-
burg, te Würzburg.

Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt
en Geschiedenis, te Zwolle.



BIJLAGE C.

KASOVERZICHT VAN HET GENOOTSCHAP. 1913.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1912	f 169.03	Contributiën Genootschappen . .	f 30.36
Rente effecten.	1245.10	Administratiekosten.	240.56 ^s
” Cred. en Depos. kas . . .	135.22	Reiskosten	36.—
Contributiën	4940.—	Salarissen	300.—
Verkoop Werken	514.80	Copiëerkosten	129.25
		Honoraria	425.18 ^s
		Aankoop werken.	119.43
		Verzekering.	36.10
		Historische Kaarten	3.45
		Bindwerk	126.25
		Drukken der werken	3269.91 ^s
		Verwisseling uitgeloot effect. . .	8.09
		Gestort Cred. en Depos. kas . .	1611.35 ^s
		Saldo kas 31 Dec. 1913 . . .	668.20
			f 7004.15

LEESGEZELSCHAP. 1913.

ONTVANGSTEN.

Saldo kas 1912	f 87.85 ⁵
Contributie lezers (60)	240.—
Verkoop van tijdschriften aan het Hist. Genootschap	98.85
Rente Crediet en Depos. kas.	12.93
Opgenomen Cred. en Depos. kas	300.—
	f 739.63 ⁵

REK. KAP. HIST. GENOOTSCHAP.

Effecten nominaal 31 Dec. 1913	f 39000.—
" inkoopswaarde	36123.97
" beurswaarde	33346.71
Saldo Cred. en Dep. kas.	1894.22
Saldo kas	668.20
	f 35909.13

UITGAVEN.

Pensioen vrouw Peters, de bodin	f 50.—
Bodeloon	52.—
Administratiekosten	8.75
Boeken en tijdschriften	197.70
Drukwerk	31.—
Rente Cred. en Depos. kas	12.93
Saldo kas 31 Dec. 1913	387.25 ⁵
	f 739.63 ⁵

REK. KAP. LEESGEZELSCHAP.

Ult ^o . Dec. 1913 saldo Cred. en	f 68.04
Depos. kas	f
Ult ^o . Dec. 1913 saldo kas penning- meester	387.25 ⁵
	f 455.29 ⁵

BIJLAGE D.

LIJST

DER VAN JANUARI 1913 TOT JANUARI 1914
DOOR SCHENKING, RUILING EN AANKOOP

VOOR HET

GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.

I. TEN GESCHENKE ONTVANGEN.

A. VAN DE SCHRIJVERS OF UITGEVERS.

M. A. van Andel, Pestepidemieën te Gorinchem.
(Overdr. uit: Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 1913.)

—— De Barbier-Heelmeester. (Overdr.)

—— Iets uit de Medische Geschiedenis van
Gorinchem.

W. A. F. Bannier, De Vrede van Utrecht 11 April
1713. (Overdr. uit: Programma van het Utrechtsch
Stedelijk Gymnasium 1913—1914.)

W. H. van Bilderbeek, Beschrijving van de
polders Oud- en Nieuw-Reyerwaard IV (in: Het Water-
schap II, no. 1, 3, 4).

H. Brugmans, Van Raadhuis tot Paleis.

C. Bruining, Een aanbevelingsbrief uit de 17^{de}
eeuw. (Overdr. uit: Bijdr. v. Vaderl. Gesch. en Oud-
heidk. 1913.)

C. W. Bruinvis, Alkmaar. (Overdr. uit: Historisch Gedenkboek, 1813, II.)

—— De Bank van Leening te Alkmaar, 1544—1875.

W. E. van Dam van Isselt, De beteugeling van de onwillige schutters in Januari en Februari 1831.

D. Erasmus, Een tweede twaalfstal samenspraken vertaald en van aantekeningen voorzien door N. J. Singels.

B. de Gaay Fortman, Adam François Jules Armand van der Duyn van Maasdam. (Overdr. uit: Ons Tijdschrift XVIII, 8.)

H. E. van Gelder, Een nationaal monument in gevaar (De Verbouwing van het Binnenhof.)

J. J. Graaf, De „Vergaderinghe der Maechden van den Hoeck” te Haarlem. (Overdr. uit: Bijdr. voor de Gesch. v. h. Bisd. v. Haarlem XXXV.) 2 stukken.

—— Onze Doopnamen (III). (Overdr. uit: De Katholiek CXLIII, 5.)

P. H. van der Kemp, Van de Bisschop-onderzoekingen in het India-office te Londen. (Overdr. uit: De Indische Gids, Juni 1913.)

—— De Nederlandsch-Indische proefgulden van 1815. (Overdr. uit: Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Genootsch. v. Munt- en Penningk. XXI (1913), 1.)

—— Bijdrage tot de geschiedenis der zoogenaamde „tweede” expeditie tot herstel van het Nederl. gezag in Oost-Indië. (Overdr. uit: Bijdr. t. de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië LXVII.)

—— Nadere Mededeelingen over den opstand van Saparoea in 1817. (Overdr. uit: Bijdr. t. de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië LXIX.)

E. C. van Leersum, Old physiological Experiments. (Overdr. uit: Janus.)

E. C. van Leersum, *Polygonum aviculare* L. als volksmiddel tegen diabetes mellitus. (Overdr. uit: Nederl. Tijdschr. v. Geneesk. 1913, II, 3.)

H. W. van Loon, *The fall of the Dutch Republic.*

Ch. A. van Manen, *Armenpflege in Amsterdam in ihrer historischen Entwicklung.*

O. Nachod, *Japan* (Overdr. uit: Jahresber. d. Geschichtswissensch. XXXIV (1911).)

A. L. H. Obreen, *Verschillende Onderwerpen. IV.*

O. Pringsheim, *Beoordeeling van: Het Welvaren der Stad Leiden.* Uitgeg. d. F. Driessen. (Overdr. uit: Arch. f. Sozialwissensch. u. Sozialpolitik XXXVI, 3.)

J. C. Ramaer, *Het hart van Nederland in vroegere eeuwen.* (Overdr. uit: Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijksk. Genootsch. 2^{de} Serie XXX, 3 en 4.)

T. H. Siemelink, *Grondwetsherziening in zake art. 171.* (Overdr. uit: Vragen des Tijds, 1913.)

W. P. van Stockum Jr., *Dutch Merchants and sailors of the past.*

W. E. A. Wüppermann, *Nederland voor honderd jaren 1795—1818.*

B. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken te 's-Gravenhage.

Verslagen omtrent 's-Rijks oude Archieven. XXXV (1912).

Verslagen omtrent 's-Rijks Verzamelingen van Geschiedenis en Kunst. XXXV (1912).

Verslag over het Kon. Kabinet van Munten, Penningen en gesneden Steenen te 's-Gravenhage. 1912.

Van de Commissie voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën te 's-Gravenhage.

Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840, uitgegeven door H. T. Colenbrander. VI, 3. Inlijving en opstand. 1810—1813. Hoofdstukken VII—VIII.

Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck, uitgeg. door H. T. Colenbrander.

De Briefwisseling van Constantijn Huygens (1608—1687), uitgeg. door J. A. Worp. II. 1634—1639.

Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit, uitgeg. door P. C. Molhuysen. I. 1574—7 Febr. 1610.

Bescheiden in Italië omtrent Nederlandsche kunstenaars en geleerden, beschreven door G. J. Hoogewerff. II. Rome. Archieven van bijzondere instellingen.

Van de Commissie van bestuur van het
Provinciaal Museum van Oudheden in
Drente te Assen.

Verslag aan de Gedeputeerde Staten over 1912.

Van het Stedelijk Museum te Alkmaar.

Verslag (van het Archief, het Museum en de Bibliotheek) over 1912.

Van den heer W. J. Manssen te Zaandam.

Jaarboek der Vereeniging voor Nederl.-Luthersche kerkgeschiedenis. (Nieuwe Bijdragen tot de kennis van de geschiedenis en het wezen van het Lutheranisme in de Nederlanden. V.)

Van het Indisch Genootschap te
's-Gravenhage.

Verslagen der Vergaderingen van 13 Maart, 9 Oct. 1906, 26 Maart 1907; 19 Nov., 10 Dec. 1912, 14 Jan., 18 Febr., 18 Maart, 15 April, 24 Mei, 10 Nov. 1913. Naamlijst der leden op 1 Mei 1913.

Van de Linschoten-Vereeniging te
's-Gravenhage.

Vijfde Jaarverslag. 1912.

P. de Marees, Beschryvinghe ende historische verhael van het Gout Koninckrijk van Gunea, anders de Gout-custe de Mina genaemt, uitgeg. d. S. P. l'Honoré Naber.

D. Ruiters, Toortse der Zee-vaert. — S. Brun, Schifarten. Uitgeg. d. S. P. l'Honoré Naber.

Van Mevr. de Wed. Aug. Sassen—Teulings
te 's-Gravenhage.

Afschrift der Valkeniersrekening van Holland 1 Oct. 1410—1 Nov. 1411 (handschrift, naar het oorspronkelijk in het Rijks-archief te 's-Gravenhage).

Van Gedeputeerde Staten van Zeeland
te Middelburg.

Catalogus van de Provinciale Bibliotheek van Zeeland. VI.

Van het Rijks-Archief in de provincie
Zeeland te Middelburg.

De Rekeningen en andere stukken in 1607 uit de Hollandsche rekenkamer naar de Zeeuwsche overgebracht, door K. Heeringa. Het Henegouwsch-Beiersche tijdvak. 1319—1432.

Van het Bestuur van het Historisch
Genootschap te Utrecht.

Bijdragen en Mededeelingen. XXXIV.

Stadsrekeningen van Leiden (1390—1434), uitgeg. d.
A. Meerkamp van Embden. I. 1390—1424.

Van Dr. A. J. van der Meulen te Utrecht.

Verslag der Koninklijke Bibliotheek over 1912.

Van den heer H. G. van Grol te Vlissingen.

Jaarverslagen betreffende het archiefwezen en de
oudheidkundige verzameling der gemeente Vlissingen
over het jaar 1912.

Van Prof. F. Nippold te Ober-Ursel.

Autobiographie van Prof. Dr. W. Moll (eigenhandig
handschrift).

II. DOOR RUILING MET ANDERE GENOOTSCHAPPEN
VERKREGEN.

Aix. Facultés de Droit et des Lettres.

Annales de la faculté des Lettres. IV, 3—4; V, 1—2.

Annales de la Faculté de Droit. IV, 3—4.

Aken. Aachener Geschichtsverein.

Zeitschrift. XXXIV, 1—2.

Amsterdam. Koninklijke Akademie van Wetens-
schappen.

Jaarboek. 1912.

Beschreibung der griechischen autonomen Münzen
im Besitze der Kön. Akademie der Wissen-
schaften zu Amsterdam.

Afd. Letterkunde. Verhandelingen. Nieuwe Reeks.
XIII, 2; XIV, 1.

- Afd. Letterkunde. Verslagen en Mededeelingen.
4^{de} Reeks. XI, 3; XII, 1.
- Poemata (Leg. Hoeufft). Amaryllis. Accedunt septem carmina laudata.
- Afd. Natuurkunde. Verhandelingen. Eerste Sectie.
XI, 5, 6. Tweede Sectie.
XVII, 2—5.
- Verslagen. XXI, 1, 2.
- Amsterdam. Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.
Jaarverslag, uitgebracht in 1912.
- Antwerpen. Académie royale d'Archéologie de Belgique.
Annales. LXIV (6^e série, IV), 3, 4; LXV (6^e série, V), 1.
Bulletin. 1912, 4; 1913, 1.
- Arnhem. Gelre. Vereeniging tot beoefening van
Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht.
Bijdragen en Mededeelingen. XVI.
Werken. IX, X.
Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen. I—V, IX.
Uitgeg. d. J. J. S. Sloet en J. S. van Veen.
F. A. Hofer, Aanteekeningen betreffende de kerk van Hattem. — Bijlagen.
- Augsburg. Historischer Verein für Schwaben und Neuburg.
Zeitschrift. XXXIX (1913).
- Batavia. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. LV, 1—6.
Notulen. L (1912), 3, 4.

- Verhandelingen. LIX, 4; LX, 1.
- Rapporten van de Commissie in Nederlandsch-Indië voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera. 1912; 1913, 1—3.
- Oudheidkundig Verslag. 1912, 4.
- Dagh-Register gehouden in 't Casteel Batavia. Anno 1680. Uitgeg. d. F. de Haan.
- Berlijn. Verein für Geschichte der Mark Brandenburg.
- Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte. XXV, 2; XXVI, 1, 2.
- Bonn. Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande. Jahrbücher. 122, 1—3.
- Bericht der Provinzialkommission für Denkmalpflege und der Altertums- und Geschichtsvereine innerhalb der Rheinprovinz vom 1. April 1910 bis 31. März 1911.
- Bremen. Historische Gesellschaft des Künstlervereins. Bremisches Jahrbuch. XXIV.
- Brugge. Société d'émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre.
- Annales. LXII (1912), 4; LXIII (1913), 1—4.
- Brussel. Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique.
- Annuaire. 1913.
- Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques et de la Classe des Beaux-arts. 1912, 12; 1913, 1—6.
- Bulletin de la Commission royale d'Histoire de Belgique. LXXXI, 3, 4; LXXXII, 1. Table onomast. du t. LXXX.
- Bulletin des Commissions royales d'Art et d'Archéologie. LI, 5—12; LII, 1—4.
- Chroniques liégeoises, publ. p. S. Balau. I.

- Brussel. Algemeen Archief van het Koninkrijk België.
Inventaire des chartes et cartulaires des duchés
de Brabant et de Limbourg et des pays d'Outre-
Meuse. 1^e partie, V.
- Brussel. Société royale d'Archéologie de Bruxelles.
Annuaire. XXIV (1913).
Annales. XXVI (1912), 3—4; XXVII (1913), 1.
Tables des publications (Annales—Annuaire)
1887—1911.
XXV Années d'Activité 1887—1912.
- Brussel. De Bollandisten.
Analecta Bollandiana. XXXI, 4; XXXII, 1—3.
- Catania. Società di storia patria per la Sicilia orientale.
Archivio storico per la Sicilia orientale. X, 1, 2.
- Danzig. Westpreussischer Geschichtsverein.
Zeitschrift. LV.
Mitteilungen. XII, 1—4.
Quellen und Darstellungen. IX.
- Dendermonde. Oudheidkundige Kring der stad
en des voormaligen lands van Dendermonde.
Gedenkschriften. Tweede Reeks. XV, 3, 4; XVI, 1, 2.
Publications extraordinaires. XIV. G. van Wese-
mael, Index général des Annales. I. 1^e Série.
1863—1867.
- Elberfeld. Bergischer Geschichtsverein.
Zeitschrift. XLVI (N. F. XXXVI) (1913).
Festschrift zum fünfzigjährigen Jubiläum.
- Emden. Gesellschaft für bildende Kunst und vater-
ländische Altertümer.
Jahrbuch. XVIII, 1.
Upstalsboom-Blätter für ostfriesische Geschichte
und Heimatkunde. II (1912—1913), 1—6.
- Essen. Historischer Verein für Stadt und Stift Essen.

Beiträge zur Geschichte von Stadt und Stift Essen.
XXXV.

Frankfort a./d. Main. Verein für Geschichte und
Altertumskunde.

Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst. XI.

Genève. Société d'Histoire et d'Archéologie.

Bulletin. III, 7.

Mémoires et documents. XXXII (2^e Série, XII), 1.

Gent. Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal-
en Letterkunde.

Jaarboek. 1913.

Verslagen en Mededeelingen. 1912, Nov., Dec.;
1913, Jan.—Nov.

F. de Potter, Vlaamsche Bibliographie. 2^{de},
3^{de} aflev.

J. v. Maerlant, Dit is die Istory van Troyen,
uitgeg. d. N. de Pauw en E. Gailliard. IV, 3.

I. Teirlinck, Zuid-Oostvlaandersch Idioticon.
II, 1. H — Los.

Briefwisseling van, met en over Hendrik Con-
science uit de jaren 1837 tot 1851, met eene
inleiding en aantekeningen van A. Jacob. I.

L. van Puyvelde, Schilderkunst en Tooneel-
vertooningen op het einde van de middel-
eeuwen.

W. de Vreese, Leekebijdragen tot de geschiedenis
van Vlaanderen, inzonderheid van Gent.

I. Teirlinck, De toponymie van den Reinaert.

Gent. Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde.
Handelingen. XII, 3, 4.

Bulletijn. 20^{ste} jaar, 8, 9; 21^{ste} jaar, 1—6.

Giessen. Oberhessischer Geschichtsverein.

Mitteilungen. Neue Folge. XX.

Görlitz. Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften.

Neues lausitzisches Magazin. LXXXVIII, LXXXIX.

Codex diplomaticus Lusatiae superioris. IV. Oberlausitzer Urkunden unter König Albrecht II und Ladislaus Posthumus.

's-Gravenhage. Koninklijk Instituut voor de Taal-Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. LXVII, 4; LXVIII, 1—4; LXIX, 1.

Naamlijst der leden op 1 Aug. 1913.

's-Gravenhage. Algemeen Rijksarchief.

Het Rijksarchief te 's-Gravenhage. Januari 1913.

's-Gravenhage. Vereeniging Die Haghe.

Reglementen 1913.

Greifswald. Rügisch-Pommerscher Geschichtsverein.

Pommersche Jahrbücher. XIII, XIV.

Haarlem. Redactie der Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem.

Bijdragen. XXXV, 2, 3.

Halle. Thüringisch-sächsischer Geschichtsverein.

Jahresbericht. 1912/1913.

Thüringisch-sächsische Zeitschrift für Geschichte und Kunst. II, 2; III, 1, 2.

Hamburg. Verein für hamburgische Geschichte.

Zeitschrift. XVII; XVIII, 1.

Mitteilungen. XXXII (1912).

Hannover. Historischer Verein für Niedersachsen.

Zeitschrift. 1912, 1—4.

's-Hertogenbosch. Provinciaal Genootschap van

Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.

A. F. O. van Sasse van Ysselt, De voorname

Huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch alsmede hunne eigenaars of bewoners in vroegere eeuwen. Aanteekeningen uit de Bossche Schepenprotocollen, loopende van 1500—1810. II. Jena. Verein für thüringische Geschichte und Altertumskunde.

Zeitschrift. XXIX (N. F. XXI), 1, 2.

Karlsruhe. Badische historische Kommission.

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Neue Folge. XXVIII, 1—4.

Neujahrsblätter. Neue Folge. 17.

Keulen. Redactie van de Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst.

Zeitschrift. XXXI, 3, 4; XXXII, 1, 2.

Kiel. Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte.

Zeitschrift. XLIII.

Koningsbergen. Redactie van de Altpreussische Monatschrift.

Altpreussische Monatschrift. L, 1—4.

Kortrijk. Geschied- en oudheidkundige Kring.

Bulletijn. IX (1911—1912), 3; X (1912—1913), 1, 2.

Lausanne. Société d'histoire de la Suisse romande.

Mémoires et documents. 2^e Série, VIII.

Leeuwarden. Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.

De vrije Fries. XXI, 3—4.

Leiden. Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Handelingen en Mededeelingen. 1912—1913.

Levensberichten. 1912—1913.

Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde. XXXII, 1—4.

Leipzig. Königlich-sächsische Gesellschaft der Wissenschaften.

- Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse.
XXIX, 6, 7.
- Berichte über die Verhandlungen d. philol.-hist.
Klasse. LXIV (1912), 3—5.
- Leuven. Redactie der Analectes pour servir à l'Histoire ecclésiastique de la Belgique.
Analectes. 3^e Série. VIII, 4; IX, 1—3.
- Leuven. Redactie der Revue d'Histoire ecclésiastique.
Revue. XIII, 4; XIV, 1—4.
- Londen. Royal Historical Society.
Transactions. 3^d Series. VII.
- Londen. Redactie van de English historical Review.
English historical Review. N^o 109—112.
- Lubeck. Verein für lübeckische Geschichte und
Altertumskunde.
Zeitschrift. XV, 1, 2.
Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien- und
Hansestadt Lübeck. Hrsg. vom Staatsarchive
zu Lübeck. I, 1, 2.
- Lubeck. Hansischer Geschichtsverein.
Hansische Geschichtsblätter. 1913, 1.
Pfingstblätter. IX (1913).
- Luik. Institut archéologique liégeois.
Bulletin. XLII (1912), 1, 2.
- Luik. Société d'Art et d'Histoire du diocèse de Liège.
Leodium. XI (1912), 10—12.
- Lund. Kongelige Universitet.
Acta Universitatis Lundensis. Nova series. Första
Afd. VIII (1912); Andra Afd. VIII (1912).
- Maagdenburg. Verein für Geschichte und Altertumskunde des Herzogtums und Erzstifts Magdeburg.
Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg.
XLVII (1912), 1, 2.

Maastricht. Société historique et archéologique
dans le Limbourg.

Publications. XLVIII (Nouv. sér. XXVIII, 1912).

Madrid. Real Academia de la Historia.

Boletin. LXII, 1—6; LXIII, 1—5.

Maredsous. Abbaye de Maredsous.

Revue bénédictine. XXX, 1—3.

Mechelen. Cercle archéologique, littéraire et ar-
tistique de Malines.

Bulletin. XXII (1912).

Munchen. Königlich-bayerische Akademie der Wis-
sensschaften.

Abhandlungen. Philos.-philol. u. hist. Kl. XXVI,
4, 5.

Sitzungsberichte der philos.-philol. u. der histor.

Klasse. 1912, 6—8, m. Schlussheft; 1913, 1—8.

Register zu den ersten 50 Jahrgängen der Sit-
zungsberichte.

Munchen. Redaction des Historischen Jahrbuches
der Görres-Gesellschaft.

Historisches Jahrbuch. XXXIII, 4; XXXIV, 1—3.

Munster en Paderborn. Verein für Geschichte
und Alterthumskunde Westfalens.

Zeitschrift für vaterländische Geschichte und
Alterthumskunde. LXIX, 2; LXX, 1.

Neurenberg. Germanisches Museum.

Anzeiger. 1912, 1—4.

Mitteilungen. 1912.

Nieuw-York. The New-York Historical Society.
Publication Fund. XXXIX—XLII.

Osnabrück. Verein für Geschichte und Landes-
kunde von Osnabrück.

Mitteilungen. XXXVII (1912).

- Posen. Historische Gesellschaft für die Provinz Posen.
Zeitschrift. XXVII, 1, 2.
Historische Monatsblätter. XIII, 1—12.
- Regensburg. Historischer Verein von Oberpfalz
und Regensburg.
Verhandlungen. LXIV (N. F. LVI; 1912).
- Roermond. Limburg. Provinciaal Genootschap voor
geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst.
Limburg's Jaarboek. XIX, 1—4.
- Rome. Bibliotheca apostolica Vaticana.
Codices Vaticani latini. I, III.
Studi e testi 23, 24.
- Rome. Reale Società romana di Storia patria.
Archivio. XXXV, 3, 4; XXXVI, 1, 2.
- Rome. Nederlandsch Historisch Instituut.
Jaarverslag 1912.
- Rome. Institut historique belge.
Analecta Vaticano-belgica. I, II, III¹, IV, V.
- Rostock. Verein für Rostocks Altertümer.
Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock. VII
(1913).
- Rotterdam. Gemeente-Archief.
Verslag over 1912.
Verslag van het Museum van Oudheden over 1912.
- Schwerin. Verein für mecklenburgische Geschichte
und Altertumskunde.
Jahrbücher und Jahresberichte. LXXVII m. Bei-
heft, LXXVIII.
Mecklenburgisches Urkundenbuch. XXIV.
- Stettin. Gesellschaft für pommersche Geschichte
und Altertumskunde.
Baltische Studien. Neue Folge. XVI.
Monatsblätter. 1912, 1—12.

- Stockholm. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademi.
 Fornvännen. VII (1912).
 Skånes medeltida Dopfuntar. I.
 Stockholm. Nordiska Museet.
 Fataburen. 1912, 1—4.
 Straatsburg. Historisch-literarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen.
 Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Literatur Elsass-Lothringens. XXIX.
 Stuttgart. Königliche Landesbibliothek.
 Württembergisches Urkundenbuch. XI.
 Württembergische Geschichtsquellen. XIII—XV.
 Württembergische Archivinventare. 1—10.
 Württembergische Jahrbücher für Statistik und Landeskunde. 1912, 2; 1913, 1.
 Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. XXII (1913), 1—4.
 Tongeren. Société scientifique et littéraire du Limbourg.
 Bulletin. XXX.
 Ulm. Verein für Kunst und Altertum im Ulm und Oberschwaben.
 Mitteilungen. 18, 19.
 Upsala. Carolina Rediviva. Kongelige Universitets-Bibliothek.
 Skrifter utgifna af Kongl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet. I. Uppsala. XIV.
 Svenska Landsmål och Svenskt Folklif. 1912 (115—119).
 Utrecht. Gemeente-Archief.
 Verslag van den toestand der Gemeente Utrecht in 1912. I, II.
 Verslag over het voorgevallene in de Gemeente-verzamelingen in 1911, 1912.
 Bijdr. en Meded. XXXV.

- Utrecht. Redactie van het Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.
 Archief. XXXVIII, 3; XXXIX, 1, 2.
- Utrecht. Redactie van De Katholiek.
 De Katholiek. Jaarg. 1913, Jan.—Dec. (Deel CXLIII—CXLIIV).
- Washington. American Historical Association.
 The American historical Review. XVIII, 2—4; XIX, 1.
 Annual Report for the year 1908 (2 vol.), 1909, 1910.
- Weenen. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
 Archiv für österreichische Geschichte. C, 1; CII, 1; CIII, 1, 2.
- Weenen. Institut für österreichische Geschichtsforschung.
 Mitteilungen. XXXIV, 1—3. — Beiblatt: Kunstgeschichtl. Anzeigen. 1911, 3, 4; 1912, 1, 2.
 Ergänzungsband. IX, 1.
- Wernigerode. Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer.
 Zeitschrift. XLV (1912), 4; XLVI (1913), 1—3.
- Wiesbaden. Verein für nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung.
 Annalen. XL (1912). Text. Tafeln.
 Mitteilungen. XVI (1912—1913), 1—4.
- Wolfenbüttel. Geschichtsverein für das Herzogthum Braunschweig.
 Jahrbuch. XI (1912).
 Braunschweigisches Magazin. XVIII (1912), 1—12.
- Würzburg. Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg.
 Archiv. LIII, LIV.
 Jahresberichte für 1910, 1911.
-

III. AANGEKOCHT.

A. AANKOOPEN VAN HET GENOOTSCHAP.

Revue d'Histoire diplomatique. XXVII, 1—4.

Relations de Antoine de Lumbres. Publ. p.

G. de Lhomel. II. 1656—1660. III. 1660—1666.

B. OVERGENOMEN VAN HET LEESGEZELSCHAP.

Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis. Nieuwe Serie. X, 1—3.

Nederlandsch Archievenblad. XXI (1912/1913), 2—4; XXII (1913/1914), 1.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. 5^{de} Reeks, I, 1—4. — Registers op Reeks I—IV.

Het Boek. Jan.—Dec. 1913.

Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. 2^{de} Serie, V, 6; VI, 1—5.

De Navorscher. 1910, 8; 1912, 11, 12; 1913, 1—13.

Oud-Holland. XXXI, 1—4.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde. XXVIII (1913), 1—6.

Nieuwe Drentsche Volksalmanak. XXXI (1913).

Groningsche Volksalmanak. 1914.

Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. XXXVIII, 1—3.

Deutsche Geschichtsblätter. XIV (1912/1913), 4—12; XV (1913/1914), 1—3.

Mittheilungen aus der historischen Litteratur. Red. von F. Hirsch. XLI, 1—4.

Historische Vierteljahrsschrift. Hrsg. von G. Seeliger. XVI (1913), 1—4.

Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. XI, 1—4.

Historische Zeitschrift. 3^e Folge. XIV, 2, 3; XV, 1—3; XVI, 1.

La Révolution française. LXIV, 7—12 (32^e année, 7—12); LXV, 1—6 (33^e année, 1—6).

Revue d'histoire moderne et contemporaine. XVII, 6; XVIII, 1—5.

Revue historique. CXII—CXIV (1913).

Revue des questions historiques. 1913, 1—4.

Revue belge de numismatique. 1913, 1—4.

The Scottish historical Review. X, 2—4; XI, 1 (N^o. 38—41, Jan.—Oct. 1913).

BIJLAGE E.

JAARVERSLAG VAN DE CENTRALE COMMISSIE VOOR DE HISTORISCH-STATISTISCHE KAARTEN VAN NEDERLAND OVER 1913.

In ons jaarverslag over 1912 deden wij de mededeeling, dat de geregelde voortgang van den arbeid aan den Historischen Atlas ernstig bedreigd werd door een misverstand, gerezen tusschen de Commissie en den Minister van Binnenlandsche Zaken, aangaande den vermoedelyken duur van den arbeid. Dat misverstand had ten gevolge, dat Zijne Excellentie den reeds op de ontwerp-begrooting over 1913 voorkomenden subsidie-post ten behoeve van den Historischen Atlas meende te moeten schrappen. Tevens vermeldde wij, dat wij verwachtten, dat dit misverstand vóór het einde van 1912 in hoofdzaak zóó kon worden uit den weg geruimd, dat de hoop gekoesterd mocht worden op behoud van het subsidie, zonder hetwelk de voortzetting van den arbeid op losse schroeven gesteld zou worden, zoo niet geheel moest worden stop gezet.

Die hoop bleek tot ons groot leedwezen, tot onze ernstige bekommering over het lot van onze werkzaamheid, ijdel te zijn.

Tevergeefs trachtten in de kamerzitting van 4 Februari 1913 de Heeren De Beaufort, De Visser, Middelberg, Hubrecht en Ter Laan, wien wij voor hunne vriendelijke hulp dankbaar zijn, den Minister te bewegen den post weer op de begrooting te brengen. Wanneer de krachtige

pleidooien dier heeren wellicht den Minister tot herstel van den post hadden kunnen doen overhellen, de rede van den Heer De Stuers heeft zulks verhinderd.

Wij zullen hier noch op de beweringen van den Heer De Stuers noch op die van den Minister ingaan. Alleen willen wij opmerken, dat wel degelijk particulieren, nl. de leden der Commissie zelve sedert jaren zich belangrijke offers voor de voorbereidende kaarten, voor den Atlas in het algemeen getroost hebben en nog steeds getroosten, niet alleen in tijd en arbeid. Zoo genieten de leden geen vergoeding van reis- en verblijfkosten voor vergaderingen. Een der Commissieleden heeft om in der tijd het tot stand komen der Historisch-Statistische Kaarten mogelijk te maken een abonnement daarop voor zijne rekening genomen. Evenzoo worden nog steeds door hem gratis een lokaal met stookplaats voor die kaarten beschikbaar gesteld en in dat lokaal evenzoo twee afzonderlijk voor die kaarten vervaardigde kasten.

De slotsom van het kamerdebat was, dat de Minister in plaats van *f* 1000.— jaarlijks voor tien jaren een subsidie van *f* 500.— op de begrooting bracht onder voorwaarden, dat eene gelijke som door de Commissie zou worden bijeengebracht. De nog ontbrekende *f* 500.— werden daarop door particuliere bijdragen gevonden, waaronder van leden der Commissie zelve. Aanzienlijken steun gaven, daartoe aangezocht, Teyler's Stichting, het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, het Genootschap Pro Excelendo Jure Patrio te Groningen. De voortzetting van den arbeid is tot onze groote voldoening thans verzekerd.

Omtrent den arbeid aan den Historischen Atlas is het volgende te vermelden.

Verschenen zijn in den loop van dit jaar de bladen 13, 14, 18, 19, 1 en 3 van kaart 12, De Republiek in 1795, zoodat deze kaart nu geheel in handen der in-teekenaren is. Zij werd geheel door den Heer Beekman bewerkt. Tevens werd de toelichtende tekst door genoemden Heer voltooid. Hij is met de laatste bladen der kaart verschenen.

Aan deze sobere mededeeling wenschen wij een woord van waardeering voor den Heer Beekman toe te voegen. Ieder, die kennis nam van de voltooide kaart der Republiek in 1795 en den toelichtenden tekst, zal moeten erkennen, dat — zoo dit nog noodig was — de Heer Beekman zich door haar een eerste plaats op dit gebied ten onzent verwierf. Dit werd trouwens in alle tot ons gekomen beoordeelingen volmondig en met hoogen lof erkend. De Regeering zelve toonde hare belangstelling in het tot stand komen der uitgave door het nemen van 50 exemplaren, die aan verschillende Rijksinrichtingen worden geschonken. Voor die gunstige beschikking betuigen wij gaarne onzen dank.

Voor de geregelde voortzetting van den arbeid aan den Atlas, die naar wij mogen verwachten in een tiental jaren voltooid zal zijn, werden de noodige maatregelen genomen. Al mag de bewerking iets langer tijd nemen, de geldelijke eischen voor het tot stand komen van het geheele werk zijn thans vervuld.

Als gevolg van de beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Oorlog ontving het Centraal Bureau van de Topografische Inrichting onderstaande kaarten:

a. De met wijzigingen herdrukte bladen der Topographische en Militaire kaart des Rijks op de schaal van 1 : 50000:

Nos. 42, 51.

b. Van de Chromo-topographische kaart des Rijks op de schaal van 1 : 50000:

Met belangrijke wijzigingen herdrukte bladen:

Nos. 27 en 28.

Met wijzigingen herdrukt:

Nos. 25, 34, 40 en 42.

c. Van de Chromo-topographische kaart des Rijks op de schaal van 1 : 25000:

Nieuw verschenen bladen:

Nos. 615, 616, 636, 657, 678, 697, 698, 699, 714, 716, 718, 729, 730, 731, 732 en 733.

Met belangrijke wijzigingen herdrukte bladen:

Nos. 258, 367, 379, 390, 397, 401, 433, 434, 479, 542, 551, 552, 641, 662, 671 en 691.

Met wijzigingen herdrukt:

Nos. 115, 204, 243, 259, 265, 277, 322, 420, 423, 438, 480, 543, 561, 605, 626, 669, 670, 692 en 708.

In grijsdruk:

N^o. 716.

Van Zijne Excellentie den Minister van Marine ontving het Centraal Bureau de kaarten:

N^o. 204 en 207.

De verzameling van alle kaarten en bescheiden betreffende de Historische-Statistische Kaarten in het Centraal Bureau te Hattem verkeert in goeden staat.

Namens de Centrale Commissie voor de
Historisch-Statistische Kaarten van Nederland,

P. J. BLOK, *Voorzitter.*

F. A. HOEFER, *1ste Secretaris.*

DE OUDSTE GOEDERENLIJSTEN DER ABDIJ VAN EGMOND,

MEDEGEDEELD DOOR

MR. S. MULLER Fz.

Ieder Nederlandsch historicus kent de overoude aantekeningen in het Egmondsche evangeliarium en ook den inhoud van het zoogenaamde St. Adelberts-boek, — *zoogenaamd*, zeg ik, want ik ben overtuigd, dat het opschrift op den omslag van het boek „*Liber sancti Adalberti*” slechts beteekend heeft, dat dit boek toebehoorde aan St. Adelbert, nam. aan de onder het patronaat van dien heilige staande abdij van Egmond ¹⁾. Van Wijn, Bakhuizen van den Brink en Kappeyne van de Coppello, later ook Pols en Fruin hebben hunne beroemde namen verbonden aan deze handschriften, die de oudste oorkonden der Hollandsche geschiedenis bevatten. Vellen druks zijn er door deze geleerden over volgeschreven; de scherpzinnigste conjecturen zijn gemaakt over hun

1) Toevallig kan ik nog iets mededeelen over de geschiedenis van het beroemde handschrift. Buchelius vermeldt, dat hij eene oorkonde (van bisschop Herbert d.d. 1143) heeft afgeschreven „ex libro antiquo monasterii S. Adalberti in Egmond, nunc Haerlemi apud Jo. Tol.”

oorsprong en hun inhoud; maar met dat al blijft het veel geroemde stuk nog altijd grootendeels onuitgegeven. Pols bespreekt den inhoud alleen „voor zoover uitgegeven”, en hij constateert, dat „de uitgave niet is voortgezet”. Fruin verklaart, dat eene uitgaaf hem „te ver voeren” zou en bepaalt zich er dus toe, „de opschriften te laten volgen, waaronder de stukken, die het Adelbertsregister uitmaken, voorkomen”. Waarom toch zooveel terughouding, nu het de oudste gedenkstukken betreft van de met zooveel voorliefde behandelde geschiedenis van het graafschap Holland? Waarom, terwijl die gedenkstukken nog altijd berusten in het Haagsche rijksarchief?

Mr. Kappeyne heeft verkapt, dat Martinus Nijhoff hem in 1856 in den arm genomen heeft, „als uiterste redmiddel”, om Van den Brink te bewegen tot de voltooiing van zijn arbeid. Hij is er in geslaagd, om den genialen man, die nagenoeg nooit er toe is kunnen komen, om iets *geheel* af te maken, te prikkelen tot polemiek; wij danken daaraan een belangrijk naschrift op de inleiding zijner uitgaaf. Maar de scherpzinnige schrijver heeft zijn oolijken vriend in de kaart gekeken: tot het verder afdrukken van den tekst heeft hij zich dus toch niet laten bewegen. Dat is nu reeds langer dan eene halve eeuw geleden, en noch Fruin noch Pols hebben zich, naar wij zagen, toen zij later dezelfde stof nogmaals behandelden, genoopt gezien, de hinderlijke leemte aan te vullen.

Ik gevoel mij eigenlijk ook niet geroepen om te doen, wat zij hebben nagelaten. Maar toch meende ik, toen de zaak onlangs bij het bestuur van het Historisch Genootschap ter sprake kwam, mij niet te mogen onttrekken aan het werk, dat zoo noodig was en ook zoo eenvoudig. *Zoo eenvoudig*, want de uitstekende geleerden, die den inhoud van het register vroeger bespraken, hebben reeds overvloedig gegeven, wat men van eene inleiding op hunne uitgaaf zou hebben mogen verwachten, en nog vrij wat meer bovendien. Zij hebben den inhoud van de Evangelie-aanteekeningen en van het Liber sancti Adalberti breedvoerig toegelicht en gekritiseerd, en ook ge-

handeld over den tijd, waarin deze aantekeningen neergeschreven zullen zijn. Mij blijft dus alleen over, den tekst, dien Bakhuizen van den Brink slechts gedeeltelijk uitgaf, nu *geheel* af te drukken. Ik doe dit natuurlijk naar het Egmondsche cartularium uit de vijftiende eeuw zelf, dat nog altijd in het Algemeene rijksarchief berust¹⁾. Mijn streven zal zijn, een nauwkeurigen afdruk te geven; maar ook ik zal geen kompletten afdruk leveren. Want al schijnen de vier overoude oorkonden, die Bakhuizen van den Brink weglief, ook na de oude uitgaaf van Kluit en na den als niet zeer nauwkeurig bekenden herdruk van Van den Bergh, eene nieuwe uitgaaf wel te verdienen, zij behooren niet thuis in dit verband. Ook het oude Hollandsche kroniekje, dat aan gravin Petronella en hare zonen is opgedragen, laat ik weg, daar Fruin het in zijne *Bijdragen* (3^{de} Reeks V) reeds nauwkeurig heeft herdrukt naar den eenigszins verschillenden tekst van Boudewijn van 's-Gravenhage. Een en ander valt trouwens buiten het kader dezer uitgaaf, die uitsluitend de oudste Egmondsche goederenlijsten bedoelt te geven.

Ook de latere aantekeningen over de goederen der abdij, die het Cartularium aan het St. Adelbertsboek toevoegde, passen niet meer in dit verband. Hunne uitgaaf moge eerlang elders bezorgd worden²⁾, wellicht

1) Ik zou er de varianten van den tekst van Boudewijn van 's-Gravenhage in de bibliotheek der Leidsche Maatschappij van letterkunde natuurlijk bijgevoegd hebben; maar dit afschrift blijkt met den tekst van het Gravenregister op te houden. Natuurlijk: de goederenlijst had destijds haar belang verloren, terwijl het Gravenregister daarentegen historisch nog van belang was.

2) Ook de Tabula van het Cartularium, die reeds Bakhuizen van den Brink (p. 171) aan zijne uitgaaf had willen verbinden, komt voor een afdruk in aanmerking, omdat het stuk, behalve de inhoudsopgaa, ook vele historische mededeelingen bevat en min of meer ingericht is als eene tweede serie Egmondsche annalen. Het hier af te drukken, was onmogelijk, daar de index niet op het St. Adelbertsboek alleen, maar tevens op den verderen inhoud van het Cartularium betrekking heeft; ik hoop echter, dat die afdruk eerstdaags door andere hand geschieden zal.

door den geschiedschrijver van het goederenbezit der Egmondsche abdij, dien de Commissie voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën heeft opgeroepen ¹⁾ en die in mijne uitgaaf een spoorslag moge zien, om thans zijn werk ter hand te nemen.

Over één punt wensch ik nog iets op te merken: over de samenstelling en de dagteekening der hier uitgegeven stukken, waarover ik ook na de opmerkingen der vroegere uitgevers nog iets te zeggen heb.

Eerst de Evangelie-aanteekeningen. De zaak is hier vrij eenvoudig. Achtereenvolgens worden in het stuk de giften der oudste drie graven opgesomd, waarbij zich ten slotte de lijst der partikuliere giften aansluit. Dit zit goed en logisch in elkaar; het spreekt wel van zelf, dat de aanteekening over de gift van graaf Dirk V, die midden tusschen de partikuliere weldoeners in staat, later op den kant der bladzijden zal zijn bijgeschreven; en de daarbij gevoegde noot, die de bekende cyrograaph vermeldt, is (dit valt in het oog) nòg weer jonger. Het geval pleit dus, in plaats van vóór de echtheid van het befaamde charter (zooals Bakhuizen van den Brink meende) eerder daartegen; want eerst de jongere aanteekening vermeldt het stuk, dat de oudere nog niet blijkt te kennen.

Op grond van den aldus gereconstrueerden samenhang van de aanteekeningen heeft Kappeyne zeer juist geconcludeerd, dat de Evangelie-aanteekeningen dagteekenen moeten uit den tijd van graaf Arnulf. Zeer juist, zeg ik; maar toch schijnt mij eene nòg iets oudere dagteekening mogelijk. De vorm toch van het bericht over graaf Arnulf verschilt in het oogvallend van dat over graaf Dirk II (minder echter van dat over graaf Dirk I), hetgeen aannemelijk zou kunnen maken, dat het later was ingelascht. In verband daarmede vestig ik de aandacht op eene aanteekening aan het einde der paragraaph

1) Overzicht van de leernten der Nederlandsche geschiedkennis, N° 9.

over de private giften, waarin wordt medegedeeld, dat zekere Dirk en Hildegard een tol te Alkmaar aan de abdij hebben geschonken. Hoewel deze personen niet versierd zijn met den gebruikelijken titel „comes”, zie ik niet in, wie anders dan onze graaf Dirk II en zijne gemalin Hildegard bedoeld zouden kunnen zijn: immers wie anders dan zij zouden hebben kunnen beschikken over een Alkmaarschen tol? Is dit juist, dan moet deze gift eerst *na* het inboeken der aantekeningen gedaan en later te verkeerder plaatse hier ingeschreven zijn (natuurlijk omdat er juist even te voren sprake was van eene andere Alkmaarsche gift). Doch indien graaf Dirk II nog leefde, toen de (nog onvolledige) lijst zijner weldaden hier geboekstaafd werd, dan moeten de aantekeningen (met uitzondering natuurlijk van die over graaf Arnulf) ook reeds uit zijnen tijd dagteekenen. De vraag is intusschen van weinig belang; daar eene toestemmende beslissing de aantekeningen slechts *enkele* jaren ouder zou maken.

Thans komt het St. Adelberts-boek aan de orde, welks inhoud ons wat meer moeite geven zal. Terwijl wij de vier hier misplaatste konings-oorkonden voorloopig terzijde laten, behandelen wij eerst het Gravenregister. Men neemt aan, dat dit *na* 1125 (waarschijnlijk kort daarna) geschreven zal zijn, en wel op grond van de betiteling van gravin Petronella als „propinquam regis, nunc, Deo tempora mutante et regnum cui vult dante, sororem regis”, die blijkbaar dagteekenen van *na* 1125, toen Petronella's broeder Lotharius tot koning gekozen werd. Maar de woorden „nunc Deo etc.” zijn eene blijkbaar later, *na* de keus, ingevoegde correctie van den tekst, en het kroniekje moet dus dagteekenen van *vóór* dien tijd, en wel uit de jaren 1122 tot 1125; want het spreekt gravin Petronella toe als weduwe, wat zij eerst was *na* den dood van haren gemaal in 1122. Wij kunnen den tijd echter nòg iets nader bepalen: de Egmonder monniken, die zich (*na* den dood van abt Adallart in 1120) tegen de gravin verzetten, zouden wel met *zéer* slechte gratie van de vorstin nieuwe schenkingen hebben gevraagd; eerst sedert haar kapellaan en

gunsteling Ascelinus in 1124 als abt aan het hoofd der abdij troonde, werden dergelijke giften waarschijnlijk. Stellig heeft dus de nieuwe abt niets haastigers te doen gevonden, dan om spoedig na zijne keuze, in 1124 of 1125, tot zijne patrones het verzoek te richten, dat door de lange lijst van de giften harer voorgangers zoo doelmatig wordt aangedrongen ¹⁾. Waarschijnlijk was dus niemand minder dan abt Ascelinus zelf de steller van ons Gravenregister.

Op het Gravenregister volgt in het St. Adelbertsboek onmiddellijk de goederenlijst der abdij. De datum van dit stuk is niet zoo aanstonds te bepalen. Bakhuizen van den Brink heeft dien, na nauwgezette ontleding der verschillende berichten in de goederenlijst, reeds gesteld in de jaren 1125—1129. Kappeyne kwam echter de waarheid nog eene schrede nader, toen hij opmerkte, dat het geheele stuk niet uit denzelfden tijd kon dagteekenen. Maar o wonder! de scherpzinnige geleerde heeft geoordeeld alleen naar het door zijn vriend Van den Brink uitgegeven fragment; de tweede helft van het stuk, dat toch op enkele schreden van zijne woning bewaard werd, heeft hij niet geraadpleegd, denkelijk omdat hij het oude schrift niet kon lezen. Wij zijn gelukkiger en kunnen nu het *geheele* stuk overzien en beoordeelen.

Al dadelijk maken wij dan twee opmerkingen: 1°. De oorkonden, die op verschillende plaatsen in de lijst zijn ingelascht, schijnen niet daarbij te behooren, daar hunne opneming strijdt met het karakter eener goederenlijst. Wij kunnen de juistheid van deze opmerking toevallig nog bewijzen; want de onder N°. V medegedeelde oorkonde van abt Adallart betreft eene gift, die onder N°. VI nogmaals aan het hoofd der cariteitsgiften vermeld

1) Dat het verzoek niet onverhoord gebleven is, blijkt wel uit de lange lijst van giften van graaf Dirk VI, die in eene afzonderlijke afdeling der goederenlijst (hierna N°. IX) later werd bijgeschreven (eenigszins in den geest van de opsomming der giften van graaf Dirk V in de bekende cyrograaph).

staat: de samensteller der lijst kan dus onmogelijk *beiden te samen* in zijn werk hebben willen opnemen ¹⁾. Verwijderen wij daarom deze charters (N^o. IV en V) uit de lijst, dan verkrijgen wij een veel beter sluitend geheel. En als wij dit geheel in verband met het vervolg overzien, dan maken wij dadelijk eene tweede opmerking.

2^o. De goederenlijst vermeldt de bezittingen der abdij in *systematische* volgorde: de abtsgoederen, de cariteitsgoederen, de goederen der Vlaardingsche kerk, enz. Maar het vervolg van het stuk (van af N^o. XI) noemt de goederen in *chronologische* volgorde: de aanwinsten van abt Wouter, die van abt Wibold enz. Beide stukken kunnen onmogelijk van denzelfden steller afkomstig zijn; de tweede rubriek moet dus later aan de goederenlijst zijn toegevoegd.

Dus beschouwd, is onze goederenlijst een goed sluitend geheel. Zij omvat eerst de goederen, die men ook in de kapitelen samenvatte onder de Groote kamer (N^o. III), — dan de cariteitsgoederen, geschonken voor het opdragen van zielmissen en bestemd om de broeders met pitantiën voor hunne moeite te beloonen, die de kapitelen samenvatten onder de Kleine kamer (N^o. VI 1), — de goederen van de Vlaardingsche kerk (N^o. VII), — de ministerialen der abdij (N^o. VIII), — en dan, zich goed daarbij aansluitende, het dienstrecht der abdij (N^o. X).

Later werden dan bij dit stuk successievelijk gevoegd: de lange lijst der aanwinsten onder abt Wouter (1130—1161, N^o. VI 2 en XI), de giften van graaf Dirk VI (1122—1157, N^o. IX), de aanwinsten onder abt Wibold (1161—1176, N^o. XII), die onder abt Franco (1182—1206, N^o. XIII), en eindelijk die onder abt Lubbert

1) Ook de opschriften zijn soms later bijgevoegd, zooals dat van N^o. V, dat dit later ingevoegde charter met den inhoud van het tot de oude goederenlijst behorende N^o. VI onder een hoofd begrijpt. De (trouwens zeer overvloedige) opschriften mogen dus niet dan met groote voorzichtigheid als bewijzen worden aangehaald bij het bepalen van de dagteekening der stukken. De opschriften zijn trouwens niet eens altijd juist: zie b.v. N^o. IX, dat alleen den aanvang van het stuk betreft.

(1206—1226, N°. XV). — Of de lijst der goederen te Assendelft (N°. XIV) en de lijst van de leenmannen der abdij (N°. XVI) nog bij de oude goederenlijst behooren, dan wel eerst later daaraan toegevoegd zijn, durf ik niet te beslissen; ik vermoed het laatste, hoewel de (trouwens zeer korte) lijst van de leenmannen der abdij zich goed bij het dienstrecht schijnt aan te sluiten.

Wanneer is nu de oude goederenlijst vervaardigd? Zij moet ouder zijn dan abt Wouter, wiens aanwinsten wij reeds tot het supplement hebben gerekend; de lijst van de cariteitsgiften onder dezen abt is toch gemakkelijk te herkennen als eene latere bijvoeging bij N°. VI der oude lijst. Men zou geneigd kunnen zijn, om ook het eerste gedeelte van N°. VI, de cariteitsgiften onder abt Adallart, tot de latere bijvoegingen te rekenen en dus onze lijst ook ouder te stellen dan dezen abt. Maar dit zou toch te ver gaan, immers het opschrift van N°. VI spreekt wel, geheel in den trant van de later bijgevoegde lijsten van aanwinsten, van de giften „*tempore Adalardi abbatis acquisiti*”; maar dit opschrift is blijkbaar later toegevoegd, omdat eene gift van dezen abt zelfven toevallig aan het hoofd der lijst voorkomt.

De lijst dagteekent dus van na abt Adallart († 1120) en van vóór abt Wouter (opgetreden in 1129). Tusschen hen beiden ligt slechts één abt: het is weder abt Ascelinus (1124—1129). Derhalve, het is Ascelinus, de veel gesmade Ascelinus, die ons ook dit merkwaardige stuk heeft nagelaten! Eigenlijk is dit ook niet te verwonderen; want in die dagen was de grafelijke kapellaan tevens gewoonlijk het hoofd der grafelijke secretarie, en dus door zijne antecedenten wel de meest aangewezen man, om als registrator op te treden van de goederen eener rijke abdij. Het spreekt van zelf, dat de kapellaan, die door gravin Petronella was afgezonden om de verwarde zaken der Egmondsche abdij te herstellen, zich aanstonds beijverd heeft, om het beheer van het groote goederen-complex van het gesticht op beteren voet te brengen. En wij kunnen het den ijverigen abt niet euvel duiden, dat hij, toen hij ten slotte zijn werk in

het net liet schrijven in het register, dat bestemd was om eeuwenlang als St. Adelberts-boek bekend te blijven, daaraan het opstel heeft doen voorafgaan, dat hij zelf enkele jaren vroeger zal hebben opgesteld en dat eene natuurlijke inleiding voor de goederenlijst vormde. Wel weinig zal de zorgvolle beheerder der abdij gedacht hebben, dat reeds enkele jaren later de pen van een zijner broeders in zijn eigen register (onder N°. IV 2) eene nijldige noot zou inlasschen, die zijn naam en zijne daden, in tegenstelling met die van zijnen voorganger Adallart, met smaad zou overdekken!

Zoo is dus de samenstelling van het St. Adelberts-boek logisch en duidelijk geworden. Dat men later, de beteekenis van het register geheel miskennende, op de schutbladen voor het Gravenregister zal ingeschreven hebben de vier oudste giftbrieven voor de Hollandsche graven (N°. I), die zeker in de abdij bewaard werden, maar die toch met den inhoud van ons stuk niets te maken hebben, is van weinig belang; wij begrijpen, dat een monnik met historische belangstelling in deze dwaling vervallen kan zijn. En dat in den loop der eeuwen in en bij den tekst, op schutbladen en randen, nog tal van aantekeningen en notities zijn neergeschreven, die niet bij den tekst behoorden en die soms den zin daarvan bedierven, kan niemand verwonderen, die dergelijke handschriften kent. Wie lust heeft, moge al deze kleine noodlottige toevoegsels bijeenzoeken!

S. M.

A. DE EVANGELIE-AANTEKENINGEN.

FUNDACIONES, DOTACIONES ET DONACIONES HECMUNDENSI MONASTERIO COLLATE A PRIMITIVIS COMITIBUS HOLLANDIE NECNON A CETERIS FIDELIBUS CHRISTIANIS, EXCERPTE SEU REGISTRATE DE ANTIQVO TEXTU EWAN-

GELIORUM, CUJUS ANTIQUITATEM ET PER CONSEQUENS
AUCTORITATEM ET VOLUMEN OSTENDIT ET LITTERA
DEMONSTRAT.

I. (GIFTEN VAN GRAAF DIRK I.)

Tradicio primi comitis Hollandie et Geve comitis. — Noverit omnium tam presencium quam per succedencium temporum curricula veniencium Christifidelium industria, qualiter dominus Theodericus comes una cum legali coniuge sua nomine Geva pro comparanda perpetue hereditatis porcione partem patrimonii, quam hereditario iure visus est possidere, sua manu potestativa ad ecclesiam in honore sancti Petri Apostoli et sancti Adalberti Confessoris Christi in loco Heemundum vocato primitiva donacione tradidit. In villa Franla nominata mansas novem, quarum singule annis omnibus libras duas debita exaccione persolvunt. In orientali parte fluminis, quod vocatur Fle, unam mansam, quam mutuavit dominus Theodericus iunior, filius prefati Theoderici, dans aliam mansam et dimidiam in villa Nienthorp nominata, que integra cum altera dimidia singulis annis libras tres persolvunt sed vi arruptae sunt. Nichilominus in villa Allecmere vocitata duas mansas, que annis singulis unam libram persolvunt, ex quibus quartam partem manse non habemus. In villa Callinge medietatem totius possessionis.

II. (GIFTEN VAN GRAAF DIRK II.)

Tradicio Theoderici comitis secundi et Hildegardis coniugis sue. — Tradicio, quam dominus Theodericus cum legitima coniuge sua nomine Hildegarda fecerunt ad predictum locum pro comparanda perpetua beatitudine, hec est. In villa Scagha nominata sex mansas, que annis singulis novem libras et dimidiam persolvunt. In Haragan mansas undecim et quartam partem manse, que singulis annis sex libras et totidem uncias persolvunt; in quo loco eciam particulam prati possidemus, de qua quinque sieli veniunt. In villa Rinignem nominata octo mansas, quarum due

singulis annis duas libras persolvunt et alias sex operamur. Circa nos duas mansas, quas operamur. Inter villam Elebentere-hemerke qua nominatur, et Sutherhemisuut mansas quatuor et dimidiam. In Wymnam integram mansam et dimidiam. In Walleshem mansas tres. In Osdem mansas duas et dimidiam. In Limban mansas quatuor et dimidiam. In Smithan mansas duas. In Bachem mansas tres, quarum terciam Odulphus presbyter cum sua adiutrice Ideca possidet, sed post illorum obitum ad prefatum pertinebit locum. In Ordebolla mansas duas, que singule idem(?) XXII manse annis singulis dimidiam libram persolvunt. In villa Heram nominata mansas tredecim et unam dimidiam, quas nostri officiales tenent nec ullum censum reddunt. In eodem loco mansas novem, que singulis annis quatuor siclos et sex denarios persolvunt. In Those unam mansam, que annis singulis sex uncias persolvit. In villa Obinghem mansam unam, quam presbyter qui ecclesiam custodit, qua sanctus Adalbertus primum requievit, tenuit, que annis omnibus quatuor uncias persolvit. In Hemstede mansam unam, de qua datur una libra et quatuor uncie. Ab oriente fluminis, quod dicitur Bamestra, unam mansam, que annis singulis unam libram persolvit. Inter rivulum, qui vocatur Sculingleke, et alium rivulum, qui vocatur Hureslede, quatuor mansas unacum piscacione. In villa Vellesan nominata sex mansas, quas ad nostrum usum operamur; et altare eiusdem ecclesie a nona usque ad nonam in festo sancte Agathe. In villa, que vocatur Foranholte, ecclesiam cum decimacione. Similiter et unam ecclesiam, que sita est in villa, que vocatur Noortga.

III. (GIFTEN VAN GRAAF ARNULF.)

Tradicio Arnulfi comitis tercii et Ludgarde coniugis sue.
 — Notum sit et cunctis nunc natis atque iam nascituris, dominum Arnulfum cum sua legali coniuge Ludgarda hec tradere ad predictum scilicet locum Hecmundum. In villa que vocatur Thosa duas mansas, que singulis annis unam libram et quatuor uncias persolvunt. In

Castrichem duas mansas, excepta quarta parte unius manse, que omnibus annis unam libram et quinque uncias reddunt. In villa Vellesen nominata tres mansas, que singulis annis libram et dimidiam persolvunt, necnon et unum agrum, qui solvit decem denarios. In Saxnem dimidiam mansam, que singulis annis triginta denarios persolvit. In Phoranholt tres mansas, que omnibus annis sex denarios dant. In villa Nortga nominata mansas quinque, que unoquoque anno novem uncias persolvunt. In loco qui vocatur Lopsen novem mansas, ex quibus duas operamur; cetera sex singule omnibus annis quinque solidos reddunt. Nichilominus in loco eodem, juxta fluvium Marne vocitatum, unam mansam, que singulis annis sex denarios persolvit. Et in eodem loco quartam partem unius manse, que omni anno quindecim denarios dat. In villa que vocatur Leythem mansam unam et sextam partem unius manse, que unoquoque anno tres uncias et decem denarios persolvunt. In villa que Bergan vocatur, ab occidente Reni posita, tres mansas, que annis omnibus tres uncias reddunt. Ecclesiam eciam super ripam fluminis, quod vocatur Flardinghe, cum decimacione sua. Similiter Hargan et Sche cum decimacione sua.

IV. (GIFTEN VAN PRIVATE PERSONEN.)

Tradicio diversorum devotorum hominum. — Hec est hereditas, quam bone memorie Geldolfus largitus est sancto Adalberto. In Callingham censum quindecim unciarum. In Rinighem duas mansas, de quibus per singulos annos una libra et dimidia solvitur. Ab oriente fluminis Fle dicta unam mansam in loco, qui vocatur Buren, que per singulos annos tres libras solvit, quam Hatto frater predicti Geldolfi vi abstractam tenet.

In villa nominata Castrichem dedit Rainzo unam mansam sancto Adalberto, que singulis annis triginta denarios persolvit. Nichilominus unum pratum, quod in nostro usu secamus.

In Castrichem Adbret cum sua legali coniuge tres partes unius manse tradidit sancto Adalberto, et quartam partem eiusdem manse emimus ad ipsos.

In villa Obbingem Hardnat unam mansam, que omnibus annis quatuor uncias solvit.

In eodem loco Ysbrant unam mansam tradidit, que nichilominus quatuor uncias solvit.

In villa Thos dicta Reimbert quartam partem unius manse, que singulis annis triginta denarios largitur.

In Vellesen Fretherard dimidiam mansam, de qua nunc singulis annis triginta denarios solvit; sed post obitum eius ad prefatum locum Hecmundum pertinebit.

Item in Velsen Gherbrant et Isbrant dederunt quartam partem unius manse pro anima fratris sui Adallardi et matris et patris.

In villa Scorewalt nominata tradidit Theodericus legislator quartam partem unius manse, que omnibus annis quatuor uncias persolvit.

In loco Wynnemmerwalt vocato Wibrant cum sua matre Adalwar possessionem dedit, que omnibus annis quinque uncias persolvit. Et idem Wibrant dedit pratum super sua uxore, quod omnibus annis unam unciam persolvit, quod ablatum est.

In Allecmere Gelter dedit sextamdecimam partem unius manse.

Theodericus cum legitima coniuge sua nomine Hildegarda pro compendio perpetue beatitudinis tradiderunt sancto Adalberto in Alecmare omne tholoneum sive ea, que de mancipiis et de equis et de navibus accipitur, quia illa ad ministerium pertinent.

V. (GIFT VAN GRAAF DIRK V.)

Tradicio Theoderici comitis septimi cum Othehilda coniuge sua. — Theodericus comes, filius Florencii comitis, mutuavit novem mansas contra sanctum Adalbertum in Masalant a Sciplea in Mosam et in Westerbieran tres mansas a Mosa in Vronanslant, dans censum in Alecmara octo librarum singulis annis. Huius mutuacionis testes sunt Hermannus filius Popponis, Enghelbertus Scathaloc,

Adalbero nepos comitis, Deddo de Riiswiic, Thrusing, Thiedrac, Thidger, Blankart. Hoc autem factum est Oethellilda comitissa volente et testimonium perhibente, eiusdem Theoderici comitis uxore, Stephano abbate presente. Ipso in die datum est Stephano abbati ambacht de Alacmera, comitissa Otelida precante et adiuvante.

Et notandum, quod supradicta permutacio necnon officii de Alecmaria, quod *ambacht* dicitur, donacio facte sunt anno domini millesimo octoagesimo tercio, die septimo Kalendas Augusti in Flardingha, coram multitudine populi, ubi omnia fere predia et iura a primitivis comitibus Hollandie in terris, possessionibus, ecclesiis, decimacionibus, censibus, ministerialibus, iurisdiccionibus seu aliis quibuslibet bonis, oblata, donata seu collata monasterio Hecmundensi per predictum Theodericum comitem Hollandie septimum confirmata sunt et renovata, sicut patet plenius ex principali cyrographo dotacionis monasterii Hecmundensis ¹⁾.

VI. (VERVOLG DER GIFTEN VAN PRIVATE PERSONEN.)

Ettet et Evergerd dederunt sancto Adalberto census quatuor unciarum.

Gerbrecht et Tetta dederunt sancto Adalberto in Saxnem unum fiertala.

Dominus Gherbrandus dedit sancto Adalberto pro anima uxoris sue Rutrude et filie Godile dimidium fiertala in Beveran et trium vaccarum pascua in Altorp et dimidiam mansam prati.

EXPLICIUNT EXCERPTA DE ANTIQUO TEXTU EWANGELIORUM.

1) Deze alinea is eene blijkbaar later in deze paragraaf bijgevoegde aantekening. Trouwens de geheele § V is zeker weder jonger dan de eerste vier paragrafen.

B. HET ST. ADELBERTS-BOEK.

INCIPIUNT PRINCIPALIA PRIVILEGIA COMITUM HOLLANDIE, AB IMPERATORIBUS SEU REGIBUS ROMANORUM ET FRANCORUM DICTIS COMITIBUS CONCESSA, DE LIBRO SEU REGISTRO SANCTI ADALBERTI EXCERPTA.

I. (DE VIER OUDSTE GIFTBRIEVEN AAN DE GRAVEN.)

1. (*Schenkingsakte van koning Karel den Eenvoudige. 922.*)

Preceptum seu donacio Karoli regis, facta Theoderico comiti Hollandie primo de bonis a Swithardeshaga usque Fortrapa et Kinnem.

Gedrukt bij: Van den Bergh. I No. 26.

Notatur ex hoc privilegio, quod anno Domini octingentesimo sexagesimo tercio, septimo decimo Kalendas Julii fuit initium comitatus Hollandie, unde cum dictus primus comes Hollandie supradicto die in comitatum Hollandie Dei gracia fuerit exaltatus, predictum diem ad laudem Dei honorare cupiens, reliquias sancti Adalberti Confessoris hoc die de sepulcro elevans et ad monasterium Heemundense, quod ipse construxerat, transferens, eas ibidem honorifice sublimavit.

Nota eciam, quod supradictus Karolus rex dictus fuit Karolus Calvus, et fuit filius Lothowici Pii, filii videlicet Karoli Magni imperatoris; et hujus Karoli Calvi frater fuit Lothowicus rex Germanie et Bavarie, de quo sequens donacio processit; et fuit Karolus Calvus genitus ex Pio Lothowico et Judith, coniuge et cognata, filia Welpi, ducis Bavarie.

2. (*Schenkingsakte van koning Lotharius. 969.*)

Preceptum seu donacio Lothowici regis, facta Theoderico primo comiti Hollandie de foresto Wasda nuncupato.

Gedrukt bij: Van den Bergh. I No. 43.

3. (*Schenkingsakte van koning Arnulf. 889.*)

Preceptum seu donacio Arnolfi regis, facta cuidam Gerolfo comiti de bonis inter Renum et Switherdeshaga situatis.

Gedrukt bij: *Van den Bergh. I No. 21.*

4. (*Schenkingsakte van koning Otto III. 985.*)

Preceptum seu donacio Ottonis regis, facta Theoderico comiti Hollandie quarto, de bonis inter duo flumina Liera et Hsila et inter Medemlacha et Chinnelosara-gemerchi dicta situatis, necnon de comitatibus Masalant, Kinhem et Texla nuncupatis.

Gedrukt bij: *Van den Bergh. I No. 64.*

II. (*HET GRAVENREGISTER. 1124/1125.*)

Fundacio et dotacio monasterii Hecmundensis, a primitivis comitibus Hollandie facta, cum genealogiis et quibusdam gestis dictorum comitum, de libro sancti Adalberti.

Gedrukt in de: *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis. 3^{de} R. V p. 189.*

III. (*DE GOEDERENLIJST DER ABDIJ.*)

1. *Computacio de redditibus monasterii Hecmundensis, de libro sancti Adalberti scripta.* — In Scagan octo semilibras. In Geddigmore quatuor semilibras et quartum maniplum eiusdem terre, id est Barecherenord, Crepelfiet, Warachues: omne, quod infra istud jacet, videlicet Sibodesmaer, Thiadenvenne, Notlevenes, Overewinkel, Brunwere. Capella in Broec octo hod. In Franlo novem hod. In Aldenhorpe decemocto libras et duodecim hod. In Vreshem octo hod. In Misne sedecim uncias et decem hod. In Scirmere 22 uncias et quindecim hod; hoc est simul sexaginta duo hod. In Wognem duos solidos. In Greft tres uncias. In Wermere quatuor

uncias. In Aschusa minore undecim libras et quindecim uncias, de Aschusa in Ekkerslote et in Hutgheest mutata. Dreya dudum persolverat decem libras et modo sex libras. In Almere de censu octo libras et de tholoneo sex libras, de scruto duas libras, insuper sex libras unam unciam minus de Ghest. In Northorpe octo libras et duos solidos. In Smithen decemseptem libras, Gestichin decem uncias, Athelhilt decem uncias, Brocchingelant septem uncias. In Adgeringhelant quatuor libras. In Hildebrandisiant sex libras. In Swirdinghelant duas libras, Magchanchelant octo uncias, Tietgerdemade tres uncias. In Quinque fiertelen duas libras et sex uncias. In Lanclosmede tres libras et sex uncias. In Linbon tres libras. In Ekerslato 12 libras et decem uncias. In Banes duas libras et quinque uncias. In Thorengest tres uncias et novem denarios. In Esemundelf quinque libras et sex uncias. In Kellinghe 14 libras, quod inimicus ecclesie nostre Eilgherus mutavit, dans 22 uncias. In Hargan quinque libras et duos manipulos de quinque. In Scorlo sex uncias. In Bergan unam libram. In Wimnom et in Rinneggem, in Heemundo et in Herem $30\frac{1}{2}$ libras. In Bachem tres libras, quinque libras valentes. In Castringhem 9 uncias, octo denarios minus. In Hemecekyrike 22 uncias. In Velsen 12 libras et 6 uncias, quinque denarios minus. In Harlemerwalde $10\frac{1}{2}$ uncias. In Soperinga-hova et in Nortga 2 libras. In Saxnem habentur quatuor mansus, una fiertella et quarta parte unius fiertelle minus, et persolvunt tres libras et 8 uncias et quinque denarios, terra Reymfridi tres uncias; ibi ultra Gherleta tollitur nobis pratum, persolvens quatuor uncias. In Leythan tres mansus et una fiertella, persolventes quinque libras et quinque uncias. In Leythere-broeke juxta Mernam tollunt nobis Dodo et castellanus pratum duarum librarum. In Lopsan triginta tres volgare, persolventes 4 libras et 30 denarios. In Radenburgh quatuor mansus 10 libras. In Radenburghare-broeke 16 uncias. In Suetan 13 uncias. In Waldmanne-venna 16 uncias; sed modo nullus tenere vult. In Comititis-fridgersa 6 uncias. In Buschusa unus mansus 32 uncias. In Scerwik unus mansus 28 uncias.

In Ruvene 16 libras. Juxta Delf 10 mansus 6 libras. In Scipliede 20 libras. Ex altera parte Delf 9 mansus 9 libras. Juxta Scie duo mansus Adaloldi 9 uncias; item mansus Walteri 6 uncias et una fiertella 30 denarios.

2. *Iste sunt ecclesie, ad collacionem cenobii Heemundensis in Hollandia, Kenemaria et in Frisia de jure spectantes.* — Heemunda. Hyllenkem. Sassenem. Noirga. Vorenholte. Flardinga. Berkel. Oldscie. Alcmaria. Heilghelo. Vranla. Broec. Outerleke. Oudthorp. Heynsbroec. Opdam. Spanbroec. Wadwey. Wognem. Misen. Scermer. Orshem. Harga sive Ketel.

3. *De decimis minutis in Frisia.* — In Oldthorp et in Vranla de vitulo obulum, de agno obulum, de legherstede 6 denarios. In Broec de legherstede 6 denarios, de vitulo obulum, de agno obulum. In Outerleke de legherstede 6 denarios, de vitulo obulum, de agno obulum. In Spanbroec de vitulo quatuor ova, de agno 3 ova et de quolibet defuncto unum denarium. In Wadwey tantum. In Wognem tantum. In Opdam tantum. In Hensbroec tantum. In Orshem, Misen et in Scermere de quolibet defuncto de sepultura 12 denarios, inde custodi monasterii Heemundensis 6 denarios et sacerdoti sex denarios; de vitulo obulum et de agno obulum. Alcmars-kerspel duodecim hode per Alcmarspensum modium. Franlo 6 hode et Franlorebroech, Altenthorp et Outerlec 13 hode per Alcmarensem modium. Misen 3 hod per Alcmarensem modium. Vreshem 3 hod per Alcmarensem modium.

4. *De decimis maioribus a Rekere usque in finem terre, que vocatur Wolt.* — Ibe Bols mansit in Eklant, Emeke in Emekencamp, Isicher secus in Gherlant. Isti juraverunt dare decimam secundum pactum constitutum, de omni terra sua a Rekere usque in finem terre sue, que vocatur Wolt; et juraverunt cum eis omnes tunc inhabitantes terram; debent autem solvere annuatim.

IV. (DE RUILINGEN VAN DE ABTEN ADALLART EN ASCELINUS.)

1. *De quibusdam permutacionibus possessionum, inter*

Adallardum abbatem Hecmundensem ¹⁾ *et quendam Eilgerum inimicum monasterii factis.* — In nomine sancte et individue Trinitatis. Notum sit presentibus et futuris, qualiter dominus abbas Adallardus permissu Florencii comitis mutuacionem terre in Scirmere dimidium mansum prati inter duas Gribbas et terram quinque virgarum a Gribba in Bemestre, que Acgeres-were appellatur, persolventem annis singulis sedecim uncias, cum Eilgero fecerit; prefato Eilgero retribuente juxta Alcmere terram Alting-fiertele nominatam et octo vaccarum pascua, quod *gers* vocant, et in Linbon unam fiertele et in Abbatis-cache, in Harragan censum quinque unciarum, que simul composita fiunt viginti septem uncie pro prefatis sedecim uncis. Item in alio loco Boclo vocato idem dominus abbas Adallardus dedit eidem Eilgero et cuidam Abboni de Meneslata in Boclerbroc, in Graft una fiertele minus quam sex mansus, duas libras singulis annis solventes, pro quibus dederunt prefati Eilgerus et Abbo terram in Alcmere unam libram solventem et in Hondigest terram decem unciarum et in Linbon sex unciarum. Idem dominus abbas dedit eisdem Eilgero et Abboni in Gerdinchimere terram libram solventem, insuper ad augmentum dimidiam marcham auri ad scrinium sancti Adalberti ornandum. Hec mutuacio confirmata ac stabilita est presidente ac favente domino nostro Florencio comite, legitimaque coniuge sua, domina nostra Petronilla, volente, in loco Harlem nominato, Kalendas Octobris coram magna multitudine populi de Kinnemelande. Cuius rei testes sunt Galo et Isbrandus frater eius, Weremboldus, Willem, Volbertus, Ludolfus de Harlem, Alnoth, Rotbertus et Sibold de Alcmere, Ivo, Frethericus et Sibold de Lo, Rotmarus et Thiedolf de Linbon, Thiedricus, Sifridus et Luva, Brother de Scirmere et alii plures.

2. *De permutacione possessionum in Kallinghem, inter Ascelinum abbatem* ²⁾ *et supradictum Eilgerum conventu*

1) Abt van 1105—1120.

2) Abt van 1124—1129.

reclamante facta. — Huic domino Adallardo successit in abbacia Ascelinus quidam, assumptus ex servicio comitum et adhuc novicius substituitur, ideoque monastice vite non bene rigidus executor. Is itaque, aut male consultus aut non bene premeditatus, mutavit maius pro minori, scilicet in Kellengen terram, singulis annis solventem quatuordecim libras, dedit predicto Eilgero pro terra, solvente viginti duas uncias in Geest. Qui quale dampnum nostre ecclesie intulerit, facile adverti potest; nos vero testamur Ihesum, inspectorem omnis accionis hominum, hec sine consensu et consilio fratrum, ymmo ipsis contradicentibus et adhuc contraclamantibus, acta fuisse, ideoque ipso Ihesu Christo annuente irrita quandoque fieri speramus.

V. (SCHENKINGSAKTE VAN ABT ADALLART.)

De pluribus possessionibus, per Adallardum abbatem ¹⁾ *et per alios devotos Christianos conventui ad vinum emendandum ad caritatem donatis et assignatis et banno dicti abbatis confirmatis.* — In nomine sancte et individue Trinitatis. Notum sit omnibus presentibus et futuris Christifidelibus, qualiter ego Adallardus, Hecmundensis ecclesie abbas, Dei gracia quamvis indignus, sextus post primum abbatem, emi terram in loco, qui Wimnon dicitur, quinque solidos et dimidium singulis annis Kalendis Octobris pro censu solventem; ex quibus constitui quinque fratribus ad vinum pro caritate in anniversario meo sex denarios ad luminaria ecclesie pro anima mea. Quo exemplo quidam frater nomine Gerbernus instigatus, Trajecti nutritus sed tunc eo tempore pro loci qualitate conversatus, adquisivit in supradicto loco terram, que singulis annis duos solidos solvit, quos fratribus pro anniversarii sui memoria ad vinum emendandum, permissu et licencia abbatis sui, ordinavit. Eisdem diebus quedam matrona nomine Bava in ista parte Siepelingeberche contulit fratribus terram,

1) Abt van 1105—1120.

viginti sex denarios solventem singulis annis Kalendis Octobris; et hos pro anima sua ad supranominatum usum pro penuria vini, quam fratres paciebantur, constituit. Hoc eciam tunc temporis abbas Adallardus fratribus suis concessit et banno suo confirmavit, ut quidquid deinceps ecclesie daretur aut quocunque modo acquireretur ad usum vini fratribus verteretur. Quodsi quis successorum meorum hoc, quod non credo, infringere voluerit, iusticia obstante ad effectum non deducat, sed liminibus sancte ecclesie extraneus fiat et cum Dathan et Abiron in infernum descendat et omnes maledictiones, que in Deutronomio scripte sunt, veniant, et nomen eius deleatur de libro vivencium, nec cum iustis scribatur et in die iudicii sit in sinistra parte cum Iuda traditore Domini et cum diabolo dimergatur in stagnum ignis et sulphuris. Qui vero tradicionem nostram inconvulsam custodierit, benedictionem et misericordiam consequatur a Domino tempore oportuno et vitam eternam in futuro. Acta sunt hec publice coram Florencio comite in presencia Adallardi abbatis, ante altare sancti Petri in Heemundo, coram ydoneis testibus: Weremboldo, Galone, Isbrando, Deddone et fratribus eius quamplurimis.

VI. (LIJST VAN DE CARITEITS-GIFTEN DER ABDIJ.)

De possessionibus, a diversis hominibus ad caritatem assignatis, et de libro sancti Adalberti registratis.

1. *Primo de redditibus caritatis, tempore Adallardi abbatis* ¹⁾ *acquisitis.* — Adallardus abbas et frater Gherbernus 4 uncias et 10 denarios. Florencius comes, secundus videlicet Florencius, duas libras. Gherwalech, conversus et monachus, frater eiusdem abbatis, dedit terram in Velsen, solventem quinque uncias, 4 denarios minus, et in Haregan 2 solidos. Isbrandus, frater eiusdem abbatis, cum uxore sua Wela quinque uncias. Suvi,

1) Abt van 1105—1120.

soror predicti abbatis, dedit terram in Spernerwalt, solventem 4 uncias et ducentas anguillas singulis annis. Weremboldus de Hairlem terram ibidem, octo uncias persolventem. Folpertus Candidus terram in Eskmadelf, 7 uncias persolventem. Evo de Ekkerslato, conversus et monachus, terram ibidem, 5 uncias persolventem. Alnoth de Alkmer, conversus et monachus, terram ibidem $4\frac{1}{2}$ uncias. Walterus miles in Hiltetesbroc $4\frac{1}{2}$ uncias. Folcolf cognomento Foc terram in Geest, 2 uncias persolventem. Gericus de Velson terram ibidem, tres uncias et quatuor denarios persolventem. Wlfard et Aldwi uxor sua terram in Harem unum solidum. Burchardus de Uytghest terram ibidem unam unciam. Meinard de Casterkem terram ibidem, 10 denarios persolventem. Galo de Berghen terram in Winnerwald, in loco qui dicitur Welhem, unum solidum. Idem Galo terram cuius-(dam) Reinboldi emit et dimidietatem Deo et sancto Adalberto dedit, post mortem eiusdem Galonis, uxor eius Ghertrudis alteram dimidietatem Deo pro anima sua et pro animabus mariti sui et filii sui et filiarum suarum; postquam Ghertrudis obiit, filie eius optulerunt sancto Adalberto sextam partem terre, que jacet in Thene. Wibrandus medicus dedit terram super Gheest, unum solidum persolventem. Rothardus presbyter de Eskendelf terram ibidem, unum solidum persolventem. Alwaer de Eskendelf terram ibidem duas uncias. Hildegard de Eskendelf terram ibidem duas uncias. Heilwijf de Eskendelf terram in Linbon tres uncias. Frethericus de Eskendelf cum uxore sua Rieswijt terram ibidem, 30 denarios persolventem. Godelt de Rijswijc terram in Velson, unam unciam persolventem. Bava uxor Tettolfi terram in Felson 26 denarios persolventem. Isset de Backem terram ibidem, unciam persolventem. Tetta de Harem terram ibidem, duas uncias persolventem. Lantdrat terram super Adrichem, unum solidum persolventem. Wlbrandus de Eskendelf cum uxore sua Ricswit 4 uncias. Thiedricus de Castrickem terram in Linbon, duos solidos persolventem. Bovo de Haren et Thiedelt unum solidum. In Paindrech dedit Hio sancto Adalberto quartam partem pro animabus uxorum suarum Folqui et Waltruth, que

jacet inter Werenbrecht et Thiedard. Frater Godefridus dedit pro anima matris sue terram fenariam, jacentem in Wardingmade juxta Santfort, quatuor virgarum, solventem singulis annis duos solidos. Abbo terram in Hemecekirche, 10 denarios solventem. Gherbrant frater eiusdem Abonis terram, sex denarios solventem. Adallardus terram in Hemecekirche, duos solidos solventem. Isbrandus filius Adallardi mutuavit terram, quam dedit pater et frater, videlicet Adallardus monachus; et reddidit terram in Hutghest, $3\frac{1}{2}$ uncias solventem, et in Ekerslate 30 denarios. Adallardus filius eius factus monachus terram ibidem, 4 uncias solventem. Waloch frater eiusdem Adallardi dedit terram ibidem, unum solidum solventem. Hema de Haregan terram ibidem, 10 denarios solventem. Meinwi in Bacham terram, 4 denarios solventem. Sigerda in Rotholfen-gabroko terram, duas uncias solventem. Rodolfus, conversus et monachus, terram iuxta Wisenford, 9 uncias persolventem. Isbrandus frater Barwaldi terram in Esknemendelf, duos solidos persolventem. Bertgarda, conversa et monacha, terram in Linththereswalda, persolventem 6 uncias et duos solidos, ad luminaria in ecclesia sancte Marie. Wlbrandus de Esknemendelf terram ibidem, quinque uncias persolventem, et in Casterkem terram 10 uncias. Folpertus in Felsen terram, 12 denarios solventem.

2. *Adhuc de redditibus caritatis, tempore Walteri abbatis* ¹⁾ *acquisitis.* — Domnus abbas Walterus emit a Berewaldo et Isbrando quartam partem terre, quam habuerunt Heike et Luva, iacentem in Haregan et in Grothen, que singulis annis persolvit octo uncias. Hugo terram in Hemecekirke, solventem duas uncias et centum ova. Pro anima Gherardi filii Mauricii data sunt duo iugera et unum hondt in Polre, que solvunt annuatim 4 solidos. Reimerus cognomento Entet, cum uxore sua Agatha dedit in Alkmere pratum duarum vaccarum. Ratther cum uxore sua terram in Bergan, solventem 6 denarios. Cris-

1) Abt van 1130—1161.

tancius pro anima filii sui Gerardi dedit terram in Hemecekirche, tres uncias solventem. Wlfardi frater Werenboldus dedit terram in Harem pro anima sua, tres solidos solventem, et pro uxore sua Reinbolda unum solidum. Dedit eciam frater ipsius Reimbaldi Gerit de Kaldenesse pascuam, 30 denarios solventem. Quedam virgo, Marcilia nomine, dedit terram in Polghest, tres uncias solventem. Arnoldus cognomento Spiker et uxor eius Ymma dedit sancto Adalberto unum mansum, iacentem in Werthere iuxta ecclesiam. Alfricus quidam, famulus sancti Adalberti, morabatur in Warthere, qui omnem hereditatem suam dedit sancto Adalberto, scilicet agros cultos quatuordecim morphene, ex quibus concessit domnus abbas Walterus quatuor morphene filie cum filiis suis eiusdem Alfrici, qui iuraverunt sancto Adalberto. In Hemezekirche dedit Ricbolda pro anima sua terram, solventem annuatim sex solidos. Pro Rissinda filia Theoderici data est terra prope Alkmer, persolvens annuatim unum solidum. Quidam veniens hic de Polghest ad conversionem monastice vite, nomine Beververd cognomento Bernardus, optulit Deo et sancto Adalberto pro anima sua et pro animabus patris sui Wlbodonis et fratris sui Wlbodonis et matris sue Ethelmode domum suam et terram inibi iacentem, singulis annis persolventem 11 uncias. Quidam miles nomine Wilhelmus, de familia comitis Theoderici, relinquens seculum factus monachus, optulit Deo sanctoque Adalberto iure hereditario tres integros fiertel et quartam graminis, in Leitherdorpe iacentes; insuper et pratum fenarium ultra Sigodessloth, quantum viginti sex homines in una die falcare possunt, et dimidiam falcacionem unius hominis; dedit eciam domum et duas hofstede; huius rei testes sunt comes et legitima uxor eius Sophia, Bertulfus dapifer, Arnoldus de Delf, Hughe de Monstre cum aliis multis. Ivo de Benningford dedit terram, persolventem 4 uncias. Theodericus Fikerdey terram, que iacet in Benningfort, persolventem duos solidos. Ludolfus de Wimmem dedit terram in Wymnerwolt, persolventem 15 denarios. Walech de Bakkem dedit terram in eadem villa iacentem, persolventem 5 denarios. Reimbrandus de Alkemare dedit

terram, persolventem 12 denarios. Reinlof de Limbon dedit terram, persolventem 10 denarios. Aldbertus cognomento Abbo dedit terram, persolventem 20 denarios, que iacet in Usdam. Simon cognomento Vak dedit, pro anima sua et pro anima uxoris sue Oulin, terram, persolventem 2 solidos, que iacet in Heilghelore-venne. Aldic de Winnem dedit terram, persolventem 20 denarios, que iacet in Wimnon. Verthemar dedit terram persolventem 20 denarios, que iacet in Winnemerwolt. Heinricus dedit terram, persolventem sex denarios, que iacet in Velson. Gericus dedit terram, persolventem duos solidos vel 20 denarios, que iacet in Velson. Thiebertus cognomento Hayco dedit nobis domum Traiecti, annis singulis solventem 30 solidos et duas libras piperis. Bernildis dedit terram, persolventem 10 denarios, que iacet in Velson, pro anima fratris sui. Wiboldus dedit terram, 6 denarios solventem, que iacet in Winnem. Avo Kukelin, pro se et pro uxore sua et pro anima filii sui Ludolfi, dedit unam fiertel, que iacet in Uytghesterbruch. Elzo dedit terram, 6 denarios persolventem, que iacet in Usdam. Infreith dedit terram, 2 solidos persolventem, que iacet in Pulghest. Imma dedit terram, persolventem 5 denarios, que iacet in Backem. Enkenradis dedit, pro anima viri sui Alfrici, duo volgeren, que iacent in Eschemendelf. Wilhelmus cognomento Kinbacke, canonicus sancti Martini in Traiecto, dedit terram, persolventem 20 solidos, que iacet in Bindelmarbruch. Aldic de Arem dedit terram, persolventem 8 denarios, que iacet in Siwirdinghelant. Hildegarda dedit pro anima sua dimidium fiertel, que iacet in Wimnon. Ava dedit terram, persolventem 10 denarios. Ivo de Winnen dedit terram, persolventem 10 denarios, que iacet in Wimmom. Saxamerus dedit terram, solventem 20 denarios, que iacet in Winnemerwolt. Sivert Batselir dedit terram, persolventem 3 denarios, iacentem in Arem. Siburgis dedit pro anima sua terram, persolventem 6 denarios, que iacet in Winnemerwolt. Frithericus, filius supramemorati Aldici de Arem, dedit nobis agrum, persolventem 8 denarios, que iacet iuxta agrum patris sui. Ougo de Arem dedit unum agrum, que iacet prope domum suam,

pro anima sororis sue Amelberge, persolventem 6 denarios. Gerardus quidam de Winnem dedit duos agros, qui iacent in Winnem. Quidam homo de Wiringheest, nomine Limmo, misit domino Waltero abbati tredecim uncias per Frethericum monachum, redimens partem terre sancti Adalberti inibi iacentis.

VII. (DE BEZITTINGEN DER KERK VAN VLAARDINGEN.)

1. *De hominibus et fundis, ad ecclesiam de Flardinghe pertinentibus.* — Isti sunt homines ad ecclesiam Flardinghe pertinentes, et solvunt in festo sancti Willibrordi singuli duos denarios. Themard et Machtilt, filii Waldfride filie Diren; Arnold et Ostina, filii sororis Walfride; Lifung, Fritheric, Johannes, filii Ethergarde; Gerard, Franco, Thidbodo, filii sororis Ethelgarde; Emghalbert, Baldwijn, Reinwind, Helawi, Duva, filii Heylawine; Conrad, Heylawijf, filii Duvan; Reinward, filius Geroldi, qui fuit frater Diren; Ghisebert et Wivin, filii Reinwardi.

2. *De fundis, pertinentibus ad eandem ecclesiam Flardinghe infra villam.* — Fundus filii Elankindi duodecim denarios persolvit in festo sancti Willibrordi.

Fundus Badelogen 2¹/₂ denarios.

Fundus Everoldi tres obulos.

VIII. (LIJST VAN DE DIENSTLIEDEN DER ABDIJ.)

De quibusdam ministerialibus monasterii, extra Hecmundam commorantibus, de libro sancti Adalberti conscriptis. — Apud Delf, Baldwin filius Sigheri. Reinwi filia eiusdem, apud Pildrep. Badeloga, vidua Oulrici de Thezamunda, filia Amelgeri, apud Pulzabruch. Gherwara, filia Gherware. Conrad et fratres et sorores eius, et sorores Gherwine apud Utrecht manent. Fordnoth, Willebold, filii Aven Albe, Erkenmidt et Imma, filie Aven Albe, Brugis manent ¹⁾. Iuxta Lecca de monte Hugan,

¹⁾ Nota quod partus sequitur hic tam patrem quam matrem quoad servitutem.

Amelgerus et filii eius, filii Meynardi, fratris eius. Volpert filiam Meynardi habuit. Sibrant filiam Meynardi habuit. Godwert filius Meynardi. Apud Gherswelt Eppo et Gherbrant, filii fratris Meynardi et Amelgeri.

IX. (SCHENKINGEN VAN GRAAF DIRK VI.)

*Oblacio Theoderici noni comitis*¹⁾ *et Sophie comitisse in dedicacione ecclesie, et de memoriis eorum, anno 1143*²⁾. — Theodericus comes cum legitima coniuge sua Sophia pro censu suo, debito a Wilhelmo de Harlem Maxilla cognomento, accepit terram in agris et pratis fenariis, iacentem in parrochia Velserebruch et persolventem in unoquoque anno viginti septem uncias; et dedit eandem sancto Adalberto iure hereditario possidendam anno Domini milesimo. centesimo quadragesimo tercio in dedicacione ecclesie, que facta est a domino Hartberto Traiectensi episcopo nonas Octobris. Idem comes Theodericus cum coniuge sua Sophia optulit sancto Adalberto ad luminaria ecclesie eius sextum mansum, qui iacet in loco, Golda nominato. Idem vero Theodericus comes dedit sancto Adalberto duos mansus et unam fiertellam, non longe iacentes a rivulo, qui vocatur Bodegrave. Predictus comes Theodericus cum coniuge sua Sophia optulit ad altare, in honore sancti Johannis Ewangeliste consecratum, calicem argenteum et omnia sacerdotalia vestimenta et altaris linteamina. Ad ipsum altare celebratur omni die absque precipuis festis missa pro animabus parentum, fratrum et sororum, filiorum et filiarum ipsorum, et omnium in cimiterio quiescentium, et omnium fidelium defunctorum. Qui eciam emerunt ab uxore cuiusdam Gerberni de villa, que dicitur Ecclesia sancte Agathe, terram ibidem iacentem, solventem omni anno tres libras et quatuor uncias, ex quibus unam libram constituerunt ad luminaria eiusdem altaris, scilicet ut singulis noctibus

1) Graaf van 1122—1157.

2) De woorden „anno 1143” zijn later bijgeschreven.

ardeat ibidem lumen et in anniversario comitum et comitissarum, ibidem iacencium, quatuor cerei ad vigiliam et missam. Reliquas duas libras et quatuor uncias constituerunt fratribus ad caritatem ter in anno, videlicet sexto Kalendas Maii et septimo Kalendas Augusti, quamdiu vixerint; cum vero obierint, in anniversariis suis et in die qua agitur memoria omnium fidelium animarum, et in omnium anniversariis comitum et comitissarum. Obtulerunt eciam pro anima filii sui Theoderici duodecim libras et dimidiam, quibus emimus terram, annuatim quatuordecim uncias persolventem: in Alcmere a Reinwardo monetario duas uncias et dimidiam, in Gheest quatuor videlicet uncias et dimidiam, in Prato prepositi ab Everardo cognomento Kimpfen tres uncias, in Kimpenkaghere iuxta mare ab Everardo cognomento Scinken quatuor uncias super Gheest. Ex hiis octo uncie constitute ad caritatem fratrum, et sex uncie ad vestes pauperum.

X. (DIENSTRECHT DER ABDIJ.)

De iure monasterii Hecmundensis super ministerialibus suis, inter Casterkemmer-zande te Gheerdenweghe commorantibus.

Hoc est ius quod habet monasterium Hecmundense inter Casterkemmer-zant et Gheerdenweghe super ministerialibus suis.

1. Quemeunque vel quoscunque ministerialium villicus abbatis ad curiam, monasterium videlicet Hecmundense, vocaverit vel ex mandato domini abbatis citaverit et venire iusserit, si contumaciter supersederit, forefactum illud decem solidis Hollandencium denariorum emendabit.

Quicumque vero inter prefatos terminos, sive liber sive ministerialis comitis mansionarius ecclesie Hecmundensis fuerit citatus a villico et vocatus ad curiam, si contumax remanserit, terra ipsius, quam habet ut in vulgari dicitur *te huerware*, in gracia et voluntate abbatis totaliter pro hoc forefacto remanebit.

Veniente abbate inter predictos terminos, quemeun-

que villicus suus de ministerialibus suis ad presenciam suam citaverit vel venire iusserit, si contumax remanserit in veniendo, duobus solidis emendabit; et sic unoquoque, die abbate ibidem remanente, si non venerit, duos solidos persolvat, sub testimonio tamen duorum testium ecclesie ministerialium citacione premissa.

Contumaces vero istius modi(?) per villicum puniuntur pena, que in vulgari *pandinc* dicitur; qui vero pene eidem, dummodo duo testes ut predictum est adhibeantur, restiterit violenter, in decem solidis emendabit.

2. *De quadam pensione buttink vocata.* — Quendam pensionem dare solent ministerialis ecclesie comiti terre, que *buttink* dicitur, cui pensioni presidebit villicus ecclesie, cuius summa est triginta solidi, duos solidos insuper; de quibus duodecim denarios recipiet ad usus suos, sculteto vero ville in Aghetskerke alios duodecim dari faciet. Hanc pensionem prefatam nulli ministeriales persolvent, nisi illi de Aghetskerke.

Commutaciones vero bonorum suorum, eodem precio quo fieri solet inter laycos, verbi gracia, ut sepius fieri solet, inebriatis et inrapulatis, in hunc modum: Accipias mea omnia, loco simili recipiam tua, si equa vice contigerit cuilibet ministeriali ecclesie. In prefatis terminis nunquam eandem condicionem vel commutacionem revocare poterunt in irritum sine consensu et voluntate abbatis vel villici.

3. *De quodam iure monasterii Hecmundensis super ministerialibus, commorantibus in Hecmunda.* — Quemcunque ministerialium ecclesie villicus ad aggerem reparandum vel ad quascunque res vehandas curribus suis ex mandato debito ire preceperit, pena prescripta, que *pandinc* dicitur, si supersederit, punietur; et eadem res, que *pandinc* dicitur, in gracia abbatis remanebit.

4. *De iure, quod evelganc dicitur, ministerialibus prohibito.* — Nullus eciam ministerialium monasterii Hecmundensis filiis vel filiabus suis vel cuicunque de generatione sua aut extraneo bona sua submittere poterit hoc modo, quod in vulgari *evelganc* dicitur, sine consensu et prescencia abbatis vel villici sui.

XI. (AANWINSTEN DER ABDIJ ONDER ABT WOUTER.

1130—1161.)

1. *De pluribus possessionibus, per venerabilem patrem Walterum abbatem Hecmundensem venditis et permutatis, et precii inde receptis in meliores usus conversis.* — In nomine sancte et individue Trinitatis. Notum sit presentibus et futuris, qualiter domnus abbas Walterus, consilio Theoderici comitis noni eiusque matris Petronille, vendidit in Scirmere terram tres uncias persolventem, et in Misne terram septem uncias persolventem; et cum primo precio emit terram, tredecim uncias persolventem, et piscacionem sub ponte eiusdem fluminis.

A Cristancio filio Dodonis emit terram in Hemecekerke, sex uncias persolventem; et ibidem idem Cristancius pro anima filii sui Gerardi dedit terram sancto Adalberto, tres uncias persolventem.

Isdem domnus abbas Walterus vendidit terram in Haregan, quatuor uncias solventem, que pertinebat ad capellam sancte Marie in Hecmunda; et cum eodem precio addita pecunia emit ab Athelheida et filiis suis, Volperto et Everardo de Noirthe, terram in Eskmundelf iacentem, duodecim et dimidiam uncias persolventem, ex quibus dedit sancte Marie octo uncias pro quatuor. Iste octo uncie in Eskmundelf et quatuor uncie in Forenholte, date pro anima Dodonis, pertinent ad capellam sancte Marie in Hecmunda.

Isdem domnus abbas Walterus emit a Roberto, famulo sancti Adalberti, hereditatem et beneficium eius, quindecim uncias persolventem; et in eadem villa emit terram ab Eynghelberto, famulo comitis, novem uncias persolventem.

Abbas Walterus cum consensu Theoderici comitis vendidit terram duobus Fresonibus, Franconi et Boyoni, in Franlo iacentem et persolventem singulis annis tres libras tribus solidis minus; et recepit pro eadem centum viginti libras, et ex eisdem libris accepit triginta marcas. Et emit a Francone de Riiswije fratribusque eius terram, in Polgheest iacentem et persolventem singulis annis tres libras; deinde de eisdem denariis dedit Arnoldo

cognomento Spikar viginti sex libras et quinque solidos et quatuor marcas, pro redimendis quinque libris, quas habuit in beneficio de ecclesia. Idem vero abbas de predictis denariis dedit octo libras Meinteto de Alcmere, et redemit ab eo beneficium decem unciarum, quod habuit de ecclesia. In hiis supradictis expensi sunt denarii, quos suscepit de terra, quam vendiderat in Fraulo.

Post hec isdem abbas emit in Alkmere hofstadem decem libris a Gherbrando, Gherardo, Theoderico, eorum consanguineis, septem uncias singulis annis persolventem.

Dedit eciam isdem abbas Berewoldo, ecclesie advocato, quinque libras et marcam pro terra, in Rijswikerbroeke iacente, persolvente singulis annis octo libras.

2. *De terra in Aldendorp vendita et de diversis possessionibus in Poel, a Waltero abbate acquisitis.* — Abbas Walterus, vendens cuidam Tyeconi terram in Aldendorpe, libram unam singulis annis persolventem, et recipiens pro eadem quinquaginta sex libras. Hiis quinquaginta sex libris triginta libras de suis adiciens, emit terram, que dicitur Poel, quam aqua circumfluit, a Francone, comitis dapifero, et fratribus eius Alnotho et Wilhelmo et matre eorum Ymma. Ad eundem Poel pertinet terra fenaria, quam simul emit dominus abbas, quantum possunt viginti septem homines in una die falcare. Inde iacent in uno campo, qui vocatur Maior Merecamp, quantum possunt novem homines in una die falcare; et in alio campo, qui dicitur Minor Merecamp, quantum possunt septem homines in una die falcare; in Frankenwere quantum possunt novem homines in uno die falcare; in Kempenwere unius hominis et dimidii falcacio.

Iterum emit cum quatuor uncis in Magno Horne falcacionem unius hominis.

Iuxta Rechthesclat cum quatuor uncis emit falcacionem unius hominis.

Iterum emit cum sex uncis agrum et ortum a quodam Wirico pellifice.

Iterum emit in Minore Merecamp terram cum quinque solidis a quodam Andolfo.

Iterum emit abbas in Poelgheest cum sedecim libris et dimidia a Wilhelmo qui dicitur Kinbac terram, habentem falcacionem quinque hominum, et pascuam quinque vaccarum et dimidie, et *ghiestlant* ipsius.

Idem abbas mutuavit terram quinque vaccarum contra Alnothum extra Poel.

3. *De pluribus possessionibus in Velsen acquisitis.* — Abbas Walterus emit ab Everwacchoro filio Galonis de Hairlem pascuam duodecim vaccarum, que iacet in Astbroech, in Velserbruch et inter rivulum qui dicitur Mere.

Idem Walterus abbas emit cum sex unciiis a Iustacio pratum fenarium, quod iacet in Westbroche in Velsen inter duo flumina.

Idem abbas emit a Gozwino filio Ludolfi de Adrichem pratum fenarium unius virge, quod iacet in Westbroche iuxta fenariam terram comitis.

Abbas Walterus dedit Everardo de Hairlem decem et novem libras, et redemit ab eo scrutum Alcmere, quod habuit prius in beneficium.

Abbas Walterus emit a Wilhelmo filio Hugonis et Hathewe dimidiam fiertellam, iacentem in Velsen in loco qui dicitur Smalegheest, persolventem viginti octo denarios.

Abbas Walterus emit ab Hathewa matre Wilhelmi uxore Hugonis pascuam duarum vaccarum, que iacet iuxta pascuam, quam emerat ab Everwacchoro filio Galonis.

Abbas Walterus emit ab Ansfrido, famulo sancti Adalberti, unam fiertellam, iacentem in Velson in loco qui dicitur Hohegheest et persolventem duas uncias.

Abbas Walterus emit a Theoderico Fikerdey terciam semifiertellam terre ararie, super Adrichem unam, et in Asbroke unam, et mansum prati et pascuam sex vaccarum, in Westbroke super Hoghemade alteram dimidiam fiertellam prati. Iuxta hanc iacet terra, quam tradidit Theodericus comes pro Bennenbroke, que fuit domni Wilhelmi Kinnebacken.

Dimidium mansum super Smelengheest, et super Darengheest pascuam septem dimidiam vaccarum in pascua et campum in Noirtheke. In Astbroke unam fiertellam prati et duos campos, qui dicuntur Liechtcampe.

In Westbroke extra flumen Holenflet mansum unum preter duas virgas.

A Gazwijn emit abbas unam virgam, a Iustacio quinque virgas et dimidiam in Westbroke in duas fossas, que dicuntur Fliet.

Emit eciam a Wilhelmo Guls mansum plenum super Darengheest, et dimidium mansum super Smelengheest terre ararie, mansum prati et dimidium mansum in Westbroke.

Super Ghaghemade a domno Ysbrando filio Galen unam fiertelam, a Wilhelmo Guls terram dimidiam libram solventem, pascuam duodecim vaccarum in Astbroke, que fuit Everwackers filii Galonis.

Ab Ansfrido famulo suo emit unam fiertelam prati in Astbroeke super Adrikem.

4. *De redditibus, quos Walterus abbas ad domum infirmorum, ad luminaria ecclesie, ad victum pauperum et pro anniversario suo faciendo assignavit.* — In nomine sancte et individue Trinitatis. Notum sit omnibus sancte ecclesie fidelibus, quod ego Walterus, Dei gracia Hecmundensis ecclesie octavus abbas, prospiciens fratrum infirmitati, pro salute anime mee constitui cum consilio fratrum ad domum infirmorum decem uncias, ex quibus sex uncie solvuntur de terra, pro Gerico presbytero oblata, que iacet in villa Puthen, que ad ignem constitute; sex vero solvuntur de terra sancti Adalberti, que iacet in Scorla, que constitute sunt ad eiusdem domus luminaria.

Constitui eciam elemosinario ad vestes pauperum redditum terre in Leyderdorpe, quam obtulit sancto Adalberto Wilhelmus cognomento Timpo, et quinque uncias in Scorla cum Adallardo puero oblatas, sed et dimidiam libram, in Alemare emptam denariis, quos optulit Sophia comitissa pro filio suo Theoderico, itemque dimidiam libram in Sadenhorne, pro Wilhelmo Kinbac cognomento oblatam.

Ad victum autem pauperum decimum panem ex omnibus, que coquuntur.

Ad usus serviencium et hospitum et reliquias fratrum insuper et decimam in Roderinse.

Ad focum vero eorum tres uncias, iacentes in villa que vulgari sermone dicitur Ecclesia sancte Agathe.

Perpendens etiam brevitatem vite humane, cupiensque mei memoriam devocius agi post huius deposicionem tabernaculi, constitui fratribus in anniversario meo dimidiam libram, iacentem in villa, que dicitur Ecclesia sancte Agathe.

Quin etiam ad luminaria coram altari sancte Marie in maiori ecclesia constitui octo uncias, que solvuntur de Hemcenkerke, sex ad lumen singulis noctibus, duos ad cereos in festis.

5. *De quibusdam redditibus, in Eckerslote receptis.* — De Kerkgheest 46 uncie. De Hundegheest 45 uncie. De prato una libra. De Ger 20 uncie. De Campo quinque solidi 8 denarii. Duo volgheren 6 uncie. De terra Ysbrandi 30 denarii. De prato Abbonis, quod secum attulit, una libra. Hoc simul aggregatum facit 13 libras 2 uncias 10 denariis minus. Ex ista computacione notatur, quod 10 uncie faciunt libram 1).

6. *De prediis, per domnum Walterum abbatem in episcopatu Traiectensi acquisitis.* — Ista emit domnus Walterus abbas in episcopatu. In Suesne unum mansum et duas hofsteden a Theoderico filio Ghiselberti. Ibidem decem morghen a Gherardo et Barghero filiis Hermannii cognomento Diaboli. Item ibidem a Ghisleberto sculteto sex merghen. Ibidem etiam ab Alberno Bagga tria merghen. Mutuavit etiam a preposito sancti Petri Liberto quinque merghen in Woldekewerde pro dimidio manso in Scalwijch. Item Algothesdorpe a filiis Lothowici tria morghen. Ibidem dedit nobis Gherardus filius Ghisleberti unum merghen. Marsne emit tria et dimidium morghen ab Alberto Monoculo. Horum omnium tenet advocaciam Wernerus scultetus.

Floeten emit dimidium mansum a Seghehardo, filio Hatzonis de Alderdelle. Ibidem dedit nobis Rieswidis de Espendelf quatuor morghen. De hiis est advocatus Gherardus scultetus.

1) De laatste volzin is natuurlijk eene latere bijvoeging.

Sluodwethe emit ab Heinrico, canonico sancti Johannis, dimidium mansum. Inde advocatus est Alvericus.

Scalewijch ab Heinrico Haghe emit duos mansus, de quibus dimidium dedit pro quinque merghen in Waldekerwerthe. Ibidem dedit nobis Wigerus, pater Werenboldi monachi nostri, unum mansum. Inde est advocatus Wilhelmus filius Thidrici.

Mi dedit nobis Heinrichus unum mansum, et Lobica dimidium. Ibidem emit abbas Walterus unum et dimidium fiertele. Dominus Walterus emit in episcopatu in Suesen unum mansum a domno Theoderico filio Ghiselberti 18 iugerum. Item sex iugera a Ghiselberto, sculteto de Algoti villa. Item ab Alberno sex iugera. Item a fratre Alberni Begge nomine caudenam 3 iugerum. Item a Thyderico cognomento Fransoys 3 iugera et dimidium. Item a Gherardo Longo 10 iugera in Woldekerwerthe. Item ab Alberno vel Alberone Beggha 3 iugera. Reinerus solvit de 16 iugeribus octoginta modios havene. Stephanus solvit de viginti iugeribus quadraginta modios tritici. Meinso solvit de quinque iugeribus duodecim modios tritici. In villa Algoti 3 iugeres, empti a filiis Lothowici; inde solvit Hugo sex modios tritici. In eadem villa Gerardus filius Ghiselberti dedit 1 iuger; inde solvit Reynerus de Swesen quinque modios havene. In villa, que vocatur Bruklede, 5 iugera et dimidium. In villa, que vocatur Marsen, emit sex iugeres a filiis Wescelonis; inde solvuntur quadraginta octo modii havene. In eadem villa emit dimidium mansum et dimidium iuger a Fritherico; inde solvuntur quadraginta modii havene et quinque solidi. In eadem villa emit ab Alberone Monoculo 3 iugeres et dimidium; inde solvuntur viginti quinque modii havene. Horum omnium advocaciam tenet Wernerus scultetus.

In villa, que vocatur Sluodwethe, emit dimidium mansum ab Heinrico canonico, filio Volquini de Werkijnde; inde solvuntur quindecim modii tritici. Inde advocatus est Alfricus.

In villa, que vocatur Scalewijch, dedit unum mansum Wigerus vel Wigherinus, pater Werenboldi monachi nostri; inde solvuntur centum modii havene et decem

solidi. In eadem villa emit ab Heinrico mansum et dimidium; inde solvuntur sexaginta modii have. Inde est advocatus Wilhelmus filius Theoderici.

In villa, que vocatur Flothen, emit dimidium mansum a Sigehardo, filio Azonis de Alderdelle; inde solvuntur decem et octo modii tritici. Ibidem dedit nobis Riswidis de Asmundelf vel Esendelf quatuor iugeres; unde solvuntur. De hiis est advocatus Gerardus scultetus.

XII. (AANTEKENING OVER AANWINSTEN ONDER ABT
WIBOLD. 1161—1176.)

De redempcione ecclesie de Flardinghe et de pluribus aliis, per Wiboldum ¹⁾ *abbatem expositis.* — Domnus Wiboldus ¹⁾ abbas dedit comiti Florencio pro redempcione ecclesie Flardinghe centum triginta libras. Item ad aggerem componendum in Malink octoginta libras. Idem dedit ad novum aggerem in Hargan septuaginta libras. Idem abbas in Scotia pergens, ad deducendam Adam, sororem regis Scocie, in matrimonium Florencii comitis decimi, amplius quam quadraginta marcas expendit. Idem abbas emit ecclesie duo preciosa ostra.

XIII. (AANWINSTEN ONDER ABT FRANCO. 1182—1206.)

1. *De terra in Aldenthorp, per Franconem abbatem vendita, et pecunia inde recepta in meliores usus conversa.* — Notum sit omnibus, quod domnus Franco abbas vendidit terram in Aldendorpe, persolventem libram, pro qua recepit viginti sex libras; ex quibus dedit undecim libras Simoni cognomento Vak pro terra, persolvente undecim uncias, que iacet in Heylichloe, et in Warmonde dimidium mansum, persolventem novem uncias.

2. *De quibusdam bonis a Rothardo monacho et Heinricho filio suo oblatis.* — Rothardus monachus optulit monasterio Hecmundensi sex fiertelen et septimam cari-

¹⁾ Er staat beide malen Wilboldus, later veranderd in Wiboldus.

tati, que solvunt annuatim septem uncias, quarum quinque iacent in Thiedertrike-lande et due videlicet fiertele in Brotherscinghe-were. Heinricus filius eius optulit ecclesie tres *gherse*, que solvunt annuatim duas uncias, quarum due iacent in Eremer-venne et una in Reyn-
dinghe-waghe.

3. *De possessionibus, per dominum Franconem abbatem emptis, redemptis et acquisitis, et de quibusdam debitis; per eundem solutis et expositis.* — In Scie dominus Franco abbas emit ab Allino unum mansum 25 libris. A Theoderico filio Thome beneficium unius libre redemit 7 libris. Decimam in Maline redemit a Volkmaro 8 libris. Ab eodem Volkmaro mansum in Scipliede redemit 6 libris. Eidem Volkmaro persolvit quatuor marcas. Heinrico filio Philippi de Flardinghe persolvit decem marcas, quas abbati Lamberto ad servandum dederat. In Noirtiche partem decime redemit a Theoderico de Alkmade decem libris. Pro hofsteden, quas Iacobus monachus noster dederat ecclesie nostre, persolvit Hugoni de Elkerslote 4 marcas et 5 solidos, quas idem Hugo invadiaverat. Et Huberto filio eiusdem Iacobi dedit quinque libras. Dedit eciam cuidam mulieri de Alkmare pro uno hofstede 18 solidos. Theoderico cognomento Roper persolvit decem libras. Reymero de Bachem pro decima in Arem dedit 12 libras. Theoderico comiti prestate sunt 48 libre, quas non persolvit. A Gherbrando Meiring et sororibus eius terram, que solvit sex uncias, emit 5 libris. Ab Ermegherda uxore Ghiselberti de Rinneghem dimidii mansi pratum et unam fiertellam redemit novem libris, que persolvunt 14 uncias, ex quibus octo uncias constituit in anniversario suo.

XIV. (VERVOLG VAN DE GOEDERENLIJST DER ABDIJ.)

De pluribus possessionibus in Escemdelf situatis. — In Escemdelf iuxta Wirefert in Broke octo virgas et dimidiam. In Reynerdes-were tercium et dimidium volchere. In Ockengen-were duo volchere. In Syrekes-were unum volchere. In Ferthemeres-were unum fiertel. In Deddes-were unum volchere. In Sculteke-were duo volchere. In

novem virgis dimidiam et terciam partem virge de terra Petri quinque solidos. In Nesse in oriente quinque volchere. In Parvo-hem tres pascuas. In Nollekte-hem unam pascuam et 4 pascuas. In Oxenvenne quinque pascuas. In Ulteriori Esce quinque pascuas. In Gerwardes-hem sex pascuas et quarta pars pascue. Ab occidentali parte Flet quartum decimum hem, a via usque in Hi. In Were-esce alteram dimidiam pascuam. De terra Wilhelmi undecim falcaciones et quintum dimidium volchere, de Velsermere usque ad aquam, que dicitur Hi, in directum procedentes. In Cornevenne quinta(m) decimam pascuam. Ab occidentali parte Flet septimum hem, de via usque in Hi. In Reynwardes-were unum volcher. In Wilbrandi Magni-were duo volgher. In Franc-were quatuor volghere. In Smale-were quatuor falcaciones, de Velseremere usque in Sadne. In Franebroeke tres falcaciones. In Wolbodenke-hem duas falcaciones. In Ludolfenke-were unam falcacionem. In Vertenke-were duas falcaciones et duas pascuas. In Westengheest dimidium fiertel seminarie terre. Ad hanc pertinet in Froanen una falcacio et in Sunderlant una falcacio et due pascue. In Nye-were duas falcaciones. In Franebroeke unam et dimidiam falcacionem. In Brede-were terra Ricteti due falcaciones. Banescce quatuor uncias. Solvit Nyedorp viginti quatuor solidos. In Thorengheest est abbatis hem. In Hemstekes-hem duas falcaciones. In Luliolfenken-were tres falcaciones. In Ludolfenke-hem tres falcaciones. In Rethbroeke et in Novo-were duas falcaciones. In Popenkehem et in Thedricinken-hem octo falcaciones. In Cokslote duas falcaciones. In Bochem tres falcaciones.

XV. (AANWINSTEN ONDER ABT LUBBERT. 1206—1226.)

De commutatione quarundam possessionum, in Elthorp et in Scorle situatarum, facta pro quibusdam terris in Esmundelf situatis. — In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Lubbertus, Dei gracia abbas Egmondensis, notum facio presentibus et futuris, quod communicato capituli nostri consilio cum Wilhelmo de Ek-

thorp et uxore eius Aldwi, talem bonorum nostrorum in Ekthorp et Scorle fecimus commutacionem. Dedimus eis terram ecclesie nostre, deputatam usui fratrum nostrorum infirmorum, in Ekthorp, que solvebat annuatim septem uncias. Et in Scorle terram, solventem sex uncias, proprietario usu ab eis et suis heredibus possidendam. In cuius compensacionem dederunt ecclesie nostre terram suam, que iacet in Asmendelf, habentem quindecim math. Insuper ad caritatem dedit fratribus viginti quinque solidos. Quod ut perpetua firmitate nitatur, scriptum hoc sigillis nostris signavimus. Huius rei sunt testes Theodericus prior, Gregorius, Heinricus, Wilhelmus, Walterus, Igerus et alii fratres nostre congregacionis. Sacerdotes: Bertholomeus de Berghen, Ambrosius de Scoirle. Laici: Ysbrandus de Hairlem, Theodericus de Alsmer, Isbrandus de Egmonde, Allardus et Florencius fratres eius, Nicholaus et Nicholaus fratres, filii Nicholai de Heilghelo, Wilhelmus, Evo, Ysbrandus, Loef.

XVI. (LEENMANNEN DER ABDIJ.)

1. *De feodo domni Franconis de My, in Leythorpe situato.* — Domnus Franco de My possidet in feodo a monasterio Hecmundensi sex fiertelen et dimidium, sexaginta unum *ghers*. Hec terra sita est inter terram Theoderici de Alkmade et feodum Wilhelmi de Sile, quod etiam pertinet ad ius proprietatis Hecmundensis monasterii; inter Sile et ecclesiam Leitherdorp sita est terra hec.

2. *De feodo Haganonis de Hairlem.* — Feodum, quod habet Hagano de Hairlem de ecclesia Hecmundensi, iacet in Brechtgherts-weert, et extenditur directe a Sperrn usque ad flumen, quod dicitur Lede.

HUCUSQUE EXCERPTA ET COLLECTA DE ANTIQVO TEXTU EWANGELIORUM ET DE LIBRO SANCTI ADALBERTI. RELIQUA VERO EX DIVERSIS ANTIQVIS CRONICIS, LIBRIS, REGISTRIS, LITTERIS, CYROGRAPHIS, INSTRUMENTIS, TRANSMPTIS, COPIIS ET PRONUNCIACIONIBUS SUNT COPULATA.

EGMONDSCH E ANNALEN UIT DE VEERTIENDE EEUW,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. A. HULSHOF.



Het bekende Egmondsche Cartularium op het Rijksarchief te 's-Gravenhage, waaraan ook de hiervoor afgedrukte Haecmundensia ontleend zijn, bevat voorin een zaakregister, dat meer aandacht verdient dan gewoonlijk aan dergelijke stukken wordt geschonken. Uit het opschrift: „Tabula de hiis que habentur in hoc volumine et que contigerunt in Egmunda vel eciam que contigerunt monasterio per succedencia tempora”, blijkt reeds, dat het geen gewone bladwijzer is. Het is eene chronologische inhoudsopgave, vermeerderd met vele historische aantekeningen vooral omtrent de Egmondsche abdij en het Hollandsche gravenhuis, „eene tweede serie Egmondsche annalen” ¹⁾ dus. „De indexmaker is ongemerkt korte kronijkschrijver geworden”, zegt zeer terecht Bakhuizen van den Brink, ²⁾ die het voornemen heeft gehad de Tabula uit te geven: „ik wil den eerwaardigen vader

1) Aldus Mr. Muller, hiervoor p. 3 noot 2, die mij op dit stuk opmerkzaam heeft gemaakt en mij verzocht het in aansluiting aan de door hem gepubliceerde Egmondsche goederenlijsten uit te geven. Door zijne bemiddeling mocht ik het Cartularium voor korten tijd op de Utrechtsche universiteitsbibliotheek ter inzage ontvangen.

2) *Het Nederlandsch Rijksarchief*, I (1857), p. 171.

uit de abdij van Egmond en van die Tabula gaarne de hulde bewijzen, zijne anecdota aan het slot van deze Haecmundensia op te teekenen."

Later heeft Van den Bergh de eerste helft dezer Tabula tot 1299 onder den titel „Necrologium van Egmond", maar zonder eenige toelichting, als aanhangsel in zijn *Oorkondenboek*, I, p. 332—335 afgedrukt. Den eigenlijken index heeft hij weggelaten en alleen die aantekeningen opgenomen, welke met den inhoud van het Cartularium geen verband hielden, blijkbaar in de meening, dat zij alle waren geëxcerpeerd uit een verloren Necrologium van Egmond. Op die manier werden echter historische mededeelingen buitengesloten, alleen omdat er eene verwijzing naar een folium van het Cartularium stond bijgeschreven. Van den Bergh geeft dus slechts een onvolledig brokstuk. Met behulp alleen daarvan is bezwaarlijk na te gaan, of de Tabula door middeleeuwsche kroniekschrijvers is gekend en gebruikt. Zoo staat bijvoorbeeld fol. 3b onder het jaar 1138 de door Van den Bergh weggelaten aantekening: „Eodem anno xxxvii Theodericus, comes Hollandie, Jherosolimam proficiscens ac anno sequenti revertens presenciam domini pape Innocencii 2ⁱ adiit, ubi sub annuali tributo 4 solidorum Frisingensium monete beato Petro tam Egmondense monasterium quam Reynsburgense obtulit." Nu vinden wij dit bericht over Dirk VI in bijna woordelijk gelijkkluidenden vorm ook bij Beka en bij Johannes a Leydis in diens *Chronicon Egmondanum*. Het is toch zeker van belang te kunnen nagaan, of beiden het misschien aan onze Tabula hebben ontleend.

Onlangs heeft Dr. L. M. G. Kooperberg, het tweede gedeelte van de Tabula na 1299 uitgegeven in de *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, XXXV (1913), p. 226—236. De heer K. laat ons zien, hoe men een middeleeuwsch stuk *niet* moet uitgeven. Hij heeft wel begrepen, dat Van den Bergh's weglating van den index geene navolging verdiende; daarom geeft hij niet alleen de historische aantekeningen, maar ook de inhoudsopgave. Het had echter op zijn weg gelegen om Van den Bergh's verzuim te herstellen door het stuk in

zijn geheel zonder eenige uitlating af te drukken en in eene korte inleiding ons over den tijd van vervaardiging der Tabula en over hare bronnen nader in te lichten. Maar daarover wordt met geen woord gerept. Bovendien wemelt zijne uitgave van fouten, welke grootendeels voortkomen uit palaeographische onkunde.

Ter illustratie geef ik de volgende voorbeelden:

Bijdragen p. 227 regel 16: que antea; lees: quia antea. In het hs. staat q^a, de gewone afkorting voor quia; die voor que is q̄.

P. 228 regel 12: Jan de Woude; lees: Jacobi de Wouda. In het hs. staat iaⁱ.

P. 228 regel 13: Cappelia; lees: cappellania. In het hs. staat capplia. Dezelfde fout wordt gemaakt p. 229 regel 4 v. o.; p. 230 regel 1, 6; p. 231 regel 5 v. o.; p. 232 regel 17, 23, 3 v. o. Het woord „cappelia” bestaat niet.

P. 228 regel 15: Julii die secundo; lees: Julii die tertia. In het hs. staat 3^a. Kooperberg zet herhaaldelijk 2, waar het hs. 3 heeft, bijv. p. 229 regel 7: II Sept.; lees: 3^a Septembris. — p. 229 regel 9: 2 libros; lees: 3 libras. — p. 229 regel 13—14: Jacobus, episcopus Trajectensis 42, obiit xii Kal. Augusti; lees: 43, obiit 13 Kal. — p. 230 regel 2: II Kal. Oct.; lees: 3 Kal. Octobris.

P. 228 regel 19: Anno xij obiit Julii die secundo Wilhelmus, filius domini Gherardi de Egmonda, qui legavit unam libram annuatim. Et sepultus est ad caput Ade, avie sue, inter patrem suum et matrem suam, Elizabeth de Strenen; II filios reliquit; lees: Julii die tertia en nec filios reliquit. In het hs. staat ne. De vijftiende-eeuwsche n lijkt wel iets op twee naast elkaar geplaatste letters i, maar als teeken voor twee werd de tweede i toch steeds als j geschreven. Als de heer Kooperberg hier consequent was geweest, had hij 200 moeten lezen, maar dat heer Willem van Egmond tweehonderd zonen zou hebben gehad, zal hem toch te onwaarschijnlijk zijn voorgekomen.

P. 228 regel 1 v. o.: Guido, episcopus Trajectensis, qui obiit; lees: Guido, episcopus Traiectensis 42, obiit.

In het hs. staat 42; de vijftiende-eeuwsche 4 heeft inderdaad wel iets van de letter q, maar q² is het vaste teeken voor quia. Palaeographisch had de heer Kooperberg dus desnoods quia kunnen lezen, maar nooit qui; immers de afkorting voor qui is q'.

P. 231 regel 1: Anno eodem xii; lees anno eodem xlj.

P. 231 regel 2 v. o.: profuit; lees: prefuit. In het hs. staat pfuit.

P. 234 regel 17: in proprio Andree; lees: in profesto Andree. In het hs. staat pf^o andree.

P. 235 regel 9: anno 1416, lees: anno Mccccxj.

P. 235 regel 20: Anno Domini 1411 in die sancti Seracii obiit domina Margareta, uxor ducis Alberti, sacerdoti; lees: Anno Domini Mccccxj in die sancti Servacii obiit domina Margareta, uxor ducis Alberti secunda. In het hs. staat: s c d a. De oplossing daarvan in sacerdoti is kostelijk. De heer Kooperberg heeft zeker gedacht, dat sacerdoti de vrouwelijke vorm van sacerdos moest zijn en, daar de Roomsche kerk geen priesteressen kent, hier in de beteekenis van „non” moet zijn gebruikt. Dat de weduwe van hertog Albrecht hare laatste levensdagen in een klooster zou hebben doorgebracht, is wel mogelijk; maar het gebruikelijke Latijnsche woord voor „non” is in de Middeleeuwen „sanctimonialis”, „monialis” of „monacha”. Had de heer Kooperberg even de moeite genomen Ducange op te slaan, hij zou hebben bemerkt, dat het woord „sacerdoti” in het geheel niet bestaat. Bovendien als hij iets verder had gekeken dan zijn neus lang is en had gelet op de aantekening op het jaar 1404, welke een tiental regels vroeger staat, dan zou hij dezen palaeographischen bok niet hebben geschoten. Immers daar lezen wij: „Anno 1404, ipso die Lucie virginis, obiit dux Albertus comes Hollandie, sepultus in Hagha. Margaretha prima obiit ante ipsum, anno 1385. Altera Margareta, in die sancti Servacii, anno 1411.” Alleen de uitdrukking „altera Margareta” zou hem reeds hebben moeten waarschuwen.

P. 236 regel 9: Anno 1421 abbas Egmondensis, dominus Gherardus Ockenberch, appellatus ad curiam Romanam; lees: appellavit. In het hs. staat: appellat.

P. 236 regel 8 v. o.: Anno 1446 Hoc Ghysbert van de Hoek heeft uterlic recht ant cloister ghedaen; lees: Hoe Ghysbrecht van der Hoel heeft wterlic recht over tcloister ghedaen. In het hs. staat: Ghysbr. vā d'Hoel... ov' tcloister.

Ik wijs deze fouten aan om aan te toonen, dat eene nieuwe uitgave ook van het tweede gedeelte niet overbodig is, en tevens om door een sprekend voorbeeld te laten zien, dat zelfs een academisch gevormd historicus wel degelijk eerst ernstige studie mag maken van het middeleeuwsche schrift en vooral van het stelsel van middeleeuwsche afkortingen, voordat hij het kan wagen middeleeuwsche teksten uit te geven.

Voordat ik den tekst der Tabula laat volgen, eerst nog een enkel woord over den tijd van hare vervaardiging, de daarbij gebruikte bronnen en over hare plaats in de Nederlandsche chronicographie. De Tabula in haar tegenwoordigen vorm is, evenals het Cartularium, geschreven in de tweede helft der XV^{de} eeuw. Ik houd beide echter voor een afschrift van een ouder origineel.

In het Cartularium zijn vier hoofdafdeelingen te onderscheiden. 1°. fol. 1a—15a excerpten uit het Egmondsche Evangeliarium en het zoogenaamde St. Adalbertsboek. 2°. fol. 15a—81b verzameling afschriften uit kronieken en archiefstukken, zooals uit het opschrift fol. 15a blijkt: „Hucusque excerpta et collecta de antiquo textu ewangeliorum et de libro sancti Adalberti. Reliqua vero ex diversis antiquis cronicis, libris, registris, litteris, cyrographis, instrumentis, transsumptis, copiis et pronunciationibus sunt copulata.” 3°. van fol. 81b af „Dedicationes et consecrationes ecclesie, altarium et capellarum, reliquie et indulgentie monasterii Hecmundensis”; dit breekt fol. 84b af, terwijl de katern, die daarop volgde (fol. 85—99), verloren is gegaan. 4°. fol. 100a—114a handelen over twisten tusschen de abdij en de heeren van Egmond; daarop volgen over hetzelfde onderwerp nog een aantal losse stukken, niet gefolieerd en samen 26 beschreven bladen van uiteenlopend formaat, welke eerst in het laatst der XV^{de} eeuw of in het begin der XVI^{de} eeuw zijn bijgebonden.

Oorspronkelijk is de Tabula alleen voor de eerste twee afdeelingen gemaakt. Verwijzingen naar de derde en vierde afdeeling komen slechts zeer sporadisch voor; zij zijn blijkbaar eerst later ingelascht. De stukken der tweede afdeeling loopen geregeld door tot 1381. Vermoedelijk zijn dus in dat jaar niet alleen de eerste twee afdeelingen van het Cartularium bijeengebracht, maar is toen ook de Tabula daarop vervaardigd; immers met 1381 houdt de eigenlijke index op. Het stuk uit 1394, dat fol. 79a—b staat, is dan eerst naderhand in het origineel bijgeschreven, evenals het slot der Tabula na 1381, dat echter ook wel door den XV^{de} eeuwischen copiist kan zijn toegevoegd.

Dat de Tabula niet veel later dan 1381 kan zijn opgesteld, blijkt uit het feit, dat het door Van Wijn uitgegeven en in 1384 vervaardigde Necrologium van Egmond ¹⁾ daarbij niet is gebruikt.

In de tweede plaats dient te worden nagegaan, uit welke bronnen de indexmaker zijne historische aantekeningen heeft geput. Als zoodanig wordt een Egmondsch Necrologium aangehaald. Fol. 5a (hierachter p. 58): „Anno Domini 1208 obiit dominus Walterus de Egmonda xij die Septembris; hic pater domini Wilhelmi et Gherardi militum, quamvis cognomento malus, dedit x solidos ad caritatem annuatim primusque *Egmondensium Kalendario* inscriptus” ²⁾. In het door Van Wijn uitgegeven Necrologium komt deze op 13 September 1208 overleden Wouter van Egmond niet voor. De vervaardiger der Tabula moet dus met „Kalendarium Egmondense” een ander

1) In *Huiszittend Leeven*, II. 1, Amsterdam 1812, p. 90—140 uit de omstreeks 1526 geschreven copie van Balduinus de Haga in hs. 611 der bibliotheek van de Maatschappij van Nederl. Letterkunde. Het origineel is uit de XIV^{de} eeuw, daar weldoeners uit de XV^{de} eeuw niet worden vermeld. Ik plaats het in 1384, omdat de meeste jaartallen ongeveer vallen in het derde kwartaal der XIV^{de} eeuw en vooral de jaren 1381 tot 1384 naar verhouding zeer dikwijls voorkomen. Na 1384 zijn slechts drie weldoeners vermeld, op de jaren 1388, 1393 en 1398; zij zijn vermoedelijk later bijgeschreven.

2) Het wordt nog eens genoemd in eene aantekening pag. 55.

Necrologium hebben bedoeld. Dat er inderdaad een ouder Necrologium van Egmond heeft bestaan, blijkt overtuigend uit het feit, dat de oudste weldoeners der abdij in het door Van Wijn uitgegevene ontbreken. In de Tabula echter worden zij wel vermeld; ongetwijfeld zijn zij daar aan het oudste Necrologium ontleend. Dit is ook de reden, waarom Van den Bergh het stuk „Necrologium” heeft genoemd. Omdat de Tabula het eenige geschrift is, dat deze opgaven van het verloren gegane Necrologium uitvoerig, blijkbaar zelfs vrij volledig heeft bewaard, moet zij worden gerekend tot eene der belangrijkste bronnen voor de oudste geschiedenis van Egmond en van het daarmee zoo nauw verbonden Hollandsche gravenhuis.

Hoe is nu de Tabula ontstaan? Is eerst de index op het Cartularium vervaardigd en heeft in later tijd een lezer de historische aantekeningen uit het Necrologium toegevoegd? Lettende op den aard van den index, acht ik dit niet waarschijnlijk, want deze is weinig anders dan eene korte chronologische lijst van giften aan het klooster met de namen der schenkers. Is het niet haast vanzelf sprekend, dat de indexmaker bij het samenstellen dezer lijst het „liber benefactorum” zijns kloosters (met dezen naam werd het Necrologium ook wel, en terecht, aangeduid) heeft ter hand genomen en daaruit de sterfjaren der weldoeners heeft overgeschreven? In den regel worden na de graven hunne kinderen vermeld, die ongetwijfeld ook uit het Necrologium zijn overgeschreven. Nu wordt bij de namen dezer kinderen meermalen verwezen naar het folium, waarop zij in het Cartularium voorkomen. Het is toch waarschijnlijker, dat dit is gedaan door den indexmaker zelf dan door een lateren lezer, die het Necrologium excerpeerde.

Eene tweede bron der Tabula is de kroniek van Beka. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende plaatsen:

Tabula fol. 2b (hierachter	Beka p. 36: Hic Aufridus
p. 50): Hic Ansfridus, eciam	inspirante Deo multa praedia
comes Teysterbancie, multa	patrimonii sui donavit ad
predia sui patrimonii tradidit	usum sanctae Trajectensis
Trajectensi ecclesie.	ecclesiae.

Tabula fol. 3b (hierachter Beka p. 43: Post obitum p. 51): Conradus, Heynrici Wilhelmi praesulis quidam quarti Cesaris nutricius, factus episcopus Traiectensis, Conradus xxii electus est impetravit ab Heynrico tertio episcopus, qui Henrici quarti Caesaris erat nutricius. Hic Conradus impetravit ab Henrico quinto Romanorum rege dominationem Orientalis Frisie, quam marchiones violenter a principibus Hollandie, unde captus est a comite et dimissus, sicut declarant *Cronice*. *Hollandiae*.

Met „Chronice” moet de kroniek van Beka zijn bedoeld, die onmiddellijk achter de aangehaalde woorden de nederlaag en de gevangenneming van bisschop Coenraad verhaalt. Bij het overschrijven is „tertio” in plaats van „quinto” gezet en is verder het woord „abstulerunt” overgeslagen. Zonder twijfel gaan ook de namen der Utrechtsche bisschoppen met hun volgnummer en sterfjaar op Beka terug.

Bij de vraag of de Tabula door latere kroniekschrijvers is gebruikt, richten wij in de eerste plaats het oog op Johannes a Leydis, na Beka onzen meest bekenden en meest gelezen kroniekschrijver. Het ligt voor de hand, dat ook de Tabula is begrepen in de „diversa gesta, epistolae, epitaphia, registra, privilegia praeteritorum”, waaruit hij, naar zijn zeggen, zijn *Chronicon Egmondanum* heeft opgebouwd. Inderdaad komt zijne kroniek op zoo vele plaatsen met haar overeen, dat alle twijfel is buitengesloten: het is zeker, dat hij haar als bron heeft gebruikt.

Wij hebben dus in de Tabula eene tweede serie van Egmondsche annalen, die met de welbekende *Annales Egmondani* zeker niet op ééne lijn kunnen worden gesteld, maar die toch èn om de oude berichten, die er in zijn verwerkt, èn om hare plaats in de Nederlandsche chronicographie de aandacht van de beoefenaren onzer middeleeuwsche geschiedenis wel verdienen.

A. H.

TABULA DE HIIS QUE HABENTUR IN HOC VOLUME
ET QUE CONTIGERUNT IN EGMONDA VEL ECIAM QUE
CONTIGERUNT MONASTERIO PER SUCCEDENCIA TEMPORA.

Anno Domini octingentesimo lxiij comitatus Hollandie datus est Theoderico primo 3¹⁾.

Theodericus primus quid dederit Egmundensi monasterio sive monialibus in eo patet 1²⁾.

Anno Domini octingentesimo lxxij donatio Lothowici regis facta Theoderico primo 3³⁾.

Anno Domini octingentesimo octogesimo nono donatio Arnolfi regis facta comiti Gerolfo 4⁴⁾.

Walgerus princeps fuit frater primi Theoderici comitis Hollandie unde scribitur 4⁵⁾.

Anno Domini nongentesimo pridie nonas Octobris obiit Theodericus primus comes.

Geva prima comitissa uxor Theoderici obiit tercio ydus Januarii et in Egmonda sunt ambo sepulti pro tunc ante altare Beate Virginis.

Eodem anno nongentesimo Odilbaldus duodecimus episcopus Trajectensis obiit 4 ydus Decembris.

Theodericus unigenitus primi comitis, quid dederit cum Hildegardi monasterio patet 1 et 2⁶⁾ et 5⁷⁾. Hujus filii ex Hildegardi fuerunt: Arnulfus comes tercius patri successit; Egbertus, archiepiscopus Treverensis, unde scribitur hic folio 5, et obiit in crastino festi conceptionis anno 994; Herlinda virgo preclara, a sancto Adalberto per visum illuminata, sepulta in Egmonda.

1) Van den Bergh, *Oorkondenboek*, I, n. 26. Het cijfer achteraan den volzin duidt het folium van het Cartularium aan, waarnaar telkens wordt verwezen.

2) S. Muller Fz., *De oudste goederenlijsten der abdij van Egmond*, hiervoor p. 10.

3) Van den Bergh, I, n. 43.

4) Van den Bergh, I, n. 21.

5) Het begin van het gravenregister, bij Bakhuizen van den Brink, p. 199.

6) Muller, p. 10—11.

7) Bakhuizen van den Brink, p. 199.

Anno nongentesimo et 1 obiit Egilboldus xiiij episcopus Trajectensis vij Kalendas Octobris.

Theodericus secundus comes moniales in Bennincbroec statuens monasterium lapideum struxit et monachos constituit ordinis sancti Benedicti.

Wonoboldus, abbas Egmondensis primus, obiit xvij Kalendas Septembris.

Andreas, abbas Egmondensis secundus, obiit pridie nonas Junii.

Bruno, abbas Egmondensis tercius, obiit 4 ydus Februarii.

Anno Domini nongentesimo xvij sanctus Radbodus, 14 episcopus Trajectensis, obiit 3^o Kalendas Decembris.

Anno Domini nongentesimo lxxvij Trajectensis episcopus xv Baldricus, filius Rixfridi comitis Clivensis, obiit 6 ydus Maji.

Anno Domini nongentesimo octogesimo quinto donatio Ottonis regis facta Theoderico comiti secundo patet 4 ¹⁾).

Anno Domini nongentesimo lxxxvij Theodericus 2 comes obiit pridie nonas Maji.

Hildegardis uxor, filia Ludovici regis Francie, obiit quarto ydus Aprilis.

Arnulphus, tercius comes Hollandie, cum conjugue sua Lutgairdi quid dederit monasterio patet 2 ²⁾) et 5 ³⁾).

Quid monasterio Egmondensi donatum sit a diversis hominibus devotis patet 2 et 3 ⁴⁾).

Anno Domini nongentesimo xc Folcmarus, xvi Trajectensis episcopus, obiit 3^o ydus Decembris.

Anno Domini nongentesimo xciiij in crastino sancti Lamberti, scilicet xiiij Kalendas Octobris, Arnulfus comes peremptus est in bello, sepultus in Egmondensi monasterio.

Lutgairdis uxor ejus, filia regis Grecorum, obiit pridie ydus Maji.

Hujus Arnulfi fuerunt ex Lutgairda filii Theodericus et Syfridus Sicco.

1) Van den Bergh, I, n. 64.

2) Muller, p. 11—12.

3) Bakhuizen van den Brink, p. 201.

4) Muller, p. 12—13.

Theodericus, Hollandie comes quartus, et dedit monasterio sicut patet 5¹⁾.

Sifridus preses, qui requiescit eciam in Egmonda, dedit que patent folio 6²⁾.

Thetburga, Sifridi Sicconis uxor, eciam requiescit in Egmonda. De hiis dicitur: Stirps de Siccone processit in hac regione.

Anno Domini nongentesimo xciiij Balduinus primus, Trajectensis episcopus xvij, obiit vi^o ydus Maji et successit ei Ansfridus, ultimus comes Hoyensis, qui dedit comitatum Leodiensi ecclesie. Hic Ansfridus, eciam comes Teysterbancie, multa predia sui patrimonii tradidit Trajectensi ecclesie.

Anno Domini M.vij Ansfridus, xvij episcopus Trajectensis, obiit quinto nonas Maji. Hic construxit triennio ante mortem suam monasterium ordinis sancti Benedicti in Monte Sancto prope Amersfordiam.

Anno Domini M.xxvij Adelboldus, xix Trajectensis episcopus, obiit quinto Kalendas Decembris.

Anno Domini M.xxx Sifridus Sicco preses, filius Arnulfi et Lutgarde comitisse, obiit quinta die Junii et sepultus pro tunc est cum Thetburga conjuge in medio ecclesie monasterii Egmondensis; sed quia eadem ecclesia per Walterum abbatem transposita est, ideo sepulcrum ipsius mansit in abside australi dicte ecclesie.

Anno Domini M.xxxix tercius Theodericus, Hollandie quartus comes, obiit vi^o Kalendas Junii.

Othilhildis comitissa rediens ad Saxoniam obiit anno M.xliij vij ydus Marcii.

Hujus Theoderici filii fuerunt ex Othilhildi³⁾ Theodericus et Florencius.

Theodericus quintus comes [et que dedit patet folio 4)] modico tempore regnavit. Florencius primus, frater ejus, et que dedit patent folio vi et xvj.

1) Bakhuizen van den Brink, p. 203—204.

2) Bakhuizen van den Brink, p. 204.

3) Er staat: Othilhildi.

4) De tusschen haakjes geplaatste woorden zijn doorgeschrapt.

Theodericus quartus, Hollandie comes quintus, Dordraci occubuit anno M.xlvij v ydus Maji.

Anno M.liij Barnulfus, episcopus Trajectensis xx, obiit xiiij Kalendas Augusti. Hic transtulit abbaciam de Monte Sancto.

Anno Domini M.lvij Reynerus, abbas Egmondensis 4, obiit quarto nonas Septembris.

Florentius primus, Hollandie comes sextus, in bello fuit occisus 4 Kalendas Julii anno M.lxj.

Gheertrudis postea ex Roberto comite Flandrie genuit Robertum et tres filias. Hec autem obiit quarto die Augusti, sepulta in Flandria.

Hujus Florencii filius ex Gheirtrude Theodericus dedit que patent infra 2¹⁾.

Florencius, filius Florencii, obiit puer, sepultus ad caput patris sui postea defuncti, tumulo quo requiescit Theodericus frater suus comes 7.

Anno Domini M.lxxi Godefridus dux cum Wilhelmo episcopo Hollandiam potenter introivit et Delf opidum struxit.

Anno M.lxxv Godefridus dux per quemdam Ghisbertum Andwerpie wlneratus ad Trajectum ductus obiit v Kalendas Marcii.

Anno M.lxxv Wilhelmus, episcopus Trajectensis xxi, obiit quinto Kalendas Maji.

Conradus, Heynrici 4ⁱ cesaris nutricius, factus episcopus Trajectensis, impetravit ab Heynrico 3^o rege dominationem Orientalis Frisie, quam marchiones violenter a principibus Hollandie, unde captus est a comite et dimissus, sicut declarant Cronice.

Anno M.lxxxij comes septimus Theodericus quintus quedam mutuavit erga monasterium 2²⁾.

Eodem anno et die septimo Kalendas Augusti cum uxore sua per patres suos data confirmavit 15³⁾.

1) Muller, p. 13—14.

2) Muller, p. 13—14.

3) Van den Bergh, I, n. 89.

Anno Domini M.xci Theodericus quintus, Hollandie comes septimus, obiit quinto Kalendas Decembris, ad caput Florencii Crassi tunc sepultus.

Othilhildis comitissa obiit xiiij Kalendas Decembris, tumulata cum marito in Egmondensi monasterio. De hiis conjugibus nati sunt Florencius successor patris, et que dedit patent infra 6 ¹⁾; Machtildis postmodum Francorum regina.

Computatio de redditibus monasterii Egmondensis ex libro sancti Adelberti scripta 7 ²⁾.

Ecce pertinentes Egmondensi monasterio 7 ³⁾ folio et 20, anno M.clvi ⁴⁾.

De decimis minutis in Frisia 7 ⁵⁾.

De decimis majoribus 7 ⁶⁾.

Anno M.xcix Conradus, xxij Trajectensis episcopus, occisus est viij Kalendas Maji.

Anno Domini M.cvi Stephanus, quintus abbas Egmondensis, obiit 3^o nonas Januarii.

De quibusdam permutationibus possessionum inter Adallardum abbatem et quendam Eilgerum 8 ⁷⁾.

Anno M.cvij Florencius comes iram Dei imprecatus est testamentum suum infringere volentibus 17 ⁸⁾.

Anno M.cxii obiit Burchardus, episcopus Trajectensis, xv Kalendas Julii.

De possessionibus per Adalardum abbatem et alios ad vinum donatis et confirmatis 8 ⁹⁾.

De possessionibus a diversis ad caritatem assignatis 8, 9 ¹⁰⁾.

1) Bakhuizen van den Brink, p. 206—207.

2) Muller, p. 16.

3) Muller, p. 18.

4) Van den Bergh, I, n. 133.

5) Muller, p. 18.

6) Muller, p. 18.

7) Muller, p. 18—19.

8) Van den Bergh, I, n. 98.

9) Muller, p. 20—21.

10) Muller, p. 21—23.

Anno M.cxvi Florencius comes dedit decimas in Alcmaria Egmondensi monasterio 17 ¹⁾).

Anno M.cxx Adalardus, abbas Egmondensis sextus, obiit x Kalendas Maji et sepultus est ante chorum ecclesie parochialis, quam construxerat in honorem Beate Marie Virginis.

De permutatione possessionum inter Ancelinum abbatem et supradictum Eilgerum 8 ²⁾).

De possessionibus ad vinum emendum donatis patet supra.

Anno Domini M.cxxi Florencius et Hollandie comes octavus obiit vj nonas Marcii.

Petronilla comitissa obiit x Kalendas Junii scilicet anno M.cxliij.

Ex Florencio et Petronilla nati sunt: Theodericus in comitatu succedens et quid dedit patet 11 ³⁾); Florencius occisus in Trajecto vij Kalendas Novembris et in Reynsburch sepultus anno M.cxxxij; Symon obiit juvenis vij^o ydus Novembris; Hadewigis.

Circa annum M.cxxvi Lotharius imperator, avunculus Theoderici, abstulit comitatus de Ostergou et Westergou ab ecclesia Trajectensi et secundum antiqua privilegia incorporavit Hollandie comitatui.

Anno M.cxxxiiij Ancelinus, abbas Egmondensis septimus, obiit 3^o Kalendas Novembris.

Anno M.cxxvij Godebaldus, episcopus Trajectensis xxiiij, obiit monachus in Oestbroec pridie ydus Novembris.

De redditibus caritatis tempore abbatis Walteri acquisitis 9 ⁴⁾).

Item adhuc de redditibus caritatis ab eodem acquisitis 9 ⁵⁾).

De hominibus et fundis ad ecclesiam Flairding pertinentibus 10 ⁶⁾).

1) Van den Bergh, I, 103.

2) Muller, p. 19—20.

3) Muller, p. 29—30.

4) Muller, p. 23—25.

5) Muller, p. 25—23.

6) Muller, p. 28.

De quibusdam ministerialibus extra Egmondam commorantibus 10 ¹⁾).

De jure monasterii Egmondensis super ministerialibus 11 ²⁾).

De quadam pensione „buttink” vocata 11 ³⁾).

De quodam jure super commorantibus in Egmonda 11 ⁴⁾).

De jure quod evelganc dicitur ministerialibus prohibito 11 ⁵⁾).

De ceteris ab abbate Waltero permutatis quere in sequenti latere.

Anno Domini M.cxxxvii obiit Andreas, Trajectensis episcopus xxv, nono Kalendas Julii.

Eodem anno xxxvii Theodericus, comes Hollandie, Jherosolimam proficiscens ac anno sequenti revertens presenciam domini pape Innocencii 2ⁱ adiit, ubi sub annuali tributo 4 solidorum Frisingensium monete beato Petro tam Egmondense monasterium quam Reynsburgense obtulit.

Anno M.cxxxix Innocencius 2 papa dedit monasterio Egmondensi et Reynsburgensi exemptionis privilegium.

Anno M. centesimo xlii in dedicacione ecclesie Egmondensis comes Theodericus et Sophia obtulerunt ut patet 11 ⁶⁾).

Item episcopus Trajectensis Herbertus exemptionis privilegium eodem die dedicationis roboravit 19 ⁷⁾).

In eodem privilegio Harberti pontificis habetur de libertate super exactione thelonaria 19 ⁷⁾).

In eadem littera Hardberti pontificis post Gherardum de Theiling ponitur Berewoldus advocatus 19.

Anno M.cxlvi Arnoldus episcopus Coloniensis dedit libertatem thelonii sui Coloniensis 19 ⁸⁾).

1) Muller, p. 28—29.

2) Muller, p. 29—31.

3) Muller, p. 31.

4) Muller, p. 31—32.

5) Muller, p. 32.

6) Muller, p. 29—30.

7) Van den Bergh, I, n. 124.

8) Van den Bergh, I, 126.

Anno M.cl Hardbertus, episcopus Trajectensis xxvi, obiit 3^o ydus Novembris.

Anno M.clvi Hermannus, Trajectensis episcopus xxvii, obiit vi^o Kalendas Aprilis.

Anno M.clvi Gherardus abbas Ebternacensis resignavit 24 ecclesias pro monasterio Egmondensi 20¹⁾).

Anno Domini M.clvij Theodericus quintus, Hollandie comes nonus, obiit vi^a die Augusti.

Sophia comitissa supervixit sancte xix annis visitando loca sancta sepultaque est in Jherosolima.

Filii comitis Theoderici et Sophie: Florencius comes patri succedens, et quid egerit patet infra anno lxij et lxiiij; Otto comes de Benthem; Balduinus episcopus Trajectensis; Theodericus episcopus Trajectensis; Peregrinus preses. Iste fuit senior filius, sed obiit duodennis ut patet in epitaphio Egmonde; Sophia abbatissa in Fontanella²⁾; Hadewigis, sanctimonialis in Reynsburch, obiit anno M.clxvij v Kalendas Septembris; Geertrudis infantula obiit 4 ydus Augusti; Petronilla, domicella pulcherrima, obiit pridie nonas Decembris³⁾; Robertus allegatur frater Florencii 3ⁱⁱ forte naturalis patet 21 folio infra⁴⁾.

Nota quod in sequenti littera venerabilis abbatis Walteri ponitur Berewoldus ecclesie advocatus et eo tempore fuerunt plures advocati scilicet quilibet infeodati. De isto Berewoldo processerunt Egmondenses domini, ut eciam dicunt ipsi. Ante quem Berewoldum nusquam ponuntur Egmondenses domini nec inveniuntur in Kalendario Egmondensis monasterii.

Possessiones per abbatem Walterum permissione Theoderici comitis noni permutate 12⁵⁾).

De diversis possessionibus in Poel acquisitis 12⁶⁾).

1) Van den Bergh, I, 134.

2) Verbeterd uit: Reynsburch.

3) Verbeterd uit: xvij Kalendas Augusti.

4) Van den Bergh, I, n. 143.

5) Muller, p. 32—33.

6) Muller, p. 34—35.

De possessionibus in Velsen acquisitis 12 ¹⁾).

De redditibus quos abbas ad domum infirmorum etc. assignavit 13 ²⁾).

De quibusdam redditibus in Eckerslote receptis 13 ³⁾).

De prediis per abbatem Walterum in episcopatu Trajectensi acquisitis 13 ⁴⁾).

Anno Domini M.clxj Walterus, venerabilis abbas Egmondensis 8, obiit 4^o Kalendas Decembris.

Abbas Wiboldus succedens Waltero redemit erga Florencium comitem ecclesiam Flairding 14 ⁵⁾).

Anno M.clxij Florencius 3, Hollandie comes decimus, restituit ecclesiam Flairding etc. 21 ⁶⁾).

In littera hac ut patet post Florencium et fratrem ejus Robertum, Theodericum Persijn, Hugkonem de Teyline, Ysbrandum de Hairlem et fratres ejus Gherardum Malot et Meynsonem, Symonem Galo, Aelbertum Benyaert allegatur Dodo advocatus et fratres ejus Theodericus, Berwoldus, Werenboldus.

Nec Dodo dicitur hic miles aut dominus de Egmonda sicut nec pater ejus Berewoldus supra et melius patet anno lxxiiij infra super advocacia 7) 21 ⁸⁾).

Anno Domini M.clxxiiij Florencius 3, Hollandie comes x, declaravit se advocatum legitimum scilicet Dodonem Berenwoldi ex condicto et quod advocaciam non ex beneficio sed ex condicto tam diu teneat quam diu utile videtur abbati et comiti 21 ⁹⁾).

Fratres Dodonis tres erant ut ibi patet: Theodericus, Berenwoldus et Werenboldus.

1) Muller, p. 35—36.

2) Muller, p. 36—37.

3) Muller, p. 37.

4) Muller, p. 37—39.

5) Muller, p. 29.

6) Van den Bergh, I, n. 143.

7) Hierbij staat geschreven: Advocatus id est defensor, ita exponit Archidiaconus(?) et Johannes Andreas post eum in capite generali de electione l. VI.

8) Van den Bergh, I, n. 149.

9) Van den Bergh, I, n. 149.

Anno eodem scilicet M.clxxiiij abbas Wiboldus quinque libras fratribus concessit annuas 22 ¹⁾).

Anno M.clxxv de quitatione sepulture in Ackerslote 22 ²⁾).

Anno M.clxxvi obiit Sophia, venerabilis mater Florencii comitis decimi, Jherusalem sepulta 6 Kalendas Octobris.

Anno M.clxxvi obiit Wiboldus, nonus abbas Egmondensis, vi Kalendas Octobris et vacabat abbacia 4 annis.

Anno M.clxxvii obiit Goetfridus, xxviiij Trajectensis episcopus, 6^o Kalendas Junii.

Anno M.clxxxij obiit Lambertus, abbas Egmondensis decimus, pridie ydus Maji.

Abbas undecimus Franco terram in Aldentorp vendidit et in meliores usus convertit 14 ³⁾).

De quibusdam bonis a Rothardo et filio suo oblatis monasterio 14 ⁴⁾).

De possessionibus emptis et debitis per Franconem abbatem solutis 14 ⁵⁾).

De pluribus possessionibus in Ascendelf situatis 14 ⁶⁾).

Anno M.cxc Florencius 3, comes Hollandie decimus, obiit Kalendis Augusti, sepultus Antiochie.

Ada comitissa, filia Heynrici regis Scothorum, obiit 3^o ydus Januarii.

Ex Florencio et Ada fuerunt filii Theodericus et Wilhelmus et Balduwinus et Florencius. Florencius, filius Florencii et Ade, in Middelburch obiit monachus pridie Kalendas Decembris anno 1210.

Theodericus comes Hollandie undecimus.

Wilhelmus frater ejus anno M.cxcv de terra sancta rediens honorifice susceptus est.

Quid hic Wilhelmus primus dedit postea patebit.

1) Van den Bergh, I, n. 150.

2) Van den Bergh, I, n. 151.

3) Muller, p. 40.

4) Muller, p. 40.

5) Muller, p. 40—41.

6) Muller, p. 41—42.

Balduinus, filius Florencii comitis decimi, obiit xiiij Kalendas Augusti anno M.cciij.

Elisabeth puella, filia Florencii et Ade comitis, obiit vi Kalendas Septembris.

Hathewidis, filia Florencii, obiit ydibus Januarii ¹⁾, sepulta in Hairlem.

Anno Domini M.cxevi Balduinus, filius Theoderici comitis Hollandie noni, Trajectensis episcopus 29, obiit 11^o Kalendas Maji.

Anno Domini M.cxcvii Arnoldus, episcopus Trajectensis 30, obiit octavo ydus Aprilis.

Anno eodem Theodericus, frater Balduini precedentis, episcopus Trajectensis 31, obiit anno 1197.

Anno Domini M.cc Theodericus 2, Trajectensis episcopus 32, obiit nonis Decembris.

Anno Domini M.cc 3^o Theodericus septimus, Hollandie comes undecimus, obiit pridie nonas Novembris.

Adelheida comitissa cum filia sua et genero Ludovico expulsa fuit de patria.

Ada, filia Theoderici, comiti Lossensi anno M.cc 3 desponsata.

Petronilla puella, filia Theoderici comitis, obiit xvij Kalendas Septembris.

Anno M.ccv Otto I, Trajectensis episcopus 33, obiit vij ²⁾ Kalendas Aprilis. Hic de Gelria fuit.

Anno Domini M.ccevi xv Kalendas Aprilis Innocencius 3 monasterium Egmondense sub sua suscepit protectione 22 ³⁾.

Anno eodem vj^o Franco, abbas Egmondensis undecimus, obiit quinto nonas Octobris.

Anno Domini M.cceviij obiit dominus Walterus de Egmonda xiiij die Septembris; hic pater domini Wilhelmi et Gherardi militum, quamvis cognomento malus, dedit x solidos ad caritatem annuatim primusque Egmondensium Kalendario inscriptus.

1) Verbeterd uit: xvij Kalendas Septembris.

2) Misschien is XVII bedoeld; de X is uitgeveegd.

3) Van den Bergh, I, n. 210.

Anno M.ccx Innocencius 3 dedit privilegium circa moderationem interdicti 22 ¹⁾).

Littera Wilhelmi comitis super exactione mansionariorum in Popswood circa annum 1212 22 ²⁾).

Donacio Wilhelmi comitis xij super terra Slielant data monasterio Egmondensi 22 ³⁾).

De feodo Domini Franconis de My in Leytorpe situato 15 ⁴⁾).

De feodo Haghanonis de Hairlem 15 ⁵⁾).

Anno M.ccxv de feodo Theoderici de Alsmer phisici 78 ⁶⁾).

De permutatione possessionum in Ektorp et in Scorle per Lubbertum abbatem facta 23 ⁷⁾).

De redemptione sepulture in Heiligheloe 23 ⁸⁾).

De infeodatione Wilhelmi de Egmonda super advocacia tempore Lubberti abbatis anno 13 23 ⁹⁾).

Forma controversie inter Lubbertum abbatem et Wilhelmum de Egmonda 23 ¹⁰⁾).

Anno M.ccxv Wilhelmus primus, comes Hollandia 12, composuit inter Lubbertum abbatem et Wilhelmum de Egmonda 25 ¹¹⁾).

Anno M.ccxvii obiit dominus Gherardus miles de Egmonda, qui dedit x solidos annuatim sicut pater ejus.

Anno M.ccxvii Aleidis, uxor prima Wilhelmi primi comitis xij, obiit pridie ydus Februarii.

1) 1210 is een vergissing; het moet zijn 1215. Van den Bergh, I, n. 253 plaatst de bul ten onrechte in 1216.

2) Van den Bergh, I, n. 226.

3) Van den Bergh, I, n. 227.

4) Muller, p. 43.

5) Muller, p. 43.

6) Van den Bergh, II, Nalezing n. 11.

7) Van den Bergh, I, n. 377.

8) Van den Bergh, I, n. 292.

9) Van den Bergh, I, n. 239.

10) Vergelijk *Joh. a Leydis Chron. Egmundanum*, ed. Ant. Matthaeus, Lugd. Bat. 1692, p. 37—40.

11) Van den Bergh, I, n. 247.

Anno M.ccxxiij obiit Walterus, filius domini Gherardi, 29 die Maji, qui dedit x solidos annuatim ad caritatem.

Anno M.ccxixvi obiit Lubbertus primus, abbas Egmondensis duodecimus, 4 ydus Maji.

Anno M.ccxixvi de infeodatione Wilhelmi de Egmonda littera Heynrici abbatis 25 ¹⁾).

Anno M.ccxixij Wilhelmus I, frater Theoderici, comes Hollandie 12, obiit pridie ydus Februari. De hoc Wilhelmo ex Aleida comitissa fuerunt filii: Florencius succedens et Otto 3 episcopus Trajectensis et Wilhelmus occisus anno M.ccxixvij 3 Kalendas Septembris.

Richardis filia obiit anno M.cclxij, domicella de Delf, in monasterio Campi regis sepulta 3^o nonas Januarii, quia hoc construxerat.

Hoc latere ponuntur tres primi de Egmonda qui monasterio Egmondensi benefecerunt testamenti gracia.

Anno Domini M.ccxixv Otto 2 de Lippa, episcopus Trajectensis 34, interfectus v Kalendas Augusti.

Anno M.ccxixvij de infeodatione Wilhelmi de Egmonda super predictis 26 ²⁾).

Multo post accidit sub alio Wilhelmo Bonifacii pape super eisdem confirmatio 26 ³⁾).

Anno M.ccxixvij de emphitheodatione terre Adeltrudis facta Wilhelmo de Egmonda 26 ⁴⁾).

Eodem anno consensus conventus super emphitheodatione terre Adeltrudis 27 ⁵⁾).

Anno M.ccxixx obiit Heynricus abbas Egmondensis tredecimus.

Anno M.ccxixx quitatio facta quibusdam super jure dicto cuermyede 27 ⁶⁾).

Arnoldus abbas Egmondensis decimus quartus.

Anno M.ccxixxiij, Willibrandus episcopus Trajectensis 35, obiit 7 Kalendas Augusti.

1) Van den Bergh, I, n. 300.

2) Van den Bergh, I, n. 307.

3) *Bullarium Trajectense*, ed. G. Brom, I, Haga-Com. 1891, n. 442.

4) Van den Bergh, I, n. 311.

5) Van den Bergh, I, n. 312.

6) Van den Bergh, I, n. 325.

Theodericus, abbas Egmondensis xv, obiit vij ydus Januarii anno M.ccxxxvij.

Ysbrandus prefuit post abbatem Theodericum, sed non ponitur inter abbates propter mala opera.

Anno M.ccxxxiiij Florencius 4, comes Hollandie tredecimus, est interfectus 14 Kalendas Augusti, sepultus Reynsburch.

Machtildis comitissa obiit anno M.cclxvij undecimo Kalendas Januarii, sepulta in Lausduno.

De predictis Florencio et Machtildi nati sunt rex Wilhelmus, Florencius, Aleidis, Margareta, Machteldis.

Anno M.ccxxxiiij dominus Wilhelmus de Egmonda, qui capellam construxit in Rynneghem, occisus est in Stadingherlant xvij die Maji. Hic eciam legavit x solidos annuatim ad caritatem.

Anno M.ccxxxix gracia facta Werenboldo filio Vastradi super successione feodi 27 ¹).

Anno M.ccxlj in Navitatis Christi festo obiit dominus Gherardus, filius domini Wilhelmi et domine Badeloch, qui legavit 2 libras annuatim ad caritatem.

Anno M.cxliij v Kalendas Maji obiit Badeloch, domina de Egmonda, que prima ponitur dedisse x solidos annuatim ad caritatem.

Anno M.ccxliij emancipatio Gherardi filii Ghertrudis sororis abbatis Lubberti 28 ²).

Anno M.ccxlv privilegium innovationis concessum ab Innocencio 4^o super privilegiis 28 ³).

Item privilegium ejusdem super remissione peccaminum anno M.ccxlv 28 ⁴).

Anno M.ccxlv privilegium Innocencii super decimis novalium et aliis bonis retinendis 28 ⁵).

Anno M.ccxlvij donatio ecclesie de Hilleghem facto monasterio Egmondensi a Wilhelmo rege 30 ⁶).

1) Bij vergissing staat er 1239, bedoeld is 1230. Van den Bergh, I, n. 319.

2) Van den Bergh, I, n. 408.

3) Van den Bergh, I, n. 411.

4) Van den Bergh, I, n. 423.

5) Van den Bergh, I, n. 424.

6) Van den Bergh, I, n. 474.

Anno M.ccxlix Otto, episcopus Trajectensis 36, avunculus Wilhelmi regis, obiit 3 nonas Aprilis.

Eodem anno xlvij de decimis in Wynnem Wilhelmo de Egmonda concessit 29 ¹⁾).

[Anno M.ccli Lubbertus abbas dedit Arnolfo de Egmonda fratri suo decimas pro c libris.

Anno M.cclij vendicio facta Arnolfo de Egmonda et Werenboldo ex Hagha.

Anno l. Goeswinus, episcopus Trajectensis 37, resignavit episcopatum.

Anno M.cclxij nonis Augusti Lubbertus 2, abbas 16, sed primus regalis, obiit infra ²⁾].

Anno M.ccxlvij anno regni sui primo Wilhelmus rex dedit donacionem de ordeo in Texle 30 ³⁾).

Ratihabitio Florencii fratris regis Wilhelmi super ordeo in Texle anno xlvij 31 ⁴⁾).

Eodem anno M.ccxlvij confirmatio Wilhelmi regis super rottiende 31 ⁵⁾).

Ratihabitio Florencii fratris regis Wilhelmi super donacione decimarum novalium 31 ⁶⁾).

Anno M.ccxlix Innocencius expressit per litteram ad provisionem alicujus in pensionibus cogi non posse 32 ⁷⁾).

Eodem anno xlix misit Innocencius conservatorium ad decanum Aquensem super privilegio prescripto 32 ⁸⁾).

Anno M.cclj preceptum Wilhelmi regis pro monasterio Egmondensi.

Anno M.cclij Lubbertus abbas adhuc unam litteram dedit Arnolfo fratri suo.

Anno M.ccxlix infeodatio 3^e partis de rottiende facta cuidam per Lubbertum 32 ⁹⁾).

1) Van den Bergh, I, n. 484.

2) De tusschen vierkante haakjes geplaatste woorden zijn doorgeschrapt.

3) Van den Bergh, I, n. 476.

4) Van den Bergh, I, n. 476 noot; Suppl. n. 103.

5) Van den Bergh, I, n. 479.

6) Van den Bergh, I, n. 479 noot.

7) Van den Bergh, I, n. 485.

8) Van den Bergh, I, n. 486.

9) Opschrift in het Cartularium fol. 32a: „De infeodacione terciæ

Eodem anno infeodatio alterius partis decimarum rottiende facta Theoderico Reynboldi 32 ¹⁾).

Anno M.ccl Goeswinus 37 episcopus Trajectensis resignavit et electus est Heynricus.

Anno M.ccl de mansionariis in Scaghen littera Lubberti abbatis 33 ²⁾).

Anno M.ccli infeodatio quarundam decimarum facta Arnolde de Egmonda 34 ³⁾).

Anno M.ccli preceptum Wilhelmi regis pro monasterio Egmondensi defendendo 37 ⁴⁾).

Anno M.ccli privilegium Innocentii 4 super concessione ornamentorum pontificalium 34 ⁵⁾).

Anno M.ccli Lubbertus abbas pro mansionariis in Popswood 34 ⁶⁾).

Anno M.ccli sententia Wilhelmi regis super successi-
onibus feodorum ecclesiasticorum 35 ⁷⁾).

Anno M.cclij vendicio facta Arnolde de Egmonda et Werenboldo ex Hagha 35 ⁸⁾).

Anno M.cclij aliam litteram dedit Lubbertus abbas Arnolde fratri suo.

Anno M.cclij assignatio trium librarum de terra Adel-
trudis ad caritatem 35 ⁹⁾).

Anno M.cclij xva die Februarii obiit Riswidis Russent
de Rynneghem, mater Gherardi monachi.

Anno M.ccliij permutatio ministerialium facta inter
Wilhelmum regem et monasterium Egmondense 35 ¹⁰⁾).

partis decimarum rottiende appellatarum facta cuidam Theoderico Porcaes." „Datum anno Domini M^oCC^oXLIX^o in vigilia sancti Petri ad Vincula". Bijna van denzelfden inhoud als n. 496; door Van den Bergh niet opgenomen, ook niet in het supplement van De Fremery.

1) Van den Bergh, I, n. 496.

2) Van den Bergh, I, n. 533.

3) Van den Bergh, I, 541.

4) Van den Bergh, I, 551.

5) Van den Bergh, I, n. 543.

6) Van don Bergh, I, n. 545.

7) Van den Bergh, I, n. 537.

8) Van den Bergh, I, n. 579.

9) Van den Bergh, I, n. 580.

10) Van den Bergh, I, n. 592.

Declaratio Florencii filii regis super predictis facta est anno lxxxiiij 36¹⁾.

Anno M.ccliiij preceptum Wilhelmi regis circa ministeriales monasterii Egmondensis 36²⁾.

Anno M.ccliiij de manumissione ministerialium in Wynnem 36³⁾.

Anno M.ccliiij Lubbertus abbas fecit specialem gratiam Werenboldo ex Hagha 36⁴⁾.

Anno M.cclv Wilhelmus de Egmonda sigillum proprium non habuit, sed usus est sigillo Simonis de Hairlem avunculi sui.

Anno M.cclv x^o Kalendas Octobris donacio Wilhelmi regis de x libris in Alsmaer recipiendis 37⁵⁾.

Anno M.cclv Nycolaus Persijn de xl solidis ex gruto in Hairlem recipiendis 37⁶⁾.

Anno M.cclv rex Wilhelmus 6 Kalendas Februarii occisus est finito anno lv et lvi intrante.

Elisabeth regina, mater Florencii unigeniti, obiit anno M.cclxvj 6 Kalendas Junii, Middelburch sepulta.

Anno M.cclv 2^a die Octobris obiit dominus Ysbrandus de Rynnighem et Egmonda, pater Gherardi monachi Egmondensis.

Anno M.cclvij facta est emancipatio Eufrosine etc. per Lubbertum abbatem 38⁷⁾.

Similes litteras habent quidam alii 38⁸⁾.

Anno M.cclvij de redditibus abbatis Lubberti pro vino et pane triticeo 38⁹⁾.

Ordinatio Lubberti abbatis circa ministracionem prebende monachalis 39¹⁰⁾.

1) Van den Bergh, II, n. 507.

2) Van den Bergh, I, n. 599.

3) Van den Bergh, I, n. 600.

4) Van den Bergh, I, n. 602.

5) Van den Bergh, I, n. 618.

6) Van den Bergh, I, n. 620.

7) Van den Bergh, II, n. 25.

8) Van den Bergh, II, n. 25 noot.

9) Van den Bergh, II, n. 26.

10) Van den Bergh, II, n. 27.

De memoria Lubberti abbatis facienda 39¹⁾.

Confirmatio Heynrici Trajectensis episcopi de prebenda monachorum 39²⁾.

Anno M.cclxj consensus Aleidis tutricis Hollandie super decimis in Poelgheest 40³⁾.

Eodem anno lxj consensus Heynrici Trajectensis episcopi super permutatione curtis in Suesen 40⁴⁾.

Eodem anno lxj de decimis in Poelgheest 40⁵⁾.

Anno M.cclxij facta est littera confraternitatis collegiorum in Trajecto cum Egmondensi monasterio 40⁶⁾.

Anno M.cclxij specialis gracia facta est Arnolfo de Egmonda a Lubberto fratre suo 41⁷⁾.

Anno M.cclxij Lubbertus 2, primus abbas regalis, obiit nonis Augusti.

Anno eodem lxij Theoderico, filio Theoderici, facta est infeodatio a Lubberto abbate 41.

Anno M.cclxij die xx Aprilis obiit Mabelia de Egmonda, que legavit 30 solidos annuatim ad caritatem.

Anno M.cclxij die Maji xix obiit Wilhelmus domi-cellus de Egmonda, qui legavit x solidos annuatim ad caritatem.

Anno M.cclxij compositio facta per Heynricum episcopum Trajectensem de capellis Egmondensibus 42⁸⁾.

Anno eodem Heynricus episcopus Trajectensis scripsit de admissione privilegii Egmondensis 42⁹⁾.

1) Van den Bergh, II, n. 30; bedoeld is 6 Juni, evenals n. 26. Ten onrechte op 20 Juni geplaatst; er staat octavo, niet octava.

2) Van den Bergh, II, n. 29.

3) Van den Bergh, II, n. 78.

4) Van den Bergh, II, n. 80.

5) Van den Bergh, II, n. 78 noot. Suppl. n. 139.

6) Van den Bergh, II, n. 87.

7) Van den Bergh, II, n. 90.

8) Van den Bergh, II, n. 108.

9) Vidimus van Van den Bergh, I, n. 543 door bisschop Hendrik van Utrecht: „Heinricus Dei gracia Trajectensis episcopus omnibus presencia visuris salutem in Domino sempiternam. Noverit universitas vestra, quod nos anno Domini M^oCC^o sexagesimo tercio litteras domini pape in die Lamberti in Davantria non cancellatas, non abolitas nec in aliqua parte sui viciatas vidimus et audivimus in hec verba: Innocencius,

Anno eodem M.cclxiiij Lubbertus 2, primus abbas Egmondensis regalis, obiit nonis Augusti. Hic Lubbertus abbas et Arnoldus de Egmonda miles, Nicolaus de Egmondelf et Walterus dictus Stoutkint milites et Menso fratres fuerunt.

De Nycolao milite fratre abbatis Lubberti processerunt Johannes et Wilhelmus filii Gherardi in Wijc.

De Waltero Stoutkint milite descenderunt plures in Alemar et Nuwepoirt commorantes, videlicet Jonghe Wilhelmus, Walterus et Havic et consimiles gradus.

Anno M.cclxiiij emancipatio Frederici per Nycolaum abbatem 43 ¹⁾.

Eodem anno emancipatio Aelmodis filie Meynburgis 43 ²⁾.

Eodem anno villicatio de Rynneghem Waltero Frisoni commissa 43 ³⁾.

Eodem anno lxiiij quitatio facta quibusdam super jure cuermiede 43 ⁴⁾.

Nomina eorum qui anno M.cclxiiij a jure cuermiede sunt absoluti 43 ⁵⁾.

Anno eodem lxiiij alienatio quarundam terrarum in Bachem situatarum 45 ⁶⁾.

Anno eodem in die Willibrordi licencia data Arnoldo de Egmonda super vendicione decimarum in Heyloe 45 ⁷⁾.

episcopus servus servorum Dei, dilecto filio abbati monasterii Heemundensis, ordinis sancti Benedicti, ad Romanam ecclesiam nullo medio pertinentis, Trajectensis diocesis, salutem et apostolicam benedictionem. Ad varietatem exteriorum etc. ut supra." Opschrift: „Littere Heinrichi episcopi Trajectensis tacite admittentis privilegium Innocencii pape quarti concessum abbatibus monasterii Heemundensis super ornamentis pontificalibus utendis", fol. 42 a—b. Ontbreekt bij Brom.

1) Opschrift: „Emancipacio Frederici filii Helleburni". „Datum anno Domini M^oCC^oLXIIII (1265) Kalendis Aprilis". Niet bij Van den Bergh.

2) Opschrift: „Emancipacio Aelmodis filie Meynburgis et puerorum ejus." „Datum anno Domini M^oCC^oLXIIII Kal. Aprilis". Niet bij Van den Bergh.

3) Van den Bergh, II, n. 123.

4) Van den Bergh, II, n. 115.

5) Van den Bergh, II, n. 115 noot.

6) Van den Bergh, II, n. 118.

7) Van den Bergh, II, n. 120.

Anno M.cclxv Clemens 6 papa innovavit omnes libertates Egmondensi monasterio datas 45 ¹⁾).

Anno Domini M.cclxvj obiit Elysabeth, regina Romanorum, et est in Middelburch sepulta.

Anno M.cclxvi abbas Egmondensis Nycolaus augmentavit prebendam monachalem 45 ²⁾).

Anno eodem idem abbas consensit de tribus libris cere tantum ab ecclesia in Scie recipiendis 46 ³⁾).

Anno eodem lxvj littera Florencii comitis de duabus libris annuis in Alcmaria 46 ⁴⁾).

Anno eodem emancipacio Emeze et Hildegardis cum filiis et filiabus 46 ⁵⁾).

Anno eodem lxvj de jure patronatus ecclesie de Berkel 47 ⁶⁾).

Anno Domini M.cclxvij xi Kalendas Januarii obiit Machtildis, mater regis Wilhelmi comitis Hollandie, et in Lausdunis monasterio sepulta.

Anno eodem lxvij de feodo Arnoldi de Egmunda empto erga Wilhelmum filium IJsbrandi de Rynneghem et consentit abbas Nycolaus 47 ⁷⁾).

Anno eodem lxvij de quadam terra in Wijc Alberto in Wyc emphiteodata 47 ⁸⁾).

Anno eodem lxvij pridie nonas Julii obiit Heynricus, episcopus 38 Trajectensis.

Anno Domini M.cclxvij de xix pascuis in Rynneghem a Wilhelmo de Egmonda resignatis 47 ⁹⁾).

1) Van den Bergh, II, n. 130.

2) Van den Bergh, II, n. 154.

3) Van den Bergh, II, n. 136.

4) Van den Bergh, II, n. 142.

5) Ontbreekt bij Van den Bergh. Opschrift: „Emancipacio Emeze, filie quondam Rodulphi et Hildegardis, cum duobus filiis suis Frederico videlicet et Gerardo et duabus filiabus suis Sophia et Agnete”. „Datum anno Domini M^oCC^o sexagesimo sexto in die beati Luce ewangeliste”.

6) Van den Bergh, II, n. 150.

7) Van den Bergh, II, n. 159.

8) Van den Bergh, II, n. 162.

9) Van den Bergh, II, n. 167.

Anno eodem lxxvij de quibusdam terris apud Sasnem Theoderico Gherardi locatis 47¹⁾).

Anno Domini M.cclxix 14 Kalendas Februarii obiit Nycolaus, abbas Egmondensis 17^{us}.

Anno Domini M.cclxx 4^a die Marci Walterus de Egmonda ante patrem suum Walterum.

Anno M.cclxx de restitutione cujusdam terre de Noirtich facta 47²⁾).

Anno lxxi in festo sancti Lamberti Heynricus abbas Egmondensis locavit terram in Buschusen 48³⁾).

Anno Domini M.cclxxij dominus Walterus de Egmonda xx^a die Augusti cum filio suo Wilhelmo occisus est a Frisonibus. Hic pater fuerat Ysbrandi monachi Egmondensis et Walteri precedentis et domini Arnoldi. In eodem bello apud Nuburch occisus est Werenboldus ex Hagha, miles, pater Florencii monachi, cum filio suo Alberto et Theoderico de Rapurst et Gherardo fratre ejus, Jacobus de Wassenair et Barnardus ex Henghe milites et Walterus Friso, balivus Kennemarie, filius Egmondensis illegitimus. Hic Werenboldus prescriptus dedit monasterio Egmondensi ad caritatem duo gramina viij solidos annuos persolvencia.

Anno Domini M.cclxxiiij infeodatio quarundem possessionum facta Wilhelmo Bruun 48⁴⁾).

Anno Domini M.cc.lxxv vij die Julii obiit Arnoldus de Egmonda, qui legavit hic ij libras annuatim.

Anno Domini M.cclxxv abbas Egmondensis 18 Heynricus de Egmonda, avunculus abbatis Egmondensis scilicet Theoderici Screvel, resignavit et electus est abbas Florencius.

Anno M.cclxxvj in Parasceve Margareta de Henneberch comitissa, soror regis Wilhelmi, peperit filios et filias cclxiiij⁵⁾ et obiit eodem [die]⁶⁾ simul cum eisdem sepulta

1) Van den Bergh, II, n. 172.

2) Van den Bergh, II, n. 207.

3) Van den Bergh, II, n. 222.

4) Van den Bergh, II, n. 283.

5) Het verhaal dezer miraculeuse bevalling vinden wij in uitgewerkten vorm in de *Divisie-kroniek*, divisio XIX cap. 10 en bij Johannes a Leydis, *Chronicon comitum Hollandiae et episcoporum Ultrajectensium*, lib. XXIV cap. 11 (ed. Franc. Sweertius, Francof. 1620, p. 217—218). Bij de oudere kroniekschrijvers heb ik het niet aangetroffen, niet in

in Lausdunis cum tali epythaphio, sculpto in lapide sarco-
phagi litteris metallinis:

Ista tenet fossa
Matrone nobilis ossa,
Que dum vivebat
Lausdunis leta manebat
Atque vocabatur
Margreta; quiete fruatur.

Que fuit germana Wilhelmi illustris regis Germanie et
comitissa in Henneberch, que obiit anno Domini M.cclxxvi
ipso die Parasceve hora nona. Orate pro ea. — Hucusque
epitaphium.

Istius comitisse Margarete et Hermanni comitis primo-
genitus obierat anno M.ccl^o, sepultus in Lausdunis retro
in ecclesia cum tali epitaphio litteris metallinis sculpto:

Hic jacet Hermannus bone indolis puer, Hermanni de
Hennenburch filius et Margarete germane domini Wil-
helmi regis Romanorum illustris, qui obiit anno Domini
M.ccl nono Kalendas Novembris.

Anno M.cclxxvj xiiij die Maji obiit dominus Arnoldus
de Egmonda et legavit x solidos annuos ad caritatem.

Anno Domini M.cclxxx obiit Wilhelmus de Rineghem,
frater Gherardi monachi Egmondensis.

Anno M.cclxxxj de terra Arnesti in Buschusen concessa
Rutgero 49 ¹⁾.

het *Goudsch kroniekje*, niet bij den Klerk, noch bij Beka, Wilhelmus
Procurator of Melis Stoke. De Tabula schijnt de oudste bron te zijn,
die het vermeldt. Mr. Muller heeft aangetoond, hoe deze legende in
de wereld is gekomen. Volgens den Paaschstijl bevatte het jaar 1276 op
Parasceve d. i. Goede Vrijdag nog slechts twee dagen. „Een liefhebber
van aardigheden verhaalde blijkbaar, dat de Gravin een kind minder
had ter wereld gebracht dan er dagen in het jaar waren”, S. Muller Fz.,
Bijdragen voor een oorkondenboek van het sticht Utrecht. Programma,
's-Gravenhage 1890, p. 13 noot 3. De indexmaker of zijn afschrijver
schijnt de eerste te zijn geweest, die de aardigheid niet meer heeft
begrepen en er uit heeft opgemaakt, dat de gravin van 364 kinderen
zou zijn bevallen.

6) „Die” is blijkbaar bij het overschrijven uitgevallen.

1) Van den Bergh, II, n. 419.

Anno M.cclxxxij de x libris in Alsmair recipiendis littera Florencii comitis 49 ¹⁾).

Anno Domini lxxxij littera Florencii comitis declarantis que rex pater dederat 36 ²⁾).

Anno M.cclxxxvi (sic) indulgencie sex episcoporum pro monasterio Egmondensi 83 ³⁾).

Anno M.cclxxxvj de xxi jugeribus in Ruven jacentibus 49 ⁴⁾).

Item de x jugeribus 49 ⁵⁾).

Anno M.cclxxxvij indulgencie vi episcoporum cum confirmatione eorum 83 ⁶⁾).

Anno M.cclxxxvij Johannes, episcopus Trajectensis 39, depositus est.

Anno eodem M.cclxxxvij infeodatio xij jugerum juxta Polre jacencium 50 ⁷⁾).

Anno eodem licencia super cappellania in Sassenem, a Balduino milite fundanda 50 ⁸⁾).

Anno M.cclxxxvij specialis gracia facta Wilhelmo de Egmonda super feodo suo 50 ⁹⁾).

Anno M.cxc de prediis a Theoderico de Akersloot presbitero collatis monasterio 50 ¹⁰⁾).

1) Van den Bergh, II, n. 497.

2) Van den Bergh, II, n. 507.

3) Van den Bergh, II, Nal. n. 70 p. 531.

4) Van den Bergh, II, n. 598.

5) Achter de voorafgaande oorkonde n. 598 volgt onmiddellijk fol. 49b: Opschrift: „De decem jugeribus terre in Ruvene cuidam Gerardo Bozeghe in emphiteosim locatis”. Dan: „Littere, tradite Gerardo Bozeghe a supradicto abbate Florencio super decem morghen in Ruvene, continent similem formam et eundem modum, et sicut suprascripte littere Gerardi dicti Hermanszoen super duodecim et dimidia post obitum, ita et iste littere Gerardi Bozeghe super novem jugeribus post obitum ejus continent”.

6) Blijkbaar een vergissing; fol. 83 staat alleen de oorkonde Van den Bergh, II, Nal. n. 70 p. 531.

7) Van den Bergh, II, n. 633.

8) Van den Bergh, II, n. 637.

9) Van den Bergh, II, n. 643.

10) Van den Bergh, II, n. 759.

Anno eodem ratihabitio Florencii comitis super predictis collatis 51 ¹⁾).

Anno eodem xc confirmatio Florencii abbatis super quibusdam terris apud Sassenem 51 ²⁾).

Anno Domini M.ccxci confirmatio Florencii comitis super privilegiis omnibus 51 ³⁾).

Anno M.ccxci renunciatio juris feodalis facta Gherardo filio Arnoldi de Egmonda 52 ⁴⁾).

Anno xcij de xij jugeribus apud Alphen a Wilhelmo Coster libere resignatis et in feodo receptis 52 ⁵⁾).

Anno M.cxcv de viij jugeribus in Maeslant Jonio Johannis in feodum concessis 52 ⁶⁾).

Anno Domini M.ccxvi Johannes 2, episcopus Trajectensis 40, per papam factus est episcopus Tullensis.

Anno M.ccxvi Florencius 5, comes Hollandie 15, interfectus 9 Kalendas Julii, Reynsburch est sepultus.

Beatrix comitissa obiit in Parasceve x^o Kalendas Aprilis anno xc, Reynsburch sepulta.

Sex filii predictorum et una filia requiescunt in Lausdunis sub uno lapide, septimus Johannes comes.

Anno M.ccxvij Ada, uxor domini Wilhelmi, obiit xx die Januarii, que legavit unam libram annuam ad caritatem.

Anno eodem Elisabeth de Strenen obiit uxor Wilhelmi de Egmonda, filii domini Gherardi, in ecclesia Egmondensi sepulta 2^a ⁷⁾).

[Ada domina de Egmonda, uxor Wilhelmi de Egmonda militis, obiit anno 1297, que legavit conventui unam libram annuatim ad caritatem et fuit prima de Egmondensi

1) Van den Bergh, II, n. 759 noot.

2) Bekrachtiging van II n. 172 „Datum anno Domini M^oCC^o nonagesimo dominica die ante festum Simonis et Jude apostolorum.” Ontbreekt bij Van den Bergh.

3) Van den Bergh, II, 812.

4) Van den Bergh, II, 837.

5) Van den Bergh, Suppl. n. 281.

6) Van den Bergh, II, 907.

7) Aan den rand staat: „de dominis Egmondensibus prima Egmondensis in ecclesia eadem sepulta.

prosapia in ecclesia sepulta, quia antea in paradiso ecclesie sepelebantur. Quiescit autem sub petra a latere boreali domini Wilhelmi mariti sui inter eundem et Margaretam de Blanckenhem, uxorem junioris Wilhelmi filii Gherardi militis de Egmonda, postea defunctorum] 1).

Anno M.ccxcvii infeodatio Hughonis de Hagha et Hughonis de Rietwije 52 2).

Anno M.ccxcix Johannes, comes Hollandie 16, obiit 4 ydus Novembris, in Reynsburch sepultus.

Elisabeth uxor ejus rediit ad Angliam post mortem Johannis comitis.

Eodem anno filius Aleidis, sororis regis Wilhelmi, Johannes, Johannis comitis Hannonie filius, Hollandie comes effectus est, cujus Johannis fratres fuerunt Guido, episcopus Trajectensis, Bodzardus episcopus Metënsis, Johannes episcopus Cameracensis et Florencius princeps Morianensis.

Anno M.ccc indulgencie x episcoporum folio 84 3).

Anno Domini M.ccc Florencius abbas deputavit redditus ad domum infirmorum 52 4).

Anno Domini M.ccc die Maji xvii obiit dominus Gherardus de Egmonda ante patrem suum Wilhelmum.

Anno M.cccj Wilhelmus, episcopus Trajectensis 41, interfectus est 4^o nonas Julii.

Anno M.cccij pronunciatio Guidonis episcopi super jure dicto cuermiede 53 5).

Anno eodem pena opposita super frangentes pronunciationem domini Guidonis 53 6).

Anno M.ccciiij Johannes 2, comes Hollandie 17, filius sororis Wilhelmi regis, obiit v ydus Decembris.

1) De tusschen haakjes geplaatste woorden staan aan den voet der bladzijde, onder „Anno MCCCVI die tiende tot Hilleghem verliet Wouter van Egmont”, evenwel met een verwijzingsteeke naar deze plaats.

2) Van den Bergh, II, n. 1051.

3) Kooperberg, p. 240—242.

4) P. L. Muller, Regesta Hannonensia, 's-Gravenhage 1881, p. 2 (1300 Febr. 24).

5) P. L. Muller, p. 10 (1303 Dec. 4).

6) P. L. Muller, p. 10 (1303 Dec. 18).

Philippa comitissa obiit anno 1311 8 ydus Aprilis, sepulta cum marito apud Minores in Valencenis.

Filii hujus Johannis comitis et Philippe fuerunt: Johannes Sonder Ghena occisus anno 1302; Wilhelmus dictus bonus comes; Johannes comes Suessionis et de Bemont.

Anno M.ccciiij Florencius, abbas Egmondensis xix, obiit 7 kalendas Marcii.

Anno M.cccv Clemens v papa scripsit ad prepositum Trajectensem contra injuriatores monasterii Egmondensis 53 ¹).

Anno M.cccvj die tiende tot Hilleghem verliet Wouter van Egmont.

Anno Domini M.cccvij determinatio jurisperitorum super exemptione monasterii Egmondensis 54 ²).

Anno M.cccvij Clemens v dedit privilegium de ornamentis benedicendis 54 ³).

Anno eodem idem papa dedit privilegium de pueris tonsurandis 54 ⁴).

Anno M.cccvij Clemens v dedit privilegium confirmationis 55 ⁵).

Anno eodem idem papa dedit privilegium super decimis novalium etc. 55 ⁶).

Anno eodem viij de cappellania in Noirtich, a Margareta uxore Amilii fundata 56 ⁷).

Anno eodem testamentum Margarete prescripte 56 ⁸).

Anno M.cccvij Clemens v dedit privilegium innovationis super exemptione 56 ⁹).

Anno M.cccvij Wernerus, abbas Egmondensis xx, obiit in festo sancte Agathe.

1) P. L. Muller, p. 14 (1305 Mei 26).

2) P. L. Muller, p. 20 (1307 April 4).

3) P. L. Muller, p. 25 (1308 Mei 18).

4) P. L. Muller, p. 27 (1308 Sept. 12).

5) P. L. Muller, p. 29 (1309 Mei 10).

6) P. L. Muller, p. 29 (1309 Mei 10).

7) P. L. Muller, p. 26 (1308 Aug. 28 N°. 2).

8) P. L. Muller, p. 26 (1308 Aug. 28 N°. 1).

9) P. L. Muller, p. 31 (1309 Oct. 8). Het stuk staat niet fol. 56, maar fol. 57 a—b.

Anno M.cccix obiit domina Sophia, soror Wilhelmi de Egmonda, uxor Jacobi de Wouda militis.

Anno M.cccx^o consensus abbatis Bertoldi super cappellania in Noirtich, a Simone fundata 58¹⁾.

Anno xij obiit Julii die 3^a Wilhelmus, filius domini Gherardi de Egmonda, qui legavit unam libram annuatim et sepultus est ad caput Ade avie sue inter patrem suum et matrem suam Elisabeth de Strenen nec filios reliquit.

Anno M.cccxij Walterus de Egmonda iniit compositionem inter se et monasterium Egmondense ad vitam.

Anno eodem die Junii 27 obiit Margareta, uxor Wilhelmi de Egmonda, filia domini de Blankenheim, que legavit conventui Egmondensi l solidos annuatim, sepulta a latere boreali Ade de Egmonda circa parietem ecclesie.

Anno M.cccxiiij van xxiiij tichen tot Rynneghem.

Anno M.cccxiiij grave Willems segghen.

Anno M.cccxvij privilegium Johannis pape 22 innovans et confirmand.

Anno eodem xvij 4 Kalendas Junii Guido, episcopus Trajectensis 42, obiit, frater Johannis comitis Hollandie 17.

Anno M.cccxix die Februarii x^a obiit Johannes de Egmonda, qui dedit unam libram annuatim et sepultus est a latere australi Walteri fratris sui inter Nycolaum militem et Walterum predictum, fratres suos.

Anno M.cccxix pridie ydus Februarii obiit Bertoldus, abbas Egmondensis xxi^{us}.

Anno M.cccxxi die 3^a Septembris obiit Walterus de Egmonda, pater Johannis primi baronis, qui legavit 3 libras annuatim et sepultus est inter Beatricem uxorem suam et Johannem fratrem suum.

Anno Domini M.cccxxi Theodericus abbas de terra Heren Harmans lant appellata 58²⁾.

Anno M.cccxxij Frethericus, episcopus Trajectensis 43, obiit 13 Kalendas Augusti.

1) P. L. Muller, p. 34 (1310 Juni 10).

2) P. L. Muller, p. 100 (1321 Nov 1).

Anno eodem xx obiit Jacobus, episcopus Trajectensis 44, 12 Kalendas Octobris.

Anno Domini M.cccxxij conventio Symonis de Hairlem de pacto in Lymmen et Heiloe 58 ¹⁾).

Anno M.cccxxij privilegium Johannis 22 pape innovans et confirmans pro monasterio Egmondensi 60 ²⁾).

Anno M.cccxxij obiit Beatrix de Duertoch, uxor Walteri de Egmonda, xi die Septembris. Hec legavit conventui Egmondensi unam libram annuatim et sepulta est inter parietem borealem ecclesie et Walterum maritum suum ad caput Elizabeth de Strenen, socrus sue.

Anno Domini M.cccxxvi testamentum Elizabeth de Naeldwije de x solidis 80 ³⁾).

Anno M.cccxxx testamentum Ghiselberti, filii Gherardi quondam decani ⁴⁾).

Anno M.cccxxxij resignatio juris patronatus cappellanie in Noirtich facta monasterio Egmondensi 61 ⁵⁾).

Anno eodem pridie Kalendas Aprilis pater Theoderici Screvel obiit, filius domini Arnoldi de Egmonda, Gherardus.

Anno M.cccxxxij de cappellania in Voirhout fundata 61 ⁶⁾).

Anno M.cccxxxv 3^o Kalendas Octobris obiit Theodericus Screvel, 22 abbas Egmondensis.

Anno M.cccxxxvi reordinata fuit ecclesie Egmondensis dedicacio, sicut prius fuerat 83 ⁷⁾).

Anno M.cccxxxvi littera abbatis Hughonis circa cappellaniem in Voirhout 62 ⁸⁾).

1) P. L. Muller, p. 119 (1323 Sept. 9).

2) P. L. Muller, p. 121 (1323 Oct. 21 N^o. 1).

3) Niet bij Van Mieris noch bij P. L. Muller „Datum anno Domini M^oCCC^o vicesimo sexto in die Crispini et Crispiniani” (Oct. 25).

4) Dit stuk staat fol. 79b—80a. Ontbreekt bij Van Mieris en bij P. L. Muller. „Datum feria quinta post beati Eadmundi martiris anno M^oCCC^o tricesimo”.

5) Opschrift „Resignatio juris patronatus facta monasterio a Johanne filio Alardi super cappellania in Noirtich”. „Datum anno Domini CCC^o tricesimo secundo secundo nonas Marcii” (1333 Maart 6). Ontbreekt bij Van Mieris en bij P. L. Muller.

6) P. L. Muller, p. 212 (1333 April 14).

7) Kooperberg, p. 238.

8) P. L. Muller, p. 212 (1333 April 14 N^o. 2).

Anno eodem xxxvi littera abbatis de una libra annua pro memoria domini Simonis de Zie 62 ¹⁾).

Anno Domini M.cccxxxvij vij ydus Junii Wilhelmus, comes Hannonie et Hollandie 18^{us}, obiit, qui monasterio Egmondensi crucem valde preciosam deauratam contulit et sepultus est circa parentes suos apud Minores in Valencenis. Comitissa Johanna obiit anno 1342. Filius eorum Wilhelmus patri succedens et Ludovicus infans; Philippa Anglie regina; Johanna Margareta imperatrix Romanorum; Johanna Juliacensis comitissa; Elizabeth domicella.

Anno M.cccxxxix indulgencie x episcoporum pro monasterio Egmondensi 84 ²⁾), confirmatio episcopi Trajectensis 85 ³⁾).

Anno M.cccxxxix Everaerdus Comanascensis episcopus dedit indulgencias pro ecclesia Egmondensi 84 ⁴⁾).

Anno M.cccxl episcopus Trajectensis 45 Johannes de Diest occisus Kalendis Junii.

Anno M.cccxl Nycolaus, episcopus Trajectensis 46, resignavit anno suo primo.

Anno M.cccxli consensus Werenboldi curati super constructione hospitalis Alcmariæ ⁵⁾ 62 ⁶⁾).

Anno eodem consensus abbatis Hughonis super constructione hospitalis ejusdem 62 ⁷⁾).

Anno eodem xli commissio episcopi super hospitali Alcmariensi 62 ⁸⁾).

Anno M.cccxlij littera testamentalis Jacobi curati in Alismaer etc. 63 ⁹⁾).

1) „Datum anno Domini M^oCCC^o tricesimo sexto sabbato post ascensionem Domini nostri Jhesu Christi” (1336 Mei 11). Ontbreekt bij Van Mieris en bij P. L. Muller.

2) Kooperberg, p. 243—244.

3) Kooperberg, p. 245.

4) Kooperberg, p. 242—243.

5) Er staat „Alcmarië”.

6) P. L. Muller, p. 278 (1341 April 25).

7) P. L. Muller, p. 278 (1341 April 26).

8) P. L. Muller, p. 279 (1341 Juni 5).

9) P. L. Muller, p. 281 (1342 Maart 8).

Anno eodem confirmatio archidiaconi super predictis 65 ¹⁾).

Anno M.cccxliij ²⁾ Johanna comitissa, monialis effecta in Fontanella, sepulta est ibi.

Anno M.cccxliij xi Kalendas Februarii reconsiliata fuit Egmondensis ecclesia 83 ³⁾).

Anno Domini M.cccxliij commissio hospitalis Alkma-riensis abbati Egmondensi 65 ⁴⁾).

Anno eodem recognitio Johannis Trajectensis episcopi quod abbas Egmondensis non citatur ad synodum 65 ⁵⁾).

Anno M.cccxlv in die Cipriani et Justine comes Hollandie 19 Wilhelmus 4 interfectus est a Frisonibus, sicut in ejus baptismo predixerat comes Ghelrensis.

Johanna, filia ducis Brabancie, post decennium fuit Wenzelino, filio regis Poortugalie, desponsata, que et lx annis Wilhelmo supervixit nec filios habuit.

Johanna Margareta imperatrix ab imperatore marito suo Ludovico Hollandiam etc. suscepit. Hujus imperatricis et imperatoris filii: Ludovicus marchio Brandenburgensis; dux Wilhelmus et dux Albertus et dux Albertus alius.

Anno M.cccxlv abbas Egmondensis xxij Huglio Men-sonis obiit in octava sancti Laurencii.

Anno M.cccxvi de cappellania in ecclesia de Spanbroec 65.

Anno M.cccli abbas Egmondensis 24 Wilhelmus de Rollant resignavit in manibus pape abbaciam et sic Johannes prefuit, quo Johanne defuncto rursum electus fuit et rursum resignavit et sic obiit anno 65.

Anno M.cccliij abbas Egmondensis 25 Johannes Olout obiit in exaltacionis sancte Crucis festo.

Anno M.cccliij cappellania in ecclesia de Heyloe per dominum Johannem Starcke fundata 66.

Confirmacio cappellanie precedentis per Johannem episcopum Trajectensem 67.

9) P. L. Muller, p. 281 (1342 Maart 8).

2) De X is grootendeels weggekrabd.

3) Kooperberg, p. 238.

4) P. L. Muller, p. 288 (1343 April 26 N°. 1).

5) P. L. Muller, p. 293 (1344 Mei 4).

Anno M.cccxvj obiit Margareta imperatrix, Hannonie comitissa, soror Wilhelmi comitis interfecti.

Anno M.cccxvj de ministerialitate Arnoldi dicti Denem 68.

[Anno M.cccxiiij die Junii 4^a obiit Maria domicella de Rising, filia Johannis de Egmonda baronis, sepulta in sepulchro avunculi sui Gherardi militis; x solidi annui dati pro ea.

Anno M.cccxv dux Wilhelmus, frater ducis Alberti, confirmavit omnia privilegia monasterii Egmondensis.

Anno M.cccxv protestatio Hughonis abbatis super cappellania in Sassenem fundata 67.

Anno eodem lv de cappellania in Akersloot a Simone Coelken fundata 67 ¹⁾].

Anno M.cccxvij de cappellania in Wynnem 68.

Anno M.cccxvij dotatio capelle in Wynnem 68, confirmatio ejusdem 69.

Anno M.cccxvij consensus abbatis super cappellania in Schie, fundanda a Wilhelmo Veen 70.

Anno M.cccxvij processus contra Johannem de Egmonda duravit vij annis.

Anno M.cccxiiij confirmatio Johannis episcopi Trajectensis super cappellania in Akersloot 68.

Anno Domini M.cccxiiij Johannes de Arkel, episcopus Trajectensis 47, factus est episcopus Leodiensis 18 Kalendas Maji.

Anno M.cccxv iiij die Novembris obiit Johannes, filius domini de Egmonda Johannis baronis.

Anno M.cccxv obiit Wilhelmus de Rollant v^o Kalendas Aprilis. Hic bis resignaverat abbaciam.

Anno Domini M.cccxvj arbitratio domini Hughonis super decimis de Bokelsdijc 70.

Anno M.cccxvij Hugho de Assendelf, abbas Egmondensis 26, obiit 3 kalendas Augusti.

Anno M.cccxix obiit dominus Johannes de Egmonda

1) Bij de tusschen haakjes geplaatste woorden staat een verwijzings-teeken om ze te plaatsen tusschen „confirmatio cappellanie... Trajectensis 67” en „Anno MCCCLVI obiit Margareta....”, teneinde de chronologische volgorde te herstellen.

baro 5 Kalendas Januarii, filius Walteri et Beatricis, sepultus in Yselsteyn.

Anno M.cclxx protestatio super quibusdam in Scoerle de ministerialitate infamatis 71.

Anno M.cclxxj 9 Kalendas Julii obiit Johannes, episcopus Trajectensis quadragesimus octavus.

Anno M.cclxxij resignacio bonorum feodaliū in Rynneghem et in Lymmen situatarum 72.

Anno M.cclxxiiij emancipatio Adalberti, filii Wilhelmi de Scorle et Gheirtrudis 73.

Anno M.cclxxv taxatio solutionis decimarum et subsidionum papalium 73.

Anno eodem lxxv emancipatio Petri de Benscop et Agathe uxoris ejus 73.

Anno eodem de jure patronatus capelle in Cromnye 78.

Anno M.cclxxvi Gherardus de Egmonda eruit domum erga abbatem.

Anno M.cclxxvij Kalendis Julii Arnoldus episcopus Trajectensis 49 resignavit et factus episcopus Leodiensis, obiit anno 1388 8 die Marcii.

Anno M.cclxxvij de redditibus quos frater Johannes Weent assignavit conventui pro vino 74.

Anno eodem de redditibus pro missis in altari beati Benedicti celebrandis 74.

Eodem anno lxxvij de feodo Gherardi Hoflant sito in Wije 75.

Eodem anno Johannes de Arkel, episcopus Leodiensis, obiit in vigilia Petri et Pauli et sepultus est Trajecti.

Anno M.cclxxix de redditibus in Noirtich pro missis in hospitali et ad vinum pro conventu 76.

Anno M.cclxxix de x jugeribus ad vinum emendum conventui assignatis 76.

Anno eodem lxxix emancipatio Johannis de Scoirle et Gheirtrudis cum liberis eorum 76.

Anno eodem emancipatio Mathie Wilhelmi et Martini Wilhelmi, Aleidis et Margarete 77.

Anno M.cclxxx emancipatio Philippi Capoen et Agnetis uxoris sue 77.

Anno M.cclxxx dedicata est capella hospitalis Egmondensis cum principali altari 83.

Anno M.cccclxxxj emancipatio Gherardi, filii Bertoldi Loth, prope Wijc fugitivi 78.

Anno eodem lxxxj in profesto Andree obiit Johannes de Hilleghem abbas xxvij Egmondensis.

Anno M.cccclxxxv quarto Kalendas Marcii obiit Margareta, prima uxor ducis Alberti comitis Hollandie.

Anno M.cccclxxxvij obiit dux Wilhelmus reclusus, frater ducis Alberti, xv Kalendas Aprilis. Uxor ejus Machtildis ducissa obierat anno M.cccclxij 4 ydus Aprilis, in Reynsbuch sepulta.

Anno Domini M.cccxcij pridie nonas Aprilis Florencius, episcopus Trajectensis quinquagesimus, obiit.

Anno M.cccxciiij Fredericus, episcopus Trajectensis, de capella in Cromnye 79.

Anno M.cccxciiij confirmavit privilegia monasterii Egmondensis.

Anno M.cccxcvi dux Albertus scripsit pro monasterio contra Dominum Arnoldum de Egmonda.

Anno M.cccxcvi wat die abt overgaf teghen heer Arnt van Egmond.

Anno M.cccc.

Anno M.cccciij in festo Marie abbas Egmondensis 28 dominus, Johannes die Weent, misit Romam, ut resignaret abbaciam, deinde in Tibureii fecit jubeleum, deinde in die Prothi et Jacineti obiit.

Anno M.cccciij ipso die Lucie virginis obiit dux Albertus, comes Hollandie, sepultus in Hagha. Margareta prima obiit ante ipsum anno 1385; altera Margareta in die sancti Servacii anno M.ccccxj. De hoc comite duce nati sunt: dux Wilhelmus 2, dux Albertus 3, ¹⁾ dux Johannes et filie iiij.

Dux Wilhelmus que dedit patent infra.

Dux Johannes que dedit patent infra.

Dux Albertus junior obiit in adolescencia sua.

Anno Domini M.ccccvij approbatio ducis Wilhelmi super fundatione monasterii Egmondensis.

Anno Domini M.ccccvij dominium altum et bassum dux Wilhelmus domino Egmondensi concessit.

1) Er staat: Abbertus.

Anno Domini M.ccccxix in die sancti Servacii obiit domina Margareta, uxor ducis Alberti secunda.

Anno M.ccccxix hartoech Willem tScoonhoven dede een wtspace pro domino Egmondensi.

Anno M.ccccxiii worde verclairt die wtspace tScoonhoven bezeghelt.

Anno M.ccccxv verclairde hartoech Willem wat die heer van Egmond soude hebben.

Anno M.ccccxv gaf hartoech Willem een brief van den diensten tEgmond.

Anno M.ccccxvi claechede hartoech Willem over den heer van Egmond.

Anno Domini M.ccccxvij in festo sancte Petronille obiit dux Wilhelmus comes 22. Margareta de Burgundia diu supervixit. De hiis unigenita filia domina Jacoba processit, que monasterio favorabilis ¹⁾ fuit.

Anno M.cccxx magnas injurias monasterium Egmondense sustinuit litteris multis destructis 109.

Anno M.cccxxi abbas Egmondensis dominus Gherardus de Ockenberch appellavit ad curiam Romanam etc. 102, 103.

Anno M.cccxxij citacio abbatis Gherardi per ducem Johannem conquisita et cetera de illis 90, 100.

Anno M.cccxxij vij ydus Octobris Fredericus, episcopus Trajectensis lj, obiit.

Anno M.cccxxiiij abbas Egmondensis xxix, Gherardus de Ockenberch, obiit vij die Marcii 108.

Anno Domini M.cccxxiiij obiit in Hagha Johannes, dux Bavarie, nonis Januarii.

Anno Domini M.cccxxxvi obiit Jacoba, ducissa, comitissa Hollandie, vij ydus Octobris.

Anno M.cccxxxvij dominus Egmondensis resignavit decimas de Lisse et Hilghem monasterio Egmondensi.

Anno M.cccxxxvij pronunciacio ducis Philippi inter monasterium et dominum Egmondensem.

Anno M.cccxxxvij declaratio super premissis.

Anno M.cccxxxix confirmavit abbas Middelburgensis ducis sententiam auctoritate apostolica.

1) Er staat: fovorabilis.

Anno M.ccccxlvj. Hoe Ghysbrecht vander Hoel heeft wterlic recht over teloister ghedaen.

Anno Domini M.cccclv Rodolphus, episcopus Trajectensis liij, obiit ix Kalendas Aprilis.

Anno Domini M.cccclvj abbas Egmondensis xxx obiit xiiij^{us} Kalendas Junii, Wilhelmus de Mateness.

Anno Domini M.cccclxiiij abbas Egmondensis xxxi, Jacobus de Poelgheest, obiit iiij^a die Augusti.

EEN AMSTERDAMSCH E FACTORIJ TE PARA-
MARIBO IN 1613,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. Dr. S. VAN BRAKEL.



Tot op heden wist men niet beter of vóór de verovering van Suriname door Abraham Crijnssen in 1667 hadden aan de rivier van dien naam uitsluitend Fransche en Engelsche nederzettingen bestaan. Bij afwisseling hadden deze beide naties sedert 1630 pogingen aangewend om dit deel van Guyana te koloniseeren, zonder daarbij op veel succes te kunnen bogen. Wel deden van tijd tot tijd ook Nederlandsche schepen de Suriname aan en dreven de schippers aldaar eenigen ruilhandel — men vergelijke de reisbeschrijving van David Pietersz. de Vries in 1634 (blz. 206 der door de Linschoten-vereeniging bezorgde uitgave) — doch van een geregeld handelsverkeer hoort men niets en van een vestiging der Nederlanders aldaar nog veel minder.

Het hierachter afgedrukte stuk bewijst ons echter, dat, na de nominale inbezitneming door de Spanjaarden, de Hollanders de eerste Europeanen zijn geweest, die zich aan de Suriname hebben gevestigd. De inhoud spreekt overigens voor zich zelf. Over Dirck Claesz. van Sanen en Nicolaas Baliestiel, op wier verzoek de verklaring werd afgelegd, vergelijke men Elias, De Vroedschap van Amsterdam I, blz. LXIV en LXV.

Ik ben op het spoor van deze akte gekomen door een aantekening, voorkomende onder de door Mr. N. de Roever nagelaten fiches, die thans op het Amsterdamsche gemeentearchief worden bewaard. Volgens deze aantekening moet ook in het protocol van den notaris J. Ram Bruynings eene dergelijke verklaring d.d. 20 Mei 1617 voorkomen. De Rijksarchivaris in Noord-Holland, aan wiens hulpvaardigheid ik een afschrift van het thans gepubliceerde stuk dank, berichtte mij echter, in het protocol-Bruynings een dergelijke akte niet te kunnen vinden. Ten aanzien dezer laatste akte moet ik dus volstaan met de mededeeling van hetgeen Mr. de Roever daaruit aantekende. Het was een verklaring van Jacob Remmertsz. van Haarlem, die eveneens betrekking had op den „Tropenkoller” van den factor Christoffel Albertsz. Remmertsz.’ ervaringen waren echter opgedaan in 1614, toen hij in dienst van Dirck Claesz. van Sanen, Ysbrand Dobbes¹⁾ en Cie. Suriname had bezocht. Het blijkt dus, dat de „Compagnie” van Dirck Claesz., zij het ook wellicht in eenigszins andere samenstelling, ook in laatstgenoemd jaar een schip naar Suriname had gezonden en ook toen daar nog een factor onderhield. Nog uit een ander oogpunt is het stuk van belang, nl. omdat het ons het bewijs brengt, dat reeds langen tijd vóór de bezetting door Willoughby een dorp Parmurbo of Parmarbo bestond, waarin wij zonder moeite Paramaribo herkennen. Daardoor wordt voor goed de bodem ingeslagen aan de hypothese, dat Suriname’s hoofdstad haar naam aan genoemden Willoughby, die graaf was van *Parham*, ontleent.

S. v. B.

¹⁾ Dobbes was een bekende figuur in de Noordsche Compagnie. Zie Muller, Noordsche Compagnie, blz. 78.

UITTREKSEL UIT HET PROTOCOL VAN FREDERICK
VAN BANCHEM, NOTARIS TE AMSTERDAM.

1617. Januari 31.

Compareerde voor mij, Frederick van Banchem, Notaris Publicus, bij den Hove van Hollant geadmitteert, residende binnen Amsterdamme, ende den getuygen naerge-noempt Cornelis Jansz. Scheur, varentman, poorter deser stede, out ontrent een en dertich jaren, voor onderstuyrman gevaren hebbende op 't schip Neptunis, daer schipper op was Jan Pietersz. Cocx, ende heeft bij ware woorden in plaetse van solemnelen eede, ten versoucke van Dirck Claesz. van Sanen ende Nicolaes Baliestiel, coopluyden ende compangions, verclaert, getuycht ende geattesteert, hoe waer is, dat hij getuyge met voors. schip Neptunis in den jaere XVI^e dertien, onbegrepen in den juisten tijt, gecomen is in West Indiën in de revier van Surrenant, ende te lant gaende is aldaer op 't dorp Parmurbo van Marninbo gecomen Stoffel Albertsz., legger van de compangie der produc(en)ten, ende alsdoen gesien, dat de voors. Stoffel Alberts sonder eenige redenen een roer, genaempt een snaphaen, in de hande nam, wel met haegel geladen sijnde, schittende daarmede een jonghman, die op een stoel sat ende nergens aff wiste, soo dapper, dat hij van de stoel storte, welke jongman, wesende een indiaen, de Compangie seer dienstich was, met de Duytse natie te vertaelen tegens de indianen ende daeromme groote voordeel dede, hyer ende daer met d'selve te reysen ende goet te verhandelen, hebbende oversulex hij getuyge vuyt medogentheyte de voors. indiaen verbonden ende over de vijftich hagels vuyt zijn lichaem gehaelt; verclaerde voorts, dat de voors. Stoffel Albertsz. de matrosen, die met hem getuyge voeren, oprockende, dat zij met hem niet varen soude, gelijk hij oock opgerockent heeft gehadt een swart indiaen, genaempt Ballemaj, die onder zijn getuyges volck geheeten werde Jan; 't selve te wege gebrocht hebbende ende met de swart aen 't landt in 't dorp comende, heeft de voors. Stoffel Albertsz. den selven swart vermoort off

doodtgeslagen, 't gunt eenige matrosen hem getuyge seggende, sijn d'selve matrosen van 't schip aen lant gegevaeren, die in 't dorp Parmorbo comende, over het doodtslaen, twelck d'voors. Christoffel Albertsz. hadde aen de swart gedaen, in moeyten geraeckten, waerover sijn getuyges cock doodtgeslagen werde, ende twee andere matrosen dapper gequest aen boort quamen.

Alle twelck hij getuyge des noot ende in cas van recollement versocht sijnde, oorbodich waere, met eede solemneel te verstercken. Gedaen binnen Amsterdam ter presentie van Pieter Carelsz. ende Jan Ernst van Meerwijck, burgers deser stede, als getuygen hierover gestaen, den laetsten January XVI^c seventien.

Rijks-archief in Noord-Holland. Protocol van den Amsterdamschen notaris Frederick van Banchem, eerste halfjaar 1617, fol. 58^v en 59.

EENE MEMORIE OVER DEN HANDEL DER WEST
INDISCHE COMPAGNIE OMSTREEKS 1670,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. Dr. S. VAN BRAKEL.



Het hierachter afgedrukte stuk ¹⁾, waarop ik door Dr. Te Lintum uit Rotterdam opmerkzaam werd gemaakt, bevindt zich in het gemeentearchief aldaar en is opgenomen in eene portefeuille met overigens weinig belangrijke stukken betreffende de West-Indische Compagnie. De 14 bladzijden folio papier beslaande memorie is met een loopende kantoorhand geschreven, doch op enkele plaatsen door een andere hand in gotisch schrift verbeterd of aangevuld. Deze wijzigingen zijn hierachter tusschen [] gedrukt.

Het overzicht van den toestand der bezittingen der Compagnie en van haar handel is blijkbaar afkomstig van een met dit onderwerp ten volle bekend persoon. Daar het stuk meermalen verwijst naar een kaart, die, hoewel blijkbaar niet als bijlage bij de memorie overgelegd, toch onder het bereik moet zijn geweest van den persoon of de personen, voor wien de memorie was bestemd en waarop de interne verdeling der bezittingen

1) Ik ontleende er reeds enkele bijzonderheden aan in mijn werk „De Hollandsche Handelscompagnieën der 17e eeuw”; zie aldaar bladz. 73 noot 1. Ten onrechte stelde ik, afgaande op eene, wellicht verkeerd begrepen, mededeeling van Dr. Te Lintum, het stuk op 1628.

der Compagnie met verschillende kleuren was aangeduid, is het waarschijnlijk, dat het overzicht is vervaardigd door een klerk of dienaar der Compagnie, die door zijn ervaring en kennis van hare archieven beter van de zaken op de hoogte was dan de meeste bewindhebbers en dat het bestemd was om den bewindhebbers een overzicht van de bezittingen en den handel der Compagnie te geven.

De tijd der vervaardiging moet liggen tusschen den tweeden en den derden Engelschen oorlog. Immers „de oorlogh”, waarop meer dan eens wordt gedoeld, is blijkens de vermelde wapenfeiten de tweede Engelsche oorlog, terwijl Gorée, dat in den aanvang van den derden Engelschen oorlog verloren ging, nog als eene bezitting der Compagnie wordt vermeld.

Het zou voor de hand liggen te meenen, dat het stuk ter kamer van Rotterdam is opgesteld. Toch betwijfel ik dit, met het oog op de wijze, waarop de handelingen dier kamer besproken worden. Bovendien is het de vraag of men buiten de presidiale kamers zoo goed op de hoogte was van het gansche bedrijf der Compagnie. En neemt men aan, dat het dus bij een der presidiale kamers is opgesteld, dan valt Zeeland, naar ik meen, af, omdat men daar wel niet of althans wel niet anders dan vergoelijkend over de belasting der Hollandsche schepen, die voor Suriname bestemd waren, zou hebben gesproken. Vermoedelijk is het stuk dus te Amsterdam gesteld.

De inhoud is in meer dan een opzicht belangrijk en het stuk verdient daarom ten volle te worden gedrukt, vooral nu van het archief der eerste West-Indische Compagnie zoo weinig is bewaard. Niet alleen geeft de memorie een overzicht van den handel der Compagnie tegen het einde van haar bestaan en van de credietoperaties, waardoor zij zich geld trachtte te verschaffen, ook ten aanzien van de in 1628 ingevoerde decentralisatie in het beheer der bezittingen, waarvan wij tot nu toe nagenoeg niets wisten, brengt zij ons eenig licht. Over het algemeen spreekt het stuk voor zich zelf en is nadere toelichting overbodig. Slechts zij gewezen op het feit, dat de „behandeling” der meeste bezittingen geschiedde met geld, dat op bodemerij was opgenomen. Deze mede-

deeling geeft een duidelijk denkbeeld van den berooiden toestand der kas en verklaart tevens, waarom deze handel, indien zij dan nog werd gedreven en niet wegens volstrekt gemis aan middelen werd verpacht of geheel verwaarloosd, ondanks zijn profijtelijkheid aan de Compagnie weinig winst meer gaf. Want bij geldleening op bodemerij is men bij vergaan van het schip wel ontslagen van de verplichting tot terugbetaling, maar daartegenover staat, dat indien het schip behouden terug komt, een zeer hooge premie moet worden betaald, die het grootste deel der winst zal hebben medegenomen.

Enkele woorden mogen voorts worden gewijd aan het „fonds”, voor welks rekening de kust van Guinea ten deele werd behandeld. Gelijk bekend is, heeft de Compagnie, om aan haar geldnood tegemoet te komen, herhaalde malen de participanten trachten te bewegen, hun inleg te verhoogen. Deze verhoogingen waren echter niet bepaald verplicht en het staat niet vast, hoeveel kapitaal dientengevolge werd verkregen. Wel weten wij, dat de Compagnie hare participanten door indirecte maatregelen tot verhooging hunner inleg trachtte te bewegen, o.a. door het toezeggen van een minimum-dividend over het aldus gefourneerde kapitaal. Zoo werd in een in het jaar 1649 verschenen pamflet, het „Amsterdams Tafelpraetje”, de vorming van een afzonderlijk kapitaal voor den handel op Guinea aanbevolen. In het „Haerlems Schuytpraetje” van hetzelfde jaar wordt dit denkbeeld ondersteund. Volgens het Tafelpraetje moest men de participanten der West-Indische Compagnie nogmaals *f* 2.000.000 à *f* 2.400.000 doen storten, welk kapitaal door eigen „Directeurs” zou moeten worden geadministreerd en uitsluitend voor den handel op Guinea zou mogen worden gebruikt. Van dit kapitaal zou een rente à 5% worden betaald; wat daarna nog aan winst overbleef zou tot uitdeeling van een dividend aan alle participanten der Compagnie worden gebruikt. Wilde of kon een der participanten dit nieuwe fournissement niet doen, dan kon een niet-participant in zijn plaats aan deze onderneming deelnemen. Tot de oprichting van een dergelijk fonds schijnt het echter eerst in 1668 te zijn gekomen,

al zijn er aanduidingen, dat men reeds eerder daarover doende is geweest. De voorwaarden tot deelneming in dit fonds kennen wij uit het officieele exemplaar der kamer Zeeland van de „conditiën, op de welke de participanten van de generale geoctroyeerde West-Indische Compagnie sullen vermoghen te fournieren een fons ofte capitaal, specialijk geaffecteert op de behandeling van de goutcuste in Guinea, mitsgaders Ardra, Popo ende de Benyn” ¹⁾. Te beginnen met het loopende jaar 1668 zou het op te richten fonds een monopolie hebben voor den handel op genoemde plaatsen, den slavenhandel op Amerika daaronder begrepen, gedurende 4 jaren, d. w. z. tot den afloop van het octrooi op 31 Dec. 1671. Als deelnemers werden toegelaten alle participanten, die ten kantore hunner kamer 5% van de nominale waarde hunner aandeelen zouden storten. Deze gelden konden alleen tot gemeld doel gebruikt mogen worden en zouden de crediteuren der Compagnie niet „concerneeren”. Terwijl de verliezen op dezen handel te lijden geheel door het fonds zouden worden gedragen, zouden de deelnemers slechts $\frac{1}{3}$ van de winst ontvangen. De overige tweederden kwamen aan de Compagnie en zouden allereerst dienen tot het betalen der onkosten van de Compagnie „ter kust”, doch daarna tot betaling van de interessen der door de Compagnie opgenomen gelden. Opmerkelijk zijn de bepalingen betreffende de deelneming van niet-participanten. Heeft een participant vóór den bepaalden datum zich niet tot storting van zijn 5% verbonden, dan wordt zijn recht tot deelneming in het fonds aan den meestbiedende verkocht. De kooper had dan behalve den koopprijs, de „premie”, gelijk zij werd genoemd, natuurlijk nog de 5% van den nalatigen participant te storten, maar trad dan ook, voorzoover het fonds betreft, in diens rechten. Deze premiën kwamen aan de Compagnie en zouden worden gebruikt tot betaling der interessen der Compagnie en voorts tot aankoop van hare actiën, waaruit een waarborgfonds voor de betaling dezer interessen in

1) Rijksarchief, West-Indische Compagnie, Oude Compagnie no. 80.

volgende jaren zou worden gevormd. Daartoe zouden de actiën, die tot dit reservefonds behoorden, later ook weer mogen worden beleend en verkocht. Door deze bedenkelijke manipulaties hoopte men vermoedelijk niet alleen dit waarborgfonds te vergrooten, maar ook den koers der actiën te doen stijgen. Niet alleen de buitenstaanders doch ook de participanten, die zelve hun 5% wilden storten, moesten daarvoor echter iets betalen. Van de dividenden door het fonds uit te betalen zou jaarlijks nl. een bedrag worden afgehouden gelijk aan $\frac{1}{8}$ van de gemiddelde premie, die door de outsiders voor het recht tot deelneming zou worden betaald. Daar het fonds 4 jaar zou bestaan, zouden de participanten derhalve voor het recht om in het fonds deel te nemen, de helft betalen van wat dit recht ter beurse waard zou blijken te zijn. Ook deze, door de participanten te betalen, premiën zouden in het bovenbedoelde waarborgfonds worden gestort. Men ziet, dat het den ontwerpers van dit plan niet aan handigheid ontbrak.

Ten slotte zij vermeld dat het fonds zou worden beheerd door de bewindhebbers der Compagnie, die echter rekening zouden moeten doen aan een college van drie gecommiteerden, in elke kamer door de twintig hoogste deelnemers uit hun midden te kiezen.

Of het plan veel succès heeft gehad valt niet te zeggen; zeer aanlokkelijk kan het dunkt mij niet geweest zijn. Achter het exemplaar der „conditiën” der kamer Zeeland, waaraan bovenstaande bijzonderheden zijn ontleend en dat tevens als inteekenlijst voor de deelnemers-participanten werd gebruikt, teekenden slechts 36 aandeelhouders hun naam, ten bewijze, dat zij de 5% wilden storten. Niettemin is blijkbaar voldoende geld bij elkaar gekomen om het plan te doen doorgaan.

Vergelijkt men onze memorie met de beschrijving, welke Bosman, die een dertigtal jaren later opperkoopman ter kust was ¹⁾, van de bezittingen der

1) W. Bosman. Nauwkeurige beschrijving van de Guinese Goud-Tand- en Slave-kust. Utrecht 1704.

Compagnie en den aldaar gedreven handel geeft, dan blijkt de tweede West-Indische Compagnie de vestigingen in Guinea, welke zij van haar voorgangster overnam, aanmerkelijk te hebben vermeerderd en den handel niet onbelangrijk te hebben uitgebreid.

Opvallend is ten slotte, dat bij de beschrijving der bezittingen der Compagnie in Amerika noch van de eilanden boven den wind, noch van de kolonies, die aan de kust van Guyana, eveneens door particulieren, waren gesticht, melding wordt gemaakt. Hoewel in de vergunningen tot het uitzenden dezer kolonies de Compagnie als leenheer optrad, schijnt zij deze vestigingen toch niet als tot haar gebied behoorend te hebben beschouwd.

S. v. B.

CORTE MEMORIE IN HET GENERAAL VAN DE TEGEN-
WOORDIGE BEHANDELINGE VAN DE LIMITEN VAN DEN
OCTROYE VAN DE GEOTROYEERDE WEST-INDISCHE
COMPAGNIE DEZER LANDEN.

De limiten van den octroye van de geotroyeerde West-Indische Compagnie strecken sich over een gedeelte van de custe van Africa, beginnende met den tropicus cancri ofte 23 graaden noorderbreete ende eyndigende met de Cabo de Bonne Espérance, soo in de Zuydt- als Noordtzee, met alle eylanden daarentrent ende tusschen beyde gelegen, breeder gespecificeerd in den eersten articul van den octroye ende de caarte daarvan zijnde.

Dese limiten werden bij de geotroyeerde West-Indische Compagnie selfs ofte bij anderen met haare permissie ende consent op seekere recognitie bevaaren ende behandelt. De plaatsen, bij de West-Indische Compagnie selfs bevaaren ende behandelt werdende, ende op dewelcke het aan geene cameren vrij staat, volgens resolutie a^o 1659 daarop genomen, aan iemant ter weerelt daartoe permissie te verleenen, bestaan in de geheele custe van Africa, sooals die in den octroy is begreepen, beginnende met

den tropicus cancri ende eyndigende met de Cabo de Bonne Esperansa;

[Wederom werden die plaetsen ¹⁾], die van de Compagnie selfs bevaaren ende behandelt [werden, bevaaren ende behandelt] ofte bij ordre ende op voorgaande resolutie van de vergaderinge der xix, ofte bij de cameren particulier, 't welck daerbij toegecomen is, dat in den jaare 1628 seeckere verdeeling van de vergaderinge der xix is gemaackt, waarbij aan eenige cameren in het particulier de directie ende den handel op eenige plaetsen particulier, nochtans onder behoorlijke verantwoordinge, is gegeven ende de resteerende plaetsen om door het gemeen voorsien ende behandelt te werden sijn gereserveert.

De plaetsen, die bij ordre ende op voorgaande resolutie van de vergaderinge der xix werden behandelt, beginnen op de custe van Afrika aan Cabo das Palmas ende eyndigen met Cabo de Bonne Esperansa, gelijk die met een roode couleur op de caarte sijn aangehaalt; ende bestaan in de volgende:

De *Tandtcuste*, beginnende aan Cabo las Palmas ende eyndigende aan Cabo La Houn ²⁾, alwaar niets en valt als oliphantstanden; ende heeft de Compagnie, soo omdat het niet noodigh is, alsoock omdat de naturellen seer wreedt ende inhospitabel sijn, aldaar geen possessie, gelijk oock niet de andere natiën, maar werdt den handel alleen door de scheepen voorbijvaarende, dewelcke de naturellen selfs met canoas aan boort comen, gedreeven.

De *Quaquacuste* beginnende aan Cabo La Houn ende eyndigende aan Assiné, alwaar niet en valt als Quaqua-cleeden, die aan de negros op de goudtkust weder wegens goudt werden verhandelt, ende werdt dien handel aldaer

1) Deze toevoeging luidt in het manuscript eigenlijk: „wederom werden die plaetsen, *die van de*.” Daar de drie laatste woorden echter slechts een herhaling sijn van den aanhef, die de steller van het stuk daaraan had gegeven, liet ik ze bij het afdrukken duidelijkheidshalve weg.

2) In den atlas van Blauw staat een Kaap Lahou aangegeven tusschen 15 en 16 gr. oosterlengte. Op moderne kaarten komt zij niet meer voor.

gedreeven als op de tandtcuste, sonder dat de Compagnie ofte andere natiën aldaar possessie sijn hebbende.

De *Goudtcuste* beginnende aan Assiné¹⁾ ende eyn-digende met de Rio da Volta, alwaar deese volgende possessiën sijn:

Axem, een casteel, voor deesen bij de Portugeesen gebouwt ende door de Compagnie op deselve geconques-teert, leght aan de reviere Acchin²⁾ ende werdt ordinaris door een commis geccommandeert; is tamelijk sterck, doch den handel aldaar is geringh, maar considerabel, dat twee a drie dagen reysens de reviere op, het goudt-rijk landtschap Iguina is gelegen, daar de Compagnie voor deesen een logie gehad heeft ende deftige negotie, die door onlust van den commis met de naturellen in brandt geraekt ende opgevloogen is, doch noyt om de oorloogen binnenslants herstelt heeft connen werden; waarheenen niet wel als door die reviere sijnde te ge-raacken, heeft de Compagnie, om daarvan de volcomen possessie te hebben, aan de andere zijde een steenen redout geleyt ende een veer van overvaart gestelt, daarse den tol van is makende; onder dit casteel ge-hooren de omliggende naturellen in subjectie als onder-danen, ende erkennen haare Ho. Mo. voor haare souve-reynen.

Boutry volgt hieraan ende is een sterck fortjen op een clip, meer gesticht om te beletten, dat aldaar geen vreemde andere natiën haar souden needersetten, als omdat aldaar veel voordeel in de negotie soude vallen.

Tacorary was een fortjen van deselve nature, maar in den Engelschen oorlogh sijnde geruineert is hetselvige van de Compagnie ende de Engelschen verlaaten gebleeven.

Chama is een fortjen op een reviere, daar soet water is ende dat men ordinaris voor de andere plaatsen houdt haalt, geleegeen; van seer geringe defensie, doch heeft het in den Engelschen oorlogh evenwel gehouden. De

1) Ms. Abbimé.

2) = Aucobar of Slangenrivier.

negotie is alsmeede ¹⁾ weynich, ende heeft de Compagnie aldaar weynich jurisdictie.

Comany is een plaatse in 't Coninckrijk Comendo geleege, daar wij somtijts een logie hebben om andere natiën vandaar te houden ende somtijts niet, leggende de swarten altijts met de Compagnie overhoop, want niettegenstaande deselve verscheyde maalen de stranden van het geheele Coninkrijk aan de Compagnie hebben vercoght, soo staanse op het comen van vreemde scheepen, 't sij Engelsche ofte Franse, deselve toe haare logiën op de strandt te stellen, ende alsdan sluyt den Generaal ordinaris de weegen van Comendo naar het Casteel el Mina, waardoor somtijts de naturellen getemt worden ende somtijts niet, soo datse altijts in onlusten leven. De negotie is hier van weynich importantie.

Volgt het *Casteel el Mina*, daar de Directeur-Generaal zijn residentie houdt. Dit is de voornaamste handelplaatse ende van sonderlinge stercte, doch de jurisdictie strect geen half mijll ofte weynich meerder in het ronde. Hier is van de Meynse inwoonders, die geseght werden wel 8000 weerbaare mannen sterck te zijn, alle onderdaanen van de Compagnie ende goede soldaten, daagelijcx een stercke visscherije, daert heele landt meede vervult werden, ende werdt aan het casteel der vijfdē visch voor tol betaalt, welcke visscherij den Generaal stracx sluyt als de Mijnsche inwoonders haar maar eenighsins opposeeren.

Hier volgt de Engelsche plaatse *Cabo Corço*, anderhalf mijll van el Mina ende de Deensche plaats *Fredericxburgh* onder het geschut van de Engelsche plaatse ende beyde in het Coninckrijk Fetu gelegen.

Volgt het fort *Nassauw* in het Coninckrijk Saboun; is 1611 op 't versoeck van den Coninck, door desselfs ambassadeurs in den Hage gedaan, door den Staat tot protectie der ingesetenē tegens de Portugesen gesticht; was voor de veroveringe van de Mina tot in het jaar 1637 de hooftplaatse ende is een van de voornaemste

1) „alsmeede” in gotisch schrift veranderd in „aldaer meede.”

handelsplaatsen op de cust. Heeft geen jurisdictie verder als het port van zijn canon ende moet dickwils van den Coninck veel cleynicheeden lijden.

Volgt *Annemabo* in het Coninckrijk Fantijn; is alleen een logie, gesticht sonder eenige jurisdictie om andere vandaan te houden, ende oock om te negotieren ten tijde de Engelschen 't fort Cormantijn hadden, in hetselvige landtschap gelegen.

Volgt *Adia*, mede een logie ten selven eynde als Annemabo bij ons gesticht, doch met den Engelschen oorlogh in handen van de Engelschen gevallen, die 't selvige als noch possideeren.

Volgt *Cormantijn*, meede in het lantschap van Fantijn gelegen; was eertijts de hoofdplaatse van de Engelsche, maar sedert dat het de Compagnie gehadt heeft, isser om de onlusten met de naturellen, weynich negotie geweest; hier is geen jurisdictie bij.

De naaste plaats is *Accara*, een gefortificeerde logie in het Coninckrijk Accara, ende een van de voornaamste handelplaatsen. De Coninck meytineert alle natiën, hoewel de Engelsche aldaar geen possessiën hebben ende is dit de laatste plaatse op de goudtcuste, die de Compagnie possideert.

De *Bochte van Guinea* (soo genoemd) begint aan Rio da Volta ende eyndicht aen Cabo Lopes Gonsalves. De eerste plaatse tusschen beyde gelegen, daer handel valt is *Ardra*, alwaar de Compagnie een logie is hebbende met sooveel omslagh als of het een groot dorp was, op welke plaatse jaarlijcx 2500 ofte 3000 negros ende meer door ons ingehandelt werden; de Engelsche ende Fransche hebben hier meede haare logies ende doet elck zijn best. Den Coninck is subaltern ende staat onder den Coninck van de Benijn.

Dicht bij *Ardra* legt noch eene logie vande Compagnie aan *Popo* ende behoort onder *Ardra*; hier vallen eenige, doch niet veel negros.

Volgt *Rio Benijn*; alhier heeft de Compagnie in de groote stadt Benijn een logie, daar niet als Benijnsche cleetjens voor de negros ingehandelt werden; ende sijn de blanken aldaar soodanigh in achtinge, dat niemant

deselve eenigh leet, als was het met het stoten van een vinger, soude derven offenceren, op de pene van de doot. Den Directeur sent twee ofte drie maalen des jaars daar een jacht naar toe om de cleeden af te haalen, 't welck dan de bocht doorhandelt tot aan Cabo Lopes toe, ende vandaar door de linie steeckende soo weder van boven afcomt, om de tandteust te behandelen tot weeder op de goudteust toe.

Hieraan volgen *Rio Calabary Camarones*, ende *del Rey* in de bochte van Guinea, daar den handel, bestaande in negros, met schepen, sonder possessie aan landt te houden, werdt gedreeven. De negros, die alhier ingehandelt werden sijn boos en hartneckig, brengen haar selfs om, sijn van de Spanjaerts in het contract¹⁾ geëxcludeert ende van andere natiën weynigh begeert.

Aen *Cabo Lopes Gonsalves* lopen alle schepen uyt Guinea comende aan om 't waater ende houdt ende vandaar door de linie te steecken ende weeder thuis te comen. Hier valt geen handel.

Het geheele gewest van Cabo Lopes Gonsalves tot aan Cabo de Bonne Esperansa hiet bij ons *Angola*, maar de hooftpossessie, die wij hebben is in *Loango*, alwaar de Compagnie een logie ende commis heeft, onder subjectie van de swarten, ende werden daar ende de cantooren daarontrent jaarlijcx een quantiteyt van ontrent 3000 negros door de Compagnie gehandelt.

De tweede possessie is een logie in *Sonho*, sijnde in de caarte bekend met de naame van Rio Zaïre. Den Prins van Sonho is Christen, Roomsche-Catholyck, seer genegen tot de Hollanders, van groote macht. Is meester van het Coninckrijk Congo, brengt in 14 daagen 10.000 man te velt ende presenteert altijts de Portugeesen uyt Loando St. Paolo te drijven, als wij hem met scheepen willen assisteren.

Voorts sijn hier noch eenige cleyne logiesjens, als

1) Bedoeld wordt blijkbaar het z.g. assiento, het contract, waarbij de Spaansche Kroon de uitsluitende levering van slaven ten behoeve van Spaansch Amerika uitbesteedde.

*Malenba*¹⁾ ende *G'oy* . . .²⁾ daar mede negers ingehandelt werden.

Bovendien vallen hier veel olifantstanden ende copen, maer 't selvige werdt meest door de scheepen ende de ontrouwigheyt der ministers, als sijnde van cleyn volumen ende bequaam om versonden te werden, doot gebeeten, soo datter de Compagnie weynich ofte niets van profiteert.

Zuydelijcker heeft de Compagnie geen possessie nochte negotie, maer wel de Portugueesen aan Loando St. Paolo, ende noch een plaats wat suydelijcker, hoewel geseght, doch niet ondersocht werdt, dat besuyden Cabo Negro noch vrij wat te doen soude vallen.

De middelen, waarmede deese plaatse voor het generaal werden behandelt sijn tweederhande, als vooreerst het Fons, op welck middel alle de plaatsen behandelt werden van Cabo das Palmas of tot Rio Benijn toe inclusie; de resterende plaatsen werden behandelt door de penningen, gelicht op bodemerije.

De plaatsen, die bij de Cameren particulier werden behandelt sijn de volgende.

DE CAMER VAN AMSTERDAM.

Amsterdam heeft *Cabo Verde* met de verdere circumjacentiën in haare directie, soosals hetselvige met de groene couleur op de caarte is aangehaalt, alwaar het hooftcomptoir is op een cleyn eylandtje aan Cabo Verde geleegen, genaamt *Goereede*, ende sijn de

1) Volgens den atlas van Blauw lag een plaats van dien naam aan den mond van de Rio Cakongo op 34 gr. O. L. en tusschen den 5den en 6den gr. Z. br. Op moderne kaarten trof ik dezen naam niet meer aan.

2) Deze naam is ten deele onleesbaar en kon ook door raadpleging van kaarten niet worden geidentificeerd. Het maakt den indruk, alsof de steller der memorie er zelf geen raad mee heeft geweten en eenige ook voor hem onverstaanbare letterteekens uit een ander geschrift heeft gecopieerd.

mindere comptoiren aan het vaste landt aan de Caap, *Pourto Dalié*, *Refisco*, *Sjouale* ende soo voorts; ende bestaat de directie in een opperhoofd, hebbende tot assistentie een, twee ofte meer ondercommisen ende drie ofte vier assistenten, die op de comptoiren aan het vaste landt leggen, ende voorts een guarnisoen, te saamen met die van de pen, tot ontrent de hondert coppen. Op het eylandt Goereede sijn twee fortressen, het benedenfort, 't welck het swackste is, en het bovenfort, van de Portugeesen gebout, dat niet accessibel is; heeft een waaterput, in den Engelschen oorlogh aldaar gevonden, daar te vooren het waater aan het vaste landt ende met believen der naturellen moeste gehaalt werden; ende de andere logiën, gelijk meest overal, sijn maar stroye huysen om te negotieren, daar men weynich goederen tegelijk laat blijven, om de negros tot geen plonderen aan te locken; ende werden daarom aldaar altijts eenige cleyne vaartuygen gehouden, om de goederen of ende aan te brengen. De negotie bestaat eygentlijk in ossenhuyden, die de naturellen te coop brengen, ende somtijts wel oliphantstanden ende wasch, 't welck dan voorvalt, als ser eenige Portugeesen uyt de reviere Cascheun, dichte bij Cabo Verde gelegen, aldaar comen negotieren, gelijk wel gebeurt, maar heeft in eenige jaaren weynigh opgenoomen, omdat het was en de tanden met geen voordeeling behandelt condon werden. De middelen, tot de behandeling geëmployeert werdende, sijn gelden op de bodemerij genoomen ende heeft deese plaatse niet tegenstaende sware onkosten van guarnisoenen etc. altijts tamelijk wel gegeven. Het capitaal, dat jaarlijx verhandelt wordt is van f 40000 tot f 60000 guldens, in twee scheepen te senden, het eene in het voor-, het andere in het naajaar. De Fransen comen daar mede somtijts negotieren, sonder lasten en guarnisoenen alleen met haar scheepen, dat de Compagnie wel merckelijk schadelijk is, maar deselve connen met geen recht vandaar gehouden werden. Aan Cabo Verde vallen meede wel negers ende sijn de beste, swartste ende gautste van geheel Africa, doch sijn seer dier ende schaars soodat noyt op deselve veel toegeleyt is geworden.

Voorts heeft de camer van Amsterdam onder haar directie voor deesen gehadt *Nieuw Nederlandt* ende *Cajana* ende nu alleen de eylanden *Curaçao*, *Aruba* ende *Buon-aire*. De Curaçaosche eylanden werden gedirigeert door een Directeur op het eylandt Curaçao resideerende. Het eylandt Curaçao is sterck, heeft weynich acces, de fortesse is op de costen van den Staat gebouwt, ligt op de mont van de haaven, daar de scheepen uyt de volle zee comende met touwen moeten ingetrocken werden, ende heeft binnen een com, om wel hondert scheepen te leggen. De besettinge is tegenswoordigh 150 ende 180 man; de maintainue is seer noodtsaackelijck, omdat het soo naarbij de Spaansche West-Indiens is gelegen ende de eenighste plaats is, die de Compagnie daar is hebbende ende sonder dewelcke de slaafshandeling ende het meeste voordeel van de custe van Africa soude moeten vervallen. De negotie hiervandaan werdt door particuliere gedreeven; het incomen bestaat in de recognitie, hiernaar gemelt, aanteling van hoorenbeesten, cabrisen ende peerden, waarvan de laatste voor *f* 40.— het stuck werden vercocht; het stockvishout, datter was(t) comt meede tot voordeel van de Compagnie, mitsgaaders 't sout, dat ieder haalen mach, mits $\frac{1}{4}$ van 't provenu gevende aan de Compagnie; 't welck te saamen, 't zij door versuym van de directeurs ofte andersints, nauwelijcx soo veel heeft connen als de oncosten bedraagen; maar met de slaafsche negotie werdt noch *f* 6.— van ieder negro voor incomen betaalt, 't welck nu de oncosten can goet maacken, soodat dat eylandt meer om de commoditeyt van de negotie ende bijgelegentheyt van de Spaansche West-Indiens, als omdat het van sich selven veel soude geven, gehouden werdt.

Op Aruba sijn maar een ofte twee blanken, om op het bestiaal te passen; ingelijck op Buonaire, daar een Commandeur is met 20 of 25 negros, om op de soudtpannen ende het kappen van stockvishoudt te passen.

DE CAMER VAN ZEELANDT.

De Camer van Zeelandt heeft onder haare directie

Argijn ende circumjacentiën, gelegen bij Cabo Blanco, op 20 graaden noorderbreete. Hetselvige is een fortresse op een clip in een baytje geleege; werdt bestiert bij een opperhoofd ende besettinge van 25 man. De negotie bestaat in gommen ende struysveeren; de middelen sijn gelden op bodemerije ende geeft deese plaatse taamelijcke goede winste aan de voors. camer. Tegenswoordigh leyt het die camer daarop toe om de visscherije, dier voor deesen is geweest, weeder in treyn te brengen. De visch werdt gedrooght ende [naer] de Canarische eylanden gevoert, ende vandaer lichte stucken van achten in retour gebracht, die in *Argijn* ende daarentrent seer gewilt sijn, soodat men voor een lichte stuk van achten alsooveel krijght als voor een swaare.

DE CAMER OP DE MAZE.

Maze heeft *Rio Siera Lione* met de circumjacentiën vanden, leggende op acht graaden noorderbreete [aangehaelt met een blauwe couleur] ende heeft deselve aldaer een logie gehadt, maar nu geordonneert te lichten, alsoo de voorsz. camer, hoewel tegens de generale ordre, de voorsz. reviere nu eenige jaaren in contractatie heeft laten behandelen door diegeene, die, hoewel tegens de generaale ordre de greyncust meede in contractatie behandelden; ende nu de voorsz. contractatiën uyt sijn, de voorsz. camer niet geraaden vindt, de logie ende de negotie aldaar te continueeren, als connende soo veel niet opbrengen, datter een expresse equipagie om soude gedaan werden. Andersints bestaat de negotie in oliphantstanden ende root verffhout; daar sijn oock plaatsens bequaam tot het uytsetten van coloniën, hoewel anders de custe van Africa overal heel ongesont is.

DE CAMER VAN WEST-FRIESLANDT EN NOORDERQUARTIER.

De Camer van West-Frieslandt ende Noorderquartier heeft de *Greyncust*, beginnende aan Cabo Monte ende eyndigende aan Cabo das Palmas [op de caerte aangehaelt met een geele couleur], daar geen forten ofte

logiën zijn, maar wordt den handel als hiervooren van de tandtcust geseght is, gedreeven. Den handel, aldaar is nu tegens de generale ordre, sedert den Engelschen oorlogh, door contractatie met particuliere gedreeven, welck contract[atie] geëxpireert is. De negotie bestaat alleen in greyn ende somtijts wel wat tanden, ende heeft somtijts wel excessive, somtijts wel matige, maar evenwel altijd een taamelijke winste gegeven.

DE CAMER VAN STADT ENDE LANDE.

De Caamer van Stadt ende Lande heeft de reviere van *Gambia* en de circumjacentiën van dien, gelegen op 12 graaden noorderbreete, met een gheele couleur in de caarte aangehaalt, die nu bij de Engelschen door haare fortressen, in de mont van de reviere leggende, geslooten wordt gehouden, soo dat alsnu in de negotie aldaar niets te doen valt.

Dan staat nog in het generaal op deese verdeelinge te noteren, dat de Camer van Zeelandt een colonie begonnen heeft op de Wilde Cust aan *Izekepe*, ende dat, soo eenige camer in gebreecke blijft, naar behooren sijn geassigneerde plaetse te behandelen, het de andere cameran vrij staat, dat gebreck te suppleren.

De plaatsen, bij particuliere op recognitie bevaaren werdende, sijn alle de andere buyten de custe van Africa binnen de limiten van den octroye gelegen, soo Compagnies' eygen, Spaansche, Portuguesche, Engelsche als Franse.

De recognitie, die de Compagnie daarvan trect, is vooreerst van alle, die naar de Franse ofte Engelsche *Caribische eylanden* ende de *custen van Amerika*, in deesen Staat ofte de Fransse gehoorende, vertrecken *f* 5.— per last uytgaande, ende *f* 5.— per last thuyscomende; des

behoeven de voors. scheepen geen convoy aan de collegiën ter Admiraliteyt te betaalen, alsoo de voors. *f* 5.— per last voor convoy ende recognitie betaalt werdt.

Waaromtrent te noteren staat, dat de scheepen derwaarts willende, alhier eerst gemeeten ende op de volle meetinge $\frac{1}{3}$ afslagh werdt gegeven, soodat een schip van 90 lasten voor 60 betaalt;

dat soodanige schepen haar moeten verbinden de uytgaande *f* 5.— per last contant te betaalen vóór ende aleer eenige paspoorten werden gegeven om te laaden ende de andere *f* 5.— op haar thuyscompste oftewel indien se in andere landen quaamen in te loopen ende haaren last te breecken;

ende werdt noyt op pretext van dat de scheepen haar volle last niet ende hebben, ofte dat de goederen bedorven zijn, of diergelijke andere exceptiën, afslagh gegeven;

dat verder de scheepen uyt Vranckerijck ofte elders vandaar gevaaren ende alhier binnen comende, alleen betaalen *f* 5.— per last voor het incomen, op deselve meetinge ende voet als vooren, ende vóór dat eenige paspoorten werden gegeven; ende werdt gepractizeert, dat de scheepen vollaaden zijnde ende vervolgens niet connende gemeeten werden, de recognitie bij provisie ontfangen werde volgens de opgevinge van de eygenaars, onder acte dat, de scheepen grooter bevonden werdende, 't surplus bij haar sal worden betaalt;

dat ten respecte van *Serinhame*, gelegen op de vaste wilde custe van America, het collegie ter Admiraliteyt in Zeelandt met de Compagnie over het trecken van de recognitie overhoop leyt, willende niet toelaaten, dat de Compagnie, volgens haar recht, aldaar de voors. recognitie van scheepen naar *Serinhame* vaarende ende vandaar comende ontfanckt; ende houdt het gemelte collegie deese haar wille, sonder recht ofte reeden, alleen door haare autoriteyt ende macht staande, sulcx dat het collegie van Gecomm. Raaden aldaar selfs van die scheepen voor gaan ende coomen trect *f* 5.— per last ende de Compagnie niemendal, sonder dat daarinne remedie is te vinden; doch eenige scheepen uyt de provincie van Hollandt derwaarts willende, heeft men tot noch toe sulcx

niet willen permitteeren, als met de betaalinge van het ordinaris caribische lastgelt, hiervooren gemelt.

Ten tweeden betaalen alle scheepen, die naar het eylandt *Curaçao* ende de *Spaansche West-Indiëns* willen, 2% van haare goederen, uytgaande, ende 2% thuyscomende, ende alzoo het bij tractaat met Spanjen voor de scheepen deeser landen niet georloft is, als op pene van confiscatie, in de *Spaansche West-Indiëns* te gaan negotieren, zoo werdt bij de Compagnie daartoe geene expresse commissie gegeven, maar alleen licentie naar het eylandt *Curaçao* ende de omliggende plaatsen van dien. Sijnde te remarqueren, dat dit evenwel special is in de scheepen, die naar *Curaçao* vertrecken, dat deselve $\frac{1}{10}$ van haare lasten voor de Compagnie vrachtvrij moeten overvoeren ende, indien de Compagnie geen goederen heeft om te laaden, moeten deselve de vrachten van de lasten, die de Compagnie vrij heeft, op het *Curaçao* in gelt betaalen tot f 66.— het last.

Ten derden betaalen de *Nieuw-Neederlandtvaarders* voor recognitie 3% uytgaande, ende gelijke 3% thuyscomende.

Ten vierden betaalen de *Virginiesvaarders*, die selden hiervandaan vertrecken, [ende] hier comende selden iets anders gelaaden hebben als tabacq, 30 stuyvers per ieder vat tabacq van 400 fl weegens, ende alsoo 't selvige bij de weerde betaalt, is het wel gebeurt, dat op pretext, dat de tabacq bedorven zoude zijn, moderatie toegestaan is, doch niet anders, als soo wanneer bij het Collegie ter Admiraliteyt remissie in het veylgelt wierde gedaan; doch is sulcx naaderhant om alle vuyligheeden te prevenieren, die ordinaris onder dusdanige pretexten schuylden, absoluut geëxcuzeert.

Ende dit is alles 't geene ontrent de generalia van de behandelinge der limiten van den octroye, onder correctie, te considereren staat.

*Gemeente-archief Rotterdam. Geschreven Inventaris:
Handel n^o. 83.*

BESCHRIJVING VAN DEN AANSLAG OP
AMSTERDAM IN 1650,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. GISBERT BROM.



De hier volgende beschrijving van den aanslag op Amsterdam trof ik onlangs in de Bibliotheek-Chigi te Rome aan.

Binnenkort hoop ik van den inhoud dezer hoogst belangrijke verzameling een gedétailleerd overzicht te geven in het derde deel mijner *Archivalia*, dat reeds ter perse ligt. Voor de twee bijgaande stukken was echter in het eenmaal vastgestelde kader van genoemde uitgave niet zoo gevoegelijk eene plaats te vinden. Daarom meen ik ze het best afzonderlijk aan het licht te brengen. Openbaarmaking verdienen zij m. i. zeker wel, niet zoozeer omdat zij over den aanslag zelf feitelijk nieuws bevatten, als wel om hun eigenaardige herkomst en algemeen karakter.

Het zijn namelijk berichten, die met bekwamen spoed naar Rome werden gestuurd door den Keulschen nuntius Fabio Chigi, den lateren paus Alexander VII (1655—1667). Deze hield zich toen op te Aken, om de tusschen Frankrijk en Spanje voortgezette vredesonderhandelingen bij te wonen en, zoo mogelijk, namens den h. Stoel daarbij als bemiddelaar op te treden. Het talrijke deelen uitmakende register van zijn drukke, met de Curie gevoerde

briefwisseling bevindt zich in de Bibliotheek-Chigi te Rome. Hieraan nu zijn onze berichten ontleend.

Merkwaardig is het, dat te Aken, nog geen week na den aanslag, het gebeurde reeds zóózeer in bijzonderheden nauwkeurig bekend was, dat Chigi daarvan een uitvoerige beschrijving geredigeerd had en deze, als toevoegsel bij zijn wekelijkschen brief in cijferschrift, naar de Staatssecretarie kon zenden. Gedeeltelijk zal hij zijne gegevens in diplomatieke kringen opgedaan hebben. Maar hij moet toch ook zelf, direct van Hollandsche zijde, bepaaldelijk door Katholieken te Amsterdam, zijn ingelicht. Dit bewijzen de opmerkingen aan het slot der beide weekberichten, die telkens nêerkomen op den toestand der Katholieken te Amsterdam, hun hopen en vreezen naar aanleiding der jongste gebeurtenissen.

Zulke opmerkingen zijn blijkbaar uit de eerste hand, dus van Amsterdamsche zijde, afkomstig. Dat Chigi van daar zoo goed en vlug werd ingelicht, kan niet verwonderen, als men bedenkt, dat hij met den gelcerden pastoor van het Bagghijnhof, Leonardus Marius, en met diens specialen vriend, den tijdelijk in Amsterdam gevestigden bekeerling Barthold Nihusius, geregeld in briefwisseling stond. Bijaldien het deze twee zijn geweest, of althans een hunner, die Fabio Chigi hebben ingelicht, dan zouden hun oorspronkelijke mededeelingen nog meer waarde voor ons hebben.

Doch vruchteloos heb ik ze getracht terug te vinden.

Het geruchtmakende incident van den aanslag, te kwader ure door prins Willem II beraamd en in den nacht van 30 Juli vruchteloos beproefd, was spoedig allerwegen bekend. Men zie slechts de verscheidene pamfletten, die bij wijze van nieuwstijding of van nabetrachting erover in het licht kwamen ¹⁾. Niet om nieuwe bijzonderheden mag het ons derhalve bij deze publicatie te doen zijn. Reeds staan ze in geuren en kleuren, nog

1) Bijv. Tiele, *Pamfletten* II n°. 3662—3667. — Petit II n°. 2569—2575. — Meulman, *Catalogus* II n°. 3170.

uitvoeriger ook, bij oudere en jongere geschiedschrijvers vermeld ¹⁾. Zelfs schiet Chigi een enkele maal de plank mis. Namelijk waar hij de gevangenneming der zes Statenleden op 29 Juli laat gebeuren, met de bijvoeging, dat twee vertegenwoordigers van Amsterdam zich aan deze gewelddaad konden onttrekken en nog denzelfden avond in hunne stad aankwamen, waar zij de magistraten bijtijds hebben gewaarschuwd tegen den nabijzijnden aanslag. Dit is strijdig met andere gelijktijdige berichten, die eenparig zeggen, dat men te Amsterdam niet op den aanslag was voorbereid. Wagenaar ²⁾ getuigt dan ook uitdrukkelijk: „In de stad was alles den voorgaanden nacht in diepe rust geweest. Niemand vermoedde eenigen onraad van buiten.” Waarbij nog komt, dat de prins, 's voormiddags 29 Juli, onmogelijk kon bluffen tegenover de gevangen Statenleden: „Weet gij niet, dat op dit uur reeds Amsterdam in mijne handen is?” — zoo de aanslag toen nog geschieden moest.

Maar wat ons in deze berichten van Chigi treft, is meer van algemeenen aard: te weten zijn juiste blik op de oorzaken, die tot den aanslag geleid hebben, en op de gespannen verhouding tusschen prins Willem en diens tegenstanders.

De tweespalt dagteekende van den, op Holland's aandrang, te Munster gesloten vrede, waarover de prins zóó slecht te spreken was, dat hij 16 Augustus 1649 schreef: „Je voudrois pouvoir rompre le col à tous les coquins qui ont fait la paix” ³⁾. En reeds geruimen tijd te voren meldde Chigi naar Rome een merkwaardig geval, waaruit blijkt, hoezeer het tusschen beide partijen had gespannen. De nuntius schreef namelijk 1 Januari 1649, dat prins Willem door de Staten-Generaal was lastig gevallen, omdat hij zich ten opzichte der Katho-

1) Zie bijv. Aitzema, *Saken van staat en oorlogh* III p. 443—449. — Wagenaar, *Amsterdam* I p. 560—568 en *Vaderlandsche historie* XII p. 93—107. — Blok, *Geschiedenis* V p. 28—32.

2) *Amsterdam* p. 561.

3) Groen, *Archives* IV p. 314.

lieken in Breda en Bergen-op-Zoom maar al te welwillend toonde. Maar hooghartig en scherp wees de prins deze terechtwijzing af, waarop de Staten antwoordden, dat nog geen enkele zijner voorouders hun ooit zulk een antwoord gegeven had. De prins echter repliceerde, dat ook nog geen enkele zijner voorouders zóó slecht door de Staten was bejegend ¹⁾).

Dat de knoop eigenlijk zat in de quaestie: oorlog of vrede met Spanje? — waarbij het ging om de suprematie van Amsterdam's handel of de overmacht der als een lijfwacht prins Willem aanhangende militaire partij — heeft de Keulsche nuntius even goed ingezien als de laatste geschiedschrijver van het Nederlandsche volk, wanneer deze verklaart: „Holland had dringend behoefte aan vrede gevoeld; het had dien vrede nu met groote inspanning verkregen en wilde hem niet laten verstoren, zelfs al moest het daarbij lijnrecht tegenover den jongen Prins komen te staan” ²⁾. Het pleit ongetwijfeld voor Chigi's staatsmansblik, dat hij uit de verte zoo spoedig en juist den toestand doorschouwde.

Des te meer valt ons op, hoe pessimistisch in welingelichte kringen, vóór en na den vrede van Munster, omtrent de toekomst der zegevierende Republiek gedacht werd.

De nuntius schrijft namelijk, dat men algemeen het vooruitzicht was toegedaan, als zou het staatsverband der Zeven Vereenigde Provinciën niet van duur kunnen zijn, wanneer eenmaal de vrede had plaats gemaakt voor den oorlog. Daarom had reeds Spinola, bij de onderhandelingen over het Bestand, den koning van Spanje hiertoe krachtig geraden, met nadruk verzekerende, dat Zijne Majesteit zonder onkosten en zonder moeite wederom heer en meester kon worden over de Republiek, wjl deze „mal regolata potenza” gemakkelijk uit zichzelf ineenstorten zou. Een vooruitzicht, dat ook bij de onder-

1) Brief aan kardinaal Panzirolo, d.d. 1 Januari 1649 (Chigi A I 17 f. 5).

2) Blok V p. 16.

handelingen te Munster nog opgeld deed en waarvan zich ten onzent de tot oorlog geneigde partij herhaaldelijk als motief bediende.

Niet anders vreesde men, nadat de bestaande tweespalt, die bij den aanslag op Amsterdam tot openlijke uitbarsting kwam, met een minnelijke schikking was bijgelegd. „Men vreest ernstig — zoo schreef Chigi 6 Augustus — dat deze schikking slechts tijdelijk baten zal en dat er nog veel andere incidenten van gelijken aard te verwachten zijn, gelet op de meeningsverschillen, die bij dit volk heerschen, en op den slecht-geregelden maatstaf, volgens welken zij of tegen buitensporigheid kunnen worden ingetoomd, of daarna kunnen worden bedwongen, zonder tot openlijke scheuring en wapengeweld over te gaan.”

Acht dagen later, toen alles scheen bijgelegd, deelde Chigi nog hetzelfde donkere vooruitzicht, en wel op gezag van meerdere deskundigen, ook in de Republiek. Want daar „gaven niettemin de verstandigsten als hun oordeel te kennen, dat deze toenadering slechts zwak was en gemakkelijk opnieuw kon worden verbroken, nog afgezien van den slechten regeeringsvorm dezer Provinciën, waarvan elke zich als souverain beschouwt, ja waar elke stad evenzoo denkt en pretendeert op geen enkel punt, waarin zij het oneens met de anderen is, eenig voorschrift te moeten afwachten, noch tot een andere meening te kunnen worden overgehaald.”

De federale opvatting van den Staat der Vereenigde Nederlanden, die aan de Republiek nog zooveel ellende en ten slotte een roemloos uiteinde zou brengen, wordt hier, in al hare noodlottigheid, door den nuntius bloot gelegd.

Te Amsterdam werden na den aanslag — gelijk Chigi ook mededeelt — door spotvogels aanplakbiljetten aan de muren gehecht, waarop in rijm stond geschreven: „Prins zonder hersens, Staten zonder soldaten; de koning van Spanje is op komst en wordt opnieuw de baas!”

Zoover is het echter, gelukkig, niet gekomen. Maar toch geeft dit rijmpje welsprekend de stemming weêr,

die velen met angst de toekomst deed inzien. Daarentegen werd door het gewone volk, met hart en ziel aan den Oranje-telg gehecht en nog tuk op nieuwe, roemrijke daden, het mislukken van den aanslag grootelijks betreurd. Als de prins maar absoluut baas werd te Amsterdam — zoo geloofde het volk — dan zou hij ter bezoldiging van het leger kunnen beschikken over onmetelijke schatten en zich opwerken tot den machtigsten vorst zijner eeuw.

Het laat zich werkelijk aanzien, dat prins Willem, die zelfs na den mislukten aanslag zulke overmatig-gunstige voorwaarden van Amsterdam wist te bedingen, op den duur het pleit definitief zou hebben gewonnen. Maar zijn onverwachte dood — 6 November 1650 — gaf aan den loop der gebeurtenissen plotseling een heel andere wending.

Hier komen wij opnieuw te staan bij een keerpunt der geschiedenis, wanneer een hoogere Macht zichtbaar ingrijpt en het tegenovergestelde beschikt van hetgeen menschelijk oordeel vooraf gewikt had.

G. B.

I.

FABIO CHIGI AAN DEN KARDINAAL-STAATSSECRETARIS (PANZIROLO): OVER DE HEERSCHENDE STEMMING IN DE REPUBLIEK EN OVER DEN AANSLAG OP AMSTERDAM; MET EEN UITVOERIGE BESCHRIJVING HIERVAN EN STAATKUNDIGE BESCHOUWINGEN.

1650 Augustus 6.

I consoli di Amsterdam, e particolarmente il Becher¹⁾, sono stati i più ferventi per fare la pace col re di Spagna, contro le opposizioni de' ministri di Francia e

1) Cornelis Bicker.

della provincia di Zelanda e di tutta quella fattione, dalla quale hora si crede, che sia stato sollevato il prencipe d'Oranges a vendicarsi degli affronti, che pretende haver ricevuti in non avere quella città con altre della stessa provincia di Hollanda acconsentito alle sue dimande di ritenere un gran nervo di soldatesca armata per maggior vigore di quella repubblica, come diceva, ma come altri vogliono, per la sola conservatione dell' autorità di lui. Il quale, se s'impadroniva di Amsterdam, era anco opinione, che assistito dalle altre provincie l'haverebbe ridotta ad obbedire. Hora ella tanto più starà nella sua libertà; e di già ha mandati fuori manifesti a stampa in quella lingua, per cui rimostra le sue ragioni alle altre provincie e le invita alla unione antica contro l'autorità, che si piglia il principe a pregiudizio di essa e del suo proprio giuramento, fatto quando è stato assunto al governo delle arme.

Se questa sorpresa haveva effetto, una grande persecutione si eccitava contro i nostri Cattolici, che fino al numero di sessantamila vivono in quella città con la maggior libertà che in qualsiasi altra degli Stati; nè i predicanti con le loro querele hanno potuto muovere i consoli a scemarla per gagliarde istanze, che ne habbiano fatte anco ultimamente doppo questa pace, che anzi ne hanno havute solenni repulse. Aquisgrano, a 6 di Augusto 1650 (*in cifra*).

Attentato del principe di Oranges di sorprendere la città di Amsterdam ai 30 di Luglio 1650.

E stata assai comune predittione, che la forma del governo introdotta dalle Provincie Unite, doppo che si partirono dall'obbedientia del re di Spagna, che ne era padrone come duca di Borgogna, non era durabile per altro tempo che per quello della guerra, alla quale era stata ordinata. Onde il marchese Spinola, che comandava le armi di S. M. Cattolica in Fiandra e che con esse tanta reputatione si acquistava, fu uno de'primi consiglieri della tregua fatta con esse il 1609, et asserì chiaramente, che senza spesa e senza danno di guerra

S. M^{te} Cattolica haverebbe veduto più facilmente cadere da se stessa quella mal regolata potenza.

Se ne vedde qualche inditio sul bel principio per le discordie de' Gomorristi e degli Armenianisti, che furono due fattioni di quella setta di falsa religione denominate così da' loro predicanti. Si sostenne nondimeno il governo per tutto il tempo della tregua più tosto in ordine a preparare e continovare la guerra allo spirar del termine accordato, che in riguardo delle loro leggi et ordinationi.

La fattione, che tra gli Stati in quelli ultimi auni si mostrava difficile a far la pace col re di Spagna, benchè loro vantaggiosissima per ogni rispetto e di honore e d'interesse, si valeva anco tra le altre di queste ragioni. Ma la provincia di Holanda, seconda in ordine, prima per nervo di denaro e che di cento carati della spesa comune, che si ripartisce tra tutte e sette, ne paga sessanta, stanca dalle guerre e dalle spese, si mostrò sempre amica di pace, e di una pace tanto utile, per escire una volta dai debiti e per accrescere il commercio delle sue mercantie particolarmente in Amsterdam, vasta città e principale di essa famoso emporio hora a tutto il mondo, benchè cento anni sono fosse di poca considerazione e di minor recinto.

Questa sola per i suoi interessi impedì quattro anni sono, che il prencipe di Oranges¹⁾ non si impadronisse di Anversa, temendo che ella non tirasse tutto a se il guadagno, per la maggior facilità, che porgerebbe alle navi, le quali approdano di repente agli stessi magazzini e vengono e partono liberamente; cosa che non hanno in Amsterdam, dovendo dependere da' venti et essere costrette a rimanere al Tessel, d'onde sono scaricate in piccole barche, le mercantie si traghettano poi nei magazzini.

La provincia dunque di Holanda, et in essa la città di Amsterdam, siccome la prima lode si è presa della pace fatta in Munster, così ne ha sostenuta l'invidia e

1) Frederik Hendrik in 1645 en nogmaals in 1646; zie Wagenaar XI p. 391 vv. en p. 427.

l'avversione appresso quelli che non vi si portavano; dal che sono nate le tante e sì mordaci stampe e cartelli, e di Francia, e da' loro paesi, che sono pubblicate in quel tempo.

Hora nella esecuzione di detta pace e nel licenziare la tanta soldatesca, che teneva stipendiata in ordine alla guerra, ella si è mostrata talmente costante e ferma, che oltre all' haver dichiarato, che non contribuirebbe più a quelle spesa, e fattone ordinare il licenziamento, vedendo, che con ordini contrarii il principe d'Oranges, assistito da alcuna delle altre provincie, l'impediva, fin di Febbraro passato con ferme risoluzioni e con chiare rimostranze fece apparire, che secondo la forma della comune libertà non haveva nè il principe d'Oranges, nè alcuna provincia potere sopra l'altra, e che persisterebbe nel godere la sua pace, senza tener in piedi altra soldatesca che la concertata di piccoli presidii e proportionata a' tempi di una buona pace.

Opponeva il principe d'Oranges con dire, che la pace non era eseguita e che remanevano tali dubbii delle terre, che si dovevano e dividere e confinare tra quelli Stati ed il re di Spagna, che non era prudente risoluzione disarmare, prima che ciò non fosse aggiustato. Ma rispondeva la Holanda sperare di venir a ciò nel modo che si era articolato nello istromento della pace, cioè con discussione, che se ne farebbe nella Camera Bipartita ¹⁾, composta di ministri egualmente di ambe le parti. E quando anco questa non potesse ciò conseguire, si dichiarava non voler tanto quegli interessi, che per essi ella dovesse perdere gli altri molto maggiori di quella pace o almeno arrisicarli, col tornare in nuova guerra.

Non contento di ciò, il principe si fece dare due mesi sono da alcune provincie la commissione di andar a praticare questo affare con la sua autorità a ciascuna città per città di quelle della Holanda, e poi con la stessa principale di Amsterdam, presupponendo, che in questa

1) De „Chambre-Mipartie“, die nog geruimen tijd achterwege bleef.
Bijdr. en Meded. XXXV.

maniera lo superarebbe. Ma invece di superarlo, benchè artifiziosamente si accomodasse a' costumi di ciascheduna e frequentasse più del solito le loro concioni e pigliasse in tal una di esse la loro cera, ne fu ributtato quasi da tutte, e particolarmente da quella di Amsterdam assai bruscamente.

Mostrò di non badare per allora a tali affronti il principe. E ritornato alla Haya, si misse di nuovo a negoziare co' deputati, fisso nel suo animo, che la sua reputatione di generale d'armi tra quelle provincie consistesse in haver comando di soldati molti et effettivi.

Si applicò a mettere la mano alla radice, d'onde dependeva la repugnanza di quella provincia, che era la città di Amsterdam, confidato dall' haver seco non solamente alcune delle altre, ma gran parte de' predicatori della stessa città, che mal volentieri vedevano la piacevolezza, con cui i consoli procedevano in permettere qualche libertà a' Cattolici, che in grandissimo numero si trovano in essa, dicendosi da tutti, che passino 30 mila, volendo anco altri, che arrivino a 60 mila. E vi si applicò in uno stesso tempo col negotio e con la forza; quello apertamente maneggiandolo, perchè ad esso solo fossero attenti, questa preparando in segreto, per vincere il contrasto a man salva.

Sul fine adunque del mese passato havendo ordinate tutte le cose, e precisamente il 29 di Luglio, parlò altamente, e quasi per fare uno ultimo sforzo, ad alcuni deputati di Amsterdam. Ma perseverando eglino nelle loro antiche commissioni e negative, fatto altiero dalla speranza certa, con cui credeva essersi già divorata la preda, disse loro: „Voi non sapete, che a questa hora Amsterdam è in mia mano”. Et in continente gli fece mettere in sequestro ¹⁾; affronto, che è il maggiore ed il più contrario, che possi ricevere la pretesa libertà di quelle provincie.

Due di essi, che non si trovavano presenti su le 11

1) Dit is onjuist; de gevangenneming had eerst 30 Juli plaats. Zie Wagenaar XII p. 90.

hore della mattina, nascostamente si partirono, e prima che gionsero ad Amsterdam con la nuova di quegli affari, che il magistrato fosse andato a dormire. Onde subito si messe a dare buoni ordini per prepararsi contro la forza et a cercare, se qualche fraude potesse annidarsi in quel numeroso popolo, adoppiando le guardie per la città et invigilando particolarmente per la salvezza del console Becher, che più degli altri si sapeva essere in odio del principe e della fattione contraria, siccome era stato il primo mobile della pace e di quelle risoluzioni, che ne dependono.

Haveva il principe spinto a quella città 6 mila cavalli e 3 mila fanti con ordinare al governatore della Frisia, il più vicino e che è della sua casa di Nassau ¹⁾, che gli mandasse tutte le soldatesche, che poteva; siccome aveva scritto in conformità al governatore di Maastricht, che si sia saputo fin hora, et a molti altri si presuppone, il che si saprà di poi, havendo della sua partita la provincia di Utrecht, che haverebbe potuto rendere il tentativo vano, col solo aprire le sue cataratte, ed essendo alta di sito, col lassare inondare la campagna intorno ad Amsterdam.

Doveva l'effetto sortire al far del giorno de' 30 di Luglio nell' aprirsi delle porte, di una delle qual' ammazzate le guardie, bastava che s'impadronisse l'esercito.

Ma parte per la pioggia del Venerdi, non potendo la cavalleria avanzare che a Narde, dove fu scoperta, parte pel lungo viaggio non comparvero a tempo. E già' il corriere, che veniva di Hamburg, et altri contadini più vicini ne havevano portato l'avviso a' consoli, i quali senza dimora fecero serrare le porte, mettere i cannoni su' baluardi e la borghesia tutta in arme, e poi apersero le loro cataratte. E non havendo riguardo al danno de' particolari, che tutti i fieni e tutte le biade havevano su' campi, per conservare il più che è loro libertà, aprirono tutte le loro cataratte ²⁾ et allagarono il paese,

1) Willem Frederik.

2) Dit is overdeven; zie Wagenaar XII p. 100.

per liberarsi non solo dall' attacco repentino di quella armata, ma da qualsisia assedio, che intraprendesse il principe.

Essendo così svanito il tentativo, ricoveratosi il principe a Muida, mandò il primo di Agosto due suoi gentiluomini et un trombetta con lettera a' consoli di Amsterdam; e questi con la risposta inviarono quattro loro deputati, i quali tornarono l'istessa sera dentro la città. E la mattina de' due di Agosto fattosi consiglio, ritornarono alle 7 hore a trattare col principe con qualche apparenza di accordo. Ma intanto fa quel magistrato continovamente soldati, preparandosi ad ogni buona difesa; e dubbitando, che la Frisia, la Zelanda e l'ammiraglio¹⁾ del mare degli Stati non venissero al Tessel, e poi avanti la città, haveva armate 40 navi di guerra, 20 delle quali stavano fuori del Tessel, e tenevano netto il mare sopra la bocca del porto, e le altre stavano pronte più presso alla città.

Intanto senza lassar fare mentione alcuna di tante novità nelle loro gazzette, hanno fatta stampare la resolutione, presa fin questo inverno passato sopra la esecuzione della pace e lo sbandamento de' soldati, la risposta, che diedero fuori due mesi fa contro la relatione, che haveva fatta agli Stati Generali il principe di Oranges doppo la sua commissione e visita fatta per le città della Holanda, con molte deduttioni delle loro ragioni e libertà, tacciando il principe, che contro di essa e contro il giuramento, che ha preso nell' accettar la carica di generale degli Stati, havesse presa l'incombenza di quella commissione, a cui i deputati di Holanda havevano contradetto e quelli di Gheldria, che era la prima provincia in ordine, non havevano acconsentito, ma chiesto di riferir ciò a' loro principali.

Con le prime lettere si attende l'esito di quelle negotiationi, credendosi che in esse deve haver fine tal novità, vedendosi il popolo di Amsterdam unitissimo et irritato talmente contro il principe, che pubblicamente chiama

1) Tromp.

un nuovo Farfax e lacera con continue declamationi e pasquinate.

Temesi bene, che questo accomodamento serva solamente a tempo e che di simili accidenti molti altri siano per vedersi, attese le diversità degli humori, che sono in quella natione, e la poca ben concertata regola, con che si possino ò raffrenare che non deviino dal giusto, ò ridurveli, quando siano trascorsi, senza venire a pubblica dissensione et alle armi. Che è quanto per hora si può dire e conjetturare di tale accidente. Aquisgrano, a 6 di Augusto 1650 (*in folio*).

Bibliotheek-Chigi A I 17 f. 223—228.

II.

EVENZOO: VERVOLG OVER DEN AANSLAG OP AMSTERDAM.

1650 Augustus 13.

Continovazione del tentativo di sorprendere Amsterdam.

Per continovare il racconto della sorpresa di Amsterdam, tentata dal principe di Oranges e non seguita conforme al suo desiderio, si è poi veduta a stampa la lettera in fiammengo ¹⁾, che egli il 31 di Luglio scrisse dall Haya alle altre sei Provincie Unite di Gheldria, di Zelanda, di Utrecht, di Frisia, di Transisulania, di Groninga; nella quale riducendo loro a memoria, come sotto li 5 di Giugno gli havevan data autorità di provvedere alla conservatione del buon governo e della unione, con prevenire ogni accidente che nascer potesse in contrario, dava

1) Deze voorloopig niet gepubliceerde brief van 31 Juli gedr. o.a. bij Aitzema III p. 445. Zie ook Wagenaar XII p. 109—110; Tiele, *Pamfletten* II n°. 3651—3652; Meulman, *Catalogus* II n°. 3147.

parte loro, che non ostante ogni diligenza usata da esso, tanto in persona quanto per mezzo de' suoi ministri, non aveva potuto ottenere l'intento, per cagione di poche persone della provincia di Holanda, e principalmente di Amsterdam, che repugnavano in contrario. Perciò aveva il giorno avanti fatti arrestare prigionieri con guardie, ciascuno in diverso alloggiamento, il Wit, console di Dordrecht, il Wael console, ed il sindaco Ruyl di Harlem, il Duyst, console di Delft, il Keiser, sindaco di Horn, e lo Stellingverf¹⁾, deputato di Medemblic, città tutte della provincia di Holanda, che gli contradicevano insieme con Amsterdam. Et aveva inoltre ordinato il conte Guglielmo di Nassau, governatore di Frisia, che con esercito numeroso passasse ad Amsterdam per riunirla al suo sentimento, sperando che tutto ciò fosse per piacere alle dette sei provincie come ordinato al pubblico bene et alla riforma della lor religione, e richiedendole infine a voler approvare e mantenere questo fatto.

Haveva desiderio il principe sopra gli altri fare arrestare i due deputati della città di Amsterdam, che anco erano consoli, l'uno detto Becher e l'altro²⁾. Ma perchè non si erano trovati con gli altri et il principe subito che hebbe fatti sequestrare questi, fatti chiamare il presidente degli Stati Generali, quello del Consiglio di Stato ed il pensionario di Holanda³⁾, aveva data parte loro di tale detentione, questi rimanendo sospesi di animo a questo nuovo accidente, avevano chiesto di conferirne prima co' loro Consegli. E fatta tale consulta, invece di rendere al principe risposta alcuna, si erano quasi tutti assentati, siccome fecero i due deputati di Amsterdam. Fece il principe trasportare quei 6 prigionieri nella rocca detta Lochestein⁴⁾, situata sopra la Mosa presso a Heusdon, che è quella stessa, d'onde escì per stratagemma della moglie dentro una cassa di libri molti anni sono il

1) De juiste namen der zes gevangenen bij Blok V p. 28.

2) Opengelaten. — Vermoedelijk is bedoeld Cornelis de Graeff.

3) Jacob Cats.

4) Loevenstein.

famoso e dotto Ugone Grotio, che poi fu ambasciatore di Svezia in Francia.

Non havendo dunque havuto effetto la sorpresa con la forza, si pose in piedi il trattato per via di deputati di ambe le parti. Ma parendo a quegli di Amsterdam, che le pretensioni del principe fossero troppo esorbitanti, anzi contrarie alla ragione, alle prerogative sue et alle leggi fondamentali del governo, andava tirando il negotio in lungo per sentire il senso delle altre città della Holanda, le quali credeva haver tutte per se; e solamente di Leida dubbitava, che potesse stare dalla parte del principe, non cessando intanto di accrescere le diligenze per la sua difesa.

Le conditioni, chieste dal principe, erano: 1^a che Amsterdam gli pagasse 10 tonni di oro (che sono di 100 mila fiorini l'uno) per emenda dell' affronto, fattogli in non haverlo voluto ammettere all' audientia due mesi sono, quando fu in quella città ¹⁾; 2^a che pagasse tutte le soldatesche, che si trovavano allora in piedi; 3^a che il magistrato lo facesse ricevere nella congregazione de' 36 senatori con facoltà di entrare nella città ogni volta e con che numero di soldati che gli piacesse; 4^a che confessasse, che haveva havuta facoltà di far prigionieri quei 6 deputati; e 5^a finalmente, che quando sei delle provincie si accordavano in alcuna resolutione, la settima fosse obbligata ad assentirvi.

Pretensioni tanto alte, che per essere state proposte doppo il non haver sorpresa quella città, hanno fatta impressione in quel popolo, che il prencipe havebbe havuto animo di farsi padrone assoluto e pagando i soldati co' tesori immensi di quel ricchissimo emporio, si fosse potuto rendere il più considerabile principe di questo secolo. Perciò continuava la città ad assoldar gente per se et a voler veder licentiate le 100 compagnie d'infanteria e le 16 di cavalleria, che risolve a mesi passati in ordine alla pace; o vero se le altre provincie le vogliano mantenere, che le paghino del proprio.

1) Bij gelegenheid der officiële bezending, 25 Juni.

E quanto alle condizioni chieste dal principe, per solo riguardo de' mercanti, che desiderano di non veder deviato quel commercio, se vadano fuori le nuove di questa guerra civile, e per la invidia, che vedono portarsi ad Amsterdam dalle altre città delle provincie meno ricche, solamente hanno posto in campo di far qualche sborzo di denaro al principe, per redimere quella vessazione e per farlo quietare con l'offerta, che credono essere più proportionata al bisogno, in che si trova di presente.

Avvisano intanto le lettere de' 5 di Amsterdam, che ivi erano compariti alcuni deputati di altre città della stessa provincia, dichiarandosi di stare unitissime con essa e facendole animo con l'avviso, che portavano, come gli Stati Generali non solamente non havevano approvato il tentativo del principe, ma che havevano ordinato, che se ne tornasse subito alla Haya, perchè rendesse conto, con che facoltà et ordine l'havesse fatto, con fare ritirare da' contorni di Amsterdam tutte quelle soldatesche, siccome era seguito la mattina de' 3 di questo mese¹⁾, le quali per lo spatio di 5 giorni, che vi si erano trattennute, non havevano fatto alcun danno et havevano pagata puntualmente ogni cosa di cui si erano valute.

Havevano poi sparso e fino mandate fuori stampe di Utrecht, che la discrepanza era totalmente sopita, con che la soldatesca rimanesse in piede tutta, come sta per lo spatio di 4 anni, e che fossero privati dal consolato il Becher e due altri poco amati dal principe, al quale anco si desse ingresso onorevole, come desiderava per l'avvenire, in quella città, con di più non so qual somma di denaro. Ma con le più fresche lettere si ha, che il negotio pendeva tuttavia in trattato, e che era rimesso agli Stati Generali, davanti a' quali mostravano le città, che secondo i loro privilegi non erano obbligati a ricevere in quel modo il principe, allegando haveve escluso, senza offendere, nello stesso modo Carlo Audace di Borgogna, figlio del principe naturale, ed il conte di Bossù, governatore del re, ed il principe Mauritio, governatore

1) Bij het toen gesloten verdrag van Amstelveen.

degli Stati, e che si persisteva ancora nel licentiamiento delle milizie per la esecuzione della pace, benchè si fossero veduti cartelli affissi, che in rima et in lingua fiammenga significavano: „Principe senza cervello, Stati senza soldati, venir il re di Spagna, e tornerà padrone.”

Anzi si andava cercando de' consiglieri, che havevano indotto il principe a questi atti di violenza; e tra essi erano incolpati un Paets, et un Gelder Capelle¹⁾ che sono del Consiglio di Stato, e tra' familiari del principe il barone de Schomberg, e tra gli officiali di guerra il Brederode, il Vieuville²⁾, ed il Somerdich³⁾, tra' quali fin di presente voglino che passi qualche contrasto per voler ciascuno apparire l'innocente contro il suo compagno, benchè dicano tuttavia alla Haya e fanno scrivere fuori, che tutte le cose sono aggiustate, perchè si quieti la fama.

Avvisano i più savii nondimeno, che non potrà essere se non un debole rappezzamento facile a rompersi di nuovo, oltre alla mala forma del governo sempre stato di quelle provincie, che ciascuna si tiene sovrana, anzi ciascuna città di esse provincie, e pretende non poter esser comandata, nè ridotta al genio altrui in qualsisia punto, che ella vogli discordare dalle altre. In ordine a ciò fino le donne e fanciulli per Amsterdam disputano de' loro privilegi.

E mostrando tutto quel popolo unione grandissima col suo magistrato, questo per la quantità de' Cattolici considerabili si dice che gli facesse interrogare, a qual numero ascendessero; e che essendogli risposto essere circa a 30 mila, di nuovo havebbe dimandato loro, in quelle contingenze quale era la loro opinione e con chi si terrebbero, al che doppo alcuna deliberatione havevero detto, che havevano sempre riverita et amata la autorità del magistrato, pel quale haverebbero impiegate

1) De Geldersche edelman Alexander van der Capellen, heer van Aartsbergen.

2) Markies de Vieuville.

3) Cornelis van Aerssen, heer van Sommelsdijk.

l'havere e le persone; cosa che fu talmente grata al magistrato, che havendo pel passato trattati i Cattolici e lassatili con più libertà di alcuna altra città, speravano essi di ottenere maggiori vantaggi. Aquisgrano, a' 13 di Agosto 1650.

Bibliotheek-Chigi A I 17 f. 229^v—232^v.

THEODERICUS PAULI, ONDERDEKEN VAN
ST. MAARTEN EN ST. VINCENTIUS TE GORKUM,
DE WERKELIJKE AUTEUR VAN MARCELLINUS'
VITA SANCTI SWIBERTI APOSTOLI FRESONUM,

MEDEGEDEELD DOOR

A. HULSHOF.

Over het Leven van den heiligen Swibertus, apostel der Friezen, gestorven c. 714, dat in de achtste eeuw door diens metgezel Marcellinus of Marchelmus zou zijn vervaardigd, is al heel wat te doen geweest. Nadat de Bollandisten in 1668 een reeks van bewijzen tegen de echtheid hadden bijeengebracht ¹⁾, reden waarom zij het in hunne uitgave van heiligenlevens niet hebben willen opnemen, zijn er omtrent den vermoedelijken auteur allerlei vage vermoedens geopperd. Volgens den een zou hij monnik zijn geweest te Kaiserswerth, waar het gebeente van den heilige rustte, volgens den ander had hij in Engeland geleefd; deze plaatste hem in de elfde, gene in de twaalfde of dertiende eeuw. In 1859 echter kwam Bouterwek ²⁾ voor den dag met de bewering, dat het Leven van den heiligen Swibertus was geschreven door Gerardus van Harderwijk, rector van het gymnasium Laurentinum te Keulen, die in 1503, toen daar eene besmettelijke ziekte heerschte, met zijne ambtgenooten en studenten in het klooster van den heiligen Swibertus te Kaiserswerth een toevlucht had gevonden. Hij zou

1) *Acta Sanctorum*, Mart. tom. I, p. 70—84.

2) Bouterwek, *Swibert der Apostel des Bergischen Landes*, Elberfeld 1859, p. 16 s.

dit gedaan hebben uit dankbaarheid jegens den heilige, door wiens bescherming zij verschoond waren gebleven. Dit gevoelen vond algemeen ingang, ook ten onzent, waar o. a. Moll in zijne *Kerkgeschiedenis*¹⁾ en S. Muller Fz. in zijne *Kronijkenlijst*²⁾ het hebben overgenomen.

Door Diekamp³⁾ is echter aangetoond, dat Gerardus van Harderwijk niets anders heeft gedaan dan het verbeteren en persklaar maken der in 1508 gedrukte Vita, welke hij in handschrift, voltooid, te Kaiserswerth had gevonden. Bovendien deelde Diekamp den korten inhoud mede van eene Latijnsche oorkonde van 1473, afkomstig uit het klooster Kaiserswerth, waaruit volgens hem zou blijken, dat de Vita in ons land, waarschijnlijk te Dokkum, was vervaardigd. Daarin getuigt namelijk de notaris Nycolaus Claeuwairt, dat op 24 October 1472 Theodericus Pauli, onderdeken van St. Maarten en St. Vincentius te Gorkum, voor hem en eenige met name genoemde getuigen was verschenen met een handschrift uit het St. Bonifatius klooster te Dokkum, bevattend Marcellinus' autograaf van de Vita sancti Swiberti, en drie maanden later, 1 Februari 1473, met een tweede handschrift, hetwelk o. a. de canonizatio sancti Swiberti behelsde; dat Theodericus Pauli van beide een nauwkeurig afschrift had gemaakt met de bedoeling om dit naar het klooster te Kaiserswerth op te zenden. Het is Diekamp echter niet gelukt om iets naders omtrent dezen Dokkummer auteur aan het licht te brengen.

Genoemde oorkonde berust thans in het rijksarchief te Düsseldorf⁴⁾. Daar zij het middel biedt om den valscher der Vita te achterhalen, iets wat blijkbaar aan Diekamp is ontgaan, druk ik haar hierachter in haar geheel af.

Op het eerste gezicht maakt het stuk den indruk van

1) W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*, I, p. 120; II, 2, p. 304.

2) S. Muller Fz., *Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken*, p. 2.

3) W. Diekamp, *Die Fälschung der Vita s. Swiberti*, in: *Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft*, II (1881), p. 272—278.

4) Düsseldorf, Staatsarchiv, Urkunden Kaiserswerth 386.

echt te zijn. Het is opgesteld in den gebruikelijken vorm der notarieele oorkonde, met geteekend notarismark, terwijl het zegel, dat er vroeger heeft aangehangen, verloren is. Ook het schrift is in overeenstemming met den tijd, waarin de handeling heet te hebben plaats gehad. Opmerkelijk is echter, dat het actum wel is aangegeven, maar dat de datum ontbreekt. Niet gebruikelijk is verder een uithangend zegel bij eene gewone notarieele oorkonde. Vreemd is ook, dat hier een vorstelijk lijfarts als notaris optreedt. Bovendien weten wij, dat in 1473 lijfarts van Karel den Stoute was Simon van der Sluys, later domproost te Utrecht ¹⁾. Zou Karel de Stoute dan tegelijkertijd twee lijfartsen hebben gehad? Meer nog dan het uitwendige der oorkonde is de inhoud verdacht. Theodericus Pauli heeft haar laten opstellen om haar als geleidedocument in te sluiten bij de copie, die hij naar het klooster te Kaiserswerth zond, ten bewijze dat zij een letterlijk en getrouw afschrift was van den autograaf van Marcellinus en van het tweede handschrift, dat de canonizatio van den heiligen Swibertus bevatte. Beide handschriften worden in de oorkonde overdreven uitvoerig en nauwkeurig beschreven; zelfs van ieder hoofdstuk worden de beginwoorden medegedeeld. Dat wekt argwaan. Van het eerste handschrift wordt gezegd, dat het, „blijkbaar wegens al te hoogen ouderdom, op de meeste plaatsen en bladen bederf, breuken en scheuren had gekregen”; van het tweede heet het, dat het nagenoeg even oud en eveneens sterk beschadigd was. De bijvoeging echter bij beide handschriften, dat zij op papier waren geschreven, verraadt, dat hier bedrog in het spel is. Immers papier als schrijfstof is eerst in de eerste helft der veertiende eeuw in ons land in gebruik gekomen; vóór dien tijd schreef men hier uitsluitend op perkament.

Het is duidelijk, die twee overoude codices hebben nooit bestaan. Ook het verhaal, dat deken en kanuniken van St. Maarten en St. Vincentius te Gorkum en andere geloofwaardige getuigen bij de vertooning dezer

1) Matthaeus, *Analecta*, I, p. 717.

handschriften tegenwoordig waren geweest, en de verzekering van den notaris, dat hij den autograaf van Marcellinus vier dagen achtereen aandachtig had bestudeerd, zijn louter verzinselen geweest. Theodericus Pauli heeft de oorkonde zelf gefabriceerd om de zoogenaamde copie van de Vita sancti Swiberti, die hij aan de Kaiserswerther monniken toezond, in hunne oogen belangwekkend te maken. Nu is het niet wel aan te nemen, dat hij om een geschrift, dat door een ander was vervaardigd, tot aanzien te brengen, valsheid in geschrifte zou hebben gepleegd; zooiets zal hij alleen terwille van zijn eigen werk hebben gedaan. Hieruit volgt, dat hij zelf de auteur van het leven van den heiligen Swibertus en van diens canonizatie moet zijn geweest¹⁾. Zijdelings wordt dit bevestigd door het twaalfstal handschriften, welke van de Vita zijn bewaard: geen enkel ervan²⁾ is vóór zijn tijd ontstaan. Ook het gebruik van de Vita in de historische litteratuur is eerst aan te wijzen tegen het laatst der vijftiende eeuw.

Dat de persoon, die de oorkonde over den te Dokkum bewaarden autograaf van Marcellinus heeft opgesteld, identisch is met den auteur der Vita et Canonizatio sancti Swiberti, blijkt ook overtuigend uit de daarin voorkomende berichten omtrent dit handschrift. In den brief van bisschop Rixfridus van Utrecht aan den heiligen Liudger, bisschop van Munster, heet het namelijk: „Cum apud nos in nostro conventu Frisiae in vico Dockum, in quo beatus Bonifacius... cum quinquaginta fratribus martyrium pertulit, habeamus et reverenter possideamus, libellum continentem gesta et legendam sanctissimi Swiberti episcopi, consocii et coepiscopi S. Willebrordi, editam mandato et

1) Reeds vroeger, in zijn *Kritische Studien zur älteren Kölner Geschichte*, heeft professor Oppermann dit vermoeden ter loops uitgesproken, zonder echter op de zaak zelve dieper in te gaan; zie *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst*, XIX (1900), p. 297.

2) Diekamp dateerde het oudste handschrift der Vita, in de Koninklijke Bibliotheek te Berlijn theol. lat. qu. 185, dat hij zelf echter niet had kunnen inzien, omstreeks 1400. Ik heb het opgevraagd: het schrift-karakter wijst duidelijk op de tweede helft der vijftiende eeuw.

authoritate apostolica sancti patris Gregorii, episcopi Trajectensis ecclesiae, a S. Marcellino presbytero, consodali et confratre sanctorum Willebrordi et Swiberti caeterorumque confratrum: quem librum gloriosus Albricus sive Albertus, quartus Trajectensis pontifex, natione Anglicus Eboracensis dioecesis et consanguineus S. Swiberti episcopi, in eodem conventu honore debito custodiri et servari decrevit...¹⁾

De auteur der Vita heeft niet alleen beschikt over een welversneden pen, maar was ook goed belezen in de oudere en jongere historische litteratuur. Uit Beda, uit de Vita sancti Frederici episcopi Trajectensis, uit Beka en tal van andere kronieken heeft hij de gegevens bijeengegaard om aan het samenstel zijner verdichtselen een schijn van historische waarheid te geven. Hij is daarin zoo wel geslaagd, dat de geleerde wereld eeuwen lang voor zijn bedrog blind is geweest. De capaciteiten daarvoor bezat Theodericus Pauli ongetwijfeld, want wij kennen hem als een vruchtbaar en veelzijdig kroniekschrijver. Wij bezitten o.a. van hem eene omvangrijke wereldkroniek, een levendig geschreven geschiedenis van den opstand der Luikenaars tegen Karel den Stoute in 1465—1468, en eene omwerking van Beka's kroniek met een breedvoerig en hoogst merkwaardig vervolg tot 1467, dat de grondslag is geweest voor onze vijftiende-eeuwsche chronicographie²⁾.

Dat Theodericus Pauli de auteur der Vita S. Swiberti is geweest, kan naar mijne meening moeilijk meer betwijfeld worden. De vraag blijft echter nog te beantwoorden, hoe hij er toe gekomen is haar op naam van Marcellinus uit te geven.

Is zijne handelwijze misschien op te vatten als pia fraus, in die tijden, toen men omtrent wetenschappelijke eerlijkheid en litterairen eigendom geheel andere begrippen had

1) *Scriptores rerum Brunsvicensium*, ed. G. G. Leibnitius, II, Hannoverae 1710, p. 243.

2) Zie mijn opstel *De biograaf van Jacoba van Beieren ontdekt*, dat weldra in *De Gids* zal verschijnen.

dan wij, volstrekt niet als ongeoorloofd beschouwd? Ware hij monnik te Kaiserswerth geweest, zijne daad zou ongetwijfeld aldus moeten worden verklaard. Want het aanzien van dit klooster, waar het gebeente van den heilige rustte, werd er natuurlijk ten zeerste door verhoogd. Zou hij zich echter al die moeite hebben getroost, enkel om de Kaiserswerther monniken een genoegen te doen? Veel waarschijnlijker acht ik het, dat hij de Vita heeft vervaardigd op bestelling en tegen geldelijke belooning.

Hij vertelt namelijk in de voorrede op zijne *Translatio S. Apollinaris (Acta Sanctorum, Juli t. V, p. 374)*, dat hij in 1463, teneinde onderzoek te doen naar diens relieken, een reis heeft gemaakt naar Remagen, Sibergk, Keulen en Dusseldorf. De veronderstelling ligt voor de hand, dat hij bij die gelegenheid ook Kaiserswerth heeft bezocht en daar van den abt de opdracht heeft gekregen om het leven van den heilige van zijn klooster te beschrijven, zoo mogelijk op naam van een van diens metgezellen of tijdgenooten. Toen hij nu in 1473 met zijn werk gereed was, heeft hij de oorkonde er bij gefabriceerd ten behoeve van zijn lastgever, opdat deze daarmede alle twijfelaars of bestrijders van de echtheid der Vita den mond zou kunnen snoeren.

A. H.

DE NOTARIS NYCOLAUS CLAEUWAIKT OORKONDT, DAT OP 24 OCTOBER 1472 THEODERICUS PAULI, ONDERDEKEN VAN ST. MAARTEN EN ST. VINCENTIUS TE GORKUM, VOOR HEM EN EENIGE MET NAME GENOEMDE GETUIGEN IS VERSCHENEN MET EEN HANDSCHRIFT UIT HET SINT BONIFATIUSKLOOSTER TE DOKKUM, BEVATTEND MARCELLINUS' AUTOGRAAF VAN DE VITA SANCTI SWIBERTI, EN OP 1 FEBRUARI 1473 MET EEN TWEEDE HANDSCHRIFT, DAT O. A. DE CANONIZATIO SANCTI SWIBERTI BEVATTE; DAT THEODERICUS PAULI VAN BEIDE EEN NAUWKEURIG AFSCHRIFT HEEFT GEMAAKT MET DE BEDOELING OM DIT NAAR HET KLOOSTER TE KAISERSWERTH OP TE ZENDEN.

In nomine Domini Amen. Anno a nativitate ejusdem

Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo, indictione quinta, mensis Octobris die vicesima quarta hora primarum vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Sixti divina providencia pape quarti anno suo primo, in mei notarii publici ac venerabilium et honorabilium virorum dominorum magistrorum Heinrici de Ethen decani et curati, Florencii Florencii, Rothardi Bartholomei et Johannis Wolfairdi, canonicorum ecclesie collegiate et parrochialis sanctorum Martini et Vincencii opidi Gorinchemensis, parcium Hollandie, Trajectensis dyochesis, et testium infrascriptorum presencia, personaliter propter hoc constitutus honorabilis et discretus vir dominus Theodericus Pauli, presbiter et notarius, vicedecanus sive senior canonicus ecclesie collegiate et parrochialis beatorum Martini et Vincencii predictae, habens et tenens in manibus suis quemdam librum papi- reum, quem multis instanciis, posita firma caucione remittendi, mediante honorabili et religioso viro domino et fratre Arnolde filio Zigeri, fratre conventuali monasterii sancti Bonifacii episcopi et martiris in Dockem, parcium Frisie, optinuit, prout bona fide et in verbo religioso asseruit.

Qui quidem liber in plerisque locis et foliis ruinam fracturam et scissuras passus fuit propter nimiam ut videbatur ejusdem libri vetustatem, et, ut fertur seu verius ferebatur, conscriptus et compilatus fuit a sancto Marcellino, presbitero et confessore ac egregio predicatore prophane Fresonice gentis, editus de vita sanctissimi et apostolici episcopi et confessoris Zwiberti; quem mihi ad manus optulit reverenter, quem ab ipso recipiens tenens- que manibus meis aperui et inter cetera scriptum distincte repperi in capite prefati libri pro titulo, magnis litteris:

LIBER SANCTI MARCELLINI, PRESBITERI ET CONFESSORIS, DE VITA SANCTI ZWIBERTI, GLORIOSI EPISCOPI ET CONFESSORIS EGREGIIQUE PREDICATORIS GENTILIUM,

per eundem sanctum Marcellinum propria manu conscriptus. Infra que scripta parum distans scriptum erat distincte, eciam magnis antiquis litteris:

EX MONASTERIO DOCKEM EX FRISIA ORIENTALI.

Deinde perlegens per quatuor continuos dies vitam

ejusdem sancti Zwiberti episcopi scriptum repperi in principio: „Prologus Marcellini inutilis presbiteri in vitam sanctissimi Zwiberti, sacratissimi episcopi et confessoris”, et incipiebat sic: *Venerabili et dilecto in Christo domino et patri domino Gregorio, sancte Trajectensis ecclesie episcopo et Fresonice gentis predicatori eximio, Marcellinus presbiter gentilium predicator inutilis* etc. Quo finito incipiebat capitulum de nobilitate parentum sancti Zwiberti atque presagio nativitatis ejus, quod sic incipiebat: *Tempore tamen quo sanctissimus Martinus papa et martir in apostolica sede* etc. Tercium de puericia ejus et incipiebat sic: *Itaque sanctus Zwibertus puer*. Quartum, ut monasterium intraverit sic incipiens: *Et quia cotidie de virtute* etc. Quintum, ut revocatus a monasterio per sanctum Egbertum archiepiscopum factus sit canonicus Eboracensis ecclesie, sic incipiens: *Igitur postquam in eodem monasterio*. Sextum, ut sancti Wilfridus episcopus et Wigbertus presbiter primitus per Frisiam et inferiorem Saxoniam Cristum predicaverunt, sic incipiens: *Itaque anno ab incarnatione dominica sexcentesimo octuagesimo septimo*. Septimum, ut sancti Wilbrordus et Zwibertus cum reliquis decem presbiteris ad Germaniam missi predicaverunt ipsis fidem Cristi, sic incipiens: *Attamen magnificus presul*. Octavum, de martirio sancti Wigberti et constructione sancte Trajectensis ecclesie, sic incipiens: *Morabatur autem perfidus Radbodus* etc. Nonum, ut sanctus Zwibertus incarceratus ab angelo fuit liberatus, sic incipiens: *Deinde prefati sacerdotes*. Decimum, ut vicum Hagensteyn ad Cristum converterit sanctus Zwibertus, sic incipiens: *Secessit deinde in diversis vicis*. Undecimum, ut sancti Zwibertus et Wilbrordus episcopi consecrabantur, sic incipiens: *Denique crescente cotidie numero*. Duodecimum, ut sanctus Zwibertus episcopus comitatum Teysterbandie converterit, sic incipiens: *Igitur sanctissimus Zwibertus*. Decimum tertium, ut sanctus Zwibertus quendam submersum a morte suscitaverit et fere vicum Duerstadt converterit ad fidem Cristi, sic incipiens: *Cum vero mirificavit dominus sanctum* etc. Decimum quartum, ut sanctus Wilbrordus a Roma rediens cum sancto Zwiberto per Frisiam predicaverit, sic incipiens: *Itaque anno a*

nativitate Domini sexcentesimo nonagesimo septimo. Decimum quintum, ut sancti consocii et compresbyteri sanctorum Wilbrordi et Zwiberti in diversas provincias missi Christum predicaverunt, sic incipiens: *Deinde animadvertentes.* Decimum sextum, ut sanctus Zwibertus in Westphalia mulierem paraliticam sanaverit et populum converterit, sic incipiens: *Itaque sacerrimus pontifex.* Decimum septimum, ut sanctus Zwibertus episcopus in Bylivelda quendam a peste squinancie sanaverit, sic incipiens: *Erat autem in Bilivelda.* Decimum octavum, ut quendam cecum illuminaverit, sic incipiens: *Mimmigardum.* Decimum nonum, ut in Bruynswyck quendam paraliticum signo crucis sanaverit, sic incipiens: *Postquam igitur cum suis.* Vicesimum, ut Boructuariorum magnam partem ad fidem perduxerit Christi, sic incipiens: *Cumque ad Boructuarios.* Vicesimum primum, ut quendam demoniacum liberaverit et cum multis baptizaverit, sic incipiens: *Erat autem eodem tempore.* Vicesimum secundum, de virtutibus et conversationibus sancti Zwiberti episcopi, sic incipiens: *Et licet Boructuarii.* Vicesimum tertium, ut sanctus Zwibertus Coloniam veniens a felice principissa Plectrude honorifice susceptus duobus miraculis coram ea claruit, sic incipiens: *Et licet dyabolus.* Vicesimum quartum, ut sanctus Zwibertus a Pippino Weerdam inpetrans ibidem monasterium construxerit, sic incipiens: *Igitur felix Plectrudis.* Vicesimum quintum, ut quendam in Weerdam a morte suscitaverit, sic incipiens ¹⁾: *Anno vero dominice incarnationis septingentesimo undecimo.* Vicesimum sextum, ut sanctus Zwibertus multos gentilium converterit et monasterium instituerit in Weerda, sic incipiens: *Sanctus vero Zwibertus.* Vicesimum septimum, de vita sancti Willeici confessoris presbyteri sancti Zwiberti et de miraculo per ipsum a Deo perpetrato in Colonia, sic incipiens: *Sanctus Willeicus.* Vicesimum octavum, de obitu sancti Zwiberti episcopi, sic incipiens: *Redeuntibus a Joppalia.* Vicesimum nonum, de sepultura ejus ac miraculis aliquibus a Deo per ipsum factis, sic incipiens: *Tandem sanctissimum corpus.* Tricesi-

1) Sic incipiens staat er tweemaal.

mun, de miraculis sancti Zwiberti episcopi Weerdensis et confessoris, sic incipiens: *Verum quam ego Marcellinus.*

Acta fuerunt hec in sanctuario ecclesie Gorinchemensis prefate sub missarum solempniis, sub anno, indictione, mense, diebus, horis et pontificatus quibus supra, presentibus ibidem venerabili honorabilibus atque discretis viris dominis decano et canonicis capitularibus prescriptis ac Gerardo Martini, matriculario prefate ecclesie, Adriano Johannis, clericis Trajectensis dyocesis, et Theoderico Wolf filio Geronci, opidano Gorinchemensi, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Deinde vero anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo tercio, indictione sexta, mensis Februarii die prima, hora primarum vel quasi, pontificatus ejusdem, idem dominus Theodoricus Pauli in presencia infrascriptorum ad hoc vocatorum et rogatorum optulit mihi notario infrascripto et alium quendam papireum librum, fere eque annosum eciam in multis foliis scissum, in quo habebatur inter ceteras legendas canonizatio sancti Zwiberti diffusa per aliqua certa capitula, quorum capitulorum in prologo primum sic incipiebat: *Dilecto patri et confratri Ludgero.* Responsio ad predicta sic incipiebat: *Venerabili confratri et gentilium predicatori.* Tercium, ut Pippinus filius Karoli Martelli in Werda construxit castrum et sanctus Zwibertus ipsum cum exercitu Cristianorum contra paganos protexerit, sic incipiens: *Igitur anno dominice incarnationis tricesimo tercio post celebrem transitum sanctissimi Zwiberti.* Quartum, ut sanctus Zwibertus illustrem principem Humaldum a peste squinancie et periculo mortis cum multis aliis liberaverit, sic incipiens: *Deinde anno a nativitate Domini septingentesimo quinquagesimo quinto serenissimus Pippinus.* Quintum, de prima elevacione corporis sancti Zwiberti gloriosi episcopi, sic incipiens: *Eodem anno sanctus Stephanus papa illius nominis secundus.* Sextum, de crudelitate Saxonum et concremacione ecclesie sancti Zwiberti et destructione opidi Weerdensis, sic incipiens: *Postremo imperante Karolo.* Septimum, ut male periit qui ecclesiam sancti Zwiberti primus incenderat, sic incipiens: *Erat autem in eodem flagicioso exercitu.* Octavum, ut duo

satrape Saxonum plagati a Deo iterum meritis sancti Zwiberti pristinae restituti sanitati fuerunt, sic incipiens: *Nec hoc sufficiebat Deo.* Nonum, de quodam Saxone letaliter vulnerato in bello meritis sancti Zwiberti sanato, sic incipiens: *Postremo anno dominice incarnationis septingentesimo octuagesimo tercio.* Decimum, ut sanctus Zwibertus solempniter a sancto Leone papa canonizatus fuerit et sanctorum confessorum cathalogo sociatus, sic incipiens: *Postremo dominice incarnationis anno septingentesimo nonagesimo sexto.* Undecimum de miraculis ejus.

Super quibus omnibus et singulis idem sepedictus dominus Theodoricus Pauli ad majorem et fidei corroboracionem, quod eadem historia sancti Zwiberti episcopi Werdensis, quam ex eodem libro sancti Marcellini conscripserat, ut bona fide asseruit, nichil addendo vel minuendo, sed de verbo ad verbum sicut conscripta erat conscripserat, quam in vico Werde imperialis, in quo sanctum corpus sancti Zwiberti ut fertur pausat, ad instanciam unius venerabilis canonici Werdensis mittere intendebat, peccit a me notario publico infrascripto tamquam a publica et auctoritativa persona sibi confici atque tradi unum vel plura publica instrumenta mittendum vel mittenda venerabili et honorabilibus viris dominis decano et capitulo sancti Zwiberti in Werda prescripta, instanterque peccit ut ad gloriam Dei et laudem sancti Zwiberti titulum qualitatis et condicionis mearum non propter elacionem, sed ad majorem fidei corroboracionem, cum scriberem, inserere vellem.

Acta fuerunt hec in prefato sanctuario Gorichemensi sub anno, indictione, mensis diebus, horis et pontificatu quibus supra. Presentibus ibidem Petro Wilhelmi, clerico Trajectensis diocesis, Theodorico Wilhelmi et Johanne Jacobi, laicis opidanis Gorinchemensibus, testibus fidedignis ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Nycolaus Claeuwairt de Hoekelem, clericus Trajectensis dyochesis, medicinarum doctor, consiliarius et phisicus illustrissimi principis et domini mei metuendissimi domini ducis Burgundie, Lotharingie, Brabancie etc., necnon sacris apostolica et imperiali autoritatibus

notarius publicus, cum honestum sanctum et laudabile sit veritati testimonium perhibere, et premissa omnia et singula sic se habebant et acta sunt ut conscripta et sic scripta prout acta et eisdem quoquo supra modo una cum prenomminatis testibus interfui eaque sic facta et fieri vidi et audiui, idcirco hoc presens publicum instrumentum manu mea propria scriptum exinde confeci, publicavi et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis subscripsi et signavi ac sigillo mea in rubea cera ad gloriam Dei laudemque sancti Zwiberti episcopi et confessoris supradicti appendendo munivi, in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum requisitus et rogatus. Item rasuras et correctiones hac eadem mea manu superius non vicio sed errore factas approbo et illius dubium hac eadem mea manu hic scripta et conscripta deleo.

Orig. perk. in het Staatsarchiv te Düsseldorf, Urkunden des Stifts Kaiserswerth, N°. 386. Hoogte 405, breedte 570 mM. Zegel verloren, met geteekend notarismark. Op den achterkant staat: Instrumentum de vita et canonisatione sancti Swiberti, patroni in Kyaserswerde, in gelijktijdige hand. Later is daar nog bijgevoegd: de annis 1472 et 1473.

EEN ITALIAANSCH BERICHT OVER DEN LAATSTEN GELDERSCHEN OORLOG,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. GISBERT BROM.



Wanneer vreemdelingen in ons vaderland ooggetuigen zijn eener belangrijke gebeurtenis en zij geven daarvan uitvoerig bericht, dan verdienen zij ongetwijfeld te worden gehoord. Wij behoeven hun daarom nog geen blindelingsch geloof te schenken. De onjuistheden, die hun verhaal onwillekeurig bevat, kunnen wij met onze meerdere kennis van eigen toestanden en locale bronnen gemakkelijk verbeteren. Toch loont het bijna altijd de moeite, naar die vreemde berichtgevers met aandacht te luisteren. Immers, zij staan persoonlijk buiten den partijstrijd; zij zien nu eenmaal de dingen bij ons met andere oogen dan de onze; en allicht merken zij iets op, dat onze waarneming zou ontgaan.

Zulk een bericht is het dagverhaal van den laatsten Gelderschen oorlog, hetwelk een ongenoemde Italiaan 13 September 1543, uit het kamp bij Venlo, naar Rome gezonden heeft. Alvorens ik den tekst publiceer, dien ik eenig licht te ontsteken over de bron, waaraan het ontleend, en over den auteur, van wien het vermoedelijk afkomstig is. Ook mag, vooral met het oog op den lezer, die niet genoeg Italiaansch verstaat, in dit woord vooraf een kort overzicht van den inhoud — waar noodig,

met eenige kantteekeningen voorzien — niet achterwege blijven.

Als gelijktijdig afschrift trof ik dit bericht in het Vaticaansche archief aan, onder de rubriek: *Lettere di principi e titolati* ¹⁾. Vol. 13 van deze reeks, waar het afschrift f. 125—130^v te lezen staat, is eene verzameling van allerlei staatkundige brieven en stukken — doorgaans in gelijktijdig afschrift — onder het pausschap van Paulus III (1534—1549). Verreweg de meeste dezer brieven en stukken, zoo niet alle, zijn òf uitgegaan van, òf gericht aan hooggeplaatste leden van het pauselijk Hof en zouden in onzen tijd deel uitmaken van de ambtelijke briefwisseling der toen nog niet als zoodanig ingerichte Staatssecretarie. Enkele stukken uit ditzelfde Vol. 13 heeft prof. A. Cauchie reeds openbaar gemaakt in het *Compte rendu de la Commission royale d'histoire*, V^{me} série, tome I (1891) p. 41 v.v. Zij betreffen ook dezelfde episode uit de regeering van Karel V; zoo bijv. een brief van den nuntius Giovanni Poggio aan kardinaal Farnese, d.d. 9 October 1543, over zijne onderhandelingen met Granvelle; en nog een brief van 6 November 1543, handelende over de laffe vlucht van koning Frans I uit Cambrésis.

De schrijver van ons bericht zal òf moeten worden gezocht in het gevolg van den nuntius, die toen bij Karel V was geaccrediteerd; òf het zal iemand geweest zijn, die op andere wijze met het pauselijk Hof nauwe betrekkingen onderhield. Nuntius bij den keizer was sinds October 1541 Giovanni Poggio, bisschop van Tropea. Zooals Friedensburg ²⁾ getuigt, vergezelde hij den keizer „in den Klevischen Krieg.” Onlangs zagen ook de *Nuntiaturberichte* uit de jaren 1541—1546 het licht ³⁾. Daar

1) Zie over deze reeks: mijne *Archivalia* III (1909) p. 819 v.v. — *Guide aux archives du Vatican* (1911) p. 89.

2) *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, Band VIII (Berlin 1898) Einl. p. VII.

3) Band VII (Berlin 1912), bearbeitet von Dr. Ludwig Cardauns.

vindt men op blz. 461 een brief van Poggio aan kardinaal Farnese, ook gedagteekend 13 September 1543, uit het kamp bij Venlo; doch zonder melding van of toespeling op ons uitvoerig bericht, dat zeker niet zou doodgezwegen zijn, als het van den nuntius zelf of van zijn naaste gevolg afkomstig was. Mij dunkt het derhalve zeer aannemelijk, dat de berichtgever iemand was, die op andere wijze met het pauselijk Hof nauwe betrekkingen onderhield.

Wie mag dit geweest zijn? Waarschijnlijk niemand minder dan Ottavio Farnese, toen nog hertog van Camerino genaamd, die in 1538 huwde met 's keizers natuurlijke dochter Margaretha van Oostenrijk, uit welken echt ten jare 1544 de beroemde veldheer en landvoogd der Nederlanden, Alexander Farnese, is geboren. Ottavio Farnese kon zich kleinzoon noemen van paus Paulus III en was oomzegger van diens meest invloedrijken raadsman op staatkundig gebied, den „grooten kardinaal” Alessandro Farnese. Hij bevond zich sedert 9 Augustus 1541 in het gezelschap van zijn keizerlijken schoonvader, dien hij uit Rome naar Trente was tegemoet gereisd. Hij volgde Karel V in Augustus 1543 naar Bonn. Hij nam persoonlijk deel aan het beleg van Duren, zoodat Poggio 23 Augustus zelfs schreef aan kardinaal Farnese: „Ottavio era sempre avanti le batterie”¹⁾ Geen twijfel, of hij volgde het keizerlijke leger ook naar het kamp bij Venlo, al zijn wij daarvan niet uitdrukkelijk in kennis gesteld. Dezelfde veldtocht duurde immers nog voort; en van den nuntius Poggio weten wij zeker, dat deze tot in de Zuidelijke Nederlanden niet week van 's keizers zijde²⁾. Waarom zou dan Ottavio Farnese zijn schoonvader, op diens beslissenden krijgstoet tegen Frans I, halverwege verlaten hebben?

Neemt men dus aan, dat deze Italiaansche vorst zich ook in het kamp bij Venlo bevond, dan ligt het tevens voor de hand, dat hij nu en dan berichten van het oorlogsveld zond naar het pauselijk Hof, waarmede hij

1) *Nuntiaturberichte*, Band VII, p. 89, 159, 455 en 458.

2) Vgl. Cardauns, t. a. p. XIV en 435 v.v.

door zoo enge bloedverwantschap was verbonden. De losse en weinig-conventioneele toon van het bericht wijst trouwens op een briefschrijver, die het tegenover den geadresseerde niet zoo streng met de *étiquette* had te nemen. Wordt dan Ottavio Farnese vanzelf niet de aangewezen persoon?

Nu wij met tamelijk groote waarschijnlijkheid de voorname plaats kennen, die onze anonieme berichtgever in de onmiddellijke omgeving des keizers innam, mogen wij aan den inhoud zijner mededeelingen des te meer waarde hechten.

Eerst beschrijft hij de samentrekking van het keizerlijk leger te Bonn, 18—20 Augustus, en den opmarsch naar Duren. Nadat 23 Augustus zich René van Oranje met aanzienlijke hulptroepen had aangesloten bij den keizer en deze vruchteloos een laatste sommatie aan de ingesloten veste had gericht, begon op Bartholomeus-dag de aanval. Niet dan na een hardnekkigen, verwoeden strijd, man tegen man, werd de veste nog denzelfden avond stormenderhand genomen. Op voorspraak van den nuntius werden, bij de plundering der stad, vrouwen en kinderen gespaard. Doch 's anderen daags ontstond, door een onbekende, maar allicht moedwillige oorzaak, brand in de stad, die bijna geheel in asch gelegd werd. Tal van jonge vrouwen vielen daarbij in handen van het ruwe krijgsvolk. Op last des keizers werden niet weinig vluchtende vrouwen nog in veiligheid gebracht, alsook kostbare en eerbiedwaardige reliquieën, die anders een prooi zouden zijn geworden òf van het woedende vuur òf van de woeste soldaten ¹⁾.

Binnen enkele dagen nam het keizerlijk leger, bijna zonder slag of stoot, achtereenvolgens ook Gulik, Heins-

1) Vgl. over de inname van Duren: Pontanus-Slichtenhorst, *Geldersche geschiedenissen* (Arnhem 1654) XIte Boek p. 462—464. — Lacomblet, *Archiv für die Geschichte des Niederrheins* (Düsseldorf 1866) V, p. 165—166. — Dr. Paul Heidrich, *Der geldrische Erbfolgestreit* (Kassel 1896) p. 101—102.

berg, Sittard en Roermond. Alleen Venlo scheen nog weerstand te durven bieden. Voor deszelfs muren sloeg de zegevierende keizer dus zijn legerkamp op. Intusschen waren de onderhandelingen met hertog Willem reeds begonnen; deze toonde zich tot onderwerping bereid. Op 6 September kwam hij, met zijne bemiddelaars, in de legerplaats aan. 's Anderen daags ¹⁾ werd hij door den keizer ontvangen. Eerst namen de hertog van Brunswijk en de hulpbisschop van Keulen het woord, om den hertog wegens zijne jeugd en onervarenheid te verontschuldigen en namens hem ootmoedig vergiffenis te vragen. Ook Willem van Kleef, mede aan 's keizers voeten neêrgeknield, voegde enkele woorden hieraan toe, zoodat ten slotte Karel V genadig liet antwoorden, dat hij tot vergeving en verzoening geneigd was. Hertog Willem mocht den nu heengaanden keizer, op eerbiedig verzoek, de hand drukken en keerde vervolgens terug naar het paviljoen van Granvelle, waar hij was gehuisvest. Daar werd ook het vredesverdrag gesloten en onderteekend: 't is het beroemde verdrag van Venlo.

Merkwaardig genoeg geeft ons bericht, tot twee malen toe, 8 September als datum van dit verdrag op. Maar dit is blijkbaar eene vergissing; want zonder twijfel is 7 September de juiste dag. Weliswaar noemt een gelijktijdige kroniek ²⁾ der abdis Henrica van Erp: „Donderdag na Sinte Gillis dach anno 1543”, wat op 6 September neerkomt, en plaatste een nieuwere schrijver ³⁾ de verzoening op 4 September. Doch overigens zijn de auteurs het over 7 September als den verzoeningsdag, waarop ook het verdrag gesloten werd, volkomen eens ⁴⁾. Alle

1) Volgens onzen berichtgever, doch foutief: na twee dagen.

2) A. Matthaeus, *Analecta* (Hagae-Comitum 1738) I p. 416.

3) H. Mohrmann, in de *Geldersche Volksalmanak* (1879—1880) p. 121.

4) Wagenaar V, p. 285. — Blok, *Geschiedenis* (1912) I, p. 539. — Theissen, *De regeering van Karel V in de noordelijke Nederlanden* (Amsterdam 1912) p. 122 — C. Varrentrapp, *Hermann von Wied und sein Reformationsversuch in Köln* (Leipzig 1878) p. 214. — Paul Heidrich, t. a. p. p. 107.

twijfel wordt dan ook geweerd door den tekst van het verdrag ¹⁾, als zijnde plechtig op 7 September tot stand gekomen.

Deze kleine vergissing, die iedereen bij haastig schrijven juist over nog versche gebeurtenissen vrij gemakkelijk kan begaan, doet echter niets af aan de geloofwaardigheid van ons authentiek bericht. Ook schijnt hieraan de voorkeur toegekend te moeten worden, waar het de uiteenlopende lezing aangaande een andere bijzonderheid geldt. Namelijk de manier, waarop hertog Willem, bij zijn nederigen voetval, door den keizer werd bejegend. Volgens een gelijktijdig gedrukt verhaal, zou Karel V zich aanvankelijk onvermurwbaar getoond hebben, zelfs den jongen hertog „nit in Gnaden wollen empfangen.” Eerst nadat Granvelle met hem alleen gesproken had, terwijl de hertog geknield bleef liggen, zou de keizer tot zijn minister hebben gezegd: „Heb du in auff, wenn du wilt; ich wilt in nit auff heben.” Daarna behield de prins van Oranje hertog Willem in zijne tent, „wie ein gefangnen Mann” ²⁾. Met deze lezing komt in hoofdzaak overeen wat Arend ³⁾ te vertellen weet: „Karel wierp op den vernederden vorst eenen trotschen, versmadenden blik en verwees hem, zonder zich eenig antwoord te verwaardigen, tot zijne staatsdienaars.”

Veel milder is bij onzen berichtgever de houding des keizers. Weliswaar liet hij den hertog en diens bemiddelaars geknield in zijne tegenwoordigheid toe, zelf „gezet en met die zwaarwichtigheid en gestrengheid, welke in zulk een geval vereischt zijn.” Maar nadat de noodige verontschuldigungen waren aangeboden en nadat ook de hertog zijne onderwerpingsgezindheid duidelijk had verklaard, gaf de keizer, zich van een tolk als spreekbuis

1) Zie *Groot Geldersch Plakaatboek*, I, c. 20. — Lacomblet, *Urkundenbuch* (Düsseldorf 1857) IV, p. 679 n°. 547.

2) W. Crecelius, „Der Erbfolgestreit”, in *Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins*, Bd. XXIII (Bonn 1887) p. 154. — Ook hier wordt (p. 157) als datum van het verdrag 7 September genoemd.

3) *Algemeene geschiedenis des vaderlands* (Amsterdam 1849) III, p. 678.

bedienende, ten antwoord, dat hij tot vergeving bereid was, zoowel om inschikkelijkheid te toonen als om wille der keurvorsten en andere groote heeren, die hertog Willem's voorsprekers waren. De jeugdige hertog mocht daarna opstaan en, naar gewoonte der Duitsche vorsten, de hem door den keizer toegestoken hand drukken. Niet als gevangene van Oranje, maar als gast van Granvelle, keerde hij naar diens tent terug.

Deze voorstelling past veel beter in de toenmalige politiek van Karel V, wien het vooral om de erkenning zijner aanspraken op het hertogdom Gelre te doen was en die nog een heeten kamp uit te vechten had met zijn doodvijand koning Frans I. Zij sluit ook als een bus op de voorafgaande preliminairen, waarbij de verzoening reeds in beginsel was vastgesteld en reeds toegezegd, dat de hertog genadig zou worden ontvangen. Zij wordt ten slotte officieel bevestigd door den tekst van het verdrag; de keizer had, na den hertog grootmoedig in genade aangenomen te hebben, terstond eenige zijner raadslieden belast, „ut cum ipso Ill^{mo} duce de pacis conditione tractarent”¹⁾.

De machtige heerscher kon waarlijk — zelfs op het toppunt van zijn „plus oultre” — met deze manier van onderwerping en ... met de verkregen buit tevreden zijn.

De rest van ons bericht is minder uitvoerig en ook minder belangrijk.

Het deelt terloops mede, dat de bezetting van Venlo 9 September in keizerlijken dienst overging, doch niet dan nadat hertog Willem zich had verplicht, de achterstallige soldij te betalen. Ook Maarten van Rossum onderwierp zich 11 September. Reeds zond Karel de voorhoede van zijn leger vooruit naar de Zuidelijke Nederlanden, om daar aan de Fransche grens voorgoed te kunnen afrekenen met een nog veel gevaarlijker vijand. Zelf wilde hij 14 September, met de hoofdmacht van zijna

1) Lacomblet, *Urkundenbuch* IV, p. 680.

overwinnend leger, tegen Frankrijk optrekken, terwijl Oranje als gouverneur van Gelre achterbleef.

De Geldersche successie-oorlog was ten einde. Hij bracht als resultaat de zoolang begeerde vereeniging der 17 Nederlandsche gewesten onder de Bourgondische heerschappij. Maar bovendien voor Karel V nog grooter moreele voordeelen: zijn na den rampspoedigen krijgstocht tegen Algiers zeer geschokt prestige was in Duitschland thans volkomen hersteld; hij vermocht opnieuw te regeeren als keizer van het heilige Roomsche Rijk.

Daarom mocht onze berichtgever met alle recht zeggen, dat de gelukkige uitslag van dezen oorlog inderdaad van nog meer gewicht is dan men wel aanneemt. Voortaan immers „zullen de Duitsche vorsten, die met de aangelegenheden van Zijne Majesteit en van den katholieken godsdienst weinig rekening hielden, ongetwijfeld beter leeren oppassen en begrijpen, naar welken kant zij niet behooren uit te gaan.”

Deze voorspelling is door de uitkomst ten volle waarheid. Nog in onze dagen verklaarde een bekwaam geschiedschrijver ¹⁾, dat toen bij Venlo het oude hertogdom Gelre werd begraven, ook het keerpunt intrad „für die weitere Ausbreitung des deutschen Protestantismus” ¹⁾. Zouden wij dan niet gretig opvangen hetgeen door een ooggetuige over het verloop zulk eener beslissende episode wordt verhaald?

Indien op deze vraag geen twijfelachtig antwoord mogelijk is, dan behoeft ook de uitgave van het thans in zijn geheel volgende bericht wel niet te worden gerechtvaardigd.

G. B.

¹⁾ Heidrich, *Der geldrische Erbfolgestreit*, t. a. p. 108.

IL PROCESSO DELLA GUERRA DI CLEVES.

1543 September 13.

Alli 18 d'agosto l'imperatore gionse a Bona, villa de Colonia sopra il Rheno, dove già si era redutto il signor don Ferrante Gonzaga, capitano generale, et il signor Stefano Colonna, maestro di campo, con tutte le genti dell'esercito, ch'era di sedeci milia Alemani a piè, quattro milia Italiani, tremilia cinquecento Spagnoli, doi milia cavalli di gente d'arme thedeschi, li settecento cavalli del signor Don Francesco da Este et il squadrone delli gentilhomini di Sua Maestà, che potea essere di cinquecento cavalli, molto ben et riccamente armati.

Alli 19 si fece la mostra generale di tutto l'esercito in bella ordinanza, et alli 20 con cinquanta doi pezzi di artiglieria, havendosi inviato il resto, che furono settanta pezzi, a Colonia et molta monizione per il Rheno, non ne havendo bisogno di tanta. La mattina cominciò a marciare in ordinanza alla espugnatione deliberata di Dura, primo luogo del duca di Cleves, ben fortificato et di molta importanza, dove si accampò l'essercito et la persona di Sua Maestà alli 22. Questo giorno il cavalier Uberti, che si spinse avanti con alcuni cavalli leggieri per riconoscere et scoprir il paese, seguendo alcuni cavalli nemici con più ardire che saria stato bisogno, havendo loro fatto una grossa imboscata, al'entrar vel bosco fu ferito di una archibuscata et preso, della qual ferita morì in poter de' nemici in Giuliers doppo la presa di Dura. Morirono anchora di quelli erano seco, quando fu preso il Savonarola, gentil'huomo Padoano, et un conte de Bagni con doi altri cavalli leggieri. Et questo dì medesimo s'intese come il dì avanti. Il capitano Chiucciara et il conte Mario Greci et il capitano Aldana spagnolo, ch'erano medesimamente iti a correr la campagna et riconoscere un certo luogo verso Dura, furono da un sopra-assalto de nemici, che li trovorno dismontati a mangiare, presi et condotti via. Il conte Mario fu trovato ferito di più colpi in Dura et poi morto, departito di là l'essercito nel camino; li altri furono

mandati in poter del duca di Cleves, et presto saranno qui salvi. Si riconobbe il luogo, il giorno ch'arivamo a Dura, et si considerò molto bene.

Alli 23 arrivò il principe di Orange con otto in nove mila fanti et tre mila cavalli; si attese a fare li gabbioni per l'artiglieria et fascine per poi riempir li fossi.

S. M^{ta} mandò intanto un araldo con un trombetta a ricercar quei di dentro, che si volessero rendere, offerendo di trattarli bene et che perdoneria tutte le ingiurie li haveano fatto, perchè altrimenti si procederia contra di loro con l'armi, come a ribelli suoi et del sacro Imperio, et li castigaria senza alcuna remissione, nelle persone et beni. Non volsero quei della città introdurlo, nè ascoltarlo, et lo rimandoro in dietro senza risposta, anzi con minaccie et bravarie; di modo che la notte seguente il marchese di Marignano fece piantar l'arteglieria, della quale è capitano. Et la mattina sul far del dì, alli 24, giorno di S. Bartolomeo, cominciò con deceotto cannoni a batter la terra et continuò per spatio di circa sei hore, nel qual tempo la batteria non fece molto effetto, nè tanto che fusse giudicato bastante per dar l'assalto, perchè le muraglie erano assai grosse et bone et assecurate tutte da boni terrapieni di dentro, et massime c'haveano doi fossi di acqua de fuori. Ma l'Italiani et Spagnoli, a' quali era stato dato questo assalto, non potendo più soffrirse nè lassare fare l'offitio suo all'artiglieria quasi tutto il tempo che si battesse scararmuciato con quei di dentro, che si mostravano alle mura et alla batteria con assai braveria et ammazzorno et ferirno molti de nostri, si accostorono più alle mura, et havendo guadagnato un bastione, che li nemici haveano fatto avanti una porta, dove ci facea la batteria, servendosi di quella difesa, comminciorono a far prova di voler montar, et quelli di dentro a diffenderla coraggiosamente. Et tanto che si combatté presso a tre hore, così virtuosamente d'amendue le parti, et che si dubitò più volte che li nostri per il troppo disavvantaggio sariano forzati a ritirarse; pur quando men si sperava di buon successo, perchè quei di dentro tuttavia defendeano la batteria et offendeano li nostri etiam con fochi artificiali,

essi favoriti dall'arteglieria determinati in tutto di entrar o morire, comminciorono a rinforzar l'assalto, et come leoni arrabbiati a passar li fossi assai grandi et con molta acqua, et salirono sopra la batteria, che era altissima et ben difficile sallita, dalla quale furon forzati ritirarse li nemici et abbandonarla. Et anchor che facessero resistenza gran pezzo in una casa grande, che stava attaccata alle mura et batteria, cederono ultimamente alla virtù et ostinatione dell'imperiali; i quali, impatronitisi della casa et batteria et ammazzati tutti quelli che vi trovarono, comminciorono a buttarsi precipitosamente per le mura dentro della città, et per un luogo così alto da terra et batteria così stretta, che parse miraculo a tutti quelli, che di poi le videro, che si havesse ottenuta una vittoria così difficile et pericolosa, essendosi calati per un luogo, dove appena pare che con ajuto, nonchè resistenza di quei di dentro, havesse osato alcuno a discendere. In fine quei di dentro, faticati dal continuo travaglio et spaventati dal valor et determinatione de' nostri, persa c'hebbero la batteria, perderono l'animo et non fero più testa. Ma ognun cercò salvarse con la fuga, et li nostri, incrudeliti etiam per la morte et ferite de'compagni et parenti, togliarono a pezzi quanti poterono arrivare, non perdonando ad alcuno, et restorno in questo modo patroni di Dura circa li ventidoi hore et mezza.

Erano dentro nella città circa da doi milia soldati scielti, tutta la gente del duca di Cleves et cento cavalli, senza gli huomini della terra. Morirono di loro infiniti, et forse più si può stimare; et anchor si dicesse di ottocento, facilmente passeranno anche il migliaro, perchè oltra quelli che furono amazzati dentro la città, ch'erano piene le strade et le case, molti che si gettavano dalle mura nei fossi per fuggire, si annegarono et furono amazzati de' soldati de fuori; et de quelli fuggiano circa...¹⁾ furono amazzati dalli cavalli leggieri et guardia di S. M^{ta}. Et ben sei cento, che si pensarono salvare

1) Een woord opengelaten in het hs.

tra gli Alemani nostri et corteggiani, restorono presi. Et anchorchè S. Mtà havesse determinato di mandar appiccar tutti quelli, che si trovariano vasalli suoi de' questi Paesi Bassi, motto da pietà, ne fece appiccar doi soli, et a quattro togliere doi dita per mano, per dar essemplio. A gl'altri perdonò la vita et li mandò liberare con il riscatto moderato.

De' nostri tra morti et feriti mancano da cinquecento, più di 300 Italiani et men di 200 Spagnoli, tra quali son caduti molti huomini da bene. Et vi morì il capitano Piccino da Verona, un nepote di Fabritio Maramao, et un fratello di Hieronimo da Carpi. Presa Dura data in sacco a' soldati per ordine di S. Mtà, si usò ogni diligenza per salvare le chiese et le donne con li figlioli piccoli. Et il signor don Ferrante con il conte di Feria con un capitano ad instantia del nuntio ¹⁾, che entrarono de primi, facilmente vi providdero. Et se redussero le donne et li figlioli piccoli nella chiesa maggiore, dove era la testa di S. Anna, reliquia molto venerata in tutti questi paesi, et molte altre reliquie; la qual cosa non meno fù di molta contentezza a tutti li boni che di laude a S. Mtà. Et se la sorte o malignità de gl'homini non havesse disturbato questo offitio pietoso et degno di S. Mtà, il caso di Dura non sarebbe stato così doluto come fù, poichè alli 25, non si sa, se a caso o altrimenti per opera et malignità de gl'Alemani nostri et per loro mal costume, o per invidia, che non erano partecipi del sacco, secondo suona il rumore universale, fù posto il fuoco in doi luoghi della città; il qual lavorò di sorte in quelle case, che erano la maggior parte di legname, come son tutte quelle di questi paesi, in men di . . . ²⁾ hore si abbrusciorno li sette ottavi di Dura. Et non vi potero obviare le provisioni, che vi mandò fare S. Mtà per ripararvi, che invero ne mostrò molta passione et dispiacere. In fine non vi fu più rimedio, che si abbruscìo sino alla chiesa maggiore, dalla quale uscendo le donne per fuggire

1) Giovanni Poggio.

2) Een woord opengelaten.

al pericolo del fuoco, con tutto che S. M^{tà} et questi signori della Corte facessero ogni offitio per levarle da mani de soldati et salvarle, non si puote' però fare tanto che molte di loro, et non le più vecchie, non fussero prese.

Ne furono però salvate molte et condutte al padiglione dell'imperadore, dove anche furono salvate et condutte le reliquie dalli prelati et capellani di S. M^{tà}, le quali il giorno seguente furono poco, pur per commandamento dell'imperatore, riportate in S. Francesco monasterio, che si salvò del fuoco in quel puoco appartamento della città, che non era abbruciato.

Alli 27 partì S. M^{tà} con l'esercito, per andare alla espugnatione di Giuliers, città forte discosta tre leghe da Dura, dove lassò li feriti con bon ordine et medici, perchè fussero curati, et doi bandiere de soldati fiamenghi per presidio del loco, che è forte et d'assai importanza. Si alloggiò questo giorno a mezzo camino, et S. M^{tà} mandò ad araldo et trombetta a Giuliers a farli la medesima dimanda et comminatione, che fece a Dura. Trovono, che li soldati et gl'homini della città erano usciti tutti spaventati dalla fresca ruina di Dura; et le donne, che erano restate sole, mandorono le chiavi a S. M^{tà} et a raccomandarse alla sua misericordia.

Questo dì medesimo si dieron molte altre terre, et poi Heynsberg et Zitart ¹⁾, luogo fortissimo, che restò l'imperatore assoluto signore del stato di Giuliers. Et il dì seguente, facendo desinar l'esercito una mezza lega da Giuliers, S. M^{tà} con il suo squadrone fu a visitar quella città, qual trovò quasi inespugnabile. Et preso il giuramento della obediencia, vi lassò tre bandiere de soldati pur fiamenghi, et tornò all'essercito, con il quale partì poi verso Ruormond, terra grossa del stato de Gheller sopra la Mosa, ricca per il commertio de mercanti et assai ben forte, dove si dicea, che se li faria resistentia.

Imperò havendo S. M^{tà} mandato l'araldo a ricercarli seconda il costume, quei di dentro (che non haveano

1) Sittard.

voluto accettare il presidio che Martin Van Rossen, capitano generale del duca di Cleves, ci havea voluto porre, il qual Martin sempre è andato desviato dal camino et ha sempre seguito il nostro esercito con circa doi milia cavalli men di doi leghe, et qualche volta una mezza lega appresso) mandarono a rispondere, che usciriano a basar le mani à S. Mtà, quando così li piacesse. Et così fero il salvocondotto et si derono, et il primo di Settembre lo giurorono solennemente per il duca di Gueller; et S. Mtà li confermò le sue franchezze et privilegi, et li giurò.

Stando le cose in questi termini, il duca di Cleves per mezza dell'arcivescovo di Colonia¹⁾, che fece venire per ciò il suo coadjutore²⁾ all'imperatore, cominciò a trattar pratica di accordo. Et instando sempre il duca di Bransvich, che avanti il partire di Ruormond di volontà di S. Mtà andò a persuaderli, che si contentasse di lassar Guelder et venesse alli piedi di S. Mtà, fece intendere all'imperatore, che era contento. Et così fattone a S. Mtà oblatione et assicurato, che saria il duca di Cleves con benignità et clementia raccolto, ritornò per lui quel di Bransvich ad una fortezza sua di là dal Rheno. Et essendo già venuto l'imperatore con l'essercito suo alla ossidion di Venlo, tre leghe discosto di Ruormond, vista et visitata la regina Maria, sua sorella, una lega fuor del camino, si passò con qualche scaramuccia alle porte del luogo; ma s'intrattenne doi giorni, senza fare altro segno di voler espugnar il loco, salvo che di riconoscerlo et mandarlo a ricercar per l'araldo più tosto per una demonstratione che per altro.

Et alli 6 la mattina Bransvich³⁾, con il predetto duca di Cleves et coadjutor di Colonia, arrivarono quì; et venne a dimostrar et alloggiar al paviglione di Mons. di Granvela, accompagnato dal signor Ferrante Gonzaga et principe di'Orange, ch'erano iti ad incontrarlo, et solo con 50 cavalli de suoi servitori, tutti vestiti di bruna,

1) Herman von Wied.

2) Adolf von Schauenburg.

3) Hertog Hendrik van Brunswijk.

per la morte della madre dieci giorni sono. Fù questa inaspettata et improvvisa venuta di universale admiratione per tutto l'esercito, perchè la pratica era saputa da pochi et da pochissimi creduta. Fù il duca di Cleves alli 8 la mattina all'imperatore, accompagnato dal signor don Ferrando, principe d'Orange et molti altri. Et conduttosi con il duca di Bransvich et coadjutor di Colonia, tutti tre genuflessi a piedi di S. M^{tà}, parlarono prima questi doi intercessori in conformità a S. M^{tà}, quale stava sedendo con quella gravità et severità che ricercava un caso simili. Escusarono in sustantia li errori del duca per la giovinezza et mali consigli, et promettendo che saria per l'inzanzi obbediente et fedele a S. M. et al sacro Imperio, la supplicarono, se degnasse conforme alla sua grandezza perdonarli. Nella medesima sententia parlò il predetto duca di Cleves con poche parole et con ogni segno di sommissione, tanto che S. M^{tà} per interprete li fece rispondere, che era contento di escusar gli errori suoi et perdonarli, sì perchè conoscesse la indulgenza sua, come per amore de i principi elettori et di quei signori presenti, che ne lo avevano pregato.

Dimandò all'hora il duca di Cleves la mano S. M^{tà} a baciargliela; et fatto levar in piè, di poi aver dette alcune parole all'imperatore in voce summissa, fu licenziato. Et S. M^{tà} al partire li porse et toccò la manò secondo il costume di questi principi di Alemagna, et esso se ne ritornò al paviglione di mons. di Granvela. È giovane di 27 anni et di bono aspetto, et mostrano di aver prudentia.

Alli 8 si conclusero et firmarono le capitulationi tra lui et S. M^{tà}; le quali sono in sustantia che renontia al stato di Ghelder, all'amicitia di Francia et de Lutherani; che sia nella lega catholica et tenga in officio et nella vera relligione se stesso et li suoi sudditi; che lassi Enisbergh¹⁾ et Zittart, doi luoghi fortidel stato di Giuliers, per securezza dell'imperatore. Il quale, per volere in tutto mostrarse benivolo verso il detto duca, li restituisce

1) Heinsberg.

li doi stati di Giuliens et Cleves liberamente, et Raustan ¹⁾ con recognitione del feudo, che è di S. Mtà, con conditione, che sempre li dia una ricompensa di 3000 fiorini in Fiandra, che tanto vale Ravestan ogn'anno, il detto duca habbia di ritornarlo a S. Mtà.

Alli 9 li soldati, ch'erano dentro Vanlo, che sono presso a tremilia di bonissima gente, uscirono del luogo et restano a i servitii di S. Mtà. Et il duca di Cleves ha tolto in se il carico di pagarli, perchè essi non voleano uscire, se non se li davano sei paghe, che dicevano essere creditori. Et quei di dentro han giurato S. Mtà in duca di Ghelder in forma *etc.*

Questo loco sta sopra la Mosa, non molto longi dove entra nel Rheno, et è inespugnabile et quello, dove già l'imperatore Massimiliano stette parecchi mesi all'ossidio, nè senza poter fare frutto alcuno. Et il padre di mons. Le Grand vi morì un'altra fiata con tre milia homini. Et molti altri esserciti lo hanno tentato sempre in vano, et con loro danno.

Questo tutto in sustantia è tutto il progresso et riuscita di questa impresa, seguita con tanta prosperità et reputatione dell'imperatore quanto si potea desiderare, et non è stato di poca importanza, ma di molto più che non si crede. Et questi grandi di Germania, che stimavano poco le cose di S. Mtà et della religione, impararanno senza dubio a star meglio in offitio et conoscere l'inganno loro.

Hieri partì il marchese di Marignano con l'artiglieria, et hoggi comincia a marciare l'esercito col signor don Ferrando al dritto verso Valentiana. S. Mtà partirà dimane, c'hoggi forniscono di giurar tutti l'ambasciadori delle terra di questo ducato; et anderà dritto verso Bruxeles, dove ha intimate le Corti di questi Paesi Bassi. Et alli 23 disegna trovarse in Valentiana et entrar in persona con l'esercito in Francia. Il qual' esercito ogni dì ha cresciute le forze, perchè oltre le genti, ch'erano in Vanlo, che servono S. Mtà, ci arrivaron anche alli

1) Ravenstein.

9 settecento cavalli di Bransvich ben'armati; et Martin Van Rossen, che arrivò qui l'altrieri. Et hieri baciò le mani all'imperatore, che li ha perdonato...¹⁾ da e suoi cavalli, et si accettano, et forse se serviranno anche della persona sua, che vale molto. Et hoggi se ne è parlato. Et se li tempi, che sonno molto avanti et comminciano a farse sinistri, non ostassero, senza dubbio questo esercito potrà fare grandi effetti et vederse con il re di Francia, quando esso vogli la giornata.

Questa M^{ta} in somma viva molto determinata, et Fiandra provvederà l'esercito di vettovaglie et ciò che farà bisogno. Il principe di Orange con le sue fanterie et alcuni cavalli resta governatore di questo ducato di Guelder et capitano generale della frontiera, et il duca di Cleves ritorna a casa sua. Dal campo, alli 13 di Settembre 1543.

*Vaticanaansch archief, Lettere di principi Vol. 13
f. 125—130^v (gelijkt. afschrift).*

1) Hier schijnt in het hs. een schrijffout ingeslopen of veeleer iets weggelaten te zijn.

EEN DOCUMENT OVER DE OPVOEDING VAN PRINS WILLEM II,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. Dr. J. EYSTEN.



Ter gelegenheid van een onderzoek, door mij ingesteld in het Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage omtrent het leven van Prins Willem II van Oranje-Nassau ontmoette ik een stuk, dat mij bijzonder belang inboezemde.

Omtrent de vroege jeugd van Frederik Hendrik's zoon is toch weinig met zekerheid bekend. Alleen weten wij dat de hoogleeraar in de godgeleerdheid André Rivet aan Prins Willem van diens zesde jaar af onderricht gaf in zaken van godsdienst, dat Johannes Heilersigius zijn leermeester was in talen en wetenschappen, dat David Marlot, Heer van Bavois, ritmeester, hem onderricht gaf in het paardrijden en zijn militaire opvoeding regelde.

Frederik Hendrik hield zich persoonlijk veel bezig met de opvoeding van zijn zoon. In Augustus 1639 klaagt hij in een brief aan „Wimpje” over diens slechte schrift en deze belooft hem voortaan beter zijn best te zullen doen „ende oock in alle andere deughden”; verder lezen wij: „dat ick nu in de matematiek ben alle daghen.... ende hoop U H haest een fort te senden, die ick in een trianghel sal veranderen die soo groot sal sijn als het fort; ick leest oock latin ende ben ghecomen an het acste Boeck de Bello Gallico van de Commentarias van

Caesar daer heel fraay latijn is(!) ende historie, ende nu het groote plaisir dat ick neme is de Patrise jaect ende als het leelick weer is ick s[t]udere ende met het Billiard spele; van alle dese hebbe ick de mademaectiek ende de (de) stydien ende oock de jaect de liefste hebbe dit eindighende sal ick godt bidden om U H ghesontheit ende lanck leeven ende dat U H moghe in syn voornemen prospereren"; en elders:

„Mijnheer,

Ick ben bedroeft dat U H myn schrijven niet en vint prospere maer hooppe hier na gheen orsaeke daer meer van te hebben ende oock in alle andere dinghen..." Nog jaren later schreef Frederik Hendrik: „...prenes garde à l'ortographe car il y a quelques fois un peu de manqué..." Een groot taalkenner is Willem II echter nooit geworden!

Doch omtrent Willem's omgang met zijn zusters en ouders, omtrent de plaats waar hij in die jaren gewoonlijk verblijf hield (het Stadhouderlijk Kwartier, het Oude Hof of Honsholredijk), omtrent zijn speelmakkers weten wij zoo goed als niets.

Het stuk, dat hieronder door de goedgunstige beschikking van H. M. de Koningin, aan Wie hierbij eerbiediglijk daarvoor dank wordt betuigd, naar het origineel in Hoogstderzelver Huisarchief, wordt afgedrukt, is de aanstelling van André Rivet tot opvoeder van Willem II.

André Rivet was een fransch protestantsch theoloog, geboren te Saint-Maixent op 2 Juli 1572; hij overleed te Breda op 1 Januari 1651. In 1592 gepromoveerd tot „maitre ès arts", legde hij zich op de theologie toe, bezocht de hoogeschole te La Rochelle, Orthez e. a., werd in 1595 gewijd en vervolgens aangesteld tot kapelaan van den hertog de la Trémouille, te Thouars; aan de kerk aldaar was hij tot het jaar 1620 verbonden.

Zijn vurige ijver voor de verdediging van het protestantisme, waarvan hij herhaaldelijk bewijzen heeft gegeven, maakten hem beroemd en tot een man van grooten invloed. De Kerken van Poitou vaardigden hem, in 1610, na den moord op Koning Hendrik IV, naar

LEVEN VAN ST. RADBOUD,

MEDEGEDEELD DOOR

H. TER HAAR.



Langen tijd hebben de historici, die belang stelden in het leven van St. Radboud, den beroemden Bisschop van Utrecht, zich moeten tevreden stellen met wat Laurentius Surius in zijn werk *De probatis Sanctorum Vitis* ¹⁾ over hem mededeelde. Wij vinden daar op 29 November vermeld: *Vita S. Radbodi Ultrajectensis episcopi, per fr. Laur. Surium ex Ms. codice, mutato stylo pressius descripta*. Dit laatste vooral was zeer vervelend, omdat men zoo geheel van Surius afhankelijk bleef. Hij gaf niet aan, uit welke bronnen hij had geput of welk handschrift hij had gebruikt. Wel deelde hij mede, dat hij den naam van den schrijver van het door hem gebruikte handschrift niet had kunnen ontdekken, maar dat hij een tijdgenoot was van velen, die oog- en oorgetuigen der verhaalde feiten waren geweest ²⁾. Hiermede moest men zich tevreden stellen.

En of dit voor iemand als Mabillon ook nog zoo on-

1) Voor 't eerst uitgegeven in 1575. Daarna in 1581 en te Keulen in 1618.

2) Zie N°. 5, waar het blijkt uit de woorden van den schrijver „*pauca commemorabimus accepta ab illis qui rebus gestis interfuerunt*”, en N°. 10, waar we vinden „*plura . . . eventura praedixit quae . . . ut jam ab omnibus cerni licet postea completa sunt.*”

In de „Archives”, uitgegeven door Groen, vindt men onder N^o 1206, 1212 en 1216 brieven van hem aan prins Frederik Hendrik (2, 10, 17 Mei 1641).

Zijn zoon Frederik genoot later de voortdurende protectie van Amalia van Solms.

Van André Rivet bestaat een kopergravure van J. van Meurs (o. a. bij Busken Huet, Het Land van Rembrand, II¹ blz. 109).

Zie voorts over hem: Scholten, Hervormde Kerk 4^{de} druk I blz. 51 vlgg. Hoofdstuk: Bronnen; op zijn naam: P. Larousse, Grand Dictionnaire Universel, en Haag, La France Protestante.

J. E.

Frédéric Henry Par la grace de Dieu Prince d'Orange, Comte de Nassau, Catzenelleboge, Vianden, Dietz, Lingén, Moers, Bueren, Leerdam, Marquis de la Vere et Flisingues, Seigneur et Baron de Breda, de la ville de Grave et pays de Cuycq, Diest, Grimbergues, Herstal, Cranendoncq, Warneston, Arlay, Noseroy, St. Vyt, Doesbourg, Polanen, Willemstadt, Niervaert, Isselsteyn, St. Martendyck, Geertruidenberg, Chasteau Regnard, les haults et basses Sualues et de Naeldvycq, Viscomte héréditaire d'Anvers et de Besançon, Mareschal héréditaire d'Hollande, Gouverneur de Guelres, Hollande, Zélande, Westfrise, Zutphen, Utrecht et OverIsle, Capitaine Général et Admiral des Provinces Unies, à tous ceux qui ces présentes verront Salut. Comme ainsy soit qu'aurions trouvé à propos de commettre quelque Personne bien qualifiée à la direction et conduite de la première nourriture et Instruction de nostre fils le Prince Guillaume de Nassau, sçavoir faisons que pour la bonne et entière cognoissance qu'avons de la piété, prudence, probité et doctrine singulière du Sieur André Rivet, Docteur en la Sainte Théologie et à présent professeur ordinaire d'icelle en l'université de Leiden, l'avons appelé, commis et autorisé, appellons, commençons et autorisons par cestes à la dite Charge, en vertu de la

quelle il aura à procurer que ledit nostre fils soit eslevé et instruit en la crainte de Dieu, en bonnes meurs et en toute modestie et civilité convenable à sa naissance, dirigera la méthode des exercices, auxquels nous jugerons qu'il conviendra s'appliquer et la discipline de tel qu'on employera pour cest effect, et finalement l'assistera et conduira et accompagnera par tout où besoing en sera avecq autant de soing, prudence et circumspection que nous avons subject de nous promettre de son entremise. En considération de quoy nous luy avons assigné et assignons par cestes, outre sa nourriture et celle de sa famille un traictement annuel de trois mil et six cents florins dont la première année escherra le premier Jour de May 1633 et sera payé de demy an en demy an par mains de nostre trésorier général, qui pour la première fois en recevra nostre ordonnance spéciale, et de là en avant continuera d'en faire le payement de mesme qu'à tous autres nos Serviteurs ou Domestiques. Entendons de plus et voulons que nonobstant que d'icy à quelques années nous pourrions venir à décharger ledt Sieur Rivet de la présente vocation, il luy soit libre de demeurer ministre de la Parole de Dieu en nostre maison ou si bon luy semble, se retirer hors d'icelle et qu'en tout cas mesme quand il viendroit que par maladie ou autre accident, il ne pourroit continuer son service auprès de notre dit fils il jouisse dudit traictement sa vie durant par forme de pension annuelle. — Ordonnons finalement à tous et un chascun estant en nostre service et requerrons tous autres à qui il pourroit toucher, de recognoistre deuement le dt Sieur Rivet en la susdite charge, après le serment convenable qu'il aura presté entre nos mains ou de tels qu'aurons agréable d'autoriser pour cest effect, de s'acquitter de ce que dessus en toute diligence et fidélité, fait à la Haye le 12 de febvrier mil six cents trente et deux.

Par ordonnance de son exl.

F. Henri d'Orange.

G. le Saige.

In dorso :

Ce jourdhuy quinziesme de Mars mil siscens trente deux a le Sieur André Rivet Docteur en Théologie presté le serment de fidélité entre les mains de Son Ex^c de s'acquiter diligemment et fidèlement en la Charge contenu au blanc de ceste.

(w. g.) G. le Saige.

Hieraan een afhangend zegel in bruine was. Op perkament.

Huisarchief van H. M. de Koningin
N^o 2513.

LEVEN VAN ST. RADBOUD,

MEDEGEDEELD DOOR

H. TER HAAR.



Langen tijd hebben de historici, die belang stelden in het leven van St. Radboud, den beroemden Bisschop van Utrecht, zich moeten tevreden stellen met wat Laurentius Surius in zijn werk *De probatis Sanctorum Vitis* ¹⁾ over hem mededeelde. Wij vinden daar op 29 November vermeld: *Vita S. Radbodi Ultrajectensis episcopi, per fr. Laur. Surium ex Ms. codice, mutato stylo pressius descripta.* Dit laatste vooral was zeer vervelend, omdat men zoo geheel van Surius afhankelijk bleef. Hij gaf niet aan, uit welke bronnen hij had geput of welk handschrift hij had gebruikt. Wel deelde hij mede, dat hij den naam van den schrijver van het door hem gebruikte handschrift niet had kunnen ontdekken, maar dat hij een tijdgenoot was van velen, die oog- en oorgetuigen der verhaalde feiten waren geweest ²⁾. Hiermede moest men zich tevreden stellen.

En of dit voor iemand als Mabillon ook nog zoo on-

1) Voor 't eerst uitgegeven in 1575. Daarna in 1581 en te Keulen in 1618.

2) Zie N°. 5, waar het blijkt uit de woorden van den schrijver „*pauca commemorabimus accepta ab illis qui rebus gestis interfuerunt*”, en N°. 10, waar we vinden „*plura . . . eventura praedixit quae . . . ut jam ab omnibus cerni licet postea completa sunt.*”

aangenaam was, hij moest in zijn werk *Acta Sanctorum Ord. St. Benedicti* voor het leven van St. Radboud den tekst ontleenen aan Surius. Dat hij zijn ergernis er niet over verbergt, dat iemand zoo met het origineel kon omspringen als Surius deed, blijkt wel duidelijk, als hij van hem zegt: „.....melius rebus nostris consiluisse, si primigenium ejus nobis exhibuisset stilum, a quo non sine mendis et debitae auctoritatis jactura vix recedi potest”¹⁾. Bij Mabillon is het leven te vinden Saec. V, Tom. VII, 27—31.

Nog eenmaal werd dezelfde tekst met de aanteeke-ningen van Mabillon uitgegeven door J. P. Migne, *Patres Latini* 132, pag. 537—46.

Eindelijk brachten echter de Bollandisten den oorspronkelijken tekst, dien zij ontdekt hadden in een hs. der Haagsche Bibliotheek, aangeduid als L. 29²⁾. Deze is afgedrukt in de *Analecta Bollandiana*, Tom. VI, 5—15. Dezelfde tekst is ook opgenomen in de *Monumenta Germaniae*, Script. XV, p. 569—573.

Holder Egger, die de laatste uitgave bezorgde, had echter nog een ander handschrift dan dat der Haagsche Bibliotheek kunnen gebruiken. Dichter bij de hand had hij den Codex Monasteriensis³⁾ gehad, waarin dezelfde tekst is te vinden. Uit dezen tekst zijn genomen eenige uittreksels, die wij vinden in het *Passionale Ecclesiae Trajectensis sive Vita Sanctorum*, Ie dl., fol. 32^v—33^v en in een handschrift in het museum te Alkmaar, genummerd VII, 73, fol. 242^r—244^r⁴⁾.

1) *Observationes* praev. I.

2) Zie voor de beschrijving van het hs. *Anal. Boll.* VI (1887), p. 172—186.

3) Codex Monasteriensis 353 *Liber Canoniarum regularium monasterii Sancti Manulfi in Bodiken, Paderbornensis diocesis*. 't Is een bundel heiligenlevens door verschillende hand geschreven.

4) Zie *Bibl. Hagiog. Lat.* 7047 (Hist. SS.). Dit te vinden in een incunabel der Univ. Bibliotheek te Utrecht, *Historia ecclesiastica*, Fol. N°. 448. Waarschijnlijk overgenomen uit de *Hystorie plurimorum Sanctorum noviter et laboriose ex diversis libris in unum collecte*. Keulen 1483, fol. 385^v—86^v, id. Leuven 1485, fol. 213^v—214^v = Copinger II, n° 6434.

Lang heb ik geaarzeld, om ook voor een uittreksel uit een der bovengenoemde teksten (bij voorkeur den Haagschen) te houden het handschrift, dat ik hierachter afdruk, nadat mijn twijfel overwonnen was.

Een enkel woord ter inleiding. Door de vriendelijke bemiddeling van Mr. Dr. S. Muller Fz. kwam mij een bundeltje afschriften ter hand uit de nalatenschap van wijlen Mr. C. Pijnacker Hordijk ¹⁾.

Het was, zooals mij bleek, een nog ongecollationeerd afschrift, waarbij het origineel niet vermeld was. Dr. A. Hulshof, conservator der handschriften aan de Universiteits-bibliotheek te Utrecht, had echter reeds vastgesteld, dat het afschriften waren uit een codex der Haagsche Bibliotheek, nl. 129 G 3 ²⁾. De tekst van het hier volgende leven van St. Radboud is hierin te vinden op fol. 121^v—125^v.

Dat een uitstekend kenner der middeleeuwen als Mr. Pijnacker Hordijk dit leven van St. Radboud afschreef en 't wellicht, had de dood hem niet verrast, zou hebben uitgegeven, moet iemand, die het voor eene verkorte redactie van den tekst van L 29 hield, reeds tot aandachtiger beschouwing brengen. Mijns inziens is er dan ook wel 't een en ander, dat tegen deze onderstelling pleit.

Voor hem, die beide levens vergelijkt, is het reeds bij den eersten oogopslag duidelijk, dat de teksten volkomen van elkaar afhankelijk zijn. Nu is echter volgens mijn oordeel 't leven van St. Radboud in L 29 afhankelijk, liever gezegd een uitbreiding van dat in 129 G 3. De redenen, die mij bewegen deze meening te aanvaarden, zijn de volgende.

1) De inhoud van dit bundeltje is als volgt:

„*De Sancto Rabodo episcopo Trajectense.*”

„*Egloga ecclesiastica Radbodi etc.*”

„*Sermo Radbodi S. Traject. Eccl. Dei famuli de S. Lebuino.*”

„*De Sancto Lebuino presbytero et confessore.*”

„*De translatione corporis sancti Martini Episcopi.*”

2) Zie Verslag Koninkl. Bibl. 1898, pag. 14.

In de eerste plaats heeft A (laten we voor 't gemak 129 G 3 A en L 29 B noemen) veel meer 't voorkomen van een historieverhaal dan B, dat zich veel meer hagiographisch aandient.

Met uitzondering van enkele bijzonderheden, waarop we aanstonds terugkomen, verhaalt ons B ook niets meer dan A; waar echter A sober en kort is in 't verhaal, vertelt ons B met veel meer woorden precies hetzelfde. A munt uit door eenvoudig, doch niet onsierlijk latijn, overal even helder, terwijl B, vooral in zijn wijdloopige uiteenzetting der deugden van bisschop Radboud, hier en daar overladen en gewrongen wordt. Hierdoor alleen reeds doet A zich veel meer voor als den grondslag, waarop B is opgetrokken, dan als een uittreksel van B.

Doch ook uit den inhoud van A blijkt volgens mijn oordeel duidelijk, dat het niet kan teruggaan op B. Vergelijken wij daartoe eenige plaatsen.

In B staat bijv. bij de vermelding van de afkomst van Radboud, dat hij een afstammeling is van de Friesche Koningen, en wordt ook zijn naam verklaard als „Consilii nuntius.” Nu is het toch moeilijk aan te nemen, dat een middeleeuwer, in casu de schrijver van den tekst A, zoo iets zou gelezen hebben zonder er even in zijn verhaal melding van te maken. Evenmin lijkt het mij geloofwaardig, dat hij een passus, zooals in B voorkomt (n° 10): „Justum est . . . etc.”, waarin gezegd wordt, dat St. Radboud als Bisschop zich niet in wereldsche zaken wilde mengen en zich ook dorst verzetten tegen den wil van den vorst, zoo 't noodig was, zou zijn voorbijgegaan zonder dit even aan te stippen. En toch is van dit alles in A niets te vinden.

Verder vinden we in A, wanneer er sprake is van de jeugdvrienden van Radboud, een van dezen, nl. Mansio, vermeld als den lateren bisschop van Kamerijk. Had de schrijver van A nu B gekend, dan zou hij zijn foutieve opgave niet hebben neergeschreven en eenvoudig „episcopus Cavillonensis”, zooals in B juist staat aangegeven, in plaats van „Cameracensis” hebben geschreven.

Evenzoo ontbreekt in A de mededeeling, dat Radboud zich nog een tijd lang onder de leiding van den be-

roemden abt Hugo stelde, die wel voorkomt in B. Zou een man met historischen zin, na inzage van B, zoo iets stilzwijgend zijn voorbijgegaan? Ook ontbreekt in A de persoonlijke noot niet, die wij ook in B aantreffen. Over den dood van Radboud sprekend zegt de schrijver: „nec dubitamus ei praesidia... etc.”, waar de schrijver zelf zijn meening zegt. In B vindt men op deze plaats echter slechts: „nec dubium erat etc.”

Zoo zijn er nog wel enkele dingen meer, waarop ik later uitvoeriger hoop terug te komen bij een eventuele uitgave der werken *van* en *over* St. Radboud, en die 't mij aannemelijk maken, dat A geen afschrift of verkorting is van B, doch een op zich zelf staand werk.

Ik meende derhalve, dat het zijn nut kon hebben onderstaanden tekst door den druk bekend te maken.

H. T. H.

DE SANCTO RABODO EPISCOPO TRAJECTENSE.

Sanctus Rabodus de patria rustice Lomochamim ¹⁾ nuncupata, sicut creditur, extitit oriundus. Qui puer egregie indolis existens, favore Dei et gracia perfusus, ab omnibus amabatur. Qui suorum consultu palacium Ludovici imperatoris filii Karoli regis Francorum adiit, infra cujus parietes domesticos insigne septiformis philosophie viguit exercitium. Hujus gimnasii curam Monno ²⁾ philosophus freno sapientie gubernabat, cui sanctus puer litterali pollens studio, sagaciter adherebat. Erant autem ³⁾ illi duo sodales hujus gimnasii participes, etate majores non

1) Lomochamim. Kan wegens de onduidelijkheid ook gelezen worden Lomochamini.

2) In L 29 staat Monuo.

3) Tusschen *autem* en *illi* later boven aan den regel *et* gevoegd.

studio sapientiores ¹⁾. Inter quos oriebatur clandestina morum emulatio, quis eorum precelleret alium non honoris ambitu, sed humilitatis officio, non livoris stimulo sed caritatis affectu et leccionis studio. Quos ambos meritis convincebat. Qui non multo post Kathedram sortiti sunt episcopalem, Stephanus Tungrensis ecclesie, Mansio Cameracensis ²⁾ episcopi fiunt. At vero hic venerabilis adolescens more apis litterarum floribus inherendo, saporem gustatae dulcedinis non deperdens, se superni roris nectare debriavit. Presertim triformis philosophie operam dare non destitit argumentis, donec gemellis philosophie sic lactaretur uberibus, ut apprime peritus emicuerit omnibus.

Et inter haec animi vigore carnis rebellionem parcimonie sale castigavit, mundialia celestium comparacione parvipendit. Spiritualium deliciis sollerter insudando, se penitus a rebus transitoriis alienare disposuit et in matura etate mores habendo seniles nullis se implicando illecebris soli Deo placere studuit. Formavit id secum in affectu, quod postea probavit in opere. Nec regis excellentiam hujus aromatis odor aufugit, et quo se studiosius occultare laborabat, eo alcius ore populi nolens volens per orbem diffamabatur in tantum, ut regi fieret acceptabilis, regni primatibus honorabilis, quia Deo erat amabilis.

Interea vero Karolo rege mortuo, sub quo vir sanctus annos adolescentie transegit, contigit Egilberto presule carnis debitum solvente Trajectensem ecclesiam viduatam existere. Filiis ergo ejusdem ecclesie pro eleccione pastoris in unum haut segniter adunatis, fit non sine nutu Dei, tam cleri quam plebis unanimis concordia, hunc virum meritis approbatum sibi in patrem exposcere, nec alium opus haberi quaerere, quia Deo dignus inventus est. Quin et rex Arnulphus, qui tunc regno preërat, et principes ³⁾ ejus laudanda delectati sancti viri opinione id idem nutu

1) Boven *sapientiores* met latere hand geschreven *superiores*, zooals in L 29 staat.

2) In marg. door latere hand geschreven *Cavillonensis*.

3) Dit woord *principes*, in L 29 uitgevallen, veroorzaakt daardoor een onduidelijken zin.

Dei ammoniti tractabant. Sic factum est, ut regis, principum, cleri, necnon populi consultu concordi sanctus vir, primo omnium rerum ignarus, post diu reluctans, episcopali dignus asseribitur eleccione. Et dum honorem fugere nititur, honoris ad gradum promovetur, ymmo, ut verius dicam, invitus rapitur. Qui mox suscepta benedictione ad pugnam Christi processurus, spiritualibus viriliter accingitur armis. Mutat habitum, ac Christi regule subjectus in angusto calle vivendi, perfecte religionis efficitur monachus. Nec solum ab esu carnum, sed ab omni *prorsus* ¹⁾ delectamento se subtrahens, biduanis ac triduanis animum pavit jejuniis. Imbecillitatem vero corporis vilibus nature mortalium necessariis sustentabat alimentis. Hilari tum vultu universis leticiam proferens et se uti deliciis eciam inter suos, paucis tamen exceptis, simulavit, et sic culmen abstinencie, prout humana sagacitate potuit, occultavit.

Quod tamen laycus quidam, Guminar ²⁾ nomine, sibi familiaris, propalare non horruit. Nam quodam tempore ut familiaris sancto ad mensam assedit, consuetis utens colloquiis, tandem episcopo supplicat, quod sibi liceret apppositi vasis potum haurire. Solebat enim sibi quoddam vas onichinum auro decenter ornatum aqua plenum, unde biberet, apponi. Sed presule non consenciente ille vas furtim arripuit et sanctus, eum ne gustaret prohibere non valens, suspirans ad Deum secum ingemuit. Mox quidem unda vasis antiquo dulcorata miraculo in saporem vertitur vini optimi. Quo temptator experto evolutus sancti pedibus veniam postulat, nunquam tale quid amplius obtestans se facturum. Itaque presul, licet ignorari laboraret, opus tamen Dei celari non decuit, juxta illud Raphaelis ad Tobiam loquentis: „Consilium Dei bonum est abscondere, opera vero Dei praeclarum est enarrare.”

Ejus vero conversacio quoad vixit cotidiano profecit incremento; nam quidquid in rebus hujus saeculi habere potuit, sollicite pauperibus erogavit. Singulis quoque diebus, ut sui attestati sunt, vix paucis solempnitatum

1) Dit woord in margine bijgeschreven.

2) In L 29 staat Gummar.

exceptis suis manibus pedes pauperum lavit, victum tribuit, nudos vestivit et infirmos visitavit, debilibus et orphanis curam adhibuit et Christi cunctis sudabat invigilare mandatis. Nunquam hujusmodi frangebatur negotio, idque pro spoliis mundi secum putabat quod miserorum adhibuit solaciis. Quem nec ornamentorum species ulla, nec vana mundi gloria, nec auri fames unquam oblectabat animo, quia celestium amore mundum cum suis postposuit omnibus, in eo tantum solo manens corpore.

Episcopali vero sede Danorum persecutione Trajecti desolata, Daventrie sepius sedere elegit, Trajectensis non immemor sedis, quam corde jugiter inhabitavit. Et cum plures patrum ad imitandum sibi preponeret, specialiter tamen sanctos suos predecessores, scilicet Willibrordum ac Bonifacium, qui primo fundamenta fidei in sua ecclesia posuerant, meritis et sanctitate precipuos ad imitandum ceteris preëlegit, quorum alter divine pacis in confessione, alter sanguinis effusione cum triumpho laureati milicie celestis juncti sunt consorcio. Horum etenim vestigiis inherendo, semina fidei commisso gregi sparsit, hostiam vivam *Christo* ¹⁾ semetipsum diebus singulis immolando. Nec viro Dei Spiritus propheticie deerat, quia multa ad presens predixit, quibus non longe post veritatem rerum eventus attulerunt. De regibus eciam Francorum et Germanie principibus vaticinando quedam intulit, scilicet de Francorum regni humiliacione et Germanie ad imperium sublimacione, que ita cernebantur evenire. Prudentum igitur patrum sitibundus inherebat exemplis, memoriam eorum legere, nunc audire colloquia vel ipse componere semper insaturabilis eorumque solempniis addere flores ymnorem laudesque contexere, quod ne forsitan lector titubes, approbare habes in integro noctis et diei officio sanctissimi Martini, quod de festo ejus translacionis asseritur edidisse.

Quodam tempore commissi sibi gregis ovile circuiens ad Fresones pervenit, ut, si in partibus illis antiqui erroris radices emergerent, spirituali vomere dirueret ac

1) In margine geschreven.

fidei documentis corda fidelium irrigaret. Danorum itaque incurso prepeditur, qui mox non mortis periculo perterritus eis monita intulit salutis, ut errore postposito viam veritatis arriperent. Cum illi cordis obstinati malicia ei credere recusarent, ymmo penam mortis minarentur nec ob hoc cederet gladio, omnipotens Deus ulcionem non distulit, sed subito quasi fulminis ictu, execrabili peste percussi, pariter omnes fere mortui perierunt.

Solitus erat eciam in multis futura predicere suis. Presul enim ¹⁾ Baldricus tunc temporis egregie indolis adolescens ac Ricfridi comitis filius, cum per vices veniret ad eum, quodam die accersitis ad se duobus de suis astantibus Sinongero ²⁾ presbytero et Richardo milite, spiritu prophecie dixit ad eos: „*Hic quem cernitis adolescens, mihi credite, post me erit episcopus. Per illum enim Deus locum sedis recuperabit. Res ecclesie multis rerum ornamentis augebit, queque locorum destructa suis augebit* ³⁾ *diebus.*” Quod post operum experimento res gesta per veritatem mundo teste comprobavit. Quodam eciam die, ipso celebrante, cum legeretur Apostolus, quibusdam presbiteris, quorum nomina Eylof, cognomento Dodo, et Radwing, de cenobio Embricensi inter legendum vocatis: „*Non longum*” — inquit — „*tempus mihi restat vivendi. Diligenciam honoris huic* ⁴⁾ *adhibete juveni. Nam hinc post triennium et anni dimidium me non dubitetis ex hac carne migraturum et hunc vestre sedis regimen procul dubio suscepturum.*” Hoc audito pavore perterriti, animoque percussi steterunt non modicum ammirantes. Non longe post, prefatus juvenis ordinacionum tempore secum ducens clericos, Benno et Saxo nominatos, et veniens rogat episcopum, ut sacri ordinis ab ejus manibus susciperent benedicionem. Cui vir sanctus ut semper erat oris jocundi subridens: „*Noli*” —, inquit — „*fili, noli me ad id opus quod prevalet, invitare. Tuum est,* — inquit —

1) In margine geschreven.

2) In marg. geschreven: *Ludgero presbytero.*

3) Boven dit woord geschreven: *eriget.*

4) Tusschen *honoris* en *adhibete* boven aan den regel geschreven.

quod me rogas, agere. Tuis, non meis, ne obstupescas, ordinandi sunt manibus. Et id prime ordinationis officium, jam anno mediante tercio tuis celebrabis in gaudium." Ad hec lacrimis abortis mente consternabatur juvenis. Cui presul manum solacii adhibet. „*Ne paveas*" — inquit — „*ad talia nec generositatis aliquid titubet industria. Ecclesia enim, que nunc pauper habetur, Dei donis tibi multiplicabitur innumeris. Tu sedis Trajectensis aulam, non multorum annorum curriculis et adhuc Danorum impulsu desolatam, pristini honoris mutabis in faciem.*" Nec est opus verbis attestari, cum vaticinii veritas rerum testimonio comprobatur.

Contigit eum quibusdam diebus graviter infirmari, ita ut periculum infirmitatis evadere desperaret. Quadam igitur die sancta Dei Genitrix Virgo Maria, duabus de ejus pedissequis, Agnete scilicet et Tecla, se comitantibus, preclare lucis splendore astitit ei, totum habitaculum luminis implens claritate. Qui tante visionis aspectu perterritus, vix vivendi fiduciam suscipiens semivivus emarcuit. Cui porta salutis, Domina consolationis medicinam adhibens, timorem languoremque detergens inquit: „*Ne timeas Rabbode, quod ejus aspectum inspicias cui frequenter supplicas. Non te mea visitacione dedignor consolari, qui semper me habes in tua ad Deum invocatione. Nil modo periculi est; presentem evades languorem. Nec tamen diu post hec victurus eris in carne. Securus esto vigilando et operando ut cepisti.*" Et confestim post hec verba splendor luminis non apparuit, miri tamen odoris fragrantia remanente. Et languor omnis statim velud lintheo quodam sudor de corpore deteresus abcessit. Hec etenim cum clam suis assereret, nolens tamen dum viveret palam fieri, cujus forme, cujus habitus et ornamenti sancta virgo virginum sibi videbatur apparere, cujus pulchritudinem se asseruit non posse ammirari. Sanctas vero virgines Agnam et Teclam — sic enim ipso audiente se nuncupatos esse fatebantur —, et eas tam vultuum qualitate quam vestium stemate posse testatus est agnoscere.

Igitur a vaticinii predicti tempore tribus annis et dimidio transactis, in terra dicta Thrente commorans, vi febrium augebatur. Quod mox ut sensit, iter secum suis

jussit accelerare ut ne graviore febre invalescente fieret impossibilitas abeundi. Qui tanti patris languore turbati, jussui tamen ejus obtemperantes, versus Othmarshem secum pergunt. Illum enim locum, sicuti decorum parvo tamen adhuc oratorio, sepe solebat incolere. Illic tunc suis ad votum dispositis, non languoris impulsu fatigatus, sed vultu hilaris, mortis intrepidus, ut ad Christi convivium invitatus, jam corpore premortuo, vivificatus spiritu, non cessavit labiis et lingua a psalmorum organis. Astantes vero lacrymarum imbre perfundebantur. Dum vero oris alitus alcius superfuit, non cessavit inter psalmos reciprocando, „*Ecce leti laude*”, jocunde modulari. Sic enim incipit antiphona prima de Sancti Martini responsoriis, a se compositis. Nec dubitamus ei presidia affuisse angelica et Sancti Martini visionem, cui sic canebat.

Et sic mense Novembri diem suum clausit extremum, migrans feliciter ad Dominum. Mox a suis versus Davantriam perducitur. Quem tota civitas lugubri tumultu exceperit. Ibique infra parietes ecclesie ejus corpus deponatum sepulture dederunt.

Handschrift in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Cod. 129 G 3, fol. 121^v—125^v.

GEGEVENS
BETREFFENDE LANDBOUWTOESTANDEN IN
RIJNLAND IN HET JAAR 1575,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. N. W. POSTHUMUS.

De achterstaande gegevens uit het jaar 1575 aangaande het landbouwbedrijf van de in Rijnland gelegen gemeente Alfén zijn om verschillende redenen merkwaardig. De dorre opsomming van de eigenaars en van de afmetingen der gronden blijkt het mogelijk te maken een beeld te verkrijgen van den toestand van het platte land in den tijd, dat de Spaansche troepen dit onveilig maakten en de inundatie der landerijen een voorname plaats werd toegewezen bij de verdediging dezer gewesten.

Ons is niet met zekerheid bekend, met welk doel het hier gepubliceerde register is vervaardigd. Waarschijnlijk zijn het fiscale motieven geweest, die de overheid ertoe gebracht hebben de economische verhoudingen, waarin de landbewoners leefden, te onderzoeken en op te teekenen. De vermelding der „jaerscharen” in het opschrift schijnt hierop te wijzen en men zal het register wel als een der eerste uit de reeks van boeken mogen beschouwen, waarin het landbezit en de overgang der landerijen hetzij door vervreemding of door versterf geregeld werd bijgehouden, en die tot op onze dagen onder den naam van Morgenboeken, Gaarderboeken of Schrikkeljaarboeken bekend zijn. Enkele gegevens uit het Morgenboek van 1541

omtrent den omvang van het pachtstelsel zijn reeds in 1896 door wijlen den heer Van Dissel gepubliceerd ¹⁾).

In zooverre neemt dit register een bijzondere plaats in deze serieën in, dat hieruit niet alleen waardevolle gegevens kunnen verkregen worden omtrent den omvang van het landbezit der grondeigenaren te Alfen één jaar na het beleg van Leiden, maar ook opgaven van het aantal morgen lands, dat uit militaire overwegingen onder water was gezet of uit vrees voor den vijand door de bewoners in den steek gelaten, dus „desolaet” was, met andere woorden opgehouden had voor de eigenaars een bron van inkomsten te zijn. Dat de uitgestrektheid dezer desolate landen niet gering was, zal aanstonds blijken. In geen geval behoeft dit te verwonderen, indien wij bedenken, dat zoowel de onveiligheid van het platte land in het algemeen als de nabijheid der Spaansche troepen, die het beleg voor Oudewater hadden geslagen, in het bijzonder de bewoners hun woonplaatsen deden verlaten en elders een goed heenkomen zoeken. Ongewijfeld heeft ook de langdurige aanwezigheid van den vijand in deze streken in verband met het beleg voor Leiden nog geruimen tijd nagewerkt. Bovendien was, zooals ook blijkt uit het opschrift van afd. VI, in Juli 1575 het land weer onder water gezet, in de hoop hierdoor Oudewater te kunnen ontzetten. Dat dit niet gelukt is, is bekend.

Het blijkt dan, dat in dezen tijd niet minder dan 92.6% van al het land desolaat of onbebouwd is, een percentage, dat een sterken indruk geeft van den moeilijken en treurigen toestand, waarin de landbevolking omstreeks 1575 moet geleefd hebben. Waar de bewoners gebleven zijn, is te vermoeden; zij zijn hoofdzakelijk naar de omliggende steden gevlucht, met name naar het toen reeds veilige Leiden. Vooral vrouwen en kinderen hebben zich in grooten getale daarheen gered.

Bij de geringe kennis, die wij van de grootte der

1) Handelingen en Mededeelingen Maatsch. v. Nederl. Lett. 1896—97, bl. 152.

landbouwbedrijven uit vroeger tijd hebben, moeten wij deze bron, al loopt zij over een klein — maar historisch interessant — territoire, dankbaar aanvaarden. Zij brengt slechts één teleurstelling; over de uitgebreidheid van het pachtstelsel licht zij ons in tegenstelling met het morgenboek van 1541 niet in. Een enkel maal wordt meegedeeld, dat het land in huur is geweest, maar wij mogen deze gevallen niet als de eenige beschouwen, waarin pachters aanwezig waren. Het geldt dan bijna altijd een geestelijke stichting, die niet in de mogelijkheid verkeerde het land zelf te bebouwen en waarbij dus het pachtstelsel vanzelf was aangewezen ¹⁾.

Maar naast deze teleurstelling brengt het register ook een belofte. Het vestigt niet alleen de aandacht op de wenschelijkheid de eigendomsverhoudingen van den grond nauwkeuriger te bestudeeren dan tot heden is geschied, maar wijst ook de mogelijkheid daartoe aan. Daar dit handschrift, zooals gezegd, tot een serie registers behoort, waarin de veranderingen, die het grondbezit onderging, geregeld werden bijgehouden, moet het mogelijk zijn door de statistische bewerking der daarin voorkomende gegevens voor bepaalde streken een beeld te ontwerpen van de ontwikkeling der grondeigendomsverhoudingen over een lange reeks van jaren, ja zelfs over eeuwen. In het Archief van het Hoogheemraadschap Rijnland, waarin ik dit stuk ²⁾ aantrof, bleken mij dan ook bij mijn onderzoek de in den Catalogus van deze organisatie vermelde schrikkeljaarboeken der verschillende Rijnlandsche dorpen belangrijke gegevens hierover te bevatten. In elk schrikkeljaar werd opname gedaan en werden de wijzigingen aangeeteekend; sommige dezer registers loopen van het begin der zeventiende tot de negentiende eeuw door.

Uit ons register blijkt, dat de totaaloppervlakte van het ambacht van Alfen volgens de meting der ambachts-

1) Vgl. o.a. §§ 8, 13, 62, 71, 172, 181, 189, 192.

2) Het hs., groot 8 fol., bevindt zich in een pakket morgenboeken van Alphen.

bewaarders 1822 morgen $1\frac{1}{2}$ hont bedroeg ¹⁾. Dit verschilt aanmerkelijk met de opgave van het morgenboek van 1541, volgens welk het ambacht ruim 2293 morgen telde, en van die der Informatie van 1514, waarin verklaard wordt, dat er 2400 morgen land waren ²⁾. Maar daarop volgt, dat hiervan 400 morgen zoo slecht waren, dat zij het „ongeld”, dus de grondbelasting, niet konden dragen. Zoo komen ook hier praktisch slechts 2000 morgen in aanmerking, hetgeen nog wel niet met de meting van 1575 overeenstemt, maar m.i. geen moeilijkheid behoeft op te leveren, daar in de Informatie afgeronde cijfers voorkomen, zoodat het cijfer van 1514 op een schatting berust; het onze daarentegen is het resultaat van een nauwkeurige opmeting der belaste gronden. Waarschijnlijk speelt ook in de opgave van 1541 dezelfde kwestie een rol.

Wel doet zich hierbij een nieuwe vraag voor. Daar nu gebleken is, dat het ambacht van Alfen inderdaad grooter is dan 1822 morgen, de verdeeling van den grondeigendom van 400 morgen in ons register mogelijk zelfs verzwegen is, mag het dan wel als geoorloofd worden beschouwd het voor wetenschappelijke doeleinden te gebruiken? M.i. door deze omissie misschien nog te meer. Immers het geldt hier blijkens de verklaring der Informatie volkomen waardelooze grond; wat voor waarde heeft het te weten, wie hiervan de eigenaars zijn? De financieele positie en de economische beteekenis van den eigenaar worden door het bezit dezer waardelooze landen allermintst vergroot. Indien het register ook deze landen bevatte, zouden in onze telling ongelijksoortige grootheden bijeengevoegd en het eerste voorschrift der statistische methode overtreden zijn. Men had dan misschien gevonden, dat er veel meer personen dan nu „groot”-grondbezitters waren, die praktisch echter allermintst daartoe konden gerekend worden.

Voordat wij overgaan tot het geven der cijfers omtrent de verdeeling van het landbezit nog één opmerking: het

1) 6 hont = 1 morgen; vgl. o.a. § 21.

2) Aldaar, bl. 310 § 5.

geldt hier niet het totale landbezit der verschillende personen vast te stellen, maar hun bezit in het ambacht van Alfen. Het is zeer waarschijnlijk, dat vele der hier genoemde personen ook elders grond in eigendom hadden. Hun geheele landbouwbedrijf leeren wij dus niet kennen. Ons overzicht geeft uitsluitend een landbouwbedrijfsstatistiek binnen de grenzen van het ambacht van Alfen.

In het register worden de erven naar hun ligging vermeld, vandaar dat, wil men een overzicht van den totaaleigendom der eigenaren binnen het ambacht verkrijgen, de verschillende en versprokelde deelen van hun bezit bijelkaar moeten worden geteld. De volgende cijfers betreffen dus geen „arrondierte” grondstukken.

Het blijkt nu, dat de opgeteekende 209 erven aan 148 verschillende eigenaars toebehoorden, aldus onder hen verdeeld :

Er hadden

minder dan	1 morgen :	3 personen.
1—2	" :	3 "
2—3	" :	6 "
3—4	" :	8 "
4—5	" :	5 "
5—6	" :	7 "
6—7	" :	6 "
7—8	" :	8 "
8—9	" :	7 "
9—10	" :	7 "
10—15	" :	24 "
15—20	" :	15 "
20—25	" :	21 "
25—50	" :	27 "
50—75	" :	1 persoon.

Totaal 148 personen.

Hieruit is de volgende groepeeringsamen te stellen :

Dwergbedrijf (— 1 m.):	3 pers. =	2.—%
Kleinbedrijf (1— 5 m.):	22 " =	14.9%
Middelbedrijf (5—25 m.):	95 " =	64.2%
Grootbedrijf (25—75 m.):	28 " =	18.9%
		148 pers. = 100%

Het middelbedrijf komt dus het meest voor, het kleinbedrijf heeft eenige, het dwergbedrijf zoo goed als geen beteekenis. Het grootbedrijf volgt in belangrijkheid terstond op het middelbedrijf.

Ook omtrent het verschijnsel der afwonende eigenaren worden eenige inlichtingen verkregen. De eigendom der geestelijke stichtingen inbegrepen was, voor zoover de opgaven een berekening toelaten, 18.6% van alle land in handen van vreemde, niet in het ambacht wonende personen. In werkelijkheid zal dit percentage wel hooger geweest zijn; onder de vermeldingen, dat de erfgenamen, de kinderen of de weezen van een of ander persoon thans eigenaars van het goed zijn, schuilt zeer zeker nog menig afwonend eigenaar, maar hoeveel, is uit den aard der zaak niet na te gaan.

Het landbezit der geestelijke gestichten alleen blijkt nog 7.9% van de totaaloppervlakte te bedragen. Voor het meerendeel waren deze instellingen te Leiden gevestigd.

N. W. P.

QUOYER VAN DEN AMBOCHTE VAN ALPHEN, OVERGELEVERT BY GERRIT DIRCXZ. UUT DE STEECT ENDE GERRIT DIRCXZ. CAPITEYN, AMBACHTBEWAERDERS VAN DEN VOIRS. AMBACHTE, BEROERENDE JAERSCHAER ENDE GEBRUYCKTE LANDEN VAN DEN ZOMER VAN (15)75.

I. *Eerstelijck die westzyde ofte Horn, begrepen onder de Grote Polder.*

1. Thonis Dirxsz. 11 mergen 2 hondt, waeroff desolaet ende ongebruyct geweest zijn 10 mergen 2 hondt ¹⁾, die reste gebruyct, als 1 mergen.

2. Vrerick Dirxsz. 7 mergen 2½ hont, desolaet 6 mergen 2½ hont, gebruyct 1 mergen.

3. Die wedue van Dirck Gerritsz. 15 mergen, desolaet 13 mergen, ghebruyct 2 mergen.

4. Die weeskinderen van Willem Jansz. ende de wedue

1) Hs.: 1 hondt.

van Lenaert Jansz. tsamen $18\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet $17\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, ghebruyct 1 mergen.

5. Die kinderen van Cornelis Cornelisz. Zoipgen $18\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet 17 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, ghebruyct $1\frac{1}{2}$ mergen.

6. D'erffgenamen van Dirck Gerritsz. 18 mergen 1 hont, desolaet 16 mergen 1 hont, ghebruyct 2 mergen.

7. D'erffgenamen van Cornelis Jan Eewoutsz. $13\frac{1}{2}$ merghen, all desolaet.

8. Dirck Adriaensz. huylt van Heynrick Heermael ende van 't convent van Rodenburch off van meester Rutgaert tsamen 20 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet 17 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, ghebruyct 3 mergen.

9. Die wedue ende erffgenamen van Dirck Louwen $15\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet $13\frac{1}{2}$ mergen, ghebruyct 2 mergen ($1\frac{1}{2}$ hont.)

10. Symon Jansz. 7 mergen 1 hont, desolaet $5\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, gebruyct $1\frac{1}{2}$ mergen.

11. Frans Claes buytensdijcx 3 hont.

12. Huych Jansz. $10\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet $8\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, ghebruyct 2 mergen.

13. Die kinderen van Aert Ghijsen huyren van Heynrick Verlaen ende van de Reguliers van Leyderdorp $18\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet $16\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 2 mergen.

14. Willem Elbertsz. ende Maerten Symonsz. tsamen $15\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet $14\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 1 mergen.

15. Appolonie Jacobs, daer 't huys op staet buytendijcx, 2 hont.

16. Maerten Symonsz. $19\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet $16\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, gebruyct 3 mergen.

17. Steven van Huesden $7\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet $6\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 1 mergen.

18. Appolonie Jacobs 7 mergen $2\frac{1}{2}$ hont, all desolaet.

19. Heynrick Gerritsz. 8 mergen 2 hont, desolaet 7 mergen 2 hont, ghebruyct 1 mergen.

20. D'erffgenamen van Beatris Jans 17 mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet 16 mergen $2\frac{1}{2}$ hont, ghebruyct 1 mergen.

21. D'erffgenamen van Claes Noyssen 17 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, desolaet 16 mergen $\frac{1}{2}$ hont, gebruyct $1\frac{1}{2}$ mergen.

22. Dirck Ghijssen 21 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, desolaet 19 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 2 mergen.

23. D'erffgenamen van Aert Sproncxz. $1\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet.

24. D'erffgenamen van Willem Cop $5\frac{1}{2}$ mergen $\frac{1}{2}$ hont, desolaet.

25. D'selve noch 5 mergen $2\frac{1}{2}$ hont, all desolaet.

26. D'erffgenamen van Reyer Jansz. 5 mergen $\frac{1}{2}$ hont, all desolaet.

27. Govert Cornelisz. $8\frac{1}{2}$ mergen $\frac{1}{2}$ hont, desolaet $7\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, gebruyct 1 mergen.

28. D'erffgenamen van Willem Coppen $33\frac{1}{2}$ mergen, desolaet $29\frac{1}{2}$ mergen, gebruyct 4 mergen.

29. Die kinderen van Willem Coppen $10\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet.

30. Die wedue van Willem Dircxz. Rynenburch 23 mergen 1 hont, desolaet 20 mergen 1 hont, gebruyct 3 mergen.

31. D'erffgenamen van Louris Fransz. $7\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet.

32. Cornelis Dircxz., alias Val, 19 mergen 2 hont, all desolaet.

33. Die kinderen van Frans Jansz. $2\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet.

34. D'erffgenamen van Lenaert Gerritsz. $8\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet.

35. Jan Adriaensz. de Wilde, fugitive, 7 mergen $2\frac{1}{2}$ hont, all desolaet. Belent an de oostzyde Cornelis Paedts, an de westzyde d'erffgenamen van Lenaert Gerritsz. voors., streckende van den Rijndijk tot d'erffgenamen van Symon Jansz.'s lant toe als bruyckers.

36. Den uuyterdijk, groot 3 hont, toebehorende Cornelis Dircxz., desolaet.

37. Cornelis Paedts 6 mergen 2 hont, desolaet 4 mergen 2 hont, gebruyct 2 mergen.

38. Die kinderen van Willem Jansz. Bouman $5\frac{1}{2}$ mergen, desolaet $3\frac{1}{2}$ mergen, gebruyct 2 mergen.

39. Die gasthuysmeesters binnen Leyden $11\frac{1}{2}$ mergen, desolaet.

40. Willem Thonisz. tot Leyden $4\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hondt, desolaet.

41. Die kinderen van Symon Jansz. $14\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet $11\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, gebruyct 3 mergen.

42. Noch $11\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, eertijts gebruyct by Boumans kinderen, desolaet.

43. Foy van Brouhoven 4 mergen 2 hont, desolaet.

44. Willem Jacobsz. Verloet 21 mergen 1 hont, desolaet.

45. D'erffgenamen van Cornelis Pietersz. 4 mergen 1 hont, desolaet.

46. Meester Jan Duyck $5\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet. Eertijts bruycker Huybert Thijsse.

47. 't Capittel van den Hogelande $6\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet. Eertijts bruycker Louris Fransz. cum sociis.

48. Meester Jan Duyck $5\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet. Eertijts bruycker Louris voors. cum sociis.

49. Ael Louris met Louris Fransz. kint 4 hondt, desolaet 1 hondt, gebruyct 3 hont.

50. Joncker Jacob Coppier 31 mergen 2 hont, desolaet.

51. Direkgen Hoven 5 mergen 1 hont, desolaet.

52. Die pastorie tot Alphen 8 mergen, desolaet. Eertijts gebruyct by Willem Aertsz. ende Frans Jansz.

53. Claes Willemsz. 11 mergen, desolaet 9 mergen, gebruyct 2 mergen.

54. D'erffgenamen van Cathrijn Willem Bouwensz. 4 mergen $1\frac{1}{2}$ hondt, all desolaet.

55. Eewout Pietersz., Willem Jacobsz. ende de kinderen van Cornelis Pietersz. tsamen $15\frac{1}{2}$ mergen 2 hondt, desolaet.

56. Direk Pietersz. kinderen $3\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet.

57. D'erffgenamen van Direk Cornelisz. 4 mergen $\frac{1}{2}$ hont, desolaet.

58. D'erffgenamen van Jan Vriessen 8 mergen 2 hont, desolaet.

59. D'erffgenamen van Willem Jansz. Bouman 6 mergen 2 hont.

60. Die leprosen tot Leyden 9 mergen, desolaet. Laetst gebruyct by Gerrit Jacobsz.

61. D'erffgenamen van meester Gerrit Verlaen $5\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet.

62. Meester Jan Hogelande t'Utrecht $5\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet. Eertijts gebruyct by Jannetgen Dirck Heynen.

63. D'erffgenamen van Dirck Heynrick Claessen $5\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet.

64. Jan Jansz. Broer 6 mergen, desolaet.

65. Die wedue van Vries Jansz. 6 mergen, desolaet 4 mergen, gebruyct 2 mergen.

66. Jacob Jansz. 12 mergen 3 hont, desolaet 10 mergen 3 hont, gebruyct 2 mergen.

67. D'erffgenamen van Jan van Oesterwije $4\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet. Eertijts gebruyct by Cornelis Janz. Lou.

68. Bastiaen Jansz. $14\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet $13\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, ghebruyct 1 mergen.

69. Die hofstede, laetst gebruyct by Dirck Boeyensz., groot $10\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, d'welcke toebehorende is tot Amsterdam, desolaet.

70. Mees Gerritsz. $8\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet.

71. Meester Jan Hogelande t'Utrecht 6 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, desolaet, laetst gebruyct by Joost Jacobsz.

72. Jan Claes Jannen 5 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, desolaet 3 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 2 mergen.

73. D'erffgenamen van Haesgen Jans 13 mergen, desolaet.

74. Willem Jacobsz. $7\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet 6 mergen 2 hont, ghebruyct $1\frac{1}{2}$ mergen.

II. *Hier begint Jan van Alphens polder ende leyt all-heel doorgaens desolaet ende ongebruyct.*

75. Dirck Adriaensz. 18 mergen 1 hont, desolaet.

76. Willem Evertsz. $3\frac{1}{2}$ hondt, desolaet.

77. Die wedue ende erffgenamen van Dirck Louwen 22 mergen, desolaet.

78. Symon Jansz. 6 mergen.

79. Huych Jansz. 9 mergen $2\frac{1}{2}$ hont.

80. Claes Willemsz. 5 mergen 5 hont.

81. Dirck Boeyensz. $5\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont.

82. Jacob Jansz. 16 mergen 2 hont.

} All
desolaet.

83. Die wedue van Vries Jansz. $5\frac{1}{2}$ mergen
1 hont.
84. D'erffgenamen van Dirck Heynricxz.
3 mergen $\frac{1}{2}$ hont.
85. Mees Gerritsz. 12 mergen $3\frac{1}{2}$ hont.
86. D'erffgenamen van Aert Ghijssen
 $10\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont.
87. Willem Elbertsz. ende Maerten Symonsz. tsamen $10\frac{1}{2}$ mergen.
88. Maerten Symonsz. $12\frac{1}{2}$ mergen 2 hont.
89. Heynrick Gerritsz. $7\frac{1}{2}$ mergen 1 hont.
90. D'erffgenamen van Beatris Jans 6 mergen.
91. D'erffgenamen van Claes Noyssen
1 mergen $3\frac{1}{2}$ hont.
92. D'erffgenamen van Symon Jansz. 7 mergen $1\frac{1}{2}$ hont.
93. Jan Heynricxz. $4\frac{1}{2}$ mergen.
94. Eewout Pietersz.
Willem Jacobsz. ende } tsamen
de kinderen van Cornelis } $2\frac{1}{2}$ mergen.
Pietersz.
95. D'erffgenamen van Dirck Pietersz.
 $1\frac{1}{2}$ mergen 2 hont.
96. D'erffgenamen van Dirck Cornelisz.
 $1\frac{1}{2}$ mergen 2 hont.
97. D'erffgenamen van Jan Vriessen 3 mergen $2\frac{1}{2}$ hont.
98. Die kinderen van Willem Jansz. Bouman 2 mergen $\frac{1}{2}$ hont.
99. Die leprosen tot Leyden 2 mergen $2\frac{1}{2}$ hont.
100. D'erffgenamen van meester Gerijt Verlaen $6\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont.
101. Meester Jan Hogelande $2\frac{1}{2}$ mergen 1 hont.
102. D'erffgenamen van Dirck Heynricxz.
 $2\frac{1}{2}$ mergen 2 hont.
103. Jan Jansz. 3 mergen 1 hont.

All
desolaet.

- | | | |
|---|---|------------------|
| 104. D'erffgenamen van Jan van Oesterwije 3 mergen 1 hont. | } | All
desolaet. |
| 105. Bastiaen Jansz. 10 mergen 4 hont. | | |
| 106. 't Landt, toecomende t'Amsterdam, eertijts gebruyct by Dirck Boeyensz., 7½ mergen 2½ hont. | | |
| 107. Meester Jan Hogelande t'Utrecht 7 mergen 2 hont. | | |
| 108. Willem van Loo 50 mergen 4 hont. | | |
| 109. Willem Jacobsz. 13 mergen 3½ hont. | | |
| 110. Jan Claes Jannen 5 mergen. | | |

III. *Hier beghint 't Rietveltslandt, 't welck leyt van Coppierenkade ofte Dwerskade off, loopt nae de Burgooch ende leyt heel ende all desolaet ende ongebruyct.*

- | | | |
|---|---|------------------|
| 111. Thonis Dircxz. 1½ mergen., | } | All
desolaet. |
| 112. Pieter Heynricxz. 1½ mergen. | | |
| 113. Ael Noyssen erffgenamen 3 mergen. | | |
| 114. Gerrit Dircxz. 3 mergen 1½ hont. | | |
| 115. Dirck Jaep Rycken 3½ mergen. | | |
| 116. D'erffgenamen van Claes Noyssen 3 hont. | | |
| 117. Die wedue van Dirck Gerritsz. 4 mergen ½ hont. | | |
| 118. Die kinderen van Vrerick Dircxz. 2 mergen. | | |
| 119. D'erffgenamen van Jan Buenissen 3 mergen. | | |
| 120. Jan Florijs 3½ mergen. | | |
| 121. De kinderen van Willem Jansz. met Barbare Jans tsamen 11½ mergen 1 hont. | | |
| 122. D'erffgenamen van Zoopges 19 mergen 1 hont. | | |
| 123. D'erffgenamen van Dirck Gerritsz. 12 mergen 1 hont. | | |
| 124. D'erffgenamen van Cornelis Jansz. 7½ mergen 2 hont. | | |

IV. *Hier beghint dat landt tusschen Spykeboor ende Burgooch, ende is heel onvruchtbaer ende leyts desolaet.*

- | | |
|---|-------------|
| 125. Willem Elbertsz. 1 mergen 2 hont. | } Desolaet. |
| 126. Die pastorie tot Buscoop 1 mergen. | |
| 127. Joncker van Raphorst 15 mergen 2 hont. | |
| 128. D'erffgenamen van Pieter Claes Jannen 8 mergen 2 hont. | |
| 129. Gerrit Dirckx. Cuper, 3 mergen 1 hont. | |
| 130. Claes Bouwensz. 5 mergen 1 hont. | |
| 131. Die wedue van Dirck Gerritsz. 9 mergen $\frac{1}{2}$ hont. | |
| 132. Willem Aertsz. met Frans Jansz. kinderen tsamen 6 mergen. | |
| 133. D'erffgenamen van Cornelis Jan Lou 18 mergen. | |
| 134. Baertgen Sprongh dochter $6\frac{1}{2}$ mergen. | |
| 135. Andries Aertsz. ende Maerten Jacobsz. tsamen 16 mergen. | |
| 136. D'erffgenamen van Symon Heynen 10 mergen. | |
| 137. Dirck Boeyensz. ende d'erffgenamen van Maerten Molenaer 6 mergen 2 hont. | |
| 138. Jacob Jansz. $1\frac{1}{2}$ mergen. | |
| 139. Lenaert Cornelisz. 5 mergen. | |
| 140. Jan Maertsz. 16 mergen. | |
| 141. Cornelis Jacobsz. 16 mergen. | |
| 142. Jan Claes Jannen 4 mergen. | |

V. *Hier beghint 't lant tusschen Spyckeboor ende Boscoop, ghenaeempt die...¹⁾*

143. Gerrit Claes Reyntges 5 mergen, desolaet.

1) Onleesbaar.

144. Cornelis Claesz. 19 mergen, desolaet 15 mergen, gebruyct 4.

145. Inge Symon Claessen 10 mergen 2 hont, desolaet 7 mergen 2 hont, gebruyct 3 mergen.

146. Claes Bouwensz. $3\frac{1}{2}$ mergen, desolaet 2 mergen, gebruyct $1\frac{1}{2}$ mergen.

147. Cornelis Jan Claesz. $4\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet.

148. Aem Dircxz. 21 mergen, desolaet 17 mergen, gebruyct 4 mergen.

149. Die wedue van Cornelis Jansz. 17 mergen, desolaet 13 mergen, gebruyct 4 mergen.

150. Baernt Cornelisz. 25 mergen, desolaet 21 mergen, gebruyct 4 mergen.

151. Gerrit Claesz. 2 mergen, desolaet.

152. Cornelis Dircxz. 7 mergen, desolaet.

153. Claes Jansz. 2 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet.

154. Joost Jansz. $4\frac{1}{2}$ mergen, desolaet.

155. D'erffgenamen van Jan van Zijl 3 mergen, desolaet.

156. Willem Thomasz. 2 mergen, desolaet.

157. D'erffgenamen van Jonge Neel Ariens 2 mergen, desolaet.

158. Jan Maertsz. $10\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet.

159. Lenaert Cornelisz. 11 mergen, desolaet.

160. Willem Jansz. kinderen $19\frac{1}{2}$ mergen, desolaet $15\frac{1}{2}$ mergen, gebruyct 4 mergen.

161. Cornelis Jacobsz. 12 mergen, desolaet.

162. Cornelis Baerntsz. 20 mergen, desolaet 17 mergen, ghebruyct 3 mergen.

VI. *Hier beghinnen die landen, ghelegen an den oostzyde van der Gouwe onder Alphen, welke all tezamen omtrent den 17^{en} July anno 75 onder water, omme Oudewater te ontsetten, gesedt zijn, ende hebben die buyren overmits 't water ende den viant zedert die tijt haer hoffsteden geruympt ende haer landen desolaet onder water moeten laten legghen.*

163. Die kinderen van Jan Aertsz. $27\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet.

164. Joncker Jacob Coppier 8 mergen, desolaet.
165. Heynrick Heermael $10\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet.
166. Allert Schatter ende andere $22\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet.
167. Meester Dirck Ramp 4 hondt, desolaet.
168. Joncffrouw Margriete van Calslagen 39 mergen $2\frac{1}{2}$ hondt, all desolaet.
169. Foy van Brouckhoven, bailliu van Rijnlant, $19\frac{1}{2}$ mergen $\frac{1}{2}$ hont, ongebruyct.
170. Dirck Claesz. $13\frac{1}{2}$ mergen $\frac{1}{2}$ hont, desolaet $11\frac{1}{2}$ mergen $\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 2 mergen.
171. Die hoffstede van Jan van Zijl, groot 35 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, toecomende t'Amsterdam, desolaet.
172. Die kinderen van Yde Thomas 9 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, desolaet 8 mergen $3\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 1 mergen.
173. Cornelis Stalpaert van der Wielen $9\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet.
174. Sinte Cathrynengasthuys tot Leyden met meer andere 23 mergen $\frac{1}{2}$ hont, desolaet; laetst gebruyct by de erffgenamen van Jan Roeten.
175. Willem Cornelisz. tot Leyden $1\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet.
176. D'erffgenamen van Claes [Aelwijnsz.] $6\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet; eertijts gebruyct by Mees Gerritsz.
177. Jan Coninxz. erven 9 } Dit plach te bruycken
178. Cornelis Stallpaert $16\frac{1}{2}$ } Symon Heynen.
- mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet.
179. Meester Jacob van Endegeest met meer andere $16\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet $13\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 3 mergen by Cornelis Cornelisz. Hontscoop.
180. Symon Eymbertsz. 20 mergen $\frac{1}{2}$ hont mette Reguliers ende andere, desolaet $16\frac{1}{2}$ mergen $\frac{1}{2}$ hont, gebruyct $3\frac{1}{2}$ mergen.
181. Den Heyligen Geest tot Leyden mettet clooster van Rodenburch ende meer ander 23 mergen 2 hont, desolaet 20 mergen, gebruyct by Aris Jansz. 3 mergen.
182. Die kinderen van Symon Willemsz. $22\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet 20 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, gebruyct $2\frac{1}{2}$ mergen.
183. D'erffgenamen van Jan Govertsz. $15\frac{1}{2}$ mergen

1 hont, desolaet $14\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, gebruyct 1 mergen.

184. Pieter Heynricxz. $10\frac{1}{2}$ mergen, desolaet 8 mergen, gebruyct $2\frac{1}{2}$ mergen.

185. Govert Jansz. $8\frac{1}{2}$ mergen, desolaet $6\frac{1}{2}$ mergen, ghebruyct 2 mergen.

186. Die weeskinderen van Jan Gerritsz. ende Dirkgen Hoven 8 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet.

187. Roel Korssen ende Jan Paedts met meer andere 45 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet 39 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 6 mergen.

188. D'erffgenamen van Pieter Haeck tot Middelburch 29 mergen 2 hont, desolaet 26 mergen 2 hondt, gebruyct by de kinderen van Barbare Sprongen 3 mergen.

189. Sinte Michiels susterhuys tot Leyden $13\frac{1}{2}$ mergen, desolaet $12\frac{1}{2}$ mergen, gebruyct by Mees Reyersz. 1 mergen.

190. Meester Jacob de Jonghe $21\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet $19\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, gebruyct by Claes ofte Jan Direx zonen 2 mergen.

191. Symon Heynricxz. erffgenamen 14 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet 13 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, gebruyct by Gherijt Jansz. 1 mergen.

192. Die falyde bagynen $14\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, desolaet $13\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hont, gebruyct by Jan Cornelisz. 1 mergen.

193. Die landtcommanduer t'Utrecht 31 mergen 2 hont, desolaet 28 mergen 2 hont, gebruyct by de wedue van Jan Korssen 3 mergen.

194. Die kinderen van heer Gherijt van Renes $19\frac{1}{2}$ mergen $\frac{1}{2}$ hont, desolaet 17 mergen $\frac{1}{2}$ hont, gebruyct by Gerrit Direxz. $2\frac{1}{2}$ mergen.

195. D'erffgenamen van Claes Aelwijnsz. $7\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet $6\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, gebruyct by Adriaen Neelen 1 mergen.

196. Cornelis Symon Pietersz. 25 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet 22 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, gebruyct 3 mergen.

197. Jacob Thonisz. 9 mergen $1\frac{1}{2}$ hont, desolaet $8\frac{1}{2}$ mergen $1\frac{1}{2}$ hont, gebruyct by Gerrit Direxz. 3 hondt.

198. Sinte Cathrynengasthuys, desolaet 9 mergen, laetst gebruyct by Aris Jansz.

199. D'erffgenamen van Jan Govertsz. $9\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, desolaet 8 mergen 1 hont, gebruyct $1\frac{1}{2}$ mergen.

200. Cornelis Pietersz. ende meer andere $16\frac{1}{2}$ mergen 2 hont, desolaet 13 mergen 2 hont, gebruyct $3\frac{1}{2}$ mergen.

201. Heynrick Heermael 18 mergen 1 hont, desolaet $15\frac{1}{2}$ mergen 1 hont, gebruyct by de wedue van Cornelis Dirxsz. $2\frac{1}{2}$ mergen.

202. D'erffgenamen van Cornelis Claes Pieterssen 9 mergen 5 hont, desolaet 8 mergen 5 hont, gebruyct by Roel Korssen 1 mergen.

203. Thomas Jansz. $13\frac{1}{2}$ mergen $2\frac{1}{2}$ hondt, desolaet 11 mergen $2\frac{1}{2}$ hont, gebruyct $2\frac{1}{2}$ mergen.

204. Pieter Dirxsz. 21 mergen, desolaet 19 mergen, gebruyct 2 mergen.

205. Michiel Symonsz. $20\frac{1}{2}$ mergen, desolaet $18\frac{1}{2}$ mergen, gebruyct 2 mergen.

206. Die wedue van Ghijsbert Symonsz. $6\frac{1}{2}$ mergen, desolaet.

207. Die kinderen van Ghijsbert Aertsz. $4\frac{1}{2}$ mergen 1 hondt, desolaet.

208. Cornelis Jacobsz. Brouwer tot Amsterdam 30 mergen 2 hont, desolaet 27 mergen 2 hont, gebruyct by de wedue van Claes Ghijssen ende by Cornelis Ghijssen 3 mergen.

209. D'erffgenamen van Jan Gerrit Hoven 9 mergen, desolaet 8 mergen, gebruyct 1 mergen.

Wy, Gerrit Dirxsz. uut de Steect ende Gerrit Dirxsz. Capiteyn, ambachtbewaerders van den ambachte van Alphen, verclaren alsdat wy alle die morgentalen volgende den aenbreng, gaerbouck ende sekerheyt, daervan zijnde, terecht doen scrijven hebben by onsen clerck nae onse beste wetenschap. In kennisse onse gewoonlicke handt hier elck onder gestelt opten 21^{en} February 1576, stilo communi.

By mijn, Gherijt Dirckz. Gherijt Dirckz.

Archief van het Hoogheemraadschap Rijnland.

„PRÉCIS DE L'ÉTAT DE L'UNIVERSITÉ ÉTABLIE À UTRECHT (1811)”,

MEDEGEDEELD DOOR

G. W. KERNKAMP.



Toen de Senaat der Utrechtsche hoogeschool in het voorjaar van 1811 de komst verwachtte van twee „conseillers de l'université impériale”, wier taak zou zijn een rapport uit te brengen over de inrichtingen van onderwijs in de gewesten, die in het vorige jaar bij het Fransche keizerrijk waren ingelijfd (het koninkrijk Holland en Noord-West-Duitschland) en over de inschakeling dezer scholen in de „université impériale”, besloot hij, ter voorlichting der keizerlijke commissarissen, een memorie te doen opstellen over den toestand der Utrechtsche hoogeschool en het daar gegeven onderwijs ¹⁾.

Met de samenstelling van deze memorie werden belast de rector Heringa (theoloog) en de assessoren: van Oordt (theoloog), de Rhoer (jurist), Bleuland (medicus) en van Heusde (philosoof); wegens ziekte werd de Rhoer vervangen door zijn collega in de juridische faculteit, Arntzenius. Bovendien namen aan dezen arbeid deel de hoogleeraren Rossijn en Pareau; Rossijn, zooals de Senaatsnotulen berichten, „ne ex philosophis aliquis deesset”: hij doceerde physica, metaphysica en philosophie; van Heusde behoorde ook wel tot de philosophische faculteit, maar de hem opgedragen vakken waren oude talen, geschiedenis, oudheidkunde en welsprekendheid, zoodat hij geen „phi-

1) *Acta Senatus Acad. Traject.* IV blz. 167—169, 171—172.

losophus" was in den zin, dien de aangehaalde passage uit de Senaatsnotulen aan dit woord geeft, nl. hetzij van wijsgeer, hetzij van beoefenaar der wis- en natuurkundige wetenschappen; de theoloog en orientalist Pareau eindelijk werd aan de commissie van redactie toegevoegd „propter suam linguam Gallo-Francicam scribendi peritiam”.

Den 16den Mei 1811 werd de memorie — in de Senaatsnotulen genoemd: „*Narratio de statu et conditione Academiae Rheno-Trajectinae ac connubio disciplinarum quae in hac academia docentur*” — aan den Senaat voorgelezen en door dit college goedgekeurd. Rossijn, Arntzenius en Pareau schijnen het grootste deel van het werk verricht te hebben; de Senaat betuigt althans zijn dank „*imprimis triumviris Rossino, Arntzenio et Paravio, qui et accurate et eleganter suam in ea paranda impenderunt operam*”.

Verder werd besloten een afschrift van de memorie — in de Fransche redactie getiteld: „*Précis de l'état de l'université établie à Utrecht*” — te zenden aan Fontanes, den „*Grand-Maître de l'université impériale*”, en hem te verzoeken het stuk ter lezing te geven aan de twee keizerlijke commissarissen, wier komst men verwachtte; dat Cuvier en Noël met de opdracht belast waren, wist de Senaat toen nog niet ¹⁾. In den brief, die op 21 Mei 1811 ter begeleiding van het „*Précis*” aan Fontanes gericht werd, leest men verder dat deze memorie hem werd toegezonden „*afin que Votre Exc. puisse voir d'un coup d'oeil la manière de l'instruction parmi nous, tant en général qu'en particulier dans les différentes facultés de doctrine, ainsi que le rapport et la liaison de ces facultés*”; verder staat daar: „*quant aux autres points qui regardent cette université, nous nous sommes d'autant plus contentés de les indiquer simplement, vu que la plupart en sont détaillés dans une*

1) Fontanes heeft aan dit verzoek geen gevolg kunnen geven, daar Cuvier en Noël reeds in Holland waren, toen de brief van den Senaat hem bereikte; bij hunne komst te Utrecht is hun toen een afschrift van het „*Précis*” overhandigd.

mémoire, que messieurs les Curateurs de notre université ont remis à mons. Meerman et dont le contenu sera apparemment entre les mains de Votre Exc."

Met deze memorie wordt het geschrift ¹⁾ bedoeld, op 26 October 1810 door den burgemeester van Utrecht toegezonden aan den heer Meerman, destijds „directeur-generaal der wetenschappen en kunsten" ²⁾. Het bevat mededeelingen omtrent de jaarwedden van de hoogleeraren en het overige academische personeel, de kosten van onderhoud der academische inrichtingen, omtrent die inrichtingen zelve, de studiebeurzen voor theologanten, het bestuur der hoogeschool, het aantal studenten enz. Al deze onderwerpen worden in het „Précis" van den Senaat slechts even aangeroerd of geheel voorbijgegaan; daarentegen handelt het uitvoerig over het onderwijs zelve en de daarbij gevolgde methoden; juist daarom leek het mij gewenscht, den inhoud ervan voor ieder toegankelijk te maken.

Behalve over het onderwijs in de verschillende faculteiten handelt het „Précis" ook nog vrij uitvoerig over wat in de Senaatsnotulen wordt genoemd het „connubium disciplinarum" of, zooals het in de zevende paragraaf van het „Précis" heet: „Raport et liaison des quatre facultés de doctrine". In de redevoering, waarmede Heringa in 1816 het rectoraat overdroeg, vestigt hij op-

1) Gedrukt bij Miedema, *Resolutiën van de vroedschap van Utrecht betreffende de Academie*, blz. 582—597.

2) Uit dergelijke memories, hem door de verschillende hoogeschoolen en athenaea toegezonden, stelde Meerman een rapport samen, door hem in November 1810 bij den minister van binnenlandsche zaken ingediend. Dit rapport, „qui contient les renseignemens statistiques les plus détaillés", alsmede de rapporten der onderwijs-commissies van 1807 en 1809, de opmerkingen van den Raad van State over het rapport der commissie van 1809 en de memoriën, aan Cuvier en Noël op hunne reis door Nederland namens de verschillende hoogeschoolen ter hand gesteld, worden door laatstgenoemde heeren in hun rapport (*Rapport sur les établissemens d'instruction publique en Hollande* etc. p. 4 en 5) vermeld als de geschriften, wier bestudeering hun van zooveel nut is geweest bij de vervulling hunner opdracht.

zettelijk de aandacht daarop. Over het „Précis” leest men daar: „Scribebatur a Senatus nostri delegatis simplex et dilucida eorum narratio, quae ad singulas disciplinas excolendas easque inter sese consociandas in Academia nostra erant instituta. Quae res ita fuit exposita, ut non posset non academiarum Batavarum, nominatim etiam Rheno-Trajectinae praestantiam et utilitatem commendare aequis rerum arbitris: iis maxime, qui in patria sua plures singularum disciplinarum scholas diversis in locis disiectas viderant, raro admodum cunctas artes et doctrinas amico concordiae vinculo constrictas, uno in loco habitantes et ad reipublicae literariae ac religionis commune bonum conspirantes” ¹⁾. Met deze laatste passage doelt hij op de omstandigheid, dat onder het régime van de „université impériale” de „facultés” in Frankrijk niet door een nauwen band verbonden, maar geheel los van elkander waren en vaak zelfs verspreid over verschillende steden van een academiedistrict. Klaarblijkelijk vreesde men te Utrecht, dat de Keizer bij de nieuwe onderwijsregeling ook hier te lande de faculteiten niet bijeen zou laten en achtte men het daarom gewenscht, de aandacht te vestigen op den wetenschappelijken samenhang der faculteiten en op het groote nut, dat er voor de studenten in gelegen was om behalve de colleges in hun eigenlijk studievak ook die van andere faculteiten, voor zooverre deze met dat studievak verband hielden, te kunnen volgen. Bij het keizerlijk decreet van 22 October 1811, waarbij het hooger onderwijs ten onzent naar Fransche leest werd geschoeid, werden de „facultés” wel geheel los van elkaar gemaakt, maar zij bleven toch gevestigd in één stad, wij zouden zeggen: aan dezelfde hoogeschool; maar het begrip „hoogeschool” is eigenlijk vreemd aan het stelsel van de „université impériale”. Zooals Siegenbeek bericht, zou de Leidsche rector Bruggmans den Keizer hebben overgehaald om in Nederland de „facultés” niet over verschillende steden te verspreiden ²⁾.

1) *Annales Academiae Rheno-Trajectinae*, 1815—1816, I p. 117.

2) Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche hoogeschool*, I blz. 387—389.

Over enkele in het „Précis” behandelde onderwerpen: examens, dispuutcolleges, college- en examengelden, vindt men nadere mededeelingen in verschillende brieven en memories van den Senaat uit dezen tijd. Ik heb hiervan echter niet in noten bij deze uitgave van het „Précis” gewag gemaakt, omdat het belangrijkste van den inhoud dezer stukken reeds verwerkt is in mijn geschrift over „*De Utrechtsche hoogeschool in den Franschen tijd*” ¹⁾. Het zij mij daarom veroorloofd, zoowel hiervoor als voor de toelichting van het „Précis” in het algemeen, naar dit geschrift te verwijzen.

Bij de uitgave heb ik aan de spelling van het „Précis” niets gewijzigd; alleen de accenten zijn door mij in overeenstemming gebracht met het hedendaagsche gebruik.

G. W. K.

PRÉCIS DE L'ÉTAT DE L'UNIVERSITÉ ÉTABLIE à UTRECHT.

Origine et
fondation de
l'université.

I. „L'université établie à Utrecht doit son origine à l'amour pour les sciences, qui s'est manifesté de bonne heure dans la ville. En 1459 il y fut établi une Ecole Illustre ²⁾, dans laquelle plusieurs hommes célèbres ont donné des leçons, et on y enseigna non seulement la langue latine, grecque, hébraïque et chaldaique, mais

1) *Vragen des tijds*, Januari 1914. — Ook afzonderlijk verschenen, met aantekeningen, bij H. D. Tjeenk Willink en Zoon, Haarlem, 1914. In noot 17 dezer afzonderlijke uitgave zijn de hierboven bedoelde plaatsen uit de senaatsnotulen aangegeven.

2) Vermoedelijk wordt hiermede de Hieronymusschool bedoeld, die echter volgens Miedema t. a. p. bl. XXII niet in 1459, maar „kort na 1474” werd opgericht; vóór dat jaar kenden wij tot dusverre alleen kapittelscholen te Utrecht. Is het jaartal 1459 juist, dan zou daardoor verklaard worden, hoe men in 1470 te Utrecht plannen heeft beraamd voor het stichten van een universiteit (Miedema t. a. p. blz. XIV vlg.); deze plannen komen uit de lucht vallen, wanneer men aanneemt, dat de Hieronymusschool toen nog niet bestond.

aussi les mathématiques et on y exposa l'Ecriture Sainte par le secours des langues originales et des Pères de l'Eglise.

Dès l'année 1470 et par conséquent plus d'un siècle avant qu'il fut question de créer une université dans la ville de Leide, on songea d'en établir une dans celle d'Utrecht.

Mais les tentatives différentes faites pour cet effet à diverses époques¹⁾ ayant toujours échoué, il fut résolu en 1632 de donner plus d'étendue à l'Ecole Illustre, résolution qui ne fut effectuée cependant que deux années après, où l'on y appella pour professeurs les gens les plus capables dans les diverses sciences. Enfin la grande affluence d'étudiants engagea en 1636 les Etats ou souverains de la province d'Utrecht à accorder à la ville, sur les fortes instances qu'elle fit, la permission d'ériger son Ecole Illustre en une académie ou université, avec les mêmes droits attachés aux universités déjà subsistantes dans la Hollande.

Cette université n'a appartenu dès sa fondation qu'à la ville-même, laquelle, pour subvenir d'abord aux fraix qu'elle devoit faire à cet effet, trouva une grande ressource dans la portion des biens ecclésiastiques qui lui échut en partage. Elle a continué depuis de la soutenir principalement à ses propres fraix, n'étant soulagée qu'en partie par le gouvernement de la province ou du département. Aussi le magistrat de la ville a-t-il fait toujours l'office de curateurs de l'université.

Situation de
'université et
sa célébrité.

II. Cette université est située très avantageusement, non seulement à cause de la salubrité de l'air et des beaux environs de la ville, mais encore parcequ'elle est au centre de la Hollande et à peu de distance d'un nombre très considérable de villes et de villages, dont la ville d'Utrecht est environnée de toutes parts: situation vraiment unique et qui a paru de tout tems singulièrement remarquable et intéressante par rapport à la

1) Vgl. daarover Miedema t. a. p. blz. CXXXIV vlg.

ville elle-même, mais qui sans doute n'a pas peu favorisé depuis plusieurs siècles la culture des arts et des sciences dans son sein.

Aussi l'université d'Utrecht a-t-elle été très célèbre dès son origine et a soutenu constamment avec honneur le rang qu'elle occupait parmi les institutions publiques : célébrité justement reconnue dans l'étranger et qui fait que cette université est nommée dans l'encyclopédie l'une des plus célèbres de l'Europe. Elle peut se glorifier d'ailleurs d'avoir eu pour professeurs un grand nombre de fameux savans, tels que *Witsius*, *Noodt*, *H. Coccejus*, *Reland*, *Vitriarius*, *Burman*, *Drakenburgh*, *Duker*, *Mill*, *Otto*, *van Musschenbroek*, *Albinus*, *Oosterdijk Schacht*, *Wesseling*, *Castillon*, *Saxe*, *Hahn*, *Voorda* et plusieurs autres ¹⁾; et actuellement encore il n'est point d'université dans la Hollande où elle ne voie de ses élèves illustres les chaires de professeur qui leur sont confiées. Enfin depuis bien des années il est presque sans exemple qu'un professeur ait quitté l'université d'Utrecht pour celle de Leide, quoique plusieurs y eussent été appelés. Au reste, dans des tems de paix et de prospérité publique cette université a été très fréquentée, même par des étrangers de différentes nations, et ordinairement le nombre des étudiants, qui s'y trouvent, est encore au delà de deux cents.

Constitution
du sénat
académique.

III. Le Sénat académique est composé de tous les professeurs de l'université. Le président, nommé Recteur Magnifique, et le secrétaire en sont changés annuellement ainsi que les quatre assesseurs ou adjoints du président, qui l'assistent dans des occasions solennelles et qui sont pris des quatre facultés, dont il sera fait mention plus bas. Ce Sénat s'assemble dans une salle académique.

Chaque professeur nouvellement venu à l'université, fait son entrée par un discours publiquement prononcé en latin sur une matière analogue à sa profession, et

1) Opmerkelijk is, dat bij deze opsomming Voetius wordt vergeten.

celui qui a fait les fonctions de Recteur Magnifique dépose sa charge et la transmet à son successeur par un discours prononcé de même en public et en latin. Ordinairement il prend aussi une matière qui se rapporte à la branche de doctrine qu'il professe, et toujours il touche ce qui est arrivé de plus remarquable pendant son rectorat.

Les orateurs ainsi que tous les membres du Sénat viennent en leur grand costume à ces solennités, qui se font dans le grand auditoire académique.

Le Sénat n'a jamais eu une juridiction particulière ¹⁾, comme le Sénat des autres universités de la Hollande, et il a été de tout tems très éloigné de la regarder comme un privilège désirable pour lui. C'était plutôt à ses yeux un privilège onéreux et fertile en désagrémens pour des hommes entièrement voués par leur vocation et leur gout à la culture paisible et instructive des arts et des sciences, et même un privilège préjudiciable à quelques égards aux vrais intérêts des étudiants, qui n'étant pas soumis à la même juridiction que les autres habitans de la ville et faisant une espèce de société à part ne recherchent pas si aisément le commerce si utile d'une société, à laquelle ils sont étrangers en quelque sorte, et se laissent facilement dominer par cet esprit tout particulier de corps qui peut donner lieu à des excès et des désordres.

Ainsi les fonctions des membres du Sénat académique se bornent à régler tout ce qui concerne le bien-être général de l'université, pour autant qu'il dépend d'eux, et tout ce qui se rapporte à l'instruction de la jeunesse commise à leurs soins.

Manière
d'instruction.

IV. Les instructions, qui s'étendent à toutes les sciences, se donnent par tous les professeurs chez eux aux étudiants, qui pour pouvoir y être admis, doivent, dès

1) Over het forum academicum zie de aantekening bij Ferrner's dagboek: Bijdr. en Mededeel. XXXI blz. 424, en het rapport, gedrukt bij Miedema t. a. p. blz. 529 vlg.

qu'ils viennent à l'université, se faire inscrire chez le recteur ou président, et la liste en est renouvelée annuellement, les étudiants ne demeurant pas réunis dans quelque édifice particulier ou séminaire, mais dans des chambres louées chez les habitans de la ville.

Il-y-a en outre quelques instructions publiques, qui se donnent par les professeurs dans des auditoires ou apertemens académiques.

Dans toutes leurs instructions les professeurs suivent un certain système pour toutes les branches de doctrine, qui en sont naturellement susceptibles, et se servent pour ces objets, soit de systèmes composés par d'autres savans, ou de ceux qu'ils ont composés eux-mêmes pour leur usage particulier, et suivant qu'ils le trouvent le plus convenable, tantôt ils dictent leurs leçons soit en général ou en partie, tantôt ils expliquent simplement en parlant à leurs auditeurs, et dans la plupart de leurs collèges ou instructions ils interrogent de tems en tems leurs élèves, afin de pouvoir juger de leurs progrès et de leur capacité.

Ces leçons se donnent à des heures marquées et réglées d'un commun accord par les professeurs, selon la nature des choses et le plus d'utilité des jeunes gens, et l'annonce s'en imprime annuellement¹⁾, avant que le cours des leçons académiques soit terminé. Elle sert pour toute l'année suivante, puisqu'il n'y a qu'un seul cours académique chaque année, ce qui met les professeurs plus en état d'amplifier et d'aprofondir leurs instructions. Les heures sont déterminées de manière que les étudiants, qui veulent s'appliquer, ont assez de tems pour eux, afin de mettre à profit ce qui leur a été enseigné par leurs professeurs.

Afin de mettre les étudiants mieux en état de s'exercer et de manifester les progrès qu'ils font successivement,

1) Vroeger was de academische cursus in semesters verdeeld en verscheen er tweemaal in 't jaar een series lectionum; sinds 1796 duurde de academische cursus een jaar en verscheen er dus ook maar één series lectionum.

il y a non seulement des collèges de dispute, où les choses qui leur sont enseignées, se discutent par des thèses, que l'un d'eux défend contre les objections, que d'autres y proposent, mais ceux-mêmes qui sont plus avancés et qui en ont le désir, composent des dissertations qu'ils défendent en public au grand auditoire académique, tandis que l'un des professeurs y préside.

Tous ces exercices se font en latin, excepté un très petit nombre d'articles, sur lesquels, pour des raisons particulières, les leçons se donnent dans la langue du pays. Ils se font en latin, non seulement pour suivre l'ancienne et respectable coutume et afin que les étrangers, qui fréquentent l'université, puissent aussi suivre les leçons qui sont données, mais encore parce que c'est la langue universelle des savans, que tout homme qui veut cultiver à fond les études, auxquelles il se dévoue, ne saurait assez entretenir et se rendre familière; et l'on peut appliquer à toutes les études en général ce qu'a dit de celle de la médecine en particulier *mr de Fourcroy* ¹⁾ dans son discours prononcé pour exposer le projet de la loi du 19 ventôse an II sur l'exercice de la médecine: „Les ouvrages des grands maîtres dans l'art de guérir sont écrits pour la plus grande partie en latin et sont les sources, où les élèves ont dû puiser les véritables principes de l'art. Comment pourraient-ils profiter de ces trésors et les avoir en quelque sorte à leur disposition, s'ils n'avaient en leurs mains la clef qui peut les leur ouvrir?”

Au reste les grandes et petites vacances, qui ont lieu à notre université comme dans les autres universités de la Hollande, en donnant aux professeurs un soulagement agréable et nécessaire dans leurs pénibles travaux académiques, les mettent en état de vaquer avec plus de loisir aux travaux du cabinet, et donnent à leurs élèves l'occasion la plus propre de repasser avec plus de soin ce qu'ils ont appris durant le tems des leçons académiques.

1) A. F. de Fourcroy (1755—1809), chemicus; in 1793 werd hij gekozen tot lid der Nationale Conventie.

Institutions
publiques
pour l'utilité
des étudiants.

V. Entre les institutions publiques pour l'utilité des étudiants, il faut compter outre celles dont il sera fait particulièrement mention à l'article suivant, la bibliothèque publique, qui sert non seulement à l'usage des professeurs, mais qui est aussi ouverte pour tout le monde à des heures fixées. Cette bibliothèque, composée en partie de legs particuliers, et qui est du reste aux fraix de la ville, est administrée par l'un des professeurs comme bibliothécaire.

Il y a en outre au service de l'université un manège, qui est pour un tiers aux fraix de la ville, et pour les deux autres tiers aux fraix du ci-devant département d'Utrecht. D'ailleurs l'autorité publique a eu soin que les jeunes gens puissent apprendre l'escrime et l'art de danser. Enfin ceux qui désirent s'instruire dans la musique, le dessein et autres beaux arts, propres à cultiver l'esprit, trouvent des occasions en abondance pour satisfaire un désir si louable.

Facultés dif-
férentes de
doctrine.

VI. Les facultés de doctrine sont divisées à l'université d'Utrecht, ainsi qu'aux autres universités de la Hollande, en quatre principales, qui sont la faculté de théologie, celle de jurisprudence, celle de médecine et celle de philosophie.

Faculté de
théologie.

1. La faculté de théologie, instituée pour l'instruction des jeunes gens, qui se dévouent au ministère sacré pour la communion des protestans réformés ou calvinistes, est composée de quatre professeurs en fonction: Mrs *Royaards*, *Heringa*, *Van Oordt* et *Pareau* et de Mr *Rau*, qui à cause de son grand âge a obtenu l'éméritat.

Cette faculté dirige en particulier tout ce qui concerne ses étudiants. Pour cet effet elle s'assemble aussi souvent que les affaires à traiter le demandent. Elle a son doyen ou président qui fait en même tems les fonctions de secrétaire, et qui remet chaque année au mois de janvier sa charge au professeur en théologie, qui est en tour de lui succéder.

Mais quoique la faculté de théologie ait ainsi ses

assemblées particulières et ses actes particuliers, il s'en faut néanmoins de beaucoup qu'elle fasse un corps particulier, et ses élèves sont aussi peu réunis dans des collèges ou séminaires séparés que les autres étudiants qui se trouvent à l'université.

Aussi l'autorité, que les professeurs en théologie peuvent exercer sur leurs disciples, se borne-t-elle à des conseils et à des directions pour tous, et à leur donner les attestations, qui leur sont nécessaires avant qu'ils quittent l'université et qu'ils se présentent aux examens, que les corps ecclésiastiques doivent leur faire subir avant de les admettre au ministère sacré. Avec tout cela, il est des étudiants sur lesquels ils ont plus d'autorité : ce sont des jeunes gens, qui obtiennent des bourses pour subvenir aux frais de leurs études et les professeurs en théologie, étant les administrateurs de ces bourses, doivent par là-même veiller que ceux qui en sont privilégiés, répondent aux desseins bienfaisans des donateurs. Ces bourses sont des fonds, légués par des personnes charitables pour des étudiants en théologie, qui ont besoin de secours et qui se rendent recommandables par leur application et leurs mœurs ; et par rapport à quelques unes de celles qui sont les plus considérables, les professeurs de la faculté doivent annuellement rendre compte de leur administration à une commission de la Chambre des Orphelins établie dans la ville. Ces bourses sont exclusivement attachées à l'université d'Utrecht et y appartiennent comme une possession propre et particulière, et quelques-unes sont principalement destinées à l'usage des étudiants, qui viennent de l'étranger, particulièrement de ceux du Palatinat et de la Hongrie.

Comme docteurs publics les membres de la faculté de théologie ont en général pour but de former des élèves instruits et capables d'être de la plus grande utilité à l'église chrétienne. A cet effet ils enseignent à leurs disciples tout ce qui se rapporte directement à la doctrine théologique, à l'interprétation des Livres Sacrés, à l'art de prêcher et d'enseigner aux autres la religion et à la direction des troupeaux, qui seront commis à leurs soins ; et outre les collèges de dispute et autres exercices in-

diqués ci-dessus, ils ont soin d'exercer dans la prédication-même ceux qui sont assez avancés dans leurs études. Cet exercice-ci se fait naturellement dans la langue dans laquelle les élèves seront un jour appelés à prêcher comme ministres de l'Evangile.

Des quatre professeurs en théologie il y a deux prédicateurs académiques, Mrs *Royaards* et *Van Oordt*. Ils prêchent tous les quinze jours chacun et dans la langue du pays, durant tout le tems des leçons académiques, et le dimanche avant que le cours en recommence, ainsi que celui qui en précède la fin, le prédicateur académique adopte son discours à ces circonstances intéressantes.

A cette faculté de théologie est attaché dans cette université le professeur d'interprétation et d'antiquités sacrées et de langues orientales, Mr *Pareau*, et il en fait l'un des membres. Sa vocation principale est de faciliter à ceux qui se dévouent au ministère sacré, l'intelligence des Saints Livres, singulièrement de ceux de l'Ancien Testament. A cet effet il enseigne aux étudiants en théologie, dès qu'ils viennent à l'université, les principes de la langue hébraïque, nécessaire pour bien entendre non seulement l'Ancien mais encore le Nouveau Testament, et à tous ceux, qui le désirent, les anciennes langues orientales, qui par leur grande affinité avec la langue hébraïque y répandent le jour le plus utile. Il interprète pour ceux, qui sont assez avancés et suivant leurs progrès différens quelques livres de l'Ancien Testament. Il développe les fondemens et les règles de l'interprétation et de la critique de ces Livres, selon que le besoin actuel le lui paraît exiger. Enfin il expose tout ce qui appartient aux anciens usages tant religieux que civils, tant publics que domestiques du peuple hébreux, tels qu'ils sont rapportés ou indiqués dans l'Ecriture Sainte.

Faculté de
jurispru-
dence.

2. La faculté de jurisprudence a deux professeurs, Mrs *de Rhoer* et *Arntzenius*.

Elle traite le droit naturel, le droit des gens, le droit public, le droit criminel, le droit civil tant des Romains que celui qui est établi par des loix récentes, en y

ajoutant l'histoire non seulement de la jurisprudence, mais aussi du droit romain.

Elle considère le droit naturel comme la source, dans laquelle on puise les principes de tout droit. Le droit des gens naturel (distingué du droit des gens volontaire, qu'on appelle, et qui dépend des conventions et des alliances des peuples) n'est autre chose à ses yeux que l'application qui est faite du droit naturel aux peuples entre eux, envisagés comme des personnes morales; de même que le droit public universel n'est que l'application du droit naturel aux fondemens d'une société civile. Du reste il est connu que le droit public de chaque peuple s'est changé entièrement par les grands événemens qui ont eu lieu depuis quelque tems.

Comme le droit civil donne aux principes du droit naturel les modifications, définitions et ampliations nécessaires et que la lettre de la loi ne suffit point, les professeurs en jurisprudence tâchent d'en faire connaître la théorie. A cet effet ils enseignent le droit romain, qui fut jusques ici la base de tous les codes civils des nations de l'Europe, et qui l'est particulièrement encore en France où le Code Napoléon contient un recueil des loix qui sont principalement en vigueur.

Cette instruction se fait à cette université de telle manière, que des deux docteurs, à qui elle est confiée, l'un se sert de la méthode qu'a suivie *Domat* ¹⁾, en recueillant l'esprit et la substance des textes qu'on trouve dans les *Pandectes*, pour en tirer les principes généraux, tandis que l'autre, en suivant la méthode de *Pothier* ²⁾, prend les textes entiers, tels qu'ils sont, les lie et les dispose sur un plan régulier.

A ces instructions est ajoutée l'histoire de la jurisprudence romaine comme montrant l'origine, les progrès et la liaison des différentes parties, qui constituent cette jurisprudence, son état sous les divers empereurs et dans les siècles barbares, sa renaissance en Italie et son influence sur la législation dans des tems postérieurs.

1) J. Domat or Daumat (1625—1696), Fransch rechtsgeleerde.

2) R. J. Pothier (1699—1772), Fransch rechtsgeleerde.

Enfin, comme la lettre de la loi ne fait pas connaître le système d'application et qu'il faut en connaître l'esprit et les motifs, on regarde l'histoire du droit comme indispensablement nécessaire puisqu'elle donne un tableau philosophique du droit romain, qu'elle en développe les principes et les fondemens généraux et qu'elle en indique les altérations, produites par la civilisation successive et par d'autres causes.

Ayant ainsi pénétré l'étudiant en droit des mêmes principes, qui ont animé les auteurs des codes modernes, on les dispose à faire des progrès réels dans l'étude du droit, actuellement en usage, à approfondir tous les détails du Code Napoléon et à les appliquer à des cas particuliers. A cette fin, on demande aussi quelquefois l'explication plus ou moins étendue d'une loi, ou bien on propose des cas douteux pour les faire discuter et décider suivant les loix établies.

Faculté de
médecine.

3. La faculté de médecine a trois professeurs. Mr *van Geuns* enseigne la pathologie, la pratique médicale, la thérapeutique ou matière médicale et la botanique, et comme archiatre du ci-devant département d'Utrecht il donne des leçons et des démonstrations cliniques dans la salle de l'hôpital de St Catherine. Mr *Bleuland* donne des cours d'anatomie, de physiologie, de chirurgie et d'accouchement. Mr *de Fremery* donne des leçons de chimie, de pharmacie, de zoologie et de médecine légale.

Ces professeurs ont à leur usage un théâtre d'anatomie, un jardin botanique, un laboratoire chimique, un cabinet d'histoire naturelle, établissemens qui sont aux fraix de la ville, et un institut clinique.

Le théâtre d'anatomie est pourvu des instrumens nécessaires, et la ville paye un prosecteur, destiné à aider le professeur d'anatomie dans ses opérations. C'est actuellement le chirurgien *Pierre Koning*.

Le jardin des plantes est aussi grand, aussi bien entretenu et fourni qu'aucun autre dans la Hollande. Son directeur est en correspondance avec les principaux jardins botaniques de l'Europe, nommément avec celui de Paris, auquel il envoie des graines, comme il en reçoit

aussi annuellement. On y cultive au delà de 4000 espèces et variétés de plantes, dont 200 sont dans des serres chaudes, et plusieurs espèces rares. On y trouve aussi un cabinet, dont Sa Majesté le roi de Hollande a enrichi l'université, et qui contient les parties caractéristiques d'un grand nombre d'arbres et d'arbrisseaux, artistement arrangés en forme de livres.

Le laboratoire chimique est pourvu d'une collection intéressante de préparations chimiques, comme aussi en grande partie des instrumens nécessaires à la chimie pneumatique et perfectionnés par Mr. *van Marum*¹⁾ de Harlem. Les expériences s'y font pour les cours de chimie et de pharmacie aux fraix de la ville, qui fournit aussi un aide pour préparer tout ce qu'il faut dans les démonstrations.

Le cabinet d'histoire naturelle contient principalement une grande quantité d'animaux conservés en liqueur, ainsi qu'une belle collection d'insectes et de quelques zoöphytes et coquillages.

L'institut clinique a été établi il y a plusieurs années par le souverain de la province d'Utrecht dans l'hôpital de St. Catherine qui est une ancienne fondation départementale. L'instruction clinique s'y donne principalement dans la médecine interne, tant parceque le grand nombre des étudiants se destine principalement à la pratique interne, que parceque les malades reçus à cet hôpital académique, ont pour la plupart des maladies internes. Cependant l'instruction s'y donne aussi dans la médecine externe, si parmi les maladies externes qui s'y voient, il s'en trouve d'assez remarquables pour mériter d'y fixer l'attention des étudiants. Le professeur *van Geuns* est depuis quelques années directeur de l'institut et il a pour assistans un médecin académique ainsi qu'un chirurgien.

Comme l'université ne possède pas un cabinet d'anatomie ou de pathologie et que le cabinet d'histoire natu-

1) M. van Marum (1750—1837), geneesheer en natuurkundige, directeur van Teyler's museum, sinds 1795 secretaris der Holl. Maatsch. van Wetensch.

relle n'est pas assez fourni de tous les objets nécessaires à l'instruction dans cette science, les professeurs en médecine ont tâché de suppléer à ce défaut, en formant à leurs propres frais des collections d'objets utiles et nécessaires à l'instruction des étudiants. Ainsi Mr. *van Geuns* a formé une collection de pièces pathologiques et de drogues simples, et il a d'ailleurs un cabinet de minéralogie. Mr. *Bleuland* a une collection des pièces, qui se rapportent à l'anatomie humaine et comparée, à la physiologie et à la pathologie et Mr. *de Fremery* une collection d'objets relatifs à l'histoire naturelle, à l'anatomie comparée et à la minéralogie.

La faculté de médecine, dont le but est toujours de former non des praticiens routiniers, mais des médecins par principes, tâche de diriger les études de ses élèves de manière que ce but si utile soit atteint aussi bien que possible.

A cet effet elle exige d'abord de ses élèves, outre d'autres connaissances préliminaires qu'ils peuvent acquérir dans la faculté de philosophie parmi nous et dont il sera parlé plus convenablement dans la suite, celles que notre université leur fournit dans la faculté de médecine elle-même, où l'on donne particulièrement des cours de zoologie, de botanique, de chimie et de pharmacie, dont il convient de parler ici.

Dans son cours de zoologie Mr. *de Fremery* en prenant pour base le manuel de Mr. *Blumenbach* ¹⁾, modifié d'après les excellents travaux de mss. *Cuvier*, *Lacépède*, *Duméril* ²⁾ et autres, tâche de communiquer les vrais principes de cette science et de faire connaître à ses élèves les espèces qui méritent le plus leur attention, en ayant soin de leur mettre sous les yeux ce que peut lui fournir soit

1) J. F. Blumenbach (1752—1840), sinds 1776 hoogleeraar in de medische faculteit te Göttingen, auteur o. a. van een „Handbuch der Naturgeschichte” en een „Handbuch der vergleichenden Anatomie.”

2) G. Chr. L. D. Cuvier (1769—1832), B. G. E. de la Ville, comte de Lacépède (1756—1825), A. M. C. Duméril (1774—1860), Fransche zoölogen.

le cabinet académique d'histoire naturelle, ou sa propre collection.

Le professeur de botanique Mr. *van Geuns* ne cesse de donner journellement dans la saison autant que son grand âge le lui permet, des démonstrations botaniques au jardin des plantes en choisissant les plantes les plus utiles, surtout en médecine et en économie, sans négliger celles, qui sont les plus remarquables par leur singularité et leur rareté.

Dans le cours de chimie, qui comprend aussi les éléments de la minéralogie, Mr *de Fremery* suit l'ordre naturel des choses selon la méthode de Mr *de Fourcroy* et en appuyant sur les principes solides, posés par l'immortel *Lavoisier*¹⁾, il tâche de faire connaître à ses disciples au moins une partie de l'immensité des faits, dont cette science est composée et dont elle s'enrichit journellement, en indiquant toujours ses nombreux usages dans l'économie et dans les arts, mais insistant principalement sur son utilité dans l'étude de la médecine. Le même professeur dans son cours de pharmacie, après avoir développé les principes généraux de la science, s'attache à faire connaître plus spécialement à ses élèves la pharmacopée batave publiée en 1805, comme étant celle que tous les pharmaciens de la Hollande sont obligés de suivre et qui est digne des maîtres de l'art qui l'ont composée.

Ces deux cours de chimie et de pharmacie sont appuyés par de nombreuses expériences, faites au laboratoire de chimie.

Imbus de toutes les connaissances préliminaires, les élèves en médecine commencent l'étude de l'art par les parties théoriques, qui en font la base solide, savoir l'anatomie et la physiologie.

Le professeur *Bleuland*, en commençant son cours d'anatomie par l'ostéologie fait connaître d'abord à ses élèves en détail les os du corps humain avec leurs ligaments et articulations et il y ajoute ensuite dans ses

1) A. L. Lavoisier (1743—1794), de stichter der moderne chemie.

démonstrations anatomiques sur le cadavre, l'exposition des diverses parties molles en donnant en même tems à ceux d'entr'eux, qui le désirent, l'occasion de disséquer eux-mêmes les parties différentes du corps humain.

Suivant ensuite dans son cours de physiologie les institutions de Mr *Blumenbach*, et y ajoutant les faits dont les plus célèbres physiologistes français, allemands, anglais et autres enrichissent continuellement la science, le même professeur s'efforce de mettre les disciples au niveau des connaissances actuelles, en éclaircissant sa doctrine par les pièces nombreuses, qui composent son cabinet: ce qui lui fournit aussi l'occasion de comparer la physiologie de l'homme avec celle de diverses classes d'animaux.

Instruits par les leçons d'anatomie et de physiologie sur la structure et les fonctions de l'homme sain, les élèves passent au cours de pathologie, donné par Mr *van Geuns*, qui suivant la route tracée par le célèbre *Gaubius* ¹⁾, leur indique la nature, les causes et les symptômes des maladies en général, en faisant usage de ce que non seulement les anciens auteurs, mais les plus modernes-mêmes ont écrit de meilleur sur cette branche de la médecine.

Les étudiants passent en suite au cours de médecine pratique donné par le même professeur, qui les instruit sur la nature, les causes, les symptômes, la diagnose, la prognose et la méthode curative de toutes les maladies internes, tant aiguës que chroniques, et il tâche de réunir dans un cadre étroit, approprié aux usages des étudiants, tout ce que les maîtres de l'art anciens et modernes ont donné de plus important sur cet objet, et rectifie le tout par une expérience pratique de cinquante ans.

Ayant reçu de cette manière une instruction pratique générale et particulière, les élèves sont tenus ensuite de s'appliquer à bien connaître les substances alimentaires et médicamenteuses que les trois regnes de la nature

1) H. D. Gaubius (1705—1780), sinds 1734 hoogleeraar in de genees-en scheikunde te Leiden.

fournissent, ainsi que leurs vertus, afin d'avoir à leur disposition tout ce trésor tant pour le régime des sains, que pour la guérison des malades. A cette fin Mr *van Geuns* donne un cours de thérapeutique ou de matière médicale.

Les étudiants, étant ainsi préparés, passent au cours de médecine clinique, qui se donne à l'institut clinique de l'académie. Là le même professeur, qui est directeur de l'institut, choisit pour l'instruction des élèves les maladies, qui méritent spécialement d'être connues et suivies. La méthode de l'enseignement est analytique, quant à la connaissance et à la diagnose du mal, en remontant des phénomènes qui paraissent, des symptômes et des causes manifestes à ce qui est plus abstrus et caché, à la nature et à l'espèce de la maladie, à la prognose, aux indications curatives etc.

Les élèves sont chacun à son tour exercés dans cet examen de la maladie pour venir enfin à la méthode curative par régime, diète et médicamens soit internes ou externes, qui sont ensuite prescrits et corrigés par le précepteur et mis en pratique. Chaque étudiant va observer alors son malade sous l'inspection et la direction du médecin académique, qui tient régulièrement son journal, tandis que l'élève fait ses annotations pour être communiquées et jugées dans les leçons ou visitations académiques sur cet objet.

Dans le même tems que les étudiants s'appliquent ainsi à connaître la nature et le traitement des maladies internes, ils suivent aussi les cours de chirurgie et d'accouchement, donnés par le professeur *Bleuland*.

Dans son cours de chirurgie ce professeur n'enseigne pas seulement les causes, les symptômes, la nature et le traitement des maladies externes les plus notables, en s'appuyant sur les faits et les observations des auteurs anciens et modernes, ainsi que sur sa propre expérience, mais il fait connaître aussi les instrumens de chirurgie et les opérations qui se font au moyen de ces instrumens sur les diverses parties du corps humain. Les opérations principales sont faites de tems en tems sur un cadavre par le professeur lui-même en présence des élèves.

Le cours d'accouchement, donné par le même professeur, expose les principes mécaniques de cet art selon la doctrine de *Baudelocque*¹⁾ et des meilleurs auteurs; et ce cours étant fini, les élèves font des accouchemens sur le phantôme sous la direction du précepteur.

Enfin Mr de *Fremery* donne de tems en tems un cours de médecine légale, dans lequel il expose, selon la méthode de feu Mr *Metzger*²⁾, professeur à Königsberg, tous les cas, dans lesquels les loix, pour être justement appliquées, ont besoin des lumières de la médecine.

Au reste les sages-femmes reçoivent du professeur en l'art des accouchemens, et de Mr *Heyligers*, docteur en médecine, accoucheur et lecteur, des instructions sur cette partie dans la langue du pays, et les démonstrations anatomiques, ainsi que le cours de pharmacie, se font dans cette même langue, afin que les élèves de chirurgie et de pharmacie puissent aussi en profiter.

Faculté de
philosophie.

4. La faculté de philosophie, qui dans les universités de la Hollande embrasse toutes les sciences, qui n'appartiennent pas immédiatement aux facultés mentionnées, se divise en deux branches principales, dont l'une est destinée à la philosophie proprement dite et aux mathématiques, l'autre à l'histoire, à l'étude des langues anciennes, aux belles lettres, en un mot à toute la littérature. Elle est actuellement composée encore de mss. *Rossyn*, *van Heusde* et *Huisman* et de mr *Hennert*, qui à cause de son grand âge et de sa cécité a obtenu l'éméritat.

Pour l'instruction des sciences, qui appartiennent à la branche philosophique et mathématique de cette faculté, il y a chez nous trois chaires distinctes. Le professeur

1) J. L. Baudelocque (1746—1810), verloskundige te Parijs, „premier accoucheur de l'impératrice Marie-Louise”, auteur o. a. van „Principes des accouchemens” en „l'Art des accouchemens.”

2) J. D. Metzger (1739—1805), sinds 1777 hoogleeraar in de medicijnen te Königsberg, auteur o. a. van verschillende werken over medicina forensis.

Rossyn enseigne toute la philosophie théorique ou spéculative, tant la logique et la métaphysique, en y comprenant la psychologie et la théologie naturelle, que la physique expérimentale et mathématique. Il a à son usage un cabinet de physique assez bien garni, et un local propre à faire les expériences nécessaires, et qui sont l'un et l'autre fournis par les curateurs de l'université. Il y a en outre une collection riche et bien choisie d'instrumens, dont une société d'amateurs, établie depuis quelques années dans cette ville, veut bien permettre l'usage au professeur de physique, qui lui-même préside à cette société depuis sa fondation. Ce cabinet et cette collection d'instrumens surtout le mettent en état de donner à son cours en physique toute l'étendue et tout l'appui de l'expérience, que l'état actuel de cette science puisse exiger.

Quant aux autres sciences naturelles, elles sont enseignées par la faculté de médecine, comme il a été marqué ci-dessus.

La partie pratique ou la philosophie morale est enseignée par un professeur en titre, Mr *Huisman*, qui préfère de se servir pour cet objet de la langue du pays, afin de pouvoir être d'une utilité plus générale; et quant à l'instruction sur le droit naturel, elle se donne par l'un des professeurs en jurisprudence.

La chaire, qui en cette université est particulièrement destinée aux mathématiques, vient de devenir vacante par la mort prématurée du célèbre professeur *van Beeck Calkoen*. Cet illustre savant, qui constamment et jusques à peu de jours encore avant sa mort a rempli son poste avec autant de zèle que de succès, enseignoit toutes les branches des sciences mathématiques tant pures qu'appliquées, et avait la satisfaction rare et peut-être unique aux universités de la Hollande, de trouver un nombre suffisant de disciples, qu'il ait pu conduire depuis les premiers élémens jusques aux parties les plus sublimes des mathématiques. Le même professeur dirigeoit aussi l'observatoire d'astronomie, que Sa Majesté le Roi de Hollande a décoré, il y a deux ans, du titre d'observatoire royal, et gratifié de quelques instrumens, en atten-

dant une amélioration promise. L'emploi, que feu Mr. *van Beeck Calkoen* en a fait tant pour l'instruction de ses élèves que pour l'avancement de l'astronomie et de la géographie est connu de tout le monde. Nous désirons ardemment que la perte, que nous venons de faire, soit bientôt réparée.

Dans l'autre branche de la faculté de philosophie, ou celle de la littérature, sont données des leçons dans l'histoire tant générale qu'ecclésiastique et dans la littérature grecque et latine.

L'histoire ecclésiastique est traitée par le professeur *Huisman* avec tout le détail et le développement nécessaires en suivant l'ordre naturel des tems.

Le professeur *van Heusde* traite l'histoire universelle d'une manière ethnographique, qui se rapporte aux peuples eux-mêmes et d'une manière synchronistique, qui se rapporte à l'ordre des tems.

Il applique cette méthode alternativement tantôt à l'histoire ancienne, tantôt à l'histoire moderne, et il tâche ainsi de présenter d'une façon liée et suivie l'histoire de chaque peuple en particulier et le rapport des divers peuples entr'eux. Il se propose pour but non seulement de faire connaître les événemens, les religions, les législations, les mœurs, les arts et les sciences des peuples divers, en y ajoutant la détermination nécessaire des tems, mais aussi de rechercher avec soin les causes et les occasions de toutes ces choses; et puisqu'il considère la connaissance de l'histoire non seulement comme devant servir de préparatif aux autres branches d'étude mais encore comme une science à part, qui présente un tableau instructif des penchans, des mœurs et des actions des hommes, il donne sous ce double aspect de tems en tems des questions, que les jeunes gens doivent discuter, conformément aux principes auparavant établis.

Dans ses leçons sur les antiquités romaines le même professeur explique tout ce qui concerne la religion, le gouvernement, la guerre et l'état domestique des Romains et ces leçons se rapportent non seulement à l'éclaircissement des anciens auteurs classiques, mais aussi à d'autres branches d'étude.

Les leçons de littérature grecque et latine sont aussi données par le même professeur.

Dans la littérature grecque il traite le Nouveau Testament et les auteurs classiques. Son exposition du Nouveau Testament est entièrement philologique et grammaticale et il n'allègue que ce que le génie de la langue, l'histoire et les antiquités peuvent lui fournir pour l'interprétation. Quant aux auteurs classiques de la Grèce, il prend ordinairement un poète et un écrivain en prose, qu'il fait lire aux disciples et traduire en latin. Au reste, afin de subvenir aussi aux besoins de ceux qui sont peu avancés, il y a à cette université un lecteur de langue grecque Mr *Nyhoff*¹⁾, qui traite des auteurs moins difficiles et cette instruction préparative met les jeunes gens en état d'assister avec plus de fruit aux autres leçons.

Les leçons de littérature latine, données par le professeur, ont pour but la connaissance exacte de la langue, l'intelligence des auteurs et l'exercice du stile.

Enfin le même professeur expose aussi l'histoire des lettres chez les Grecs et les Romains.

Quant à la littérature orientale, elle est enseignée par l'un des professeurs en théologie, ainsi qu'il a été dit en parlant de cette faculté.

Rapport et
liaison des
quatre facultés de doctrine.

VII. Il résulte du coup d'oeil rapide que nous venons de présenter sur ce qui est enseigné parmi nous dans les différentes facultés de doctrine, que nous embrassons toute l'étendue des principales sciences. Ces facultés ont été toujours réunies dans les universités de la Hollande et particulièrement dans la nôtre, parceque l'on en a considéré la réunion comme étant très naturelle en elle-même et singulièrement utile aux étudiants.

En effet, quoique la science de la théologie, celle de la jurisprudence et celle de la médecine n'ont pas un rapport direct et immédiat entr'elles, chacune d'elle est néanmoins étroitement liée avec celle de la philosophie et de la littérature, tellement qu'elles en ont toutes un

1) Rector van de Hieronymusschool.

besoin indispensable, puisqu'il n'est pas possible d'acquérir une connaissance tant soit peu approfondie de ce qui appartient à l'une de ces premières facultés, sans être auparavant imbu de ce qui est enseigné dans la dernière et doit servir de préparatif et de fondement à ce qui est enseigné dans les autres. La grande utilité par exemple de la logique et des élémens des mathématiques est universellement reconnue; et que l'intelligence de la langue grecque et latine fournit l'unique moyen de mettre vraiment à profit les excellens ouvrages écrits dans ces langues, que d'ailleurs l'intelligence de ces mêmes langues savantes ouvre les plus riches sources du vrai goût, si désirable pour tout homme d'étude et qui influe si heureusement sur la manière de s'exprimer et d'écrire, c'est ce dont nulle part on n'a été toujours plus intimément convaincu que dans la Hollande.

En particulier, un théologien parmi nous trouve dans l'étude du grec, du latin, de l'histoire tant générale qu'ecclésiastique, des antiquités romaines et de la philosophie tant théorique que pratique des sources abondantes, dans lesquelles il doit puiser pour cultiver et enrichir son esprit et pour avancer avec succès les intérêts de la sainte religion. L'étude des langues grecque et latine lui est surtout du plus grand secours dans l'interprétation des Livres Sacrés et elle s'unit avantageusement avec celle des langues orientales si recommandables pour lui. Cette même étude enfin des langues savantes et des meilleurs auteurs, qui y ont écrit, influe considérablement aussi sur l'éloquence de la chaire; et celle de la philosophie influe singulièrement sur cette justesse d'esprit et sur cette solidité de raisonnement qu'un ministre de la religion ne saurait assez rechercher.

Le jurisconsulte, qui se destine aux fonctions d'avocat ou de juge, a besoin de connaître l'histoire générale et les antiquités romaines, principalement pour connaître l'ancienne législation, considérée comme faisant la base de la nouvelle, et pour en faire l'application nécessaire d'étudier les anciens auteurs classiques afin de se former à l'éloquence du barreau, et de s'attacher enfin à la philosophie, pour former et approfondir son jugement,

particulièrement aux sciences physiques, pour pouvoir bien juger par lui-même des causes, qui y ont quelque rapport à l'étude de l'esprit et du coeur humain, ainsi que des principes éternels de l'équité, sur lesquels repose la base immuable de tout droit. Quant à ceux qui, aspirant plus haut, souhaitent d'obtenir avec le tems quelque charge politique, non seulement ces mêmes études leur sont indispensablement nécessaires, mais il faut encore qu'ils les approfondissent d'avantage; et particulièrement plus ils étudient à fond et philosophiquement l'histoire, plus ils pourront appliquer utilement tout ce qu'elle leur fait connaître de la liaison intime qu'il-y-a entre les loix d'un peuple et entre son caractère, ses moeurs, sa culture et sa forme de gouvernement; et c'est ainsi qu'ils trouveront dans l'histoire une foule de leçons de prudence pour bien manier les affaires importantes, qui seront un jour commises à leurs soins. Enfin une connaissance étendue des sciences physiques pourra être à ceux-ci du plus grand secours dans tout ce qui concerne l'agriculture, le commerce, les manufactures et les arts les plus utiles à la société.

La faculté de médecine enfin, outre qu'elle exige aussi de ses élèves une connaissance du grec et du latin, qui ne soit pas superficielle, afin de pouvoir lire et étudier dans leur propre langue les grands auteurs, qui ont écrit sur cette science, veut absolument d'ailleurs qu'ils étudient toutes les branches des sciences physiques, afin de pouvoir en faire l'application aux études de la médecine, qui ont avec elles un rapport si particulier et si intime. La psychologie mérite aussi d'être considérée comme étant de la plus grande utilité aux médecins, parceque la connaissance des maladies et leur guérison dépendent dans beaucoup de cas tant de l'âme que du corps et que plus un médecin est capable d'agir efficacement sur l'une aussi bien que sur l'autre, plus il peut se promettre le succès désiré.

Ainsi donc les étudiants des facultés différentes trouvent chez nous dans un seul et même endroit et en ménageant le tems et les fraix, tout ce qu'il faut pour étudier comme il convient; et les doctrines ou instructions, qui

servent de préparation à tous, leur étant en général communes, leur font sentir et toucher en quelque sorte le lien commun, qui lie toutes les sciences, et c'est sans doute cette raison importante, qui a porté nos ancêtres à établir des écoles sous le nom d'universités, où l'universalité des sciences fut enseignée.

Aussi, telles que les universités sont constituées dans la Hollande, les jeunes gens, qui désirent d'acquérir une érudition vaste, solide et moins ordinaire, et de se distinguer glorieusement avec le tems dans la république des lettres, s'y trouvent-ils dans l'occasion la plus propre pour satisfaire un si noble désir, en cultivant des sciences différentes à la vérité en elles-mêmes, mais toujours liées ensemble par plus d'un endroit et de marcher ainsi sur les pas de tant de grands hommes, qui par l'étendue de leurs connaissances et par la profondeur de leurs vues ont fait la gloire de leur siècle et l'honneur de leur nation.

Particulièrement telles que les facultés sont constituées à notre université, elles se prêtent un secours mutuel et intéressant.

Ainsi le professeur d'interprétation et d'antiquités sacrées et de langues orientales, attaché à la faculté de théologie, est disposé à enseigner l'ancienne littérature orientale à l'amateur de l'ancienne littérature en général et à donner sur le droit mosaïque un cours de leçons, dont les étudiants en jurisprudence pourraient aussi profiter.

Les instructions sur le droit naturel et sur le droit des gens, données dans la faculté de jurisprudence, sont non seulement utiles aux étudiants en droit, mais aussi en théologie.

Enfin une grande partie des sciences naturelles, telles que la chimie, l'anatomie, la zoologie, la minéralogie et la botanique, qui sont enseignées par la faculté de médecine, ne sont pas uniquement considérées ni enseignées comme auxiliaires de l'étude en médecine. Les professeurs de cette faculté les traitent en même tems comme des sciences à part, en approfondissent les principes et élèvent leurs instructions au niveau de la hauteur, à laquelle ces sciences ont été portées dans les derniers

tems, et par conséquent aussi comme des sciences, que les étudiants des autres facultés puissent appliquer à leur usage particulier, et les leçons données dans la même faculté sur la médecine légale peuvent être d'une grande utilité pour un futur jurisconsulte, qui voudra juger par lui-même de certains cas qui peuvent se présenter.

Promotions
dans les
quatre
facultés.

VIII. Suivant la division des quatre facultés, dont nous venons de parler, les promotions se font dans chacune d'elles par l'autorité du Recteur Magnifique ou Président, et par le consentement du Sénat académique.

Le grade qu'il est principalement en usage de conférer dans notre université, est celui de docteur. Quelquefois on confère celui de licencié à ceux qui le souhaitent de préférence, mais ce grade exige les mêmes formalités et donne à peu près les mêmes droits, nommément celui d'obtenir en tout tems le titre de docteur.

Ainsi l'on crée parmi nous des docteurs en théologie, en jurisprudence, en médecine et en philosophie. En médecine nous ne conférons point le grade de docteur en chirurgie, parceque la chirurgie n'étant considérée que comme une partie de la médecine, et l'examen d'un docteur en médecine roulant sur toutes les parties de l'art de guérir, les docteurs en médecine, quand ils ont satisfait dans cet examen, sont censés avoir les connaissances nécessaires de chirurgie théorique. D'ailleurs pour exercer la chirurgie elle-même, ainsi que l'art d'accoucher, on a besoin de subir un examen particulier devant une commission d'examen et de surveillance, établie à cet effet dans le ci-devant département. Et quoique au titre de docteur en philosophie est joint parmi nous celui de maître ès arts, conformément à un ancien usage, néanmoins l'examen préalable ne roule que sur les parties de la branche philosophique de la faculté.

Pour obtenir le grade de docteur dans quelque faculté que se soit, celui qui y aspire, après avoir été interrogé en particulier et jugé en état de se présenter à l'examen, doit subir à notre université trois examens dans la salle du Sénat. Dans les deux premiers examens l'aspirant est interrogé sur les parties différentes de la doctrine,

dans laquelle il souhaite la promotion. Dans le troisième le théologien est interrogé sur l'histoire ecclésiastique et doit expliquer deux textes de l'Écriture, un de l'Ancien et un du Nouveau Testament, le juriconsulte une loi du Code Justinien et une des Pandectes, le médecin un cas de médecine pratique et un aphorisme d'Hippocrate, et le philosophe enfin deux questions de philosophie ou de mathématiques. Ces points divers sont prescrits par les facultés-mêmes, et doivent être discutés en latin et par écrit dans l'espace de 24 heures.

Ayant satisfait dans ces trois examens, l'aspirant est déclaré candidat, ce qui lui donne le droit de se faire recevoir docteur, après avoir publié et soutenu une dissertation ou des thèses, analogues à la faculté à laquelle il appartient. Des qu'il y a satisfait, l'un des professeurs de la faculté lui confère le grade désiré et si c'est le grade de docteur en médecine, le candidat doit s'obliger auparavant à un exercice régulier de l'art par une promesse solennelle.

Cet acte de soutenir une dissertation ou des thèses peut se faire devant le Sénat académique seul, convoqué à cet effet avec les curateurs dans la salle du Sénat, ou publiquement au grand auditoire académique, où il est permis à chacun de proposer des objections contre la dissertation ou les thèses; et dans ce second cas l'acte de promotion, qui se fait ordinairement dans la salle du Sénat, peut se faire aussi en public dans le grand auditoire avec des solennités antiques ou *more majorum*, si le candidat le souhaite et s'il est jugé digne de cet honneur rare et extraordinaire.

Apontemens
et émolu-
mens des
professeurs.

IX. Les appointemens des professeurs à notre université sont en général très modiques en égard à la cherté des vivres dans la Hollande et aux dépenses qu'ils sont obligés de faire continuellement pour leurs bibliothèques, afin d'être, autant que possible, au niveau des sciences qu'ils enseignent.

Les émolumens, qu'ils tirent des promotions académiques font un point de quelque considération pour les professeurs des facultés de jurisprudence et de médecine,

dans lesquelles les promotions sont ordinairement assez fréquentes. Rarement elles ont lieu dans les autres facultés, et ce que les professeurs, qui ne sont pas de la faculté, dans laquelle les promotions se font, en retirent, est peu de chose.

Les honoraires, que les professeurs obtiennent pour leur leçons, ne sont pas considérables et quelquefois difficiles à percevoir. Les professeurs en théologie proprement dite n'en ont point et pour cette raison ils ont un peu plus d'appointemens.

En général les appointemens pour chaque chaire de professeur ne sont pas fixés, mais se sont réglés selon le plus ou moins de sacrifices que les professeurs ont été obligés de faire pour s'établir dans notre université, ou ils ont été augmentés pour les engager d'y rester, lorsqu'ils étaient appelés ailleurs sur un pied plus avantageux.

Enfin les professeurs demeurent tous à leurs propres frais, excepté le professeur de botanique, qui occupe une maison de la ville attenante au jardin des plantes.

Au reste les professeurs à notre université jouissaient ci-devant de plusieurs privilèges et immunités, qui compensaient en partie la modicité de leurs revenus¹⁾. Mais ils les ont perdus presque totalement par les dernières circonstances, sans en avoir été dédommagés jusques ici en quelque manière".

Involucrum chartarum Senatus Academiae ab anno 1811 ad annum 1815, N°. 1. — Archief van den academischen Senaat van Utrecht, gedeponeerd in het archief der gemeente Utrecht.

1) Over de voorrechten, die professoren en studenten oudtijds genoten, en de latere intrekking daarvan zie Loncq, Historische Schets der Utrechtsche Hoogeschool, blz. 108—109 en Miedema t. a. p. blz. 531.

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT.

(De met een * geteekende deelen zijn uitverkocht.)

KRONIJK. 1846—1875.

2 ^e jaargang ¹⁾ f (5.—) 1.50.	17 ^e jaargang . f (5.80) 1.50.
3 ^e jaargang. - (2.70) 1.50.	18 ^e jaargang . - (6.60) 1.50.
*4 ^e jaargang. - (3.70) 2.50.	19 ^e jaargang . - (7.40) 2.—.
5 ^e jaargang. - (6.—) 2.50.	20 ^e jaargang . - (7.20) 2.—.
6 ^e jaargang. - (6.—) 2.—.	21 ^e jaargang . - (7.60) 2.—.
*7 ^e jaargang. - (6.40) 3.—.	22 ^e jaargang . - (7.20) 2.—.
8 ^e jaargang. - (5.80) 3.—.	23 ^e jaargang . - (9.20) 2.50.
*9 ^e jaargang. - (6.80) 3.—.	24 ^e jaargang . - (9.40) 2.50.
*10 ^e jaargang. - (6.80) 3.—.	25 ^e jaargang . -(10.70) 3.—.
11 ^e jaargang. - (3.20) 1.—.	26 ^e jaargang . - (8.00) 2.50.
12 ^e jaargang. - (3.60) 1.—.	27 ^e jaargang . - (8.20) 2.50.
13 ^e jaargang. - (4.80) 1.50.	28 ^e jaargang . - (6.20) 2.50.
14 ^e jaargang. - (5.10) 1.50.	29 ^e jaargang . - (8.30) 2.50.
15 ^e jaargang. - (4.60) 1.50.	30 ^e jaargang . -(10.30) 3.—.
16 ^e jaargang. - (5.40) 1.50.	31 ^e jaargang . - (8.40) 2.50.

BERIGTEN. 1846—1863.

1 ^e deel. 1 ^e stuk. f (3.40) 1.50.	*4 ^e deel. 2 ^e stuk. f (2.50) 1.50.
1 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.20) 1.50.	*5 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.20) 1.50.
2 ^e deel. 1 ^e stuk. - (2.20) 1.50.	5 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.50) 1.—.
*2 ^e deel. 2 ^e stuk. - (3.80) 3.80.	6 ^e deel. 1 ^e stuk. - (2.50) 1.—.
3 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.—) 1.50.	6 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.10) 1.—.
*3 ^e deel. 2 ^e stuk. - (3.—) 1.50.	7 ^e deel. 1 ^e stuk. - (5.50) 1.50.
*4 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.—) 2.—.	7 ^e deel. 2 ^e stuk. - (6.50) 2.50.

CODEX DIPLOMATICUS.

* EERSTE SERIE. (IN 4^o) 1848. 1 deel. M. 9.60 f 5.20.

TWEEDDE SERIE. (IN 8^o) 1852—1863.

*1 ^e deel. 1 ^e afd. (3.75) 2.50.	3 ^e deel. 2 ^e afd. f (3.40) 1.50.
*1 ^e deel. 2 ^e afd. - (3.10) 2.50.	4 ^e deel. 1 ^e afd. - (3.10) 1.50.
*2 ^e deel. 1 ^e afd. - (6.20) 3.50.	4 ^e deel. 2 ^e afd. - (5.20) 1.50.
*2 ^e deel. 2 ^e afd. - (3.20) 2.—.	5 ^e deel . . . -(12.00) 4.—.
3 ^e deel. 1 ^e afd. - (6.50) 2.—.	6 ^e deel . . . - (1.20) 1.—.

1) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN. 1878—1913.

1 ^e deel . . . <i>f</i> (5.20) 2.50.	18 ^e deel . . . <i>f</i> (5.75) 3.—.
2 ^e deel . . . - (5.20) 2.50.	19 ^e deel . . . - (5.25) 2.75.
3 ^e deel . . . - (5.20) 2.50.	20 ^e deel . . . - (3.25) 1.75.
4 ^e deel . . . - (8.80) 4.—.	21 ^e deel . . . - (4.50) 2.25.
5 ^e deel . . . - (5.40) 3.—.	22 ^e deel . . . - (4.90) 2.50.
*6 ^e deel . . . - (6.—) 6.—.	23 ^e deel . . . - (4.90) 2.50.
7 ^e deel . . . - (5.—) 5.—.	24 ^e deel . . . - (5.25) 2.75.
*8 ^e deel . . . - (3.60) 3.60.	25 ^e deel . . . - (5.90) 3.—.
9 ^e deel . . . - (6.10) 3.25.	26 ^e deel <i>f</i> 4.50.
10 ^e deel . . . - (5.80) 3.—.	27 ^e deel - 6.50.
11 ^e deel . . . - (6.60) 3.50.	28 ^e deel - 6.50.
12 ^e deel . . . - (4.10) 2.25.	29 ^e deel - 5.25.
13 ^e deel . . . - (5.—) 2.50.	30 ^e deel - 5.50.
14 ^e deel . . . - (3.80) 2.—.	31 ^e deel - 6.—.
15 ^e deel . . . - (4.90) 2.40.	32 ^e deel - 5.50.
16 ^e deel . . . - (4.75) 2.50.	33 ^e deel - 5.75.
17 ^e deel . . . - (4.—) 2.—.	34 ^e deel - 6.50.

REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. *f* (5.80) 1.50.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de
Kronijk, de Berigten en den Codex diplo-
maticus (1877). - (1.80) 1.50.

WERKEN.

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmondani *f* (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de ambassade naar Engeland.
1685 - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko - (3.70) 1.50.
5. HORTENSIIUS, Opkomst en ondergang van
Naarden - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van den Clerc uten
laghen landen bi der see - (2.30) 1.—.
7. Kronijk v. Eggerik Egges Phebens, 1565-1594 - (2.40) 1.—.
8. VERWIJS, De oorlogen van Albrecht van
Beieren met de Friezen - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade naar Dene-
marken, enz. 1625 - (2.30) 1.—.
10. Verbaal v. d. ambassade n. Engeland. 1625. - (1.90) 1.—.
11. Brieven van J. Wtenbogaert. I. (1584-1618) - (4.00) 1.50.
12. Brieven v. J. Wtenbogaert II 1. (1618-1621) - (2.80) 1.—.
13. Memorials of P. P. J. Quint Ondaatje. . . - (4.00) 1.50.

14. Verhooren van Hugo de Groot f (4.80) 2.—.
15. Brieven v. J. Wtenbogaert. II 2. (1621-1626) - (5.50) 2.—.
16. Memoriën van Cornelis Pieterszoon Hooft. - (4.90) 2.—.
17. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 1. (1626-1627) - (6.50) 2.—.
18. Onderzoek omtrent de Middelburgsche be-
roerten van 1566 en 1567. - (3.40) 1.50.
19. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 2. (1628-1629) - (8.20) 2.50.
20. Brieven v. Joh. Wtenbogaert. III 3. (1630). - (6.10) 2.—.
21. De rekeningen der grafelijkheid van Hol-
land. I. - (5.80) 2.50.
22. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 4. (1631-1644) - (4.50) 1.50.
23. Journaal van Constantijn Huygens den
zoon. 1688—1696 I. - (6.70) 6.70.
24. De rekeningen der grafelijkheid van Hol-
land. II. - (7.20) 2.50.
25. Journaal van Constantijn Huygens den
zoon. 1688—1696. II. - (7.90) 7.90.
26. De rekeningen der grafelijkheid van Hol-
land. III. - (6.20) 2.50.
27. Brieven van en aan J. D. van der Capellen
van de Poll - (10.80) 3.—.
- 27b. Brieven van en aan J. D. van der Capellen
van de Poll. (Aanhangsel.). - (1.40) 1.—.
28. BOMELIUS, Bellum Trajectinum - (1.40) 1.—.
29. De rekeningen der grafelijkheid van Zee-
land. I. - (6.80) 3.—.
30. De rekeningen der grafelijkheid van Zee-
land. II. - (5.30) 3.—.
31. MULLER, Lijst van Noord-Nederlandsche
kronijken - (1.40) 1.—.
32. Journalen van Constantijn Huygens den
zoon. 1673—1678 - (3.50) 3.50.
33. Négociations de D'Avaux à la cour de
Suède. 1693—1698. I. - (8.00) 2.50.
34. Négociations de D'Avaux. II. - (5.40) 2.—.
35. Négociations de D'Avaux. III 1. . . . - (5.60) 2.—.
36. Négociations de D'Avaux. III 2. . . . - (3.90) 1.50.
- *37. Brieven van Lionello en Suriano en ver-
slag van Trevisano aan den Senaat van
Venetië. 1616—1620 - (6.10) 3.50.
38. Brieven aan R. M. van Goens. I. . . . - (6.60) 3.50.
- *39. Dagverhaal van Jan van Riebeeck. I. (1652-
1655). - (7.80) 7.80.

40. Rijkroniek van Melis Stoke. I. . . . f (5.00) 2.50.
41. De geschillen over de afdanking van het
krijgsvolk. 1649—1650. - (5.40) 2.50.
42. Rijkroniek van Melis Stoke. II. . . . - (4.80) 2.50.
43. Brieven aan R. M. van Goens. II. . . . - (4.60) 1.50.
44. Brieven van Jhr. Arend van Dorp. I. . . - (6.60) 3.—.
45. Memorien v. Mr. D. v. Bleyswijk. 1734—1755 - (4.50) 3.—.
- *46. Journalen van Constantijn Huygens den
zoon. 1680—1682. : . . . - (2.20) 2.20.
47. Correspondentie van Lodewijk van Nassau - (2.90) 2.90.
48. Kroniek van Sicke Benninge - (2.40) 2.40.
49. Narracio de Groninghe, de Thrente et de
Covordia. - (2.10) 2.10.
50. Brieven van Jhr. Arend van Dorp. II. . . - (7.80) 2.50.
51. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. I. (1576-1578). - (6.80) 6.80.
52. Resolutiën van de vroedschap van Utrecht
betreffende de akademie. 1632—1812 . . - (7.—) 7.—.
53. De registers en rekeningen van het bisdom
Utrecht. 1325—1336. I. - (7.30) 5.—.
54. De registers en rekeningen van het bisdom
Utrecht. 1325—1336. II. - (8.—) 5.50.
55. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. II. (1578-1579) - (6.25) 3.25.
56. Brieven aan R. M. van Goens. III . . . - (3.—) 1.25.
57. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. III. (1579-1581) - (8.90) 4.50.
58. Dagverhaal v. Jan v. Riebeek. II. (1656-1658) - (8.—) 4.—.
59. Dagverhaal v. Jan v. Riebeek. III. (1659-1662) - (8.—) 4.—.
60. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. IV. (1581-1583). - (4.50) 2.50.
61. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. V. (1583-1584). - (8.50) 4.50.

DERDE SERIE.

1. FR. DUSSELDORP, Annales. 1566—1616 . - (7.50) 4.—.
2. De oudste stadsrekeningen van Dordrecht.
1284—1424. - (2.40) 1.25.
3. Het oudste cartularium van het sticht Utrecht - (4.60) 2.50.
4. Brieven van Willem V aan Van Lijnden van
Blitterswijk - (3.50) 1.50.

5. *Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674* f (5.25) 2.50.
6. *Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600* - (2.80) 1.50.
7. *H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. I.* - (5.50) 4.—.
8. *H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. II.* - (6.—) 4.—.
9. *Rekeningen d. stad Groningen u. d. 16^e eeuw.* - (4.—) 2.—.
10. *Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes. 1659—1673. I.* - (6.—) 3.—.
11. *Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes. 1659—1673. II.* - (6.—) 3.—.
12. *Diarium Everardi Bronchorstii. 1591—1627.* - (2.40) 1.25.
13. *Jacobus Traiecti alias De Voecht, Narratio de inchoatione domus clericorum in Zwollis met Akten en Bescheiden betreffende dit Fraterhuis* f 8.75
14. *Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1747—1780. I.* - 6.50.
15. *Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot* - 7.50.
16. *Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus.* - 3.75.
17. *Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1780—1781. II.* - 7.50.
18. *Brieven van Johan de Witt. 1650—1657. I.* - 6.50.
19. *Notulen der Staten van Holland, gehouden door Hop en Vivien. 1671—1675.* - 5.50.
20. *Willelmi, capellani in Brederode, postea monachi et procuratoris Egmondensis Chronicon.* - 3.90.
21. *Diarium van Arend van Buchell* - 7.—.
22. *Register op de Journalen van Constantijn Huygens Jr.* - 3.90.
23. *Journalen van de admiralen Van Wassenaer-Obdam en De Ruyter gedurende hunne scheepstochten in de Deensche wateren. 1658—1660* - 3.50.

24. Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1781—1782. III	f 6.50.
25. Brieven van Johan de Witt. (1657)1658—1664. II.	- 6.75.
26. Journaal der reis van den gezant der O. I. Compagnie Joan Cunaeus naar Perzië in 1651—1652, gehouden door Cornelis Speelman	- 6.50.
27. De Kroniek van Abel Eppens tho Equart. I .	- 6.75.
28. De Kroniek van Abel Eppens tho Equart. II.	- 8.50.
29. Verslagen van kerkvisitatiën in het bisdom Utrecht uit de 16de eeuw	- 5.50.
30. Dépêches van Thulemeyer. 1763—1788 .	- 7.—.
31. Brieven van Johan de Witt. 1665—1669. III.	- 6.—.
32. Stadsrekeningen van Leiden. 1390—1424. I.	- 5.25.
33. Brieven van Johan de Witt. 1670—1672. IV.	- 6.—.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas. 4 vol.	f (26.—) 16.—.
BULLARIUM TRAJECTENSE. 2 tom.	- (24.—) 12.—.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 16 April 1895	f 0.60.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 20 April 1897.	- 0.90.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 14 April 1903.	- 0.90.
BEPALINGEN over de uitgave van handschriften	- 0.25.
BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis	- 0.20.
CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. 3 ^e uitgave. (1872).	- (1.60)
1 ^e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1882).	- (1.10)
2 ^e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1895)	- (2.10)

f 1.50.

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT ¹⁾.

(De met een * geteekende deelen zijn uitverkocht.)

Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door S. Muller Fz. 1880 f (1.40) 1.—.
Volledige lijst van alle Noord-Nederlandsche kronijken en wegwijzer door de bestaande handschriften van uitgegevene en onuitgegevene kronijken.

Annales Egmondani. 1863. f (1.20) 1.—.
Oudste bron voor de geschiedenis van het graafschap Holland.

Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitgegeven door W. G. Brill. 2 deelen. 1885. f (9.80) 5.—.
Belangrijk verhaal van een grafelijken klerk omtrent de geschiedenis van de laatste tijden van het Hollandsche en het optreden van het Henegouwsche huis.

Willelmi, capellani in Brederode, postea monachi et procuratoris Egmondensis Chronicon. Uitgegeven door C. Pijnacker Hordijk. 1904. f 3.90.
Nieuwe uitgaaf van deze belangrijke kroniek (vervolg der Egmondsche kronieken) volgens het eenig bekende handschrift.

Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (gewoonlijk genaamd Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). 1867 f (2.30) 1.—.
Kronijk, waarvan de tekst nauw verwant is aan de Hollandsche vertaling der belangrijke kronijk van Beka.

HENRICUS BOMELIUS, Bellum Trajectinum. 1878.
f (1.40) 1.—.

Verhaal van de gebeurtenissen, die aan de annexatie van het sticht Utrecht door Karel V voorafgingen.

Kronijken van Emo en Menko. Uitgegeven door Feith en Acker Stratingh. 1866 f (3.70) 1.50.
Belangrijkste bron voor de oudste geschiedenis van Friesland, vooral voor de sociale historie.

1) Deze inhoudsopgave der uitgaven van het genootschap bedoelt alleen den hoofdinhoud, niet den volledige inhoud der werken te vermelden.

Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia
et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajecten-
sibus. Uitgegeven door C. Pijnacker Hordijk. 1888.

f (2.10) 2.10.

Belangrijk voor de geschiedenis van Groningen en Drente in de
12e en 13e eeuw. Uitgaaf volgens een handschrift, dat aan de
uitgevers der Monumenta Germaniae onbekend is gebleven.

De kroniek van Sicke Benninge. 1^e en 2^e deel (kroniek
van Van Lemego) Uitgegeven en met kritische aan-
teekeningen voorzien door J. A. Feith; met eene inlei-
ding van P. J. Blok. 1887. . . . f (2.40) 2.40.

Verhaal van een hoogeplaatst getuige van de gebeurtenissen te
Groningen in de 15e en het begin der 16e eeuw, hier voor het
eerst op betrouwbare wijze uitgegeven. Ook de hier overgeno-
men kroniek van Lemego over de 15e eeuw is het werk van
een tijdgenoot.

Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitge-
geven door S. Muller Fz. 1892 . . . f (4.60) 2.50.

Bevat alle keizeroorkonden van het sticht Utrecht en alle andere
giftbrieven uit de oudste tijden van het bisdom.

Bullarium Trajectense. Romanorum Pontificum diplomata
usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum
Trajectensem destinata. Edidit Gisb. Brom. 2 tomi.
1891, 92. f (24.—) 12.—.

Volledige verzameling van de in het pauselijk archief aanwezige
oorkonden, betrekking hebbende op het bisdom Utrecht.

De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het
Henegouwsche huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker.
3 deelen. 1875—78 f (19.20) 7.50.

De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het
Henegouwsche Huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker.
2 deelen. 1879, 80 f (12.10) 6.—.

Oudst bewaarde rekeningen van de Hollandsche graven, overrijk
aan bijzonderheden betreffende de geographische, administratieve
en sociale toestanden van Holland in de veertiende eeuw.

De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—
1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. 2 deelen. 1889, 91.
f (15.30) 10.50.

Eenige bron voor de kennis van de administratie van het bisdom
Utrecht in het begin van de veertiende eeuw.

De oudste stadsrekeningen van Dordrecht. 1284—1424.
Uitgegeven door C. M. Dozy. 1891 . . f (2.40) 1.25.

Bevat o. a. de eenige stadsrekeningen uit de dertiende eeuw, die
in Nederland bewaard zijn.

Stadsrekeningen van Leiden. 1390—1434. I (1390—1424).
Uitgegeven door A. Meerkamp van Embden. 1913.

f 5.25.

Bijdrage tot de kennis der huishouding eener Hollandsche stad
in de middeleeuwen.

E. VERWIJS, De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren
met de Friezen in de laatste jaren der XIV^e eeuw.
1869. f (9.80) 2.50.

Bewerking van deze belangrijke episode der Nederlandsche ge-
schiedenis, voornamelijk getrokken uit de grafelijkheidsrekeningen
van Holland.

Jacobus Trajecti alias De Voecht, Narratio de inchoatione
domus clericorum in Zwollis, met akten en bescheiden
betreffende dit Fraterhuis. Uitgegeven door M. Schoengen.
1908. f 8.75.

Belangrijke bron voor de kennis van de Broederschap des
Gemeenens Levens.

Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600.
Uitgegeven door J. C. Overvoorde. 1894. f (2.80) 1.50.

Eenige bewaarde middeleeuwsche rekeningen van Nederlandsche
gilden, van belang voor de kennis van de inrichting dezer cor-
poraties.

Rekeningen der stad Groningen uit de 16^e eeuw. Uitge-
geven door P. J. Blok. 1896 f (4.—) 2.—.

Geven een volledig overzicht van de administratie der stad Gro-
ningen in de eerste helft der zestiende eeuw.

G. GELDENHAUER NOVIOMAGUS, Collectanea. Uitgegeven
door J. Prinsen J.Lz. 1901 f 3.75.

Aanteekeningen en opstellen van den bekenden humanist, be-
langrijk voor de kennis van zijn tijd, vooral voor de geschiede-
nis der hervorming en voor de gebeurtenissen in het bisdom
Utrecht.

Verslagen van kerkvisitatiën in het bisdom Utrecht uit
de 16^{de} eeuw. Uitgegeven door wijlen F. A. L. ridder
van Rappard en S. Muller Fz. 1911. . . . f 5.50.

Belangrijke bron voor de kennis der kerkelijke toestanden vóór
de invoering der hervorming.

Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de
Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Uitgegeven
door J. Van Vloten. 1873. f (3.40) 1.50.

Zeer belangrijke bron voor de geschiedenis van de hagepreeken,
den beeldenstorm en het eerste gewapende verzet tegen de Span-
jaarden in Zeeland.

- Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door P. J. Blok. 1887 f (2.90) 2.90.
 Bevat o. a. de onuitgegeven apologie van Lodewijk, de rechterhand van zijn broeder prins Willem van Oranje, en eene correspondentie betreffende zijne onderhandelingen met het Fransche hof.
- HORTENSIVS, Over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgegeven door Peerlkamp en A. Perk. 1866. f (4.50) 1.50.
 Dit geschrift van Lambertus Hortensius, rector der Latijnsche school te Naarden, is vooral merkwaardig om de mededeelingen over het begin van den 80-jarigen oorlog en het uitvoerig verhaal van het uitmoorden van Naarden door de Spanjaarden (1572).
- Memoriën van Roger Williams. Uitgegeven door J. T. Bodel Nyenhuis. 1864 f (2.10) 1.—.
 Merkwaardig voor de oorlogsgeschiedenis der jaren 1572—1574; de schrijver was ooggetuige der gebeurtenissen in de eerste jaren van den opstand tegen Spanje.
- Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam. Uitgegeven door J. B. J. N. ridder De van der Schueren. 2 deelen. 1887, 88.
 f (14.40) 5.50
 Papieren van een handlanger van prins Willem I, belangrijk voor de intieme geschiedenis van den opstand tegen Spanje.
- Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1584.) Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. 5 vol. 1889—99 . f (34.95) 21.55.
 Volledige bronnenuitgave betreffende de tusschenkomst van den hertog van Anjou, broeder van Hendrik III, in de zaken van den Nederlandschen opstand en de aanneming van de soevereiniteit over de Nederlandsche gewesten.
- De kroniek van Abel Eppons tho Equart. Uitgegeven en met kritische aantekeningen voorzien door J. A. Feith en H. Brugmans. 2 deelen. 1911 . . f 15.25.
 Belangrijk verhaal door een om den gelove uitgeweken Groningschen boer, in hoofdzak betrekking hebbende op de dertig eerste jaren van den opstand tegen Spanje en inzonderheid gebeurtenissen in het Noordoosten der Nederlanden behelzende.
- Kronijk van Eggerik Egges Phebens. 1565—1594. Uitgegeven door H. O. Feith 1867. . . f (2.40) 1.—.
 Groningsche kronijk van een onpartijdigen hervormingsgezinde, bron van Emmius.
- Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales. 1566—1616. Uitgegeven door R. Fruin. 1894. . . f (7.50) 4.—.
 De geschiedenis van den opstand, door een katholiek tijdgenoot geschreven.

Diarium van Arend van Buchell. Uitgegeven door G. Bromi
en L. A. van Langeraad. 1907 f 7.—.

Zeer belangrijk voor de kennis der oudheden, der zeden en
gewoonten in het laatst der 16^{de} eeuw, voornamelijk te Utrecht.

Diarium Everardi Bronchorstii sive Adversaria omnium
quae gesta sunt in academia Leidensi, 1591—1627.
Uitgegeven door J. C. Van Slee. 1898. f (2.40) 1.25.

Curieuse aantekeningen over het onderwijs en het leven aan
de Leidsche academie.

*Brieven van Lionello en Suriano uit Den Haag aan Doge
en Senaat van Venetië in 1616—1618, benevens Verslag
van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland
in 1620. 1883 f (6.10) 3.50.

Merkwaardige brieven van de bekende Venetiaansche diplomaten
over de geschillen tijdens het bestand.

Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft.
1871. f (4.90) 2.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van Amsterdam in de jaren
1578—1620 en voor de houding van deze stad in de godsdien-
stige geschillen.

Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechts-
geding van Hugo de Groot. Uitgegeven door R. Fruin.
1871. f (4.80) 2.—.

Belangrijk voor de kennis van den strijd tusschen de twee groote
staatspartijen in het begin van de republiek, waarbij Grotius
eene belangrijke rol vervulde.

Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wten-
bogaert. 1584—1644. Uitgegeven door H. C. Rogge. 7
deelen. 1868/74 f (37.60) 12.50.

Deze correspondentie van den bekenden Remonstrantschen hof-
prediker van prins Maurits is in de eerste plaats belangrijk voor
de geschiedenis van de kerkelijke woelingen tijdens het bestand.

Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Bur-
mania naar Engeland. 1625. 1867 . . f (1.90) 1.—.

Bevat de onderhandeling over een verbond van onderlinge be-
scherming na het afspringen van het huwelijk tusschen den zoon
van den Engelschen koning en eene Spaansche prinses.

Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den
koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en
den koning van Zweden. 1625. 1867 . f (2.30) 1.—.

Behelst de onderhandelingen over een verbond tegen den keizer
en den koning van Spanje in het begin van den Dertigjarigen oorlog.

Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot. Uitgegeven door H. C. Rogge. 1902. . f 7.50.

Belangrijk voor de geschiedenis van De Groot; bevat voorts eene reeks van gewichtige berichten over de toestanden in Nederland in de jaren 1622—1643.

Resolutiën van de vroedschap van Utrecht betreffende de Academie. Uitgegeven door J. A. Wijnne en Lucie Miedema. 1888, 1900 f 7.—.

Met een uitvoerige inleiding over de inrichtingen van hooger onderwijs te Utrecht vóór 1636.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait établissement de cet estat par la paix de Munster. 4 volumes. I. 1861. II. 1864. III. 1866. IV. 1874 f (26.—) 16.—.

De beste gelijktijdige geschiedenis van de Nederlanden in de tweede helft der zeventiende eeuw door een diplomatiek agent.

De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650. Toegelicht door J. A. Wijnne. 1885. . f (5.40) 2.50.

De bekende geschillen van het jaar 1650 worden hier toegelicht uit onbekende stukken uit het Huis-archief van H. M. de Koningin.

Brieven van Johan de Witt. 1650—1672. Bewerkt door Robert Fruin, uitgegeven door G. W. Kernkamp (I) en door N. Japikse (II—IV). 4 deelen. 1906, 1909, 1912, 1913 f 25.25.

Zeer belangrijke bron voor de binnen- en buitenlandsche geschiedenis van de Republiek gedurende de eerste stadhouderlooze periode en voor de kennis van het particulier leven van den Raadpensionaris.

Journaal der reis van den gezant der O. I. Compagnie Joan Cunaeus naar Perzië in 1651—1652, gehouden door Cornelis Speelman, met route-kaart en plattegrond en plaat van Persepolis. Uitgegeven door A. Hotz. 1908 f 6.50.

Belangrijk voor de kennis der handelsbetrekkingen der O. I. Compagnie met Perzië in de 17de eeuw.

*Dagverhaal van Jan van Riebeeck, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. 1652—1662. 3 deelen ¹⁾. 1884—93. f (23.80) 15.80

Merkwaardig verhaal van den stichter der Kaapkolonie omtrent de geschiedenis van deze kolonie.

1) Deel I uitverkocht.

H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire. 1653—1672. Uitgegeven door G. W. Kernkamp. 2 deelen 1897.

f (11.50) 8.—.

Gedenkschriften van een Amsterdamsch regent uit den tijd van Jan de Witt, belangrijk voor de kennis van de regeering en de regeeringsintriges van Amsterdam.

Journalen van de admiralen van Wassenaer-Obdam en de Ruyter gedurende hunne scheepstochten in de Deensche wateren. 1658—1660. Uitgegeven door G. L. Grove. 1907 f 3.50.

Eigenhandige journalen der beide admiralen behelzende het dagelijksch relaas van het voorgevallene gedurende hun verblijf in de Deensche wateren, waar zij den koning van Denemarken in den Noordschen oorlog assistentie kwamen verleen.

Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes. 1659—1673. 2 deelen. Uitgegeven door C. J. Gonnet. 1899, 1909 f (12.—) 6.—.

Belangrijke mededeelingen over het politieke en maatschappelijke leven, vooral in Den Haag, in het derde kwart. der 17de eeuw.

Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674. Publiées par F. J. L. Krämer. 1894.

f (5.25) 2.50.

Brieven van P. De Groot, den zoon van Hugo De Groot, voornamelijk loopende over de Keulsche vredeshandeling in 1673.

Notulen, gehouden ter Staten-vergadering van Holland door Hop en Vivien. 1671—1675. Uitgegeven door N. Japikse. 1904 f 5.50.

Uitroerge mededeelingen over het voorgevallene bij het nemen der resolutiën in de Staten-vergadering van Holland gedurende deze belangrijke jaren.

Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1673—1678. 1881 f (3.50) 3.50.

*Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1680—1682 en 1649—1650. 1888. f (2.20) 2.20.

Journal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696. 2 deelen. 1876 f (14.60). 14.60.

Journalen van den secretaris van Willem III, hoogst belangrijk voor de kennis van personen en de zedengeschiedenis van de laatste helft der zeventiende eeuw.

Register op de Journalen van Constantijn Huygens Jr. f 3.90.

Onmisbaar bij het gebruik der Journalen.

Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland
in 1685. 1863 f (1.80) 1.—.

Gewichtig voor de kennis van de verhouding der republiek tot
koning Jakob II na diens troonsbestijging en den opstand van
Monmouth en zijne aanhangers.

Négociations du comte D'Avaux, ambassadeur à la cour
de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées
par J. A. Wijnne. 4 volumes. 1882, 83 . f (22.90) 8.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van de diplomatieke betrekkingen
der mogendheden ten tijde van den Negenjarigen oorlog.

Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, burgemeester
van Gorinchem. 1734—1755. Uitgegeven door Theod.
Jorissen. 1887 f (4.50) 3.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van de familieregeering en de
regentintriges in de steden van Holland.

Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek.
1747—1780. Uitgegeven door F. J. L. Krämer (I en
II) en A. J. van der Meulen (III). 3 deelen. 1901,
1903, 1910. f 20.50.

Dagboek van een hooggeplaatst edelman, aan het hof der stad-
houders verkeerende en dagelijks met alle invloedrijke personen
omgaande.

Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van
de Poll. Uitgegeven door W. H. De Beaufort. Met
aanhangsel door J. A. Sillem. 2 deelen. 1879.
. f (12.20) 4.—.

Brieven van den bekenden adellijken patriotschen leider, hoogst
belangrijk voor de geschiedenis van de jaren 1763—1784.

Dépêches van Thulemeyer. 1763—1788. In de bewerking
van Robert Fruin, ingeleid en aangevuld door H. T.
Colenbrander. 1912. f 7.—.

Officieele briefwisseling met zijn hof van den Pruisischen gezant
in den Haag, van belang voor de kennis van den Patriottentijd.

Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken
hem betreffende. 3 deelen. 1884—90. f (14.20) 6.25.

Belangrijk voor de autobiografie van R. M. Van Goens en voor
de kennis van zijne verhouding tot de stadhouderlijke partij.
Bevat bovendien eene uitgebreide correspondentie met buiten-
landsche geleerden.

Brieven van prins Willem V aan baron Van Lijnden van
Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. De Bas.
1893 f (3.50) 1.50.

Vertrouwelijke brieven van den prins aan zijn vertegenwoordiger
als eerste edele in Zeeland.

Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint On-
daatje. By Mrs. Davies f (4.—) 1.50.

Biographie van den bekenden Utrechtschen patriot van 1784 en
volgende jaren.

KRONIJK.

EERSTE SERIE.

Ie jaargang. (Is niet in druk verschenen.)

IIe jaargang. 1846 f (5.—) 1.50.
Behelst tal van bijzonderheden over historische personen, kerke-
lijke zaken, universiteitswezen enz. — Inventaris van brieven uit
het archief der voormalige vijf kapittelen te Utrecht (1380—
1513). — Kleine historische mededeelingen enz. enz.

IIIe jaargang. 1847 f (2.70) 1.50.
Vervolg van den inventaris der brieven uit het archief der voor-
malige vijf kapittelen te Utrecht (1514, 1515). — Vele wetens-
waardigheden over archaeologie, genealogie, archiefwezen. —
Verklaring van spreekwijzen (dialecten) en spreekwoorden enz. enz.

*IVe jaargang. 1848. f (3.70) 2.50.
Verschillende brieven van prins Willem I, Paulus Merula (min-
nebrief), Wtenbogaert e. a. — Vervolg van den inventaris der 5
kapittelen (1516, 1517). — Mededeelingen over Czaar Peter en
zijne vrouw e. a. — Toestand der archieven van Nijmegen, Utrecht,
Groningen, Dordrecht en andere steden enz. enz.

Ve jaargang. 1849. f (6.—) 2.50.
Inventarissen van verschillende stads-archieven. — Brieven van
David van Bourgondië, Philips II, prins Willem I, Hugo De
Groot, e. a. — Bijdragen tot de geschiedenis van het Neder-
landsche zeewezen en krijgswezen (1618) enz. enz.

TWEDE SERIE.

VIe jaargang. 1850 f (6.—) 2.—.

Inventarissen van verschillende archieven van steden, gerechten
en gasthuizen. — Brieven o. a. van Adolf en Karel van Gelder
(1456—1477), Christiaan II van Denemarken (1525), Karel V
(1537), Philips II (1561, 67), E. Leoninus (1581), prins Wil-
lem I (1582), Maurits van Nassau (1600) e. a. — Bijzonderheden
over Utrechtsche bisschoppen, hertogen van Gelre e. a.; over den
vredehandel te Utrecht (1713); over aflatgelden, papiermerken
enz. enz.

*VII^e jaargang. 1851 f (6.40) 3.—.
 Inventarissen van archieven. — Academie te Franeker. — Middel-
 eeuwse kerkgebouwen in Friesland en Groningen. — Graffombes
 in Germaanschen smaak en in dien der Renaissance. — Tien
 brieven betreffende de Geldersche aangelegenheden in 1535—
 1537. — Brieven van bekende personen; genealogiën enz. enz.

VIII^e jaargang. 1852 f (6.80) 3.—.
 Reproductie van den „Almanach nae den nieuwen ende ouden
 stijl. Opt Juer ons Heeren M.D.XCVIII”, in 12° te Delft bij
 Bruyn Harmansz. — 19 brieven van Anna van Egmond aan haren
 broeder Maximiliaan. — Keuken-rekening van de grafelijkheid van
 Holland en Zeeland. 1401. — Stukken over de Oost-Indische
 Compagnie. — Emigreerende families uit Antwerpen naar Mid-
 delburg. 1586 enz. enz.

*IX^e jaargang. 1853 f (6.80) 3.—.
 Belangrijke onderschepte Portugeesche briefwisseling. 1634. —
 Stukken van Jan Pietersz. Coen over den handel in Indië. 1622,
 1623. — Fragmenten van oude kronieken. — Journaal, gehouden
 te Batavia door den directeur-generaal Ph. Zwart. 1636. — Chro-
 nologische opgave der oorkonden over de 13^e en 14^e eeuw in
 het stads-archief te Harderwijk. — Bijdragen tot de geschiedenis
 van het geslachtwezen (1491—1528). — Brieven; genealogische
 mededeelingen enz. enz.

*X^e jaargang. 1854 f (6.80) 3.—.
 Uiterste wil van prins Maurits. — Eenige merkwaardige von-
 nissen. 1524—1645. — Handel op Perzië en de golf van Ben-
 galen. 1633. — Stukken over de Oost-Indische Compagnie. —
 109 Brieven van Maria van Nassau. 1605—1615. — Charters
 in het stads-archief van Harderwijk. 1402—92 enz. enz.

DERDE SERIE.

XI^e jaargang. 1855. f (3.20) 1.—.
 Betrekking tusschen de Nederlanden en Genève in 1589, 1590. —
 Stukken over de West-Indische Compagnie. — Geslachtswapenen
 en rouwborden in kerken. — Stukken betreffende de krijgsgeschie-
 denis. — Brieven enz. van en aan Anna Maria van Schurman. —
 Onuitgegeven gedichten van Const. Huygens enz. enz.

XII^e jaargang. 1856. f (3.60) 1.—.
 Rechtsstoestand in het begin der 15^e eeuw. — Rechtsgebruiken in
 de middeleeuwen. — Eenige merkwaardige vonnissen uit den tijd
 der geloofsvervolging te Amsterdam in de 16^e eeuw. — Bijdrage
 tot de geschiedenis van den bouw van den Dom te Utrecht. —
 Autobiographie van den gouverneur-generaal P. A. van der
 Parra. — Grafsteden der oudste bewoners van Denemarken enz. enz.

- XIIIe jaargang. 1857.** *f* (4.80) 1.50.
Oorkonden betreffende den twist tusschen den bisschop van Utrecht en den heer van Wisch in 1490. — Inventaris van het stadsarchief te Oudewater. — Begiftigingen en bezittingen van het Carthuizer-convent bij Utrecht. — Charter van 1368, bevattende een overzicht van het bisdom Utrecht in 1278.
- XIVe jaargang. 1858.** *f* (5.10) 1.50.
Stukken betreffende den oorlog met Frankrijk in 1672. — Oude doopvronten (met afbeeldingen). — Stukken betreffende de hervormingsberoerten te Utrecht in 1566 en 1567. — Expeditie naar Portugal in Sept. 1557 enz. enz.
- XVe jaargang. 1859.** *f* (4.60) 1.50.
Brieven van prins Willem van Oranje aan zijne vrouw Anna van Egmond. — Liefdadige stichtingen te Utrecht. — Charters uit het stads-archief te Harderwijk, 14e en 15e eeuw. — Gevangenneming van Paulus Buys, 1586 enz. enz.

VIERDE SERIE.

- XVIe jaargang. 1860.** *f* 5.40) 1 50.
Aanteekeningen betreffende het beleg van Haariem. — Overlandreis van Indië naar Europa in 1757. — Stukken voor de geschiedenis van de jaren 1588 en 1589 enz. enz.
- XVIIe jaargang. 1861.** *f* (5.80) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1588 en 1589. — Verdedigingswerken van de IJssel. 1672. — Brieven van Willem van Liere. — Onkosten der judicature van Oldenbarnevelt. — Onkosten der Dordsche synode enz. enz.
- XVIIIe jaargang. 1861.** *f* (6.60) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1590 en 1591 enz. enz.
- XIXe jaargang. 1863.** *f* (7.40) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1592. — Wicquefort's Mémoires. — Heinrici ab Hovel Speculum Westphaliae enz. enz.
- XXe jaargang. 1864.** *f* (7.20) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1593 en 1594. — De benoeming van graaf Johan van Nassau tot stadhouder van Gelderland. — Beschrijving van een tocht naar de bovenlanden van Banjermassing in het jaar 1790. — De bekostiging der voormalige fortificatiewerken der stad Utrecht enz. enz.

VIJFDE SERIE.

- XXIe jaargang. 1865** *f* (7.60) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1595. — Thysius Leere en Order der Ned. Geref. Kerken. — Rapport fait par Monsieur de St. Aldegonde au Conseil d'Etat de sa négociation en France. 1581. — Bijdrage tot de geschiedenis der gewere en andere behangseltapijten, vooral in Denemarken enz. enz.

XXII^e jaargang. 1866 f (7.20) 2.—.
 Stukken betreffende de onlusten binnen Utrecht in 1610. —
 Verbaal van de legatie van Leoninus, van Loozen, Valcke en
 Franckena naar Engeland in 1596. — Stukken betreffende de
 Remonstranten enz. enz.

XXIII^e jaargang. 1867. f (9.20) 2.50.
 Concept van eene Compagnie van assurantie en van haar octrooi.
 1628, 29. — Brieven van Joh. Heinsius over den in 1632 aan-
 geknoopten vredehandel. — Eene bijdrage tot het leven van
 Onno Zwier Van Haren. — Over den geest en de strekking
 van het Amsterdamsche patriciaat enz. enz.

XXIV^e jaargang. 1868 f (9.40) 2.50.
 Brieven van Maarten Harpertsz. Tromp en van Witte Cornelisz.
 De With. — Brieven van Bilderbeck, Nederlandsch agent te
 Keulen, betreffende het laatste gedeelte van den Dertigjarigen
 oorlog. — Aegidius Daalmans Indiaanse aanteekeningen enz. enz.

XXV^e jaargang. 1869 f (10.70) 3.—.
 Stukken betreffende den vrijen handel op Brazilië. 1637. — Ori-
 neele brieven van H. Doedens aan Ant. Van Hiltten betreffende
 de West-Indische Compagnie. 1641—1648. — Journaal van Joh.
 Van Kerkhoven, heer van Heenvliet, hofmeester van de princes-
 royaal, over de ziekte en den dood van prins Willem II en
 de kwestien omtrent de voogdij van den jonggeboren prins. —
 Geheime correspondentie uit Engeland. 1659, 1660 enz. enz.

ZESDE SERIE.

XXVI^e jaargang. 1870. f (8.—) 2.50.
 Geschillen te Nijmegen. 1617. — Het Geusen Liedboek. — Ver-
 volging van de Remonstranten in Land en Stad van Utrecht.
 1619 enz. — Eenige aanteekeningen wegens het gebeurde te
 Utrecht in 1786 en 1787. — Reisjournaal uit de 17^e eeuw naar
 het Heilige Land enz. enz.

XXVII^e jaargang. 1871 f (8.20) 2.50.
 Aanteekeningen betreffende het gebeurde te Utrecht in 1786 en
 1787. — Stukken rakende de Quadruple Alliantie. — Grondig
 verhaal van Amboyna. 1621. — Verhaal van eenige oorlogen in
 Indië. 1622 enz. enz.

XXVIII^e jaargang. 1872 f (6.20) 2.50.
 Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Com-
 pagnie. — Brieven van R. Hoogerbeets. — Doleantiën over mis-
 bruiken in de regering van Friesland. 1627 enz. enz.

XXIX^e jaargang. 1873 f (8.30) 2.50.
 Stukken betreffende de geschiedenis van den oorlog in 1630 en
 eenige volgende jaren. — Reformatie van 's Hertogenbosch.
 1630. — Classicale acta van Brazilië. 1636—1644. — Brieven

van Willem Van Oldenbarnevelt aan Hugo De Groot. — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Aanbevelingen voor scheepskapitein enz., ingekomen bij Johan De Witt. 1653—1672 enz. enz.

XXX^e jaargang. 1874. f (10.30) 3.—.
 Staat van ontvangsten en uitgaven der geestelijke goederen tot onderhoud van predikanten. 1590. — Politieke brieven uit de jaren 1784, 1785 en 1786, meerendeels van den heer Maxim. D'Yvoy — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Verhaal der gevangenschap van Oldenbarnevelt, beschreven door zijn knecht Jan Francken enz. enz.

XXXI^e jaargang. 1875 f (0.40) 2.50.
 Rapport der geheime staatscommissie nopens de toekomstige inrichting en huishouding van den staat. 1818. — Journaal van Splinter Helmich, soldaat en later hopman in dienst van den larde. 1572—1598. — De magistraatsbestelling te Utrecht onder de republiek. — De vorming van het Oversticht. — Brieven van prins Willem V. 1786—1793 enz. enz.

BERIGTEN.

I^e deel 1^e stuk. 1846. f (3.40) 1.50.
 Dodt van Flensburg over Valerius Andreas. — Visscher over Jan van Rode, vertaler der Somme le Roy. — Dodt van Flensburg over Adam en Paul van Vianen. — Utrechtsch handschrift der Snorra-Edda. — Eyck van Zuilichem, Bouw- en beeldhouwkundige voortbrengselen in ons land.

I^e deel 2^e stuk. 1848. f (2.20) 1.50.
 Nederlandsche handschriften in de Keizerlijke bibliotheek te Petersburg. — Asch van Wijck, Schuttengilden in Nederland.

II^e deel 1^e stuk. 1849 f (2.20) 1.50.
 Verblijf van Christiaan II van Denemarken in Nederland. 1521. — Beroerten te Gent onder Karel V.

*II^e deel 2^e stuk. 1849 f (3.80) 3.80.
 Verhooren van Oldenbarnevelt.

III^e deel 1^e stuk. 1850 f (3.—) 1.50.
 Geschiedenis van het geslacht Van Mathenesse. — Catalogue de documents manuscrits relatifs à l'histoire de la Hollande dans les bibliothèques de Paris.

*III^e deel 2^e stuk. 1851 f (3.—) 1.50.
 Journaal omtrent de vredehandeling te Utrecht.

*IV^e deel 1^e stuk. 1851 f (3.—) 2.—.
 Geschiedenis van het geslacht Nyenrode.

- *IV^e deel 2^e stuk. 1851 f (2.50) 1.50.
De Upstalboom bij Aurich. — Bescheiden over het eerste tijdvak
van de geschiedenis der hervorming in Utrecht. 1524—1566.
- *V^e deel 1^e stuk. 1853 f (3.20) 1.50.
Rapport van den gouverneur generaal Loten over Makassar. —
Rapport van den heer van Sommeledijk over zijne legatie naar
Venetie in 1620.
- Ve deel 2^e stuk. 1856 f (2.50) 1.—.
Rapport van eene reis naar het hof van Candië. 1671. — Auto-
biografie van den gouverneur generaal Rijklof van Goens.
1678—1681. — Memorie betreffende het eiland Ceylon door R.
van Goens Jr. 1679.
- VI^e deel 1^e stuk. 1857 f (2.50) 1.—.
De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672.
- VII^e deel 2^e stuk. 1857 f (2.10) 1.—.
Dagelijksche aantekeningen over het verblijf der Franschen te
Utrecht in 1672 en 1673.
- VIII^e deel 1^e stuk. 1861 f (5.50) 1.50.
Stukken betreffende de verovering van Malakka. 1641.
- VIII^e deel 2^e stuk. 1863 f (6.50) 2.50.
Verbaal van de Nederlandsche gezanten in Engeland. 1618—1619. —
Rapport van het gebesogneerde te Tunis en Algiers. 1622—1623.

CODEX DIPLOMATICUS.

EERSTE SERIE (IN 4°).

- *I^e deel 1^e stuk. 1848 f (2.60) 2.60.
Oorkonden betreffende het voormalig handelsverkeer van Utrecht. —
Oudste kameraarsrekeningen van Deventer. 1337—1347.
- *I^e deel 2^e stuk f (2.60) 2.60.
Brieven van Leibnitz en Cuperus o. a. over den Utrechtschen vrede.

TWEDE SERIE (IN 8°).

- *I^e deel 1^e stuk. 1852 f (3.75) 2.50.
Rekening van de testamentoren van Jacoba van Beieren.
- *I^e deel 2^e stuk 1852 f (3.10) 2.50.
Lettres de Paul Choart seigneur de Buzanval. 1600.
- *II^e deel 1^e stuk. 1853 f (6.20) 3.50.
Oudste burgemeestersrekening van Middelburg. 1364. — Oudste
kameraarsrekening van Utrecht. 1330. — Rekening van de brui-
loft van Jan van Touraine. 1406. — Bisschoppelijke rekening
van 1377.

- IIe deel 2e stuk. 1853 f (3.20) 2.—.
Verbalen van Van Grijspere en Van Lent, commissarissen in de
troubles van 1567 en 1568.
- IIIe deel 1e stuk. 1855 f (6.50) 2.—.
Oude kroniek van Brabant.
- IIIe deel 2e stuk. 1856 f (3.40) 1.50.
Verbaal van de gedeputeerden in Engeland tot vereeniging van de
Engelsche en Nederlandsche Oost-Indische Compagnien. 1618.
- IVe deel 1e stuk. 1859 f (3.10) 1.50.
Lettres inédites du comte de Boussu. — Oudste rekening van
Antwerpen. 1324. — Rekening van Lier. 1377.
- IVe deel 2e stuk. 1860 f (5.20) 1.50.
Lettres de Marnix de St. Aldegonde et de Jean Casimir, comte
Palatin. — Briefwisseling met Don Jan van Oostenrijk. 1576—
1577.
- Ve deel. 1860 f (12.—) 4.—.
Toe Boecop, Kronijk der bisschoppen van Utrecht.
- VIe deel. 1863 f (1.20) 1.—.
Kronijken van Brabant, Holland en Vlaanderen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

- Iste deel. 1878 f (5.60) 2.50.
Sautijn Kluit, Utrechtsche courant. — Boele van Hensbroek,
Guicciardini.
- IIde deel. 1879 f (5.20) 2.50.
Rapport van Aubéry du Maurier. 1624.
- IIIde deel. 1880 f (5.20) 2.50.
Rekeningen der Buurkerk te Utrecht, 15de eeuw. — Brieven
aan den hertog van Brunswijk-Wolfenbittel.
- IVde deel. 1881 f (8.80) 4.—.
Verloren van Themaat, Geschiedenis van de vicariën in de pro-
vincie Utrecht.
- Vde deel. 1882 f (5.40) 3.—.
Staatkundige berichten uit Frankrijk. 1650—1653. — Stukken
over de lichting der waardgelders te Utrecht. — Relas van 't
gepasseerde op Alsen. 1658.
- *VIde deel. 1883 f (6.—) 6.—.
Documenten voor de geschiedenis der Nederlanders in het oosten. —
Steven Van der Haeghen, Avonturen. 1575—1597. — Trois arrêts
du Grand conseil de Malines.

VII^{de} deel. 1884. f (5.—) 5.—.
 De Bas, Overgaaf der Bataafsche vloot 1795. — Verslag
 van Fr. Micheli. 1638. — Visitatie der kerken in het Sticht
 Utrecht. 1593.

*VIII^{ste} deel. 1885. f (3.60) 3.60.
 Dagboek over 1672. — Apologie van Lodewijk van Nassau.

IX^{de} deel. 1886. f (6.10) 3.25.
 Stukken betreffende den strijd der bisschoppen van Utrecht met
 de stad Utrecht. — Stukken over den tegenstand der Utrecht-
 sche katholieken tegen de Unie van Utrecht.

X^{de} deel. 1887. f (5.80) 3.—.
 Buchelius, *Observationes ecclesiasticae sub presbyteratu meo*. —
 Zending van Dirk Van Hille naar Spanje. — Onbekende kroniek
 van het klooster Windesheim.

XI^{de} deel. 1889. f (6.60) 3.50.
 De Wicquefort, *Mémoires sur la guerre de 1672*. — Drie Brieven
 der Stadt Londen an die Stadt Dordrecht. 1359. — De Bye,
 Gedenkschrift betreffende het bewind van Oldenbarnevelt. —
 Drie Utrechtsche kroniekjes vóór Beka's tijd.

XII^{de} deel. 1890. f (4.10) 2.25.
 Politiek journaal van 1795. — Bijdragen tot de geschiedenis der
 Hervormde kerk te Gent. 1578—1584.

XIII^{de} deel. 1891. f (5.—) 2.50.
 Gedenkschrift van Don Sancho de Londono. — Vervolg op het
 Recueil de Hopperus.

XIV^{de} deel. 1892. f (3.80) 2.—
 Resolutien der Staten van Holland. 1577 en 1578. — Stadsreke-
 ningen van Dordrecht. 1323—1399. — Reisjournaal van Jhr.
 Coenders van Helpen.

XV^{de} deel. 1893. f (4.90) 2.50.
 Journaal van Const. Huygens' reis naar Venetië. 1620. —
Sommaire de la forme du régime des Provinces Unies. 1647. —
 Memorie van den gouverneur Van der Graaff over de gebeur-
 tenissen aan de Kaap de Goede Hoop. 1780—1805.

XVI^{de} deel. 1894. f (4.75) 2.50.
 C. Block, Kroniek van het Regulierenklooster te Utrecht. —
 Buyck, Aanteekeningen over het geus worden van Amsterdam.

XVII^{de} deel. 1895. f (4.—) 2.—.
 L. Reael, *Amsterdamsche gedenkschriften*. 1542—1567. — Ma-
 gistraatsverandering te Utrecht in 1618.

- XVIIIde deel.** 1896. *f* (5.75) 3.—.
 Fragment van de autobiografie van Const. Huygens. — Notulen en muimenten van het College van commercie te Amsterdam. 1663—1665. — Simon Van Leeuwen's Bedenckingen over de stadhouderlycke macht.
- XIXde deel.** 1897 *f* (5.25) 2.75.
 Mémoires de M. De B. sur la cour de Guillaume III. — Memorie van Byam over de overgave van Suriname. — Stukken over de Noordsche Compagnie.
- XXste deel.** 1898 *f* (3.25) 1.75.
 Kroniek van het Goudsche fraterhuis. — Notulen van de Patriotische partijdagen. 1783—1787. — Reisebericht des Mgr. Garampi in Holland. 1764.
- XXIste deel.** 1899 *f* (4.50) 2.25.
 Koopmansadviezen aangaande het plan tot oprichting eener Compagnie van assurantie. 1629—1635. — Opgaven omtrent inkomsten, goederen, hoorigen, dienstmannen en rechten der abdij Egmond. 1130—1161. -- Reisverhaal van Jacob van Neck. 1598—1599.
- XXIIste deel.** 1900. *f* (4.90) 2.50.
 Brieven van Sorbière over den toestand van Holland in 1660.— Het oude register van Graaf Florens. — Correspondentie tusschen Prins Maurits en Reynier Pauw. 1617—1619.
- XXIIIste deel.** 1901 *f* (4.90) 2.50.
 De kroniek van Aduard. — Memoriën van Th. Rodenburg over verplaatsing van industrieën naar Denemarken. — Correspondentiën in steden van Zeeland.
- XXIVste deel.** 1902 *f* (5.25) 2.75.
 Mémoire d'Abraham de Wicquefort. — Mémoire touchant le négoce des Hollandois. — Contract tot oprichting van een Zweedsch factorie-comptoir te Amsterdam.
- XXVste deel.** 1903 *f* (5.90) 3.—.
 Utrechtsche kroniek over 1566—1576. — De oudst-bewaarde staderekening van Gouda (1437). — De confiscatie der goederen van Gillis van Ledenberch. — Das Güterverzeichniss Graf Heinrichs von Dale (1188). — Rekening van de kosten van het rederijkersfeest te Leiden in 1596. — Beschrijving van eenige Westindische-plantageleeningen.
- XXVIste deel.** 1904. *f* 4.50.
 De gebeurtenissen op den Amsterdamschen Doelen in 1748. — Armenzorg te Leiden in 1577. — Correspondentiën te Middelburg en te Goes. — De inventaris van het archief van Filips van Marnix. — Memoriën van den Zweedschen resident Harald Appelboom.

XXVII^{ste} deel. 1905. f 6.50.

Journal de G. K. van Hogendorp pendant les troubles de 1787. — Arnoldus Buchelius, Trajecti Batavorum descriptio. — Uittreksels uit de brieven van D'Afry aan de Fransche regeering (December 1755—Mei 1762). — Journalen van den stadhouder Willem II uit de jaren 1641—1650. — Brieven van Sylvius en Buat.

XXVIII^{ste} deel. 1907. f 6.50.

De tegenpaus Clemens VII en het bisdom Utrecht. — Brieven van J. D. van der Capellen tot den Pol. — Bescheiden betreffende de Doelisten-beweging te Amsterdam in 1748. — Rekeningen van schilderijen en muziekinstrumenten, door Dr. Jonas Charisius in 1607 en 1609 in de Nederlanden gekocht. — Lijst van ambten en officiën ter begeving staande van burgemeesteren van Amsterdam in 1749.

XXIX^{ste} deel. 1908. f 5.25.

Brieven van Samuel Blommaert aan den Zweedschen Rijkskanselier Axel Oxenstierna, 1635—1641. — Brieven van Louis de Geer, 1618—1652. — Varia betreffende Louis de Geer.

XXX^{ste} deel. 1909. f 5.50.

Onuitgegeven bescheiden nopens de berenning en de overgave van Amersfoort in 1629. — Utrechtsche kout van 1769. — Een memorie over de republiek uit 1728. — Twaalf onuitgegeven oorkonden uit de 12e eeuw — Brief over een op den 17den November 1572 te Delft gehouden vergadering van de Staten van Holland. — Vroedschapsresolutiën, sententiën en notarieele acten betreffende de Noordsche Compagnie.

XXXI^{ste} deel. 1910. f 6.—.

Stukken betreffende de kamers der noordsche compagnie na afloop van het octrooi. — Een Rotterdamsch gedenkschrift uit den patriottentijd en de dagen der revolutie. — Brieven van Gijsbert Karel van Hogendorp, 1788—1793. — Advies van het hof van Gelderland aan den Raad van State over het verblijf van Jezuiten te Emmerik. — Gesprekken met koning Willem I. — Bengt Ferrner's dagboek van zijne reis door Nederland in 1759.

XXXII^{ste} deel. 1911. f 5.50.

Gegevens betreffende de haringvisserij op het einde der 16de eeuw. — De Keulsche Nuntius Pallavicino in en over Holland ten jare 1676. — Doorlopend verhaal van de dienstverrichtingen der Nederlandsche pontonniers onder den majoor G. D. Benthien 1797—1825. — Bijdrage tot de geschiedenis der plooierij in 1702. — Oorkonden in de Archives Nationales te Parijs aangaande de betrekkingen der Hollandsche graven uit het Henegouwsche en het Beiersche huis tot Frankrijk. — De dijk-afaat voor Karel V in 1515—1518.

XXXIIIste deel. 1912 f 5.75.

Een zestiende-eeuwsche enquête naar de buitenneringen rondom de stad Leiden. — Onuitgegeven oorkonden uit de 13de eeuw, betreffende het klooster Jeruzalem onder Biezelinge op Zuid-Beveland. — Oorkonden en regesten betreffende de stad Dordrecht en hare naaste omgeving tijdens het grafelijke huis van Holland, 1006—1299. — Aanteekeningen over eene inrichting van hooger onderwijs te Renen en het onderwijs-personeel, dat er aan verbonden was, in de XVIIde en XVIIIde eeuw. — Johaun Beckmann's dagboek van zijne reis door Nederland in 1762.

XXXIVste deel. 1913. f 6.50.

Brieven over het Leycestersche tijdvak uit de papieren van Jean Hotman. — Adviezen van den Hollandschen Ingenieur Johan van Valkenburg over de bevestiging van Rostock. — Lijst van Nederlanders, studenten te Orleans (1441—1602). — Statistische en andere gegevens betreffende onzen handel en scheepvaart op Rusland gedurende de 18de eeuw. — De Reguliere Kanunniken te Utrecht en hun prior Johannes Passert tijdens het Utrechtsche schisma. — Onuitgegeven oorkonden betreffende de betrekkingen tusschen Holland en Brabant gedurende de XIIIde eeuw. — Philips Willem van Oranje nogmaals aan het Spaansche hof, ten jare 1602. — Statistiek van den in- en uitvoer van Amsterdam in het jaar 1774. — Statistiek van den in- en uitvoer van Rotterdam en Dordrecht in het jaar 1680. — Eenige brieven over de voorbereiding van den Bredaschen vredehandel van 1575.

REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. f 1.50.

Minder goed bewerkt dan het latere register, doch veel uitvoeriger, daar alle voorkomende namen vermeld worden.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berigten en den Codex diplomaticus. 1877. f 1.50.

Voortreffelijk register, bewerkt door Dr. P. A. Tiele; bevat alleen de onderwerpen, waarover de artikelen handelen.

BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. 1894.

f 0.25.

BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis. 1896. f 0.20.

Deze regels, gedeeltelijk gesteld naar Duitsche voorschriften, worden gewoonlijk gevolgd bij de uitgaven van het Historisch Genootschap.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het genootschap op 16 April 1895.

1895 f 0.60.

Bevat o. a. een uitvoerig verslag van de rede van prof. Fruin over den veldtocht van het jaar 1572.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, op 20 April 1897. 1897. f 0.90.

Bevat de op deze vergadering gehoudene voordrachten der heeren De Beaufort, Hofstede de Groot en Muller.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, op 14 April 1903. 1903. f 0.90.

Bevat de voordrachten van prof. Bussemaker over de opleiding van historici, van mr. Fruin over schot en bede in Zeeland en van dr. Brom over het onderzoek der archieven te Rome

CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. (3^e uitgave.) 1872. Met 2 supplementen dd. 1882 en 1895. 3 deelen f (4.80) 1.50.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, voor de leden **tegen de helft van den prijs** te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den uitgever JOHANNES MÜLLER te AMSTERDAM.
